

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**YAŞAM BOYU ÖĞRENME VE YETİŞKİN EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI
YETİŞKİN EĞİTİMİ PROGRAMI**

**YAŞAM MEMNUNİYETLERİNİ BELİRLEYEN
FAKTÖRLER BAĞLAMINDA HOLLANDA'DA
YAŞAYAN YAŞLI TÜRK GÖÇMENLERİN
EĞİTİM İHTİYAÇLARI**

DOKTORA TEZİ

SİBEL ESRA KARATAŞ

**ANKARA
HAZİRAN, 2022**

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**YAŞAM BOYU ÖĞRENME VE YETİŞKİN EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI
YETİŞKİN EĞİTİMİ PROGRAMI**

**YAŞAM MEMNUNİYETLERİNİ BELİRLEYEN
FAKTÖRLER BAĞLAMINDA HOLLANDA'DA
YAŞAYAN YAŞLI TÜRK GÖÇMENLERİN
EĞİTİM İHTİYAÇLARI**

DOKTORA TEZİ

SİBEL ESRA KARATAŞ

DANIŞMAN: PROF. DR. HAYAT BOZ

**ANKARA
HAZİRAN, 2022**

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Sibel Esra KARATAŞ adlı öğrencinin hazırladığı “Yaşam Memnuniyetlerini Belirleyen Faktörler Bağlamında Hollanda’da Yaşayan Yaşlı Türk Göçmenlerin Eğitim İhtiyaçları” başlıklı bu çalışma Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Anabilim Dalı / Yetişkin Eğitimi Programı’nda jüri üyelerince oy birliği ile **Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

	<u>Jüri Üyeleri</u>	<u>İmza</u>
Başkan	Prof. Dr. Hayat BOZ (Danışman)	
Üye	Prof. Dr. Meral UYSAL	
Üye	Prof. Dr. İlke KESER	
Üye	Doç. Dr. Gülden AKIN	
Üye	Doç. Dr. Sibel ARSLAN	

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından 29/06/2022 tarihinde, Enstitü Yönetim Kurulunca .../.../20... tarihinde kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. İlhan YALÇIN

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdür V.

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgileri akademik yazım kurallarına uygun biçimde raporlaştırdığımı ve bunları etik ilkelere (atıfta bulunulan tüm yapıtlara kaynaklarda yer verilmesi, tezde kullanılan bilgi ve belgelere resmi yollarla ulaşılması ve bunların aslı bozulmadan kullanılması vb.) uygun olarak elde ettiğimi ve sunduğumu bildiririm.

Sibel Esra Karataş

ÖZET

YAŞAM MEMNUNİYETLERİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER BAĞLAMINDA HOLLANDA'DA YAŞAYAN YAŞLI TÜRK GÖÇMENLERİN EĞİTİM İHTİYAÇLARI

Karataş, Sibel Esra

Doktora Tezi, Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hayat BOZ

Haziran, 2022, xiv + 216 sayfa

Bu araştırmada, yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler bağlamında Hollanda'da yaşayan yaşlı Türk göçmenlerin eğitim ihtiyaçlarının araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmada, nitel araştırma desenlerinden anlatı deseni kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını, Hollanda'nın Rotterdam şehrinde yaşayan 65-75 yaş aralığındaki 17 yaşlı Türk göçmen oluşturmuştur. Araştırmanın verilerinin toplanması için yaşam öyküsü görüşmesi, analiz edilmesi için tematik anlatı analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, katılımcıların büyük çoğunluğu yaşamlarından memnundur. Katılımcıların sağlık ve gelir durumu, Hollandaca dil yeterliliği, kuşaklararası ilişkiler ve dayanışma örüntüleri, sosyal katılım ve aktivite düzeyleri yaşam memnuniyetlerini artıran veya azaltan faktörler arasında yer almaktadır. Hollanda'nın toplumsal özellikleri, katılımcıların yaşam memnuniyetini artıran ve Türkiye'ye geri dönmeme kararı almalarına neden olan en önemli faktördür. Katılımcıların göç geçmişleri ile şekillenen yaşam seyirleri, onların yaşam memnuniyetini belirleyen sağlık ve gelir durumu, kuşaklararası ilişkiler örüntüsü, öz yeterlik ve bağımsızlık algısı ile psikolojik iyi olma hali üzerinde etkili olmuştur. Araştırma bulguları, Hollanda'da yaşayan yaşlı Türk göçmenlerin yaşam memnuniyetlerinin artırılması için yaşam boyu öğrenme faaliyetleri yoluyla öz-yeterliliklerinin artırılması, güçlendirilmelerinin sağlanması, yalnızlık duygularının azaltılması, sosyal izolasyon ve dışlanmaya maruz kalmalarının önlenmesi ve kuşaklararası ilişkilerinin güçlendirilmesinin son derece önemli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Hollanda'da yaşayan yaşlı Türk göçmenlere yönelik

okuma yazma, Hollandaca, boş zaman, sağlık okuryazarlığı, bilgisayar ve internet kullanımı eğitimlerinin ve kuşaklararası öğrenme projelerinin düzenlenmesi gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yaşam Memnuniyeti, Yaşam Boyu Öğrenme, Eğitim İhtiyacı, Yaşlı Türk Göçmenler, Hollanda

ABSTRACT

EDUCATIONAL NEEDS OF ELDERLY TURKISH MIGRANTS LIVING IN THE NETHERLANDS WITHIN THE CONTEXT OF FACTORS DETERMINING THEIR LIFE SATISFACTION

Karataş, Sibel Esra

Dissertation, Department of Lifelong Learning and Adult Education

Supervisor: Prof. Dr. Hayat BOZ

June 2022, xiv + 216 pages

In this research, it is aimed to investigate the educational needs of elderly Turkish migrants living in the Netherlands within the context of factors determining their life satisfaction. In the research, narrative design, one of the qualitative research designs, was used. The participants of the research consisted of 17 elderly Turkish migrants between the ages of 65-75 living in Rotterdam, the Netherlands. The data of the research were collected by life story interview and analyzed with thematic narrative analysis method. According to the findings of the research, the majority of participants are satisfied with their lives. Health status, income level, Dutch language proficiency, intergenerational relations and solidarity patterns, social participation and activity levels are among the factors that increase or decrease the life satisfaction of participants. The societal characteristics of the Netherlands are the most important factor that increases the life satisfaction of participants and leading them to decide not to return to Turkey. The life course of participants, shaped by their migration past, has implications on their health status, income level, intergenerational relations patterns, self-efficacy and independence and psychological well-being, which are among the factors determining their life satisfaction. Research findings indicate that in order to increase the life satisfaction of elderly Turkish migrants, it is important to increase their self-efficacy, to ensure their empowerment, to reduce the feeling of loneliness, to prevent them from being exposed to social isolation and exclusion, and to strengthen their intergenerational relations through lifelong learning activities. In this context, it is necessary to provide literacy, Dutch,

leisure, health literacy, computer and internet use trainings, and to organize intergenerational learning projects for elderly Turkish migrants living in the Netherlands.

Key Words: Life Satisfaction, Lifelong Learning, Educational Needs, Elderly Turkish Migrants, The Netherlands

ÖNSÖZ

Bu araştırma ile 1964-74 yılları arasında işçi göçü ve aile birleşimi kapsamında Hollanda'ya göç ederek yerleşen yaşlı Türk göçmenlerin yaşam memnuniyetlerini belirleyen faktörler bağlamında eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın gerçekleşmesinde pek çok kişinin desteği bulunmaktadır. Öncelikle, değerli katkıları için tez danışmanım Prof. Dr. Hayat Boz'a, Tez İzleme Komitemde yer alan hocalarım; Prof. Dr. Meral Uysal'a, Prof. Dr. İlke Keser'e ve Prof. Dr. Sibel Kalaycıoğlu'na ve tez jürimde yer alan hocalarım Doç. Dr. Gülden Akın ve Doç. Dr. Sibel Arslan'a teşekkür ediyorum.

Hollanda'nın Rotterdam şehrinde yapılan bir alan araştırmasına dayalı olan bu çalışma, Jean Monnet Programı kapsamında almış olduğum araştırma bursu sayesinde gerçekleşmiştir. Beni konuk araştırmacı olarak Rotterdam Erasmus Üniversitesi, Erasmus Happiness Economics Research Organization'a (EHERO) kabul eden ve araştırma projesinde yer almamı sağlayan Prof. Dr. Ruut Veenhoven'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, çalışmama katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Jürgen Howe'a, Jak Den Exter'e, Hollanda'da bulduğum dönemde araştırmama yaptıkları değerli katkılarından dolayı Dr. İbrahim Yerden'e ve Dr. Murat Can'a teşekkür ederim. Hollanda'da alanı tanımam ve araştırmamın katılımcılarına ulaşmam konusunda bana yardımcı olan Adnan Yılmaz'a, teşekkür ederim. Son olarak, araştırmama katılarak bana kendi tarihlerini, deneyimlerini ve yüreklerini açan birinci kuşak Türk göçmenlerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sibel Esra Karataş

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR	xiv
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ.....	1
Problem.....	1
Amaç.....	15
Önem.....	16
Sınırlılıklar	18
Tanımlar.....	18
BÖLÜM 2	19
KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	19
Yaşam Kalitesi	19
Nesnel Yaşam Kalitesi	20
Öznel Yaşam Kalitesi.....	21
Nesnel ve Öznel Yaşam Kalitesi Yaklaşımı	21
Veenhoven'ın Yaşam Kalitesi Kuramı	22
Yaşam Memnuniyetinin Tanımı	24
Yaşam Memnuniyetinin Ölçümü	25
Yaşlılık ve Yaşam Memnuniyeti	26
Yaşamdan Kopma Kuramı.....	27
Aktivite Kuramı	28
Süreklilik Kuramı.....	28
Başarılı Yaşlanma Kuramı	29
Ödünleme Yoluyla Seçici Optimizasyon Kuramı.....	31
Yaşam Seyri Kuramı	32
Yaşlıların Yaşam Memnuniyetini Belirleyen Faktörler.....	35
Yaşlı Göçmenlerin Yaşam Memnuniyetini Belirleyen Faktörler	36
Yaşam Memnuniyeti Düzeyi	37
Sosyo-Demografik Faktörler.....	40
Sosyo-Ekonomik Statü.....	42
Sağlık Durumu	43
Psikolojik Faktörler.....	45
Din.....	46
Sosyal İlişkiler.....	46

Sosyal Destek	48
Yaşam Aranjanları	49
Sosyal Katılım ve Aktivite Düzeyi	49
Göç ile İlgili Faktörler.....	50
Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi.....	52
BÖLÜM 3.....	57
YÖNTEM	57
Araştırma Modeli	57
Katılımcılar	58
Katılımcıların Belirlenme Süreci	59
Verilerin Toplanması	66
Verilerin Çözümlemesi	69
Geçerlik ve Güvenirlik.....	71
BÖLÜM 4.....	73
BULGULAR VE YORUMLAR	73
Katılımcıların Hollanda’ya Göç Süreçleri ve Demografik Özellikleri.....	73
Katılımcıların Hollanda’ya Göç Süreçleri	73
Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	78
Katılımcıların Sağlık Durumları ve Yaşam Memnuniyeti.....	80
Katılımcıların Gelir Durumları ve Yaşam Memnuniyeti.....	84
Katılımcıların Hollandaca Dil Seviyeleri ve Yaşam Memnuniyeti	89
Katılımcıların Kuşaklararası İlişkiler ve Dayanışma Örüntüleri ve	97
Yaşam Memnuniyeti.....	97
Kuşaklararası İlişkiler	98
Kuşaklararası Dayanışma.....	101
Katılımcıların Sosyal Katılım ve Aktivite Düzeyleri ve Yaşam Memnuniyeti	105
Sosyo-Kültürel Faaliyetlere Katılım	105
Sosyal Ağlara Katılım	111
Gönüllük Faaliyetlerine Katılım	113
Hollanda’nın Toplumsal Özellikleri ve Katılımcıların Yaşam Memnuniyeti	114
Sağlık Hizmetleri	115
Sosyal Hizmetler	119
Konut Hizmetleri.....	123
Toplumsal Değerler ve Düzen	124
Katılımcıların Yaşam Memnuniyeti Düzeyi ve Yaşamlarından Memnun Olma/Olmama Nedenleri.....	128
Sağlık Durumu	129
Gelir Durumu	130
Eşler ile İlişkiler	133
Çocuklar ile İlişkiler.....	134
Çocuk ve Torunların İyi Olma Hali	136
Konut Özellikleri.....	138
Kişilik Özellikleri.....	139
Psikolojik Faktörler.....	140

Çevresel Faktörler	141
Anavatan Özlemi.....	142
Katılımcıların Göç Kararlarına İlişkin Değerlendirmeleri	144
Katılımcıların Göç Geçmişi ve Yaşam Memnuniyeti.....	146
Göçün Katılımcıların Sağlık Durumu Üzerindeki Etkisi	147
Göçün Katılımcıların Gelir Seviyesi Üzerindeki Etkisi.....	150
Göçün Katılımcıların Psikolojik İyi Olma Hali Üzerindeki Etkisi	154
Göçün Katılımcıların Özgüven ve Özyeterlik Algısı Üzerindeki Etkisi.....	166
Katılımcıların Hollandaca Öğrenmesini Engelleyen Faktörler	170
Katılımcıların Eğitim Durumu.....	170
Türk Göçmenlerin Yetişkin Eğitimine Karşı Tutumu	172
Hollandaca Öğrenmenin İhtiyaç Olarak Algılanmaması.....	175
Hollanda Devletinin Göçmenlere Yönelik Entegrasyon Politikası	176
Kurumsal ve Durumsal Engeller	177
Hollanda Toplumu ile İlişkilerin Olmaması	179
BÖLÜM 5.....	181
SONUÇLAR VE ÖNERİLER	181
Sonuçlar	181
Katılımcıların Hollanda'ya Göç Süreçleri ve Demografik Özelliklerine İlişkin	
Sonuçlar.....	181
Katılımcıların Sağlık Durumları ve Yaşam Memnuniyetine İlişkin Sonuçlar....	182
Katılımcıların Gelir Durumları ve Yaşam Memnuniyetine İlişkin Sonuçlar	182
Katılımcıların Hollandaca Seviyeleri ve Yaşam Memnuniyetine İlişkin	
Sonuçlar.....	183
Katılımcıların Kuşaklararası İlişkiler ve Dayanışma Örüntüleri ve Yaşam	
Memnuniyetine İlişkin Sonuçlar	184
Katılımcıların Sosyal Katılım ve Aktivite Düzeyleri ve Yaşam Memnuniyetine	
İlişkin Sonuçlar	184
Hollanda'nın Toplumsal Özellikleri ve Katılımcıların Yaşam Memnuniyetine	
İlişkin Sonuçlar	185
Katılımcıların Yaşam Memnuniyeti Düzeyi ve Yaşamlarından Memnun Olma/	
Olmama Nedenleri	186
Katılımcıların Göç Geçmişleri ve Yaşam Memnuniyetlerine İlişkin Sonuçlar ..	187
Katılımcıların Yaşam Memnuniyetlerini Belirleyen Faktörler Bağlamında Eğitim	
İhtiyaçları	188
Öneriler	189
Uygulamalara İlişkin Öneriler.....	190
Araştırmalara İlişkin Öneriler	191
KAYNAKLAR.....	193
EKLER	211
EK 1. Görüşme Kılavuzu.....	212
EK 2. Etik Kurul Onayı	214
BENZERLİK BİLDİRİMİ	215
ÖZGEÇMİŞ.....	216

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	79

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1. Veenhoven'ın Dörtlü Yaşam Kalitesi Modeli.....	22

KISALTMALAR

AAMEE	Avrupa’da Yaşlı Göçmenlerin Aktif Yaşlanması
AB	Avrupa Birliği
AGE	The European Older People’s Platform (Avrupa Yaşlılar Platformu)
CBS	Centraal Bureau voor Statistiek (Hollanda Merkezi İstatistik Bürosu)
ENAR	European Network Against Racism (İrkçılığa Karşı Avrupa Ağı)
GSOEP	Almanya Sosyo-Ekonomik Panel (Germany Social-Economic Panel)
MIPAA	Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau (Sosyal ve Kültürel Planlama Bürosu)
TOF	Turkse Ouderen Federatie (Hollanda Türk Yaşlılar Federasyonu)
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
WHO	World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu bölümde; problem, amaç, önem, sınırlılıklar ve çalışmada geçen kavramların tanımları yer almaktadır.

Problem

Son yıllarda, dünya genelinde demografik bir dönüşüm yaşanmakta ve dünya nüfusu hızla yaşlanmaktadır. Doğurganlığın azalması ve ortalama yaşam süresinin uzaması sonucunda yaşlı nüfusun genel nüfus içerisindeki payının artması şeklinde tanımlanan nüfusun yaşlanması, yirmi birinci yüzyılın en önemli toplumsal dönüşümlerinden biri haline gelmektedir. Birleşmiş Milletler'in (BM) 2017 yılı Dünya Nüfus Tahmini Raporuna göre, dünya genelinde 60 yaş ve üzeri 962 milyon kişi yaşamaktadır ve bu oran dünya nüfusunun %13'ünü oluşturmaktadır. Dünya yaşlı nüfusunun 2030 yılında 1.4 milyar ve 2050 yılında ise 2.1 milyar olması ve halen 137 milyon olan 80 yaş ve üzeri kişi sayısının 2050 yılında üç kattan fazla artarak 425 milyona ulaşması beklenmektedir (UN, 2017b). Nüfusun yaşlanması küresel bir olgudur ancak dünyanın bazı bölgelerinde diğer bölgelerden daha önce başlamıştır. Demografik geçiş süreci ilk olarak geçen yüzyılda Avrupa ve Kuzey Amerika'da gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise nüfusun yaşlanması yakın zamanda başlayan bir süreçtir (UN, 2017a).

Mevcut durumda, Avrupa kıtası dünyanın en yaşlı bölgesi konumundadır. Avrupa'da nüfusun %25'i 60 yaş ve üzerinde bulunmaktadır ve bu oranın 2050'de %35'e ulaşması öngörülmektedir. Eurostat 2012 yılı nüfus tahminlerine göre, 2012 yılında 503.7 milyon olan Avrupa Birliği'ne (AB) üye 27 ülkenin nüfusu, 2060 yılında 516.9 milyon olacak ve bu ülkelerdeki yaşlı nüfus oranı artacaktır. AB üyesi ülkelerde nüfusun yaşlanması ile birlikte ortanca yaşın 41.6 olan ortanca yaş değerinin¹ 2060 yılında 47.9'a yükselmesi, 65 yaş ve üzeri nüfus oranının da %17.1'den %30'a yükselerek 151.5

¹ Bir nüfus grubunun yaşları küçükten büyüğe doğru sıralandığında, tam ortada kalan bireyin yaşıdır. Bu durumda toplam nüfusun yarısı bu yaştan büyük, öbür yarısı küçüktür.

milyona ulaşması beklenmektedir. Buna ek olarak, 2008 yılında 21.8 milyon olan 80 yaş üstü nüfus oranının da üç kat artarak 2060 yılında 61,4 milyona ulaşması öngörülmektedir (EuroStat, 2012).

Doğurganlığın azalması ve ortalama yaşam süresinin uzaması dünya genelinde nüfusun yaşlanmasına neden olurken, uluslararası göç de bazı bölgelerde ve ülkelerde nüfus yapısının değişmesine yol açmaktadır (UN, 2017a). Castles ve Miller (2008), 1945 ile 1970'lerin ilk yarısı arasındaki dönemde yaşanan üç ana göç türünün, gelişmiş sanayi ülkelerinde yeni ve etnik açıdan farklılaşmış nüfusların oluşumuna yol açtığını belirtmektedir. Bunlar; Avrupa çevresinde yer alan ülkelerden Batı Avrupa'ya çoğunlukla misafir işçi sistemi aracılığıyla gerçekleşen işçi göçü, sömürge ülkelerinden eski sömürgeci ülkelere işçi göçü ve Avrupa, Asya ve Latin Amerika'dan Kuzey Amerika ve Avustralya'ya gerçekleşen göçtür.

Uluslararası göç, göç edenlerin büyük çoğunluğunun gençlerden oluşması nedeniyle en azından geçici olarak kitlesel göç akışı yaşayan ülkelerde yaşlanma sürecini yavaşlatabilmektedir. Bununla birlikte, göç ettikleri ülkede yerleşen göçmenler bir süre sonra yaşlanarak göç ettikleri ülkenin yaşlı nüfusuna dâhil olmaktadır. Bu durumun en belirgin şekilde görüldüğü bölgelerden biri de Avrupa'dır. Avrupa'daki yaşlı göçmenlerin sayısının son yıllarda önemli ölçüde arttığı ve Avrupa'nın yaşlı nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturduğu belirtilmektedir (AGE-ENAR, 2011; Lanzieri, 2011). Avrupa'da AB'ye üye 27 ülkedeki 60 yaş üstü göçmenlerin sayısı yaklaşık olarak yedi milyondur ve bu oran bu ülkelerdeki toplam yaşlı nüfusun yüzde 6,3'üne denk düşmektedir (AAMEE, 2010). Özellikle, 1945 ile 1973 yılları arasında göçmen işçi sistemi aracılığıyla Batı Avrupa'ya göç eden ve göç ettikleri ülkelerde yerleşerek bu ülkelerde yaşlılık dönemine giren göçmen işçiler Avrupa'daki en büyük yaşlı göçmen grubunu oluşturmaktadır (Warnes, Friedrich, Kellahe ve Torres, 2004).

Avrupa'nın nüfus yapısını değiştiren göç akımlarından biri olan Batı Avrupa'ya işçi göçü, II. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen yüksek düzeydeki işgücü ihtiyacı nedeniyle başlamıştır. Sanayileşmiş Batı Avrupa ülkeleri savaş sonrası meydana gelen işgücü yetersizliğini karşılamak amacıyla Akdeniz ülkelerinden ve sömürgelerinden yabancı işçi alımında bulunmuşlardır. İlk olarak 1945 yılında İngiltere, Belçika ve Fransa, 1950'li yılların ortasında ise Batı Almanya; İtalya, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'den yabancı işçi alımında bulunmuştur. İsviçre'ye ise komşu ülkesi İtalya'dan işçi göçü gerçekleşmiştir. Buna ilaveten, İngiltere, Fransa ve Hollanda'ya eski ve mevcut sömürgelerinden gerçekleşen göç akımları da bu ülkeler için önemli bir işgücü kaynağı

oluşturmuştur. İngiltere'ye 1946-62 yılları arasında İrlanda ve Yeni İngiliz Milletler Topluluğu'ndan, Fransa'ya 1945'den 1960'lı yılların ortasına kadar Cezayir, Tunus ve Fas'tan, Hollanda'ya ise 1945-60 yılları arasında Endonezya ve Surinam'dan işçi göçü gerçekleşmiştir. Yabancı işçi alımı, Batı Avrupa devletleri arasındaki rekabet ve buna bağlı olarak işgücü talebinin artması ile birlikte 1960'lı yıllarda devlet eliyle düzenlenmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak ikili işe alım anlaşmaları yoluyla Fas ve Tunus gibi güney Akdeniz ülkeleri ile Yugoslavya ve Türkiye'den de işçi alımı yapılmaya başlanmıştır (Miles, 1986).

Batı Avrupa'ya işçi göçü, göçmenler, işverenler ve hükümetler açısından öncelikle ekonomik nedenlerden kaynaklanan bir göç akımıdır (Castles, 2006). Büyük çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu göçmen işçiler, özellikle inşaat, imalat ve hizmet sektörü olmak üzere vasıfsız veya yarı vasıflı işlerde çalıştırılmak üzere istihdam edilmişlerdir. Yabancı işçi alımında bulunan devletler, işçi göçüne izin veren ülkeler ile anlaşmaları müzakere etmiş ve bazı durumlarda doğrudan işverenler adına işçilerin işe alınmasını organize etmiştir. İşe alınmak üzere seçilen göçmenler, işverenle çalışma koşullarını belirleyen bir yıl süreli iş sözleşmesi imzalamıştır. Bunun ardından, göçmenlere oturma ve çalışma izinleri verilmiştir. İşverenler, işçilerin ulaşım masraflarını karşılamak ve onlara kalacak yer sağlamakla yükümlü olmuşlardır. İşçinin sözleşme süresi dolduğunda, menşe ülkesine geri döneceği ve ülkesinden başka bir işçi ile değiştirileceği öngörülmüştür. Sözleşme kapsamında işçi alımında bulunan devlet ve işverenlere, göçmen işçilerin ülkeye giriş ve çıkış akışını işgücü talebine göre düzenleme ve dolayısıyla işgücüne artık ihtiyaç duyulmayan göçmen işçileri menşe ülkelerine iade etme yetkisi verilmiştir (Miles, 1986).

Dolayısıyla, göçmen işçi sistemi esas olarak, işçilerin kısıtlı haklar verilerek sınırlı bir süre için işe alınması ve aile birleşiminin en aza indirilerek göçmen işçilerin rotasyonunun sağlanması düşüncesine dayanan bir sistemdir. Bu nedenle, 'misafir işçi' olarak tanımlanan göçmen işçilerin birkaç yıl gibi kısa bir süre sonra menşe ülkelerine geri dönecekleri öngörülmüştür (Castles, Booth ve Wallace, 1984; Castles ve Miller, 2008). Ancak, rotasyon sistemi fiilen gerçekleşmemiş ve kendilerini geçici göçmen olarak gören işçiler bir süre sonra göç ettikleri ülkelerde yerleşmeye başlamışlardır. İşçi göçmenlere belirli koşullar altında eşlerini ve çocuklarını yanlarında getirme hakkı tanınmıştır. Batı Avrupa'daki göçmen işçilere ailelerinin katılması ile birlikte göçmen nüfusun demografik yapısı değişmiş ve bu ülkelerde etnik azınlık grupları oluşmaya başlamıştır (Castles vd., 1984; Miles, 1986).

Ancak, 1973’de yaşanan “Petrol Krizi”, Avrupa ülkelerinde uygulanan yabancı işçi politikalarının değişmesine neden olmuştur. Ekonomik durgunluğun yaşandığı ve işsizlik oranının hızla arttığı bu dönemde, ilk olarak Alman hükümeti 1973 yılında göçmen girişini durdurmuş, 1974 yılında da diğer Batı Avrupa ülkeleri onu takip etmiştir (Castles, 2006). Batı Avrupa’ya İspanya, Yunanistan, İtalya ve Yugoslavya’dan göç eden göçmenlerin çoğunluğu ülkelere geri dönmüştür. Ancak göçmenlerin büyük ölçekli, zorla sınır dışı edilmeleri söz konusu olmamıştır. Göçmen işçilerin menşe ülkelerinden Batı Avrupa ülkelere aile birleşimi ve oluşumu nedeniyle gerçekleşen göç akımı 1980'lere kadar devam etmiştir (Miles, 1986).

Günümüzde, işçi göçü kapsamında Kuzey-Batı Avrupa’ya göç eden ve göç ettikleri ülkelerde yerleşen birinci kuşak göçmenler yaşlılık dönemine girmiştir veya girmek üzeredir (Warnes vd., 2004; White, 2006). Bu göçmenlerin çoğunluğu için menşe ülkelerine geri dönme hedefinin ilgili alanyazında “dönüş hayali” olarak adlandırılan ve gerçekçi olmayan bir hedef haline geldiği belirtilmektedir (Bolzman, Poncioni-Derigo, Vial ve Fibbi, 2004; Naegele, 2008). Dolayısıyla, Avrupa’daki yaşlı göçmenlerin sayısı artmıştır ve mevcut demografik eğilimler doğrultusunda da artmaya devam edeceği öngörülmektedir (Lanzieri, 2011).

Bu araştırma için örnek ülke olarak seçilen Hollanda, yaşlanma ve göç nedeniyle nüfus yapısının büyük ölçüde değişime uğradığı Batı Avrupa ülkeleri arasında yer almaktadır. Hollanda nüfusunun etnik yapısı Hollanda’nın uzun göç geçmişi ve günümüzde de süregelen göç akımları nedeniyle önemli ölçüde değişmiştir ve değişmektedir. Hollanda’nın nüfus yapısını değiştiren göç süreçlerinin ilkinin oluşturan koloni göçü, 1945 yılında Hollanda pasaportuna sahip olan Surinamlılar ve Antillilerin yükseköğrenim amacıyla Hollanda’ya göç etmesiyle başlamıştır. Bunun ardından Hollanda’ya kolonilerinden göç akımı artarak devam etmiş, 1951 yılında Molük adalarından 12.000 Molüklü ve 1945 ile 1962 yılları arasında da Endonezya’dan yaklaşık 300.000 Endonezyalı ve Hollanda Antillerinden 42.000 Antilli Hollanda’ya göç etmiştir. Son olarak, Surinam’ın 1975 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte 40.000 civarında Surinamlı ve ardından Surinamlıların Hollanda vatandaşlığını alma hakkının sona erdiği tarih olan 1980 yılında da 140.000 Surinamlı Hollanda’ya göç etmiştir (Eijl, 2009).

Hollanda’nın ikinci büyük göç sürecini 1960 yılında başlayan işçi göçü oluşturmuştur. II. Dünya Savaşı’nın ardından Hollanda’nın sanayi sektöründe düşük vasıflı işgücü açığı meydana gelmiştir. İşgücü eksikliğini tamamlamak isteyen Hollanda,

ikili işgücü anlaşmaları yoluyla göçmen işçi alımına başlamıştır. Hollanda, 1960 yılında İtalya, 1961 yılında İspanya, 1963 yılında Portekiz, 1964 yılında Türkiye, 1966 yılında Yunanistan, 1969 yılında Fas, 1970 yılında Yugoslavya ve 1971 yılında Tunus ile işgücü alımı anlaşmalarına imza atmıştır (Kok, 1976). Hollanda'ya gelen göçmen işçiler esas olarak Hollanda'nın en büyük dört şehrine (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag ve Utrecht) ve ülkenin güney ve doğusunda yer alan Brabant ile Twente gibi sanayi bölgelerine yerleşmişler ve gıda, tekstil, metal, deri, kauçuk, kimyasal, maden ve inşaat malzemeleri imalatı gibi emek yoğun sektörlerde çalışmışlardır (Marshall, 1973).

Hollanda'nın üçüncü göç sürecini ise mülteci göçü oluşturmuştur. Hollanda'ya ilk olarak 1970'lerde ve 80'lerin başında Latin Amerika ülkelerinden ve Vietnam'dan mülteci göçü gerçekleşmiştir. Bunun ardından, Yugoslavya'daki iç savaş nedeniyle 1990'ların başında eski Yugoslavya'dan ve daha sonrasında da Irak, İran, eski Sovyetler Birliği ve Afganistan'dan birçok mülteci Hollanda'ya göç etmiştir. Son olarak, Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunun 21 Aralık 2007 tarihinde vatandaşlarının diğer AB üye devletlerine yerleşmesine imkân tanıyan Schengen Anlaşması'na katılması nedeniyle bu ülkelerden Hollanda'ya göç akımı gerçekleşmiştir (Teng, Peeters ve Lucassen, 2003).

Günümüzde, Hollanda'ya eski kolonilerinden göç eden göçmenlerle işçi göçü döneminde göç eden göçmenlerin çok büyük bölümü yaşlanmıştır veya yaşlanmak üzeredir. Hollanda'daki yaşlı göçmen nüfusunun Hollandalı yaşlı nüfusa göre düşük olmasına rağmen yaşlı göçmenlerin sayısının artmaya devam edeceği öngörülmektedir. Yaşlı Türk göçmenler, Hollanda'daki en yüksek nüfus oranına sahip yaşlı göçmen grubunu oluşturmaktadır. Hollanda Merkezi İstatistik Bürosu'nun (CBS) 2017 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, Hollanda'da yaşayan 60 yaş üzeri Türk göçmenlerin sayısı 32.377'dir (CBS, 2017).

Hollanda'daki yaşlı Türk göçmenlerin büyük çoğunluğunu, 1964-73 yılları arasında işçi göçü kapsamında Hollanda'ya göç eden göçmen işçiler oluşturmaktadır. Türkiye'den Batı Avrupa'ya işçi göçü ilk olarak Almanya ile 1961 tarihinde imzalanan anlaşma ile başlamıştır. Bunun ardından Türkiye 1964 yılında Hollanda, Belçika ve Avusturya, 1965 yılında Fransa ve 1967 yılında İsveç ile ikili işe alım anlaşmaları imzalamıştır (Abadan-Unat, 2002). Hollanda, Türk işçilerinin Almanya'dan sonra en çok göç ettiği ikinci Batı Avrupa ülkesi olmuştur (Martin, 1991).

Hollanda, işçi göçü alan diğer Batı Avrupa ülkeleri gibi 1973'te gerçekleşen petrol krizi ve ardından gelen ekonomik durgunluk sonrasında 1974 yılında yabancı işçi alımına son vermiştir. Bunun üzerine, İspanya, Yunanistan ve İtalya'dan Hollanda'ya göç eden

göçmen işçilerin çoğu menşe ülkelerine geri dönmüştür. Ancak, Türk ve Faslı göçmenlerin büyük çoğunluğu Hollanda'da kalmıştır (Wissen ve Beer, 2000). Hollanda devletinin 1975 yılında tek seferlik olmak üzere uyguladığı yasallaştırma programı sonucunda, çoğunluğu erkek ve yaklaşık yarısı Türk ve Faslı olan 15.000 kaçak işçi yasal statüye kavuşarak oturma izni almıştır (Nicolaas ve Spangers, 2000).

Bu dönemde, Hollanda'ya Türkiye ve Fas'tan göç aile birleşimi göçü şeklinde artarak devam etmiş ve Türkiye ve Fas'tan gelen kadın göçmenlerin oranı hızla artarak yüzde 50'nin üzerine çıkmıştır. Hollanda'ya göç, 1979 ve 1980 yılları arasında 17.500 Türk ve 10.400 Faslı'nın Hollanda'ya göç etmesiyle birlikte en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Hollanda, 1980'lerin başında, yüksek vasıflı göçmenlerin ülkeye girişini düzenleyen ve düşük vasıflı göçü yasaklayan daha kısıtlayıcı işgücü göçü politikaları uygulamaya koymuştur (Bruquetas-Callejo, Garcés-Mascareñas, Penninx ve Scholten, 2007). Ayrıca, bu dönemde Türkler ve Faslılar için vize zorunluluğu getirilmiş ve aile birleşimi için daha katı kurallar uygulamaya konmuştur (Wissen ve Beer, 2000). Hem bu önlemler hem de ekonomik durgunluk, Türkiye ve Fas'tan Hollanda'ya göç akımında önemli bir düşüşe neden olmuş, 1984'te yalnızca 4.800 Faslı ve 4.100 Türk Hollanda'ya göç etmiştir. Bununla birlikte, 1980'lerin ikinci yarısında, aile birleşimi nedeniyle Hollanda'ya Türkiye ve Fas'tan göç edenlerin sayısında tekrar önemli artışlar yaşanmıştır. Bu dönemde gerçekleşen aile birleşimi sürecinde eş ve çocukların göçünde azalma yaşanmış ancak evlilik yoluyla göçte artış görülmüştür. İkinci kuşak Türk göçmenlerin çoğu Türkiye'den evlilik yapmıştır (Amersfoort ve Doornik, 2002). Bununla birlikte, Türkiye ve Fas'dan Hollanda'ya evlilik göçü şeklinde gerçekleşen göç akımının 1990'ların başında azaldığı görülmüştür (Bruquetas-Callejo vd., 2007).

Dünya genelinde yaşlı nüfus oranının hızla artması ile birlikte, demografik yaşlanma ve yaşlıların yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik politika ve hedeflerin ülkelerin politik gündeminde önemli bir yer tutmaya başladığı görülmüştür (Brown, Bowling ve Flynn, 2004; Tam, 2013). Yaşlıların yaşam kalitesinin artırılması ilk kez BM tarafından 1982 yılında Viyana'da düzenlenen Dünya Yaşlılık Asamblesi'nde kabul edilen Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı ile uluslararası politika gündeminde yer almıştır. Söz konusu planda, “Yaşam kalitesinin uzun ömürlülük kadar önemli olduğu ve yaşlıların sağlıklı ve güvenli bir hayat sürmesi, kendilerini gerçekleştirmeleri ve yaşamlarında memnun olmalarının sağlanması gerektiği” belirtilerek, “yaşlanmaya ilişkin politikaların oluşturulması ve uygulanmasının, her devletin kendine özgü ulusal ihtiyaçları ve hedefleri temelinde gerçekleştirilecek egemenlik hakkı ve sorumluluğu

olduğu, bununla birlikte, yaşlıların faaliyetlerinin, güvenliğinin ve iyi olma halinin desteklenmesinin dünyanın hem gelişmiş hem de gelişmekte olan bölgelerinde yeni ekonomik düzen çerçevesinde bütünleşmiş ve uyumlu bir kalkınma çabasının önemli bir parçası olması gerektiği” vurgulanmıştır (UN, 1983).

Viyana Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nın onaylanmasının ardından BM tarafından 1992 yılında ‘Yaşlılar için Birleşmiş Milletler İlkeleri’ kabul edilmiştir. Bu ilkeler “bağımsızlık, katılım, bakım, kendini gerçekleştirme ve itibar” başlıkları altında 18 maddeden oluşmaktadır. BM İlkeleri, “toplumdaki yaşlıların diğer hakların yanı sıra bağımsız olma, topluma katılma, bakım hizmetlerine erişebilme, kendi kendini gerçekleştirme ve tam itibara sahip olma haklarının sağlanmasını” öngörmüştür.² “Bütün yaşlar için bir toplum” ana teması ile 1999 yılının ‘Dünya Yaşlılar Yılı’ olarak ilan edilmesi de bu ilkelerin gerçekleştirilmesi hedefinin bir uzantısı olmuştur.³ Dünya Yaşlılar Yılı’nın ana teması olan “Bütün yaşlar için bir toplum”, bireysel yaşam boyu gelişim, çok kuşaklı ilişkiler, nüfusun yaşlanması ile kalkınma arasındaki ilişki ve yaşlıların durumu olmak üzere dört alt temayı içermiştir.

Yaşlılık ile ilgili ilk politika belgesi olma niteliğini taşıyan Viyana Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nın onaylanmasının ardından, geçen 20 yıllık süre boyunca, nüfusun yaşlanması sürecinin gelişmiş ülkelerin ardından gelişmekte olan ülkelerde de ortaya çıkması ve Avrupa ve Asya ülkelerinde yepyeni jeopolitik ve ekonomik yapıların meydana gelmesi nedeniyle, BM yeni bir politika belgesi hazırlanması gerektiğine karar vermiştir. Bu amaçla, 8-12 Nisan 2002 tarihleri arasında Madrid’de düzenlenen İkinci Dünya Yaşlılık Asamblesi’nde, Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı (MIPAA) kabul edilmiştir. MIPAA’nın ana teması, 1999 Dünya Yaşlılar Yılı için belirlenmiş olan ‘Bütün yaşlar için bir toplum’ teması olmuştur (Sidorenko ve Walker, 2004).

MIPAA, yaşlılar ve kalkınma, yaşlılıkta sağlık ve iyi olma halinin korunması ve yaşlılara kolaylaştırıcı ve destekleyici ortamlar sağlanması olmak üzere üç öncelikli konu, 18 öncelikli sorun, 35 hedef ve üç öncelikli konuya göre düzenlenen 239 eylem tavsiyesi içermektedir. Planda, öncelikli konuların, “yaşlanan bir dünyaya başarılı bir şekilde uyum sağlama amacına yönelik politikaların oluşturulması ve uygulanmasına rehberlik etmek amacıyla tasarlandığı” ve bu bağlamda başarının sosyal gelişim, yaşlı insanların yaşam kalitesindeki artış ve yaşam seyri boyunca iyi oluş halinin korunmasını destekleyen resmi

²<https://www.un.org/development/desa/ageing/resources/international-year-of-older-persons-1999/principles.html>

³ <https://www.un.org/development/desa/ageing/resources/international-year-of-older-persons-1999.html>

ve informal sistemlerin sürdürülebilirliği açısından ölçüldüğü” belirtilmektedir (UN, 2002, parag. 14). Planın nihai hedefinin, “güvenlik, haysiyet ve katılım temelinde yaşlıların yaşam kalitesini iyileştirmek ve aynı zamanda yaşlanma ile gelişmeyi bağdaştırıcı çalışmaları teşvik etmek ve destekleyici resmi (örn. sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik) ve informal (örn. aile ve toplum) bireysel iyi oluş sistemlerinin sürekliliğini sağlamak” olduğu ifade edilmektedir (Sidorenko ve Walker, 2004, s. 156). Dolayısıyla Madrid Planı, “yaşlıların yaşam kalitesini iyileştirmek ve her yaştan bir toplum meydana getirmek amacıyla ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yaşlanmaya ilişkin ulusal politika geliştirmeye yönelik kapsamlı bir plan sunmaktadır” (UNFPA, 2008, s. 4).

BM İkinci Dünya Yaşlılık Asamblesi’nin hemen ardından Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), sağlıklı yaşlanmanın teşvik edilmesi için sağlık, katılım ve güvenlik alanlarındaki eylem ihtiyaçlarının belirlenerek eylem planlarının oluşumuna yardımcı olması amacıyla Asambleye katkı için hazırladığı Aktif Yaşlanma Politika Çerçevesini (WHO, 2002) yaşlılık ile ilgili yeni politika paradigması olarak belirlemiştir (Davey, 2002). DSÖ’nün aktif yaşlanma politika çerçevesi, Birleşmiş Milletler Yaşlılık İlkelerine dayanmaktadır ve “sağlık, katılım ve güvenlik” olmak üzere üç sütundan oluşmaktadır. DSÖ’ye göre aktif yaşlanma, “insanların yaşlandıkça yaşam kalitelerini artırması için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarını optimize etme sürecidir. Aktif yaşlanma, engelli ve bakıma muhtaç olanlar da dâhil olmak üzere tüm insanlar için sağlıklı yaşam beklentisini uzatmayı ve yaşam kalitesini artırmayı amaçlamaktadır” (WHO, 2002, s. 12). Politika ve program geliştirmeye yönelik bir aktif yaşlanma yaklaşımının hem bireysel yaşlanmanın hem de nüfusun yaşlanmasının birçok sorununu çözme potansiyeline sahip olduğunu belirten DSÖ, “sağlık, işgücü, istihdam ve eğitim politikalarının ve sosyal politikaların aktif yaşlanmayı desteklemesi durumunda, daha fazla sayıda insanın yaşlılık döneminde yüksek düzeyde yaşam kalitesine sahip olmasının mümkün olacağını” (WHO, 2002, s. 16) öngörmektedir.

DSÖ, yaşlanma ile ilgili olarak yaşam seyri yaklaşımını benimsemekte ve yaşlanmayı yaşam boyu devam eden bir süreç olarak kabul etmektedir. Buna göre, bir bireyin tüm yaşam süresi boyunca yaşam koşulları ve eylemleri yaşlılık dönemindeki sağlık ve aktivite durumunu belirlemektedir. Aktif yaşlanma, bireyleri, aileleri ve ulusları çevreleyen çeşitli etkilere veya “belirleyicilere” bağlıdır. Bu nedenle, yaşam seyrinin farklı dönemlerinde sağlığı, katılımı ve güvenliği artırmak için çeşitli belirleyicilerin yaşam seyri üzerindeki etkisini dikkate almak gerekmektedir. Bu belirleyiciler, elde

edilen bulguların anlaşılmasına ve etkin politika ve programların tasarlanmasına yardımcı olmaktadır. Hazırlanacak politika ve programlar, yaşlıların haklarına, ihtiyaçlarına, tercihlerine ve kapasitelerine dayanmalı ve önceki yaşam deneyimlerinin bireylerin yaşlanma şekli üzerindeki etkisini kabul eden bir yaşam seyri perspektifini benimsemelidir (WHO, 1999).

DSÖ'nün tanımına göre “aktif kavramı sadece fiziksel olarak aktif olma veya işgücüne katılma becerisini değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik, kültürel, manevi ve yurttaşlıkla ilgili faaliyetlere de sürekli katılımı ifade etmektedir” (WHO, 2002, s. 12). Bu bakış açısı, özerklik ve katılıma alternatif bir vurgu yaparak, pasiflik ve bağımlılık ile karakterize edilen ileri yaş kalıp yargılarının sorgulanmasını sağlamış ve en azından kuramsal olarak tamamen ekonomik terimlerle tanımlanan yaşlanma kavramlarından yaşam kalitesi, zihinsel ve fiziksel iyi olma hali ve toplumsal katılımı içeren daha bütünsel bir yaklaşıma yönelme gereksinimi olduğunu vurgulamıştır (Walker, 2002).

DSÖ, yaşlıların faaliyetlerinin, özellikle katılım, sağlık ve güvenlik gibi birçok yönünün, yaşlanma deneyiminin kalitesini belirlemek için iç içe geçtiğini ve her bir sütunun, yaşlılıktaki iyi olma halini korumak için gerekli olduğunu savunarak bütünsel bir bakış açısını savunmuştur. Üç sütun tarafından sunulan bütünsel bakış açısı, aktif yaşlanmayı, yaşlıların aktivitelerinin çeşitli yönlerinin yaşam kaliteleri ve genel iyilik halleri üzerindeki etkilerini araştırmak ve anlamak için önde gelen kavramsal çerçeve olarak konumlandırmıştır (Buys ve Miller, 2012). Aktif Yaşlanma Çerçevesi, son 20 yıldır yaşlanma politikaları, uygulamaları ve araştırmalarında küresel bir strateji olarak dünya genelinde yaşlanma ile ilgili politikaları ve uygulamaları etkilemiş ve küresel yaşlanmanın hem bireylere hem de toplumlara getirdiği yeni fırsatlara ve zorluklara kamuoyunun dikkatini çekmiştir (Narushima, Liu ve Diestelkamp, 2018).

Yaşlıların iyi olma hali ve yaşam kalitesini artırmaya yönelik hedef ve stratejilerin politika gündemine girmesi ile birlikte yaşlıların yaşam kalitesi ile ilgili yapılan bilimsel araştırma sayısının da arttığı görülmüştür. Yaşam kalitesi, farklı disiplinlere ve araştırma yaklaşımlarına göre birçok tanımla bulunan bir kavramdır ve üzerinde uzlaşılan tek bir tanımla bulunmamaktadır. Yaşam kalitesi, ‘nesnel’ ve ‘öznel’ yaşam kalitesi olmak üzere iki şekilde kavramlaştırılmaktadır (Noll, 2002). Yaşam kalitesinin belirlenmesinde nesnel faktörlerin önemine değinen nesnel yaşam kalitesi yaklaşımı, gelir, istihdam, konut ve eğitim gibi sosyal göstergelere odaklanmaktadır. Öznel yaşam kalitesi yaklaşımı ise bireyin genel yaşam kalitesi algısını, deneyimlerini ve değerlerini içermekte ve iyi olma hali, mutluluk ve yaşam memnuniyeti gibi göstergeleri kapsamaktadır (Daatland, 2005).

Yaşam kalitesinin öznel göstergeleri arasında yer alan yaşam memnuniyeti “bir kişinin şu anki yaşamını bütünüyle değerlendirmesi sonucunda yaşam kalitesini olumlu olarak yargılama derecesi” (Veenhoven, 1984, s. 22) olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, yaşam memnuniyeti, yaşamın bütününe yönelik yapılan bilişsel bir değerlendirmedir (Diener, 1994). Veenhoven (2002), yaşam memnuniyetinin politika oluşturma süreci için birçok açıdan önemli bir gösterge olduğunu belirtmektedir. İlk olarak, bir ülkenin vatandaşlarının yaşam koşullarına ilişkin yaptıkları öznel değerlendirmeler, o ülkedeki yaşam kalitesinin nesnel olarak ölçülmesini sağlamaktadır. Araştırılan nüfus grubundaki yaşam memnuniyeti düzeyinin yüksek olması, yaşam kalitesinin iyi olduğu anlamına gelmektedir. İkinci olarak, istekler ile ihtiyaçlar arasında ayırım yapılabilmesi için öznel değerlendirme yapılması gerekmektedir. Bireylerden yaşam kaliteleri hakkında değerlendirme yapılması istenerek, onların isteklerinin tespit edilmesi ve ihtiyaçlarının ne ölçüde karşılandığının ortaya çıkarılması mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, yalnızca öznel göstergeler belirli yaşam alanlarının veya yaşam koşullarının bireylerin yaşam kalitesi açısından taşıdığı önemi ortaya çıkarabilmektedir (Veenhoven, 2002).

Öznel göstergelerin kullanıldığı araştırmalar, yaşam kalitesinin artırılması için yapılan çalışmaların sonuçlarının değerlendirilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, yaşam kalitesinin artırılması için uygulanan politikaların etkinliği, politikaların uygulandığı nüfus grubunun, uygulama öncesi ve sonrası yaşam memnuniyeti seviyesindeki değişim ile veya uygulamadan faydalanan grup ile faydalanmayan grupların yaşam memnuniyetleri seviyeleri arasındaki farklılık ile ölçülebilmektedir (Veenhoven, 1997). Örneğin, yaşlılara yönelik günlük ve uzun dönemli bakım hizmetleri, yaşlıların topluma katılımı ve katılımını sürdürmesini sağlayacak olanaklar gibi konularda düzenlenecek uygulama ve politikalar için yaşam kalitesi araştırmalarının bulguları kullanılmaktadır (Pavot ve Diener, 2004). Dolayısıyla, yaşam memnuniyeti, özellikle yaşlılara yönelik sosyal politikaların ve hizmetlerin planlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Yaşlı nüfusu hızla artmaya devam eden Avrupa’da aktif yaşlanmanın yaşlılık ile ilgili politika söylemine dâhil olması süreci, Avrupa Komisyonu’nun 1993 yılını “Avrupa Yaşlılar Yılı” ilan etmesi ile birlikte başlamıştır. Ana teması kuşaklararası dayanışma olan Avrupa Yaşlılar Yılı ile birlikte resmi olarak ilk kez aktif ve katılımcı bir yaşlanma söylemi politika gündemine gelmiştir (Walker, 2009). Avrupa’da aktif yaşlanma söyleminin gelişim sürecindeki bir diğer önemli aşama ise 1999 yılında ilan edilen

“Birleşmiş Milletler Yaşlılar Yılı” olmuştur (Walker ve Maltby, 2012). Bu yıl kapsamında düzenlenen faaliyetler ile desteklenen DSÖ’nün aktif yaşlanma yaklaşımı, yaşlıların toplumda aktif katılımcılar olarak yer alması söyleminin gelişmesine katkıda bulunmuştur. AB kapsamında aktif yaşlanma politikaları, 2002 Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı ile daha da güçlendirilmiştir. AB’ye üye devletler, söz konusu plan doğrultusunda yaşlıların haklarını ve ihtiyaçlarını ulusal politikalar ile bütünleştirmeyi ve beş yıllık dönem boyunca kaydedilecek gelişmeleri içeren bir rapor sunmayı taahhüt etmişlerdir.⁴ Son olarak, Avrupa Komisyonu tarafından 2012 yılının ‘Avrupa Aktif Yaşlanma ve Kuşaklararası Dayanışma Yılı’ olarak belirlenmesi, aktif yaşlanmanın AB’nin yaşlanma ile ilgili politika önceliği haline geldiğini göstermektedir (Walker ve Foster, 2013). Aktif Yaşlanma ve Kuşaklararası Dayanışma Yılı’nın genel amacının, Avrupa’da her yaşta topluma dayalı bir aktif yaşlanma kültürünün oluşturulmasına olanak sağlanması olduğu belirtilmiştir.⁵

Aktif yaşlanma söyleminin AB tarafından yaşlanma ile ilgili genel politika paradigması olarak benimsenmesi sonucunda, Avrupa’da yaşlı nüfusun yaşam kalitesini artırmaya yönelik sosyal politikaların giderek önem kazandığı görülmektedir. Bununla birlikte, Avrupa’daki yaşlılara yönelik sosyal politikaların yaşlı göçmenleri büyük ölçüde göz ardı ettiği ve yaşlı göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılama konusunda yeterli olmadığı belirtilmektedir (AGE, 2008; AGE-ENAR, 2011; Bolzman vd., 2004; Brockmann, 2002; Ruspini, 2010). Avrupa Aktif Yaşlanma ve Kuşaklar Arası Dayanışma Yılına katkı sunmak amacıyla hazırlanan yaşlı etnik azınlıklar ve göçmenler hakkındaki ortak durum belgesinde, “hem Avrupa düzeyinde hem de ulusal düzeyde, sadece yaşlanma, ırkçılık ya da yoksulluk ile ilgili politika ve stratejilerin mevcut olduğu ancak birçok etnik azınlığa mensup yaşlının karşılaştığı sorunları kapsayıcı politikaların bulunmadığı” belirtilmektedir (AGE-ENAR, 2011). Avrupa Yaşlılar Platformu (AGE)⁶ da Avrupa’da yaşayan yaşlı göçmenlere yönelik yürüttüğü savunuculuk çalışmaları kapsamında, AB üye ülkelerinde yaşayan yaşlı göçmen gruplarının yaşam durumu hakkında yeterli verinin mevcut olmamasının, bu gruplara yönelik politika ve uygulamaların geliştirilmesi açısından önemli bir sorun oluşturduğunu vurgulamıştır (AGE, 2008).

⁴ http://publications.europa.eu/resource/cellar/c9f75907-13b8-488c-b60e_c84690666f17.0001.02/DOC_1

⁵ Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 14 Eylül 2011 tarihli ve 940/2011/EU sayılı Aktif Yaşlanma ve Kuşaklararası Dayanışma Yılı (2012) ile ilgili Kararı

⁶ AGE, Avrupa Birliğine üye ülkelerdeki 50 yaş üstü vatandaşların sorunlarını dile getirmeyi ve bu konularda farkındalığı artırmayı amaçlayan ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların oluşturduğu bir Avrupa ağıdır.

Avrupa’da yaşayan yaşlı göçmenlerin yaşam durumuna ilişkin yapılan en kapsamlı çalışma, Almanya Kuzey Rhine-Westphalia Eyaleti, Kuşaklararası İlişkiler, Aile, Kadın ve Entegrasyon Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen “Avrupa’da Yaşlı Göçmenlerin Aktif Yaşlanması” (AAMEE) Projesidir. Projenin amacının, Avrupa’da yaşayan yaşlı göçmenlerin sorunlarının ele alınması ve yaşlıların aktif bir yaşlanma sürdürebilmesi için çeşitli çalışmalar yapılması olduğu, nihai hedefinin ise yaşlı göçmenlerin entegrasyonunun güçlendirilmesine katkıda bulunulması, yaşadıkları ülkenin toplumuna aktif katılımlarının desteklenmesi ve yaşam kalitelerinin artırılması için fırsat eşitliği sağlanması olduğu ifade edilmiştir. Proje kapsamında, yaşlı göçmenlerin aktif bir şekilde yaşlanmasına ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik politikaların oluşturulabilmesi için yaşlı göçmenlerin konut, gelir ve sağlık durumu, boş zaman ve yaşam boyu öğrenme etkinlikleri, sosyal örüntüleri ve sivil ve politik katılımları konularında daha fazla araştırma yapılması gerektiği belirlenmiştir (AAMEE, 2010).

AAMEE projesi kapsamında Avrupa’da yaşayan yaşlı göçmenlerin aktif yaşlanmasının sağlanması ve yaşam kalitesinin artırılması için ele alınması gereken öncelikli konular arasında yer alan yaşam boyu öğrenme, BM’nin yaşlılıkla ilgili politika belgelerinde ve DSÖ’nün aktif yaşlanma politika çerçevesinde yaşlıların yaşam kalitesinin artırılmasının sağlanması açısından önemli bir yer tutmaktadır. BM tarafından 2002 yılında kabul edilen MIPAA’nın amaç, hedef ve taahhütleri ile ilişkili olarak yer verdiği ana temalar arasında “yaşam boyu öğrenmeye erişim ve topluma katılım yoluyla yaşam boyunca ve yaşlılıkta bireysel gelişim, kendini gerçekleştirme ve iyi olma hali için fırsatların sağlanması” da yer almaktadır (UN, 2002, parag. 12). Plan’da ayrıca, yaşlıların gelişiminin ve topluma aktif katılımının sağlanması hedefi kapsamında “yaşlıları kültürel, ekonomik, politik, sosyal yaşama ve yaşam boyu öğrenme faaliyetlerine katılmaya veya katılımını sürdürmeye teşvik etmek için fırsatlar, programlar ve destek sağlanması” eyleminin gerçekleştirilmesi de öngörülmektedir (UN, 2002, parag. 21).

Yaşam boyu öğrenme, DSÖ’nün aktif yaşlanma politika çerçevesinin üç sütunundan birini oluşturan ‘katılım’ sütununun en önemli bileşenini oluşturmaktadır. Katılım sütunu kapsamında sunulan politika önerileri arasında bireylere yaşamları boyunca eğitim ve öğrenme fırsatları sunulması, yaşlılara yönelik eğitim ve öğretim politikaları ve programları hazırlanması ve yaşlıların yaşam boyu öğrenme faaliyetlerine tam katılımlarının sağlanması yer almaktadır. DSÖ “yaşamın ilk dönemlerinde alınan eğitimin, yaşam boyu öğrenme olanakları ile birlikte bireylerin yaşlandıkları zaman bağımsız kalabilmelerine ve yaşlılığa uyum sağlayabilmelerine yardımcı olacak öz güven

ve becerileri geliştirmelerini sağladığını” vurgulamaktadır (WHO, 2002, s. 29). Yaşam boyu öğrenme ve yetişkin eğitiminin “yaşlılar dışında marjinalleşmiş etnik gruplar gibi en savunmasız durumda bulunan toplumsal grupların iyi olma halini artırmak açısından özellikle etkili olduğu” belirtilmektedir (Field, 2009, s. 36). Bununla birlikte AAEME (2010) nihai raporunda, Avrupa’ya işçi göçü kapsamında göç eden göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde “geçici” olarak görüldüğü, göçmen işçilerin birkaç yıl içerisinde menşee ülkelerine geri döneceği beklentisi nedeniyle bu göçmen gruplara yönelik politika ve uygulamalarda yetişkin eğitiminin önemli bir rol oynamadığı belirtilmiştir. Raporda “misafir işçi” olarak adlandırılan göçmenlerin göç ettikleri ülkelere yerleşip bu ülkelerde kalıcı hale gelmesi nedeniyle göçmenlerin yetişkin eğitimi ve yaşam boyu öğrenme uygulamalarının dışında kalmasının önemli bir mesele haline geldiği vurgulanmakta, yaşlı göçmenlerin gerçekteşmemiş eğitim talebi ve ihtiyaçlarının yarattığı boşlukları doldurmak için eğitim programlarının düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir.

Bu araştırma için örnek ülke olarak seçilen Hollanda’da, uzun yıllar boyunca ülkeye gelen göçmenlerin yasal statüsü ve sosyal entegrasyonuna yönelik kapsamlı ve açık bir hükümet politikası hazırlanmamıştır. Bu durumun nedenleri arasında “misafir işçi” olarak tanımlanan göçmen işçilerin birkaç yıl çalıştıktan sonra menşee ülkelerine geri dönecekleri ve eski kolonilerden gelen göçmenlerin de Hollanda toplumuna entegrasyon konusunda hiçbir güçlük yaşamadıkları varsayımları yer almıştır. Hollanda’daki göçmenlerin varlığının geçici olarak algılanması nedeniyle bu gruplara yönelik geçici politikalar oluşturulmuştur. Bu politikalar, istihdama katılımı ve sosyal-kültürel alanda kimliğin korunmasını hedeflemiştir (Scholten, 2011; Vink, 2007).

Bununla birlikte, 1970’lerin sonu ıla 1980’lerin başında, göçmenlerin Hollanda’da kalıcı olarak yerleştiklerinin anlaşılmaması üzerine göçmenlere yönelik bir etnik azınlık politikasının oluşturulmasının gerekli hale geldiği kabul edilmiştir (Teng vd., 2003). Bunun üzerine, Hükümet Politikası Bilimsel Konseyi (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid-WRR) 1979 yılında eski kolonilerden göç eden göçmenlerin yanı sıra göçmen işçileri ve ailelerini de kapsayan ‘Etnik Azınlıklar’ başlıklı bir rapor hazırlamıştır (Vink, 2007). Bu rapora dayanarak hazırlanan ve 1983 yılında kabul edilen “Etnik Azınlıklar Politikası” (*minderhedenbeleid*), kültürel geleneklerin sürdürölmesini hedeflemiş ve etnik azınlıklar için çeşitli kaynakların kullanılabilir hale getirilerek “etnik toplulukların gelişimlerinin” desteklenmesine güçlü bir vurgu yapmıştır. Bu bağlamda, toplumsal ve kültürel çoğulculuk, azınlıklara yönelik politikanın baskın ideolojik temelini oluşturmuş ve her kültürel veya dini grup için önemli ölçüde

özerklik garantisi sağlanmıştır. Hollanda’da yaşayan etnik azınlık grupları, toplumsal özgürleşmeye ihtiyaç duyan ‘yeni’ kültürel bloklar olarak tasarlanmıştır (Teng vd., 2003).

Ancak, 1990’ların sonlarında kültürel farklılıkların tanındığı entegrasyon politikası yerini Hollanda değerlerinde birleşmenin ön plana çıkarıldığı yeni entegrasyon politikasına bırakmıştır. Bu bağlamda, Etnik Azınlıklar Politikası’nın ismi 1994 yılında resmi olarak “Entegrasyon Politikası” olarak değiştirilmiştir. Yeni entegrasyon politikası ile birlikte kendi kültürel kimliklerini koruyan etnik gruplara yapılan vurgu, demokratik batı toplumunun belirli temel normlarını ve değerlerini kabul etmelerine yönelik bir vurguya doğru kaymıştır. Entegrasyon politikasının hedef grupları, büyük ölçüde sosyoekonomik konumu zayıf olan Türkler, Faslılar, Surinamlılar ve Antilliler gibi etnik azınlık grupları ile mülteciler ve sığınmacılar olmuştur. Yeni entegrasyon politikasının temel amacı, öncelikle istihdam ve eğitim yoluyla göçmenlerin Hollanda toplumuna katılımını teşvik etmek haline gelmiştir. Bu amaç doğrultusunda, yeni gelen göçmenlere zorunlu dil ve entegrasyon kursları sağlanması öngörülmüştür (Entzinger, 2006a).

Entegrasyon politikası kapsamında, işgücü piyasasındaki potansiyelleri nedeniyle özellikle genç yaş grubunda olan göçmenlerin hedef grup olarak belirlendiği, yaşlı göçmenlerin entegrasyon politikası açısından çok daha düşük bir önceliğe sahip olduğu belirtilmiştir (Teng vd., 2003). Hollanda Sosyal ve Kültürel Planlama Bürosu (Sociaal en Cultureel Planbureau-SCP) tarafından hazırlanan Hollanda Yaşlılık raporunda da, “yaşlı göçmenlerin Hollanda’da ulusal hükümet politikaları açısından özel bir hedef grubu olmadığı” belirtilerek, birinci kuşak göçmenlerin “Hollanda toplumuna uzak oldukları ve düşük eğitim seviyeleri gerekçesi ile toplumsal entegrasyonlarının yaşlılık politikaları açısından gerçekçi bir hedef olarak görülmediği” ifade edilmiştir (Merens, Tesser ve Dugteren, 1998, ss. 242-243). Ayrıca, Hollanda’da yaşayan yaşlı göçmenlerin hükümet politikasında marjinal bir konumda bulundukları, azınlıklar politikası kapsamında adeta yok sayıldıkları ve yaşlılara yönelik politika amaçlarının yaşlı göçmenlere yönelik olmadığı belirtilerek, “yaşlanan birinci kuşak göçmenlerin hükümet politikasında fiili olarak kayıp bir kuşak olarak muamele gördüğü” (Tesser, Dugteren ve Merens, 1998, s. 361) belirtilmiştir.

Yaşlı göçmenlerin toplumsal entegrasyonlarının Hollanda’da yaşlılık politikaları açısından gerçekçi bir hedef olarak görülmediğinin belirtilmesine rağmen, son yıllarda Hollanda’daki göç ile ilgili tartışmaların çoğunlukla Türk ve Faslı yaşlı göçmenler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Türk ve Faslı göçmenler sıklıkla Hollanda toplumuna entegre olmak konusunda başarılı olmadıkları yönünde eleştirilere maruz kalmaktadır (Ingleby,

2009). SCP'nin yaşıllık raporları da dahil olmak üzere Hollanda'daki yaşlılar ile ilgili yayınlanan birçok çalışmada, Türk ve Faslı yaşlıların Hollanda toplumuna entegrasyon seviyesinin son derece düşük olduğu ve yaşlı Türkler ve Faslılar ile Hollanda toplumu arasında ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan son derece derin farklılıklar bulunduğu belirtilmektedir (Merens vd., 1998; Peeters, Bouwman ve Knipscheer, 2006). Bu bağlamda, Türk ve Faslı yaşlı göçmenlerin eğitim seviyelerinin düşük olduğu, okumaz yazmaz oldukları ve Hollandaca düzeylerinin çok düşük olduğu vurgulanmakta, bu grupların ihtiyaçları, talepleri ve yaşamlarını nasıl değerlendirdikleri ile ilgili bilgi eksikliğinin, onlara yönelik sosyal politikaların geliştirilmesine engel olduğu" belirtilmektedir (Peeters vd., 2006, s. 104). Dolayısıyla, yaşlı Türk göçmenlerin mevcut yaşam koşullarını nasıl değerlendirdiğinin ve hangi faktörlerin yaşlı Türk göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirlediğinin araştırılması, Hollanda'da yaşayan yaşlı Türk göçmenlere yönelik sosyal politikaların geliştirilmesi ve yaşam boyu öğrenme faaliyetleri başta olmak üzere yaşam kalitelerini iyileştirici çalışmaların düzenlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Yaşam memnuniyetlerini belirleyen faktörler bağlamında Hollanda'da yaşayan yaşlı Türk göçmenlerin eğitim ihtiyaçlarının neler olduğu bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Amaç

Bu araştırmanın genel amacı, yaşam memnuniyetlerini belirleyen faktörler bağlamında Hollanda'da yaşayan yaşlı Türk göçmenlerin eğitim ihtiyaçlarının neler olduğunun belirlenmesidir. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Katılımcıların Hollanda'ya göç süreçleri nasıl gerçekleşmiştir? Demografik özellikleri nelerdir?
2. Katılımcılara göre;
 - sağlık durumları,
 - gelir durumları,
 - Hollandaca dil seviyeleri,
 - kuşaklararası ilişkiler ve dayanışma örüntüleri,
 - sosyal katılım ve aktivite düzeyleri ve
 - Hollanda'nın toplumsal özellikleri yaşam memnuniyetlerini nasıl etkilemektedir?

3. Katılımcılar yaşamlarından memnun mudur? Katılımcıların yaşamlarından memnun olma veya olmama nedenleri nelerdir?
4. Katılımcılara göre göç geçmişleri etrafında şekillenen yaşam seyirleri yaşlılık dönemlerindeki yaşam memnuniyetlerini nasıl etkilemiştir?

Önem

Yaşam memnuniyeti, psikoloji, sosyoloji, ekonomi ve yaşlılık bilimi (gerontoloji) ile sağlık bilimleri gibi birçok bilim dalı tarafından ele alınan bir araştırma konusudur. Özellikle yaşlılık biliminin temel araştırma konuları arasında yer alan yaşam memnuniyeti ile ilgili olarak yaşlılık bilimcileri tarafından çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ancak, yaşlıların yaşam memnuniyeti ve yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmasına rağmen, yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile ilgili yeterince araştırma yapılmadığı görülmektedir. Yaşlı göçmenlerin göçmenlik geçmişleri etrafında şekillenen yaşam seyirleri, onların göç ettikleri ve yerleştikleri ülkenin yaşlı nüfusuna göre farklı şekilde yaşlanmalarına ve yaşlılık dönemlerindeki yaşam kalitelerini ve memnuniyetlerini belirleyen faktörlerin farklılaşmasına yol açmaktadır. Mevcut yaşam kalitesi ve yaşam memnuniyeti kuram ve modellerinin, göçün yaşlı göçmenlerin yaşlanma süreci ve yaşlıktaki yaşam kaliteleri ve memnuniyetleri üzerindeki etkilerini dikkate almadığı için yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetini değerlendirmek açısından yeterli olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, bu araştırmayla elde edilecek bulguların, yaşlı göçmenlerin yaşlanma süreci ve yaşam kalitesi ve memnuniyeti ile ilgili kuram ve model geliştirme çalışmalarına katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anlatı deseninde düzenlenen ve veri toplama amacıyla yaşam öyküsü yönteminin kullanılacağı bu çalışmanın, yaşlı göçmenler özelinde ve yaşlılar genelinde yaşam seyrinin yaşlılık dönemindeki yaşam memnuniyeti üzerindeki etkilerinin anlaşılabilmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Buna ilaveten, Avrupa'daki birinci kuşak göçmenlerin yaşam öyküleri yoluyla göç hikâyelerinin aktarılmasının hem göçmen kuşakların hem de ev sahibi ülkenin nüfusu ile göçmen nüfusun birbirlerini tanımasını sağlayacağı öngörülmektedir.

Yaşam memnuniyeti çok boyutlu bir kavram olmasının yanı sıra kültüre bağlı olarak da değişen bir kavramdır. Yaşam memnuniyetinin yordayıcıları kültürlere göre farklılık göstermektedir. Bu araştırma kapsamında, Türkiye gibi toplumcu bir kültürde

yetiştikten sonra bu kültüre tamamen zıt Hollanda gibi bireyci bir kültürde yaşamaya başlayan ve bu kültürel yapı içerisinde yaşanan Türk göçmenlerin yaşlılıkta yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler ile Hollandalı yaşlıların yaşam durumları ile ilgili yapacakları değerlendirmelerin, kültürün yaşam memnuniyeti üzerindeki etkilerinin belirlenmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler arasında sadece bireysel değil toplumsal faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu durum, özellikle yaşlıların yaşam memnuniyeti açısından son derece önemlidir. Çift pasaporta sahip olan ve Hollanda ve Türkiye olmak üzere her iki ülkede birden ikamet eden yaşlı Türk göçmenler ile ilgili yapılacak bu araştırma, her iki ülkenin yaşlılara yönelik sosyal politikalarının ve sunduğu hizmetlerin yaşlı Türk göçmenler tarafından karşılaştırılmasına imkân taniyacak, yaşlıların ve yaşlı göçmenlerin yaşamlarından duydukları memnuniyetin artırılması için hangi toplumsal faktörlerin etkili olduğunun anlaşılmasını sağlayacaktır.

Yaşlı göçmenlerin ihtiyaç ve taleplerine uygun sosyal politikaların geliştirilebilmesi amacıyla yaşam durumlarını ve kalitelerini nasıl değerlendirdiklerinin araştırılması gerekmektedir. Hollanda’da sayıları giderek artan yaşlı göçmenlere yönelik politikaların geliştirilebilmesi için onların yaşam koşulları, ihtiyaçları ve talepleri ile ilgili yeterli bilginin mevcut olmadığı belirtilmektedir. Hollanda’daki yaşlı göçmenler ile ilgili veri eksikliğinin giderilebilmesi amacıyla, göçmenler ile ana dillerinde görüşmelerin yapıldığı araştırmaların gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla, bu araştırmanın bulgularının Hollanda’daki ve diğer Avrupa ülkelerindeki yaşlı göçmenler ile ilgili araştırmalara katkı sağlayacağı ve politika yapıcılara ve yaşlı göçmenlerin güçlendirilmesi amacıyla çalışmalar yürüten tüm ilgili paydaşlara çalışmalarının planlama ve uygulama aşamalarında faydalı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye, AB ülkelerine kıyasla nispeten daha genç bir nüfusa sahiptir. Ancak, Türkiye’deki yaşlı nüfus sayısı giderek artmaktadır. Bu çalışmanın, Türkiye’de yaşlılar ile ilgili geliştirilecek sosyal politikaların ve Avrupa ülkelerinden Türkiye’ye geri dönen veya geri dönmeyi planlayan yaşlı Türk göçmenlerin Türkiye’ye uyum sağlama sürecine yönelik çalışmaların planlanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yaşam boyu öğrenme ve yetişkin eğitimi, yaşlılar ve yaşlı göçmenler veya etnik grup üyesi yaşlılar gibi kırılgan toplumsal grupların güçlendirilmesi ve yaşam memnuniyetlerinin artırılması açısından son derece önemlidir. Ancak, Avrupa’da ve Hollanda’da yaşayan yaşlı göçmenlerin eğitim ihtiyaçları ile ilgili bir araştırmanın mevcut olmadığı görülmektedir. Hollanda’da yaşayan yaşlı Türk göçmenlerin yaşam

memnuniyetlerini belirleyen faktörler bağlamında eğitim ihtiyaçlarının ortaya çıkarılmasını amaçlayan bu araştırmanın, bu konudaki bilgi eksikliğinin giderilmesine ve yaşlı Türk göçmenlerin yaşam memnuniyetlerinin artırılmasını sağlayacak eğitim faaliyetlerinin planlanmasına ve uygulanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma, Hollanda'nın Rotterdam şehrinde ikamet eden 17 yaşlı Türk göçmenin görüşleri ile sınırlıdır.

Tanımlar

Yaşlı: Bu çalışmada, 65 ve daha yukarı yaştaki kişiler yaşlı olarak tanımlanmıştır.

Göçmen: Göçmen kavramının uluslararası düzeyde kabul edilen bir tanımı bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler göçmeni, “sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede, bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlamaktadır.”⁷

Yaşlı Türk Göçmen: Bu çalışmada yaşlı Türk göçmen, Hollanda’ya işçi olarak veya aile birleşimi kapsamında göç eden ve yerleşen 65-75 yaş aralığındaki Türk göçmenleri ifade etmektedir.

Birinci Kuşak Göçmen: 18 yaş ve sonrası dönemde Hollanda’ya gelen göçmenler birinci kuşak olarak adlandırılmaktadır.⁸

Aile Birleşimi: Zorla ya da gönüllü göç nedeniyle birbirinden ayrı düşmüş aile üyelerinin menşe ülke dışında başka bir ülkede, yeniden bir araya gelme sürecidir.⁹

Yaşam Memnuniyeti: Bir kişinin şu anki yaşamını bütünüyle değerlendirmesi sonucunda yaşam kalitesini olumlu olarak yargılama derecesidir (Veenhoven, 1984, s. 22).

Yaşam Boyu Öğrenme: Yaşam süresi boyunca gerçekleştirilen örgün, formal veya informal tüm öğrenme etkinliklerini kapsayan, insanların kapasitelerini, bilgilerini, becerilerini, tutumlarını ve yeterliliklerini iyileştirme ve geliştirme amacı taşıyan öğrenme sürecidir.¹⁰

⁷ <http://www.iom.int/home/ /cms/en/sites/iom/about-migration/key-migration-terms-1.html>

⁸ <https://www.cbs.nl/en-gb/our-services/methods/definitions>

⁹ https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf

¹⁰ <https://unterm.un.org/unterm/search?urlQuery=lifelong%20learning>

BÖLÜM 2

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Araştırmanın bu bölümünde, kuramsal çerçeve ve ilgili araştırmalar yer almaktadır.

Yaşam Kalitesi

Yaşam kalitesi, insanlığın varoluşundan bu yana ulaşılmaya çalışılan bir amaç olmuş, insanlar sürekli olarak yaşam koşullarını iyileştirmeye ve yaşam biçimlerini geliştirmeye çalışmışlardır. Antik çağlardan itibaren filozofların ‘iyi bir yaşam ve toplum nedir’ sorusu etrafında tartıştığı yaşam kalitesinin bilimsel bir araştırma konusu haline gelmesi ise oldukça yenidir (Daatland, 2005; Glatzer, 2015). Yaşam kalitesi, 1960’ların sonunda maddi yaşam düzeyinin artırılmasının başat toplumsal hedef haline gelmesi ile birlikte, ‘iyi bir yaşam’ın daha geniş bir şekilde kavramlaştırılması gereksinimi üzerine yeni bir araştırma konusu olarak ortaya çıkmıştır (Noll, 2002; Veenhoven, 2015).

Ancak, özellikle 1970’li yılların başından itibaren yaşam kalitesi ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmasına (Fernandez-Ballesteros, 1998b) rağmen, yaşam kalitesinin nasıl tanımlanacağı veya ölçüleceği konusunda fikir birliğine varılamamış, kavramsal ve operasyonel bir tanımının oluşturulması ulaşılamayan bir hedef olarak kalmıştır (George, 2006). Bunun nedenleri arasında, yaşam kalitesi kavramının yaşamın nerdeyse tüm alanlarıyla ilgili olması ve ekonomi, psikoloji, sosyoloji, sağlık bilimleri ve siyaset bilimi gibi pek çok farklı bilimsel alanın araştırma konuları arasında yer alan, sınırları belirsiz ve geniş kapsamlı bir kavram olmasının yanı sıra, nesnel-öznel ve bireysel-toplumsal gibi etkileşim halinde olan birçok bileşeni bulunan çok boyutlu ve bütünsel bir kavram (Brown vd., 2004; Daatland, 2005; Tesch-Römer, Kondratowitz ve Motel-Klingebiel, 2001; Walker ve Mollenkopf, 2007) olması da yer almaktadır. Farklı disiplinler ve araştırma yaklaşımlarına göre birçok tanımı, modeli ve ölçümü bulunan yaşam kalitesi kavramının nasıl tanımlanacağı ve ölçüleceği konusunda uzlaşmaya varılamamasına rağmen, bazı ampirik araştırmalarla da desteklenen çalışmalar sonucunda, yaşam kalitesi

kavramının tanımlanması ve ölçülmesine yönelik iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu iki karşıt yaklaşım, ‘nesnel’ ve ‘öznel’ yaşam kalitesi şeklinde kavramsallaştırılmıştır (Noll, 2002).

Nesnel Yaşam Kalitesi

Nesnel yaşam kalitesi yaklaşımı 1960’larda ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımın temel varsayımı, “toplumda temel ihtiyaçların olduğu ve bu temel ihtiyaçların karşılanmasının insanların iyi olma halini belirlediği” şeklindedir (Delhey, Böhnke, Habich ve Zapf, 2002, s. 168). Yaşam düzeyi yaklaşımı olarak da adlandırılan nesnel yaşam kalitesi yaklaşımı, başta İskandinav ülkeleri olmak üzere birçok ülkede yaşam kalitesinin ölçümü için kullanılmaktadır (Brown vd., 2004).

Nesnel yaşam kalitesi yaklaşımını savunan araştırmacılar, insanların nesnel yaşam koşullarını değerlendirmek için belirledikleri gelir, konut, sağlık, eğitim, istihdam, sosyal uyum ve sosyal desteği içeren sosyal göstergelerin iyi bir yaşam için önemli olduğunu varsaymaktadır. Sosyal göstergeler, “belirli bir kültürel veya coğrafi bölgedeki insanların nesnel koşullarını yansıtan toplumsal ölçütlerdir” (Diener ve Suh, 1997, s. 192). Nesnel yaşam kalitesi yaklaşımında, sosyal göstergelerin kullanılarak insanların yaşam kalitesi düzeyinin ‘bilimsel’ bir şekilde ölçüldüğü kabul edilmektedir (Diener ve Suh, 1997). Yaşam kalitesinin ölçümü “tarafsız uzmanlar tarafından uygulanabilecek açık başarı ölçütlerine dayanmakta” (Veenhoven, 1996) ve “yaşam kalitesi *dolaylı olarak* araştırılmaktadır” (Daatland, 2005).

Yaşam kalitesinin belirlenmesi için kullanılan sosyal göstergeler niceliksel istatistiklere dayanmaktadır. Örneğin, sağlık alanındaki yaşam kalitesini ölçmek için ortalama yaşam süresi, bebek ölüm oranı, kişi başına düşen doktor sayısı gibi değişkenler kullanılmaktadır. Ekoloji, insan hakları, refah ve eğitim gibi alanlarda karşılaştırmalı çalışmalar için geliştirilen endeksler de sosyal göstergeler arasında yer almaktadır. Bu endeksler arasında, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı için geliştirilen İnsani Gelişim Endeksi (Human Development Index-HDI) ve Sosyal Gelişim Endeksi gibi evrensel düzeyde kullanılan endeksler de yer almaktadır (Glatzer, 2015).

Öznel Yaşam Kalitesi

Amerikan yaşam kalitesi yaklaşımı olarak da adlandırılan öznel yaşam kalitesi yaklaşımı, sosyal psikologlar tarafından 1970’lerde Amerika’da geliştirilmiştir. Nesnel yaşam kalitesi yaklaşımının aksine öznel yaşam kalitesi yaklaşımı, bir bireyin kişisel yaşam deneyimine ve kendi yaşamına ilişkin algılarına odaklanmaktadır. Bu yaklaşımın altında yatan temel varsayım, “iyi oluşun, hedonik duygular veya bilişsel tatminler açısından insanların bilinçli deneyimleriyle tanımlanabileceği” (Diener ve Suh, 1997, s. 191) şeklindedir.

Öznel yaşam kalitesi yaklaşımında, bireyin yaşamının belirli alanlarının yanı sıra, yaşamının tümüne yönelik bilişsel ve duygusal tepkilerinin doğrudan ölçülmesi önemlidir. Öznel yaşam kalitesi, “politika yapıcılar, akademisyenler veya diğer uzmanların neyi önemli gördüklerinden ziyade, öncelikle bireyin kendi içsel iyi olma yargılarıyla ilgilidir” (Diener ve Suh, 1997, s. 201). Öznel yaşam kalitesini yargılama ölçütleri kişiden kişiye farklılık gösterebileceği için değerlendirme standartlarının kesin olması ve dolayısıyla dışarıdan değerlendirme yapılması mümkün değildir (Veenhoven, 1996). Öznel yaşam kalitesi göstergeleri arasında iyi olma hali, yaşam memnuniyeti, sosyal, iş, aile yaşamı gibi yaşam alanlarından duyulan memnuniyet, mutluluk, olumlu duygu, olumsuz duygu ve psikolojik iyi olma hali yer almaktadır (Brown vd., 2004; Sirgy, 2012).

Nesnel ve Öznel Yaşam Kalitesi Yaklaşımı

Yaşam kalitesi araştırmalarında ‘nesnel’ ve ‘öznel’ yaşam kalitesi yaklaşımlarının kullanılmasının avantajları ve dezavantajları ile ilgili uzun süredir devam eden bir tartışma vardır (Delhey, 2004). Nesnel yaklaşımın savunucuları, sosyal göstergelerin politikaların oluşturulması ve uygulanması açısından rehber görevi gördüğünü ve “sosyal politika yapıcılarının, sosyal sorunların gerçek durumu ve bu sorunları çözmeye çalışmalarının sonuçları hakkında bilgi sahibi olmaya ihtiyaç duyduğunu” öne sürmektedir. Bu bilgi tartışılmaz nitelikte, başka bir deyişle ‘nesnel olarak doğru’ olmalı ve bu bilimsel gerçek, akılcı toplum mühendisliğini mümkün kılmalıdır. Bu görüşe göre, öznel yaşam kalitesi göstergeleri teknokratik politika sürecini çarpıtacak ve toplumun bilimsel bir şekilde yönetilmesini engelleyen düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olacaktır (Veenhoven, 2002).

Öznel yaklaşımın savunucuları ise toplumun refahının temel özelliklerini anlamak için nesnel göstergelerin gerekli ancak yeterli olmadığını öne sürmektedir. Örneğin Sirgy (2012), toplum üyelerinin toplumun koşullarına ve kendilerine sunulan hizmetlere ilişkin algıları ve değerlendirmeleri hakkında bilgi sahibi olunması gerektiğini ifade etmektedir. Bu algılar ve değerlendirmeler, başka bir deyişle “toplumun yaşam kalitesine ilişkin öznel göstergeler, nesnel göstergeleri tamamlamaktadır” (s. 32). Buna ilaveten, Veenhoven (2002) uygulanan politikaların başarısının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi için genel yaşam memnuniyeti göstergesinin kullanılması gerektiğini belirtmektedir.

Yaşam kalitesine ilişkin çeşitli nesnel ve öznel göstergeler üzerine çok sayıda araştırma yapılmasına rağmen, yaygın olarak kabul gören veya desteklenen bir kuram bulunmamaktadır (Brown vd., 2004). Yaygın olarak kullanılan tek kuramsal yaklaşım Lawton’ın (1991) ve Veenhoven’ın (2000) çok boyutlu yaşam kalitesi modelleridir (Walker, 2010). Bu araştırmanın kuramsal çerçevesi, sosyal politika yapıcılarının politika oluşturmak için nesnel göstergelere ihtiyacı olduğu ancak bunun yeterli olmadığı şeklinde öne sürülen öznel yaşam kalitesi yaklaşımı kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmada, Veenhoven’ın nesnel ve öznel yaşam kalitesi yaklaşımını birleştiren yaşam kalitesi kuramı kullanılmıştır.

Veenhoven’ın Yaşam Kalitesi Kuramı

Yaşam memnuniyetinin yaşam kalitesinin dört alanından biri olduğunu belirten Veenhoven (2000), yaşam kalitesi ile yaşam memnuniyeti arasındaki ayrımın anlaşılabilmesi amacıyla geliştirdiği “dörtlü yaşam kalitesi” modelinde, yaşam fırsatları ve sonuçları, diğer bir deyişle, iyi bir yaşam için var olan fırsatlar ile iyi bir yaşam arasında bir ayrım yapmaktadır. Modeldeki ikinci ayrım ise, nesnel ve öznel göstergelerin yerine kullanılan dışsal ve içsel faktörler arasındaki ayrımdır.

	<i>Dışsal faktörler</i>	<i>İçsel faktörler</i>
<i>Yaşam fırsatları</i>	Çevrenin yaşanılabilirliği	Bireyin yaşam becerisi
<i>Yaşam sonuçları</i>	Yaşam amacı	Yaşam memnuniyeti

Şekil 1. Veenhoven’ın Dörtlü Yaşam Kalitesi Modeli

Kaynak. Veenhoven, 2000, 6

Modeldeki dışsal faktörlerden ‘çevrenin yaşanılabilirliği’, iyi yaşam koşullarını ifade etmektedir. Veenhoven (2000), yaşanabilirlik kavramının refah veya yaşam seviyesi olarak da adlandırıldığını, ancak bu kavramın sadece maddi koşullar ile ilgili faktörleri kapsamadığını, dolayısıyla yaşanabilirlik kavramının çok daha uygun bir ifade olduğunu belirtmektedir. Örneğin, çevrebilimciler yaşanabilirliği doğal ortam, çevre kirliliği ve küresel ısınma gibi faktörlere göre değerlendirirken, şehir planlamacıları yerleşim birimlerinin yapısı, atık sistemi, trafik düzeni gibi faktörlere göre değerlendirmektedir. Sosyolojik bakış açısına göre ise yaşanabilirliğin ana unsuru toplumdur ve yaşanabilirlik toplumun genel kalitesi ile ilişkilidir. Örneğin, Veenhoven’a (1996) göre yaşanabilirlik toplumların performans göstergesidir ve bir ülkenin yaşanılabilirliği, “vatandaşlarına sağladığı koşullar ve hizmetlerin, vatandaşlarının ihtiyaç ve durumlarına uygunluk derecesi” şeklinde tanımlanmaktadır (s. 7). Çevrenin yaşanılabilirliği ile ilgili koşullar arasında ılıman iklim, temiz hava, yeterli konut arzı, toplumsal özgürlük, eşitlik, birlik ve beraberlik, gelişmiş ekonomi ve sosyal güvenlik sistemi, istikrarlı ekonomik büyüme, sanat ve bilimin gelişmiş olması, kitle eğitimi ve kaliteli eğitim gibi koşullar yer almaktadır (Veenhoven, 2000).

Modeldeki içsel faktörlerden biri olan ‘kişinin yaşam becerisi’, bireyin yaşamdaki sorunlarla başa çıkabilmek için ne ölçüde uygun niteliklere sahip olduğu ile ilişkilidir. Başka bir deyişle, tatmin edici bir yaşam sürme becerisidir. Kişisel yaşam becerisi, kişinin çevresel koşullardan ve fırsatlardan yararlanmasına ve kişinin bu koşulları çeşitli yaşam alanlarından ya da genel olarak yaşamdan memnun olmasını sağlayacak şekilde dönüştürmesine yardımcı olan kişisel yeteneklerini veya özelliklerini ifade etmektedir. Bu kişisel yetenekler arasında dışa dönüklük, yüksek öz saygı, iyimserlik gibi kişilik özellikleri, yüksek gelir, mülk sahipliği gibi finansal varlıklar ve yüksek eğitim seviyesi, yüksek statülü meslek gibi sosyoekonomik özellikler yer almaktadır (Sirgy, 2012; Veenhoven, 2000).

Modelin alt yarısı, yaşam kalitesinin yaşam sonuçları açısından gösterimidir. Bu sonuçlar, kişinin kendisi ve çevresi için taşıdığı değer açısından değerlendirilmektedir. Bir yaşamın dışsal değeri yaşam amacı kavramıyla, yaşamın içsel değerlendirmesi ise yaşamdan duyulan memnuniyet ile tanımlanmaktadır. Yaşam amacı, ‘iyi bir yaşam kendinden daha iyi bir şey için iyi olmalıdır’ düşüncesini temsil etmektedir. Bu bağlamda, yaşamda bazı yüksek değerler olduğu varsayılmaktadır. Yaşam amacının, insanların topluma katkıda bulunmak için gerçekleştirdiği davranışlar olarak kavramsallaştırılması da mümkündür. Bu davranışlar arasında, çocuk yetiştirmek, iyi bir vatandaş olmak,

insanlık için buluş yapmak ve ahlaki mükemmelliğe ulaşmak gibi amaçlar sayılabilir (Veenhoven, 2000).

Son olarak, modelin sağ alt bölümü yaşamın içsel sonuçlarını temsil etmektedir ve bireye göre yaşamın öznel değerlendirmesidir. Yaşamın öznel değerlendirmesi iş hayatından duyulan memnuniyet gibi yaşam alanları değerlendirmesi, keyifli, sevinçli, bıkkın olma gibi ruh hali değerlendirmesi, yaşam hakkındaki genel ruh hali düzeyi gibi genel duyuşsal değerlendirme ve yaşam memnuniyeti gibi bilişsel değerlendirmeyi kapsamaktadır (Veenhoven, 2000).

Yaşam Memnuniyetinin Tanımı

Yaşam kalitesinin öznel göstergeleri arasında yer alan yaşam memnuniyeti, “bir kişinin şu anki yaşamını bütünüyle değerlendirmesi sonucunda yaşam kalitesini olumlu olarak yargılama derecesidir” (Veenhoven, 1984, s. 22). Yaşam memnuniyeti öznel iyi olma halinin bilişsel bileşenidir ve kişinin yaşamının bir bütün olarak bilişsel temelli değerlendirmesini temsil etmektedir (Pavot ve Diener, 1993a).

Yaşam memnuniyeti, yaşam hakkında yapılan “genel” bir değerlendirmedir. Yaşam hakkında yapılan bu değerlendirme *yaşamın bütününe* yöneliktir ve bir kişinin iş veya evlilik hayatından memnun olması gibi yaşam alanları hakkında yaptığı değerlendirmelerden farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, belirli bir yaşam alanına yönelik yapılan değerlendirme, yaşam memnuniyeti değerlendirmesi olarak kabul edilmemektedir (Ehrhardt, Saris ve Veenhoven, 2000). Yaşam alanı memnuniyeti, bireylerin fiziksel ve zihinsel sağlık, iş, boş zaman, sosyal ilişkiler ve aile gibi temel yaşam alanlarını değerlendirirken vardıkları yargılardır ve bu değerlendirme kapsamında bireyler çeşitli yaşam alanlarından ne kadar memnun olduklarını bildirmektedir (Diener 2006). Yaşam memnuniyeti, anlık durum değerlendirmeleri ile de karıştırılmamalıdır. Örneğin, hayatın ‘heyecan verici’ olduğu şeklinde yapılan bir değerlendirme, yaşamın ‘memnuniyet verici’ olduğu anlamına gelmemektedir. Yaşamın genel bir değerlendirmesi, kişinin ne kadar iyi hissettiği, beklentilerin ne kadar iyi karşılanacağı ve çeşitli faktörlerin ne kadar arzu edildiği gibi bireyin zihnindeki ilgili tüm kriterleri içermektedir (Veenhoven, 2000).

Yaşam Memnuniyetinin Ölçümü

Yaşam memnuniyeti, kişilerin öz bildirimine dayanan tek veya çok maddeli ölçekler kullanılarak ölçülmektedir (Veenhoven, 2015). Örneğin, “Eurobarometer”¹¹ gibi geniş kapsamlı uluslararası çalışmalardan bazıları, tek maddeli genel yaşam memnuniyeti ölçeğini kullanmaktadır. “Sürdürdüğünüz yaşamınızdan ne kadar memnunsunuz? Çok memnunum, oldukça memnunum, pek memnun değilim, hiç memnun değilim” sorusu Eurobarometer araştırmasında kullanılan standart tek maddeli sorudur (Daatland, 2005).

Araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir diğer ölçek ise, Cantril’in (1965) yaşam merdiveni ölçeğidir. Bu ölçek, yaşam memnuniyetini katılımcıların merdivendeki basamaklar üzerinde işaretleme yapmaları yöntemi ile ölçen tek maddeli bir ölçektir. Ölçekte, “Merdivenin en üst basamağı sizin için mümkün olan en iyi yaşamı (10), en alt basamağı ise sizin için yaşanması mümkün olan en kötü yaşamı (0) temsil ediyor olsa, şu an itibarıyla bu merdivenin kaçınıcı basamağında yer aldığınızı söyleyebilirsiniz?” ifadesi ile katılımcıların yaşam memnuniyeti düzeylerini derecelendirmeleri beklenmektedir.

Frank Andrews ve Stephen Withey-Memnun-Mutsuz Ölçeğinde (Andrews ve Withey, 1976) ise katılımcılardan mutlu yüz ifadesinden üzgün yüz ifadesine doğru dağılım gösteren yedi ifadeden birini seçmeleri ve “Bir bütün olarak yaşamınız hakkında nasıl hissediyorsunuz” sorusuna “Memnun, hoşnut, çoğunlukla tatmin edici, ne tatmin edici ne de değil, çoğunlukla tatmin edici değil, mutsuz, berbat” şeklindeki yedili derecelendirme ile cevap vermeleri istenmektedir. (Andrews ve Withey, 1976).

Yaşam memnuniyetinin ölçülmesinde yaygın şekilde kullanılan çok maddeli ölçekler arasında ise Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen Yaşam Memnuniyeti Ölçeği (SWLS-Satisfaction with Life Scale) yer almaktadır. Bu beş maddeli ölçek, 7’li Likert tipi (1=kesinlikle katılıyorum, 7=kesinlikle katılmıyorum) derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte yer alan maddeler şu şekildedir:

- Pek çok yönden hayatım ideale yakın.
- Yaşam koşullarım mükemmel.
- Yaşamımdan memnunum.
- Şimdiye kadar hayatta istediğim önemli şeyleri elde ettim.
- Yaşamımı yeniden yaşayabilsem, hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.

¹¹ Eurobarometer, 1973’ten beri Avrupa Komisyonu ve diğer AB Kurumları adına düzenli olarak yürütülen bir dizi kamuoyu araştırmasıdır. Bkz. <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm>

Bununla birlikte Veenhoven (2000), bir kişinin yaşamından memnun olmasına rağmen yine de yaşamını başka bir şekilde yaşamayı tercih edebileceğini belirtmektedir. Bu nedenle, ‘Yaşamımı yeniden yaşayabilsem, hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmedim’ maddesinin geçerli olmadığını ve dolayısıyla SWLS Yaşam Memnuniyeti Ölçeğinin kabul edilebilir olmadığını öne sürmektedir.

Yaşlılık ve Yaşam Memnuniyeti

Yaşam kalitesinin öznel göstergeleri, uzun zamandır yaşlanma alanında yapılan araştırmaların önemli bir bölümünü oluşturmuştur (Pavot ve Diener, 2004). Yaşlılık bilimi 1960’larda ve 1970’lerde, insanların yaşlanma sürecinde meydana gelen kısıtlamalara nasıl uyum sağladıkları konusuna yoğun bir şekilde odaklanmış, yaşlıların iyi olma halinin sağlanmasına yönelik duyulan endişe, yaşlılık biliminin ilk dönemlerinde yapılan araştırmaların itici gücünü oluşturmuştur. Bunun sonucunda, yaşlılık biliminin ilk dönemlerinde gerçekleştirilen araştırmaların büyük çoğunluğunun yaşlıların iyi olma hali ve yaşam memnuniyeti ile ilgili olduğu görülmektedir (Bond ve Corner, 2004). Örneğin, yaşlanma ile ilgili ilk büyük ve çok disiplinli araştırma olma özelliğini taşıyan ‘Kansas City Yetişkin Yaşamı Araştırması’ ile ‘Duke Boyunakesit Yaşlanma Araştırması’, yaşlılıktaki yaşam kalitesinin temel özelliklerini ve yaşlıların iyi olma halini destekleyen koşulları belirlemek amacıyla yapılmıştır (George, 2006). Bu araştırmalara dayanarak geliştirilen aktivite kuramı, süreklilik kuramı ve yaşamdan kopma kuramı ise yaşlıların yaşam memnuniyeti ile ilgili yapılan çalışmaların kuramsal çerçevesini oluşturan üç temel kuram olmuştur (Bond ve Corner, 2004). Yaşam memnuniyeti, yaşlanma sürecinde meydana gelen kısıtlamalara uyum sağlayabilmenin, başka bir deyişle başarılı yaşlanmanın temel göstergelerinden biri olarak görülmüş, yaşlı bireylerin yaşamlarından memnun olma düzeyinin yüksekliği, yaşlılığa başarılı şekilde uyum sağlamanın ve ‘başarılı yaşlanmanın’ göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, geleneksel yaşlılık bilimi paradigmasını oluşturan bu kuramlar, bireyci bir yaklaşıma sahip oldukları, yaşlılık dönemindeki çeşitliliği ve yapısal sınırlılıkları dikkate almadıkları, normatif oldukları ve aktörden çok sonuç ile ilgilendikleri yönünde eleştirilere maruz kalmışlardır (Daatland, 2005). Ancak zaman içerisinde özellikle yaşlanma ile ilgili yapılan boyuna kesit araştırmalarından elde edilen veriler, araştırmacıların yaşlanmanın heterojen bir yapıya sahip olduğunu kabul etmesini

sağlayarak, yaşam seyri perspektifinin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Marshall, 1994).

Yaşam memnuniyetini açıklayan diğer kuramların aksine değişkenlik esasına dayalı olan yaşam seyri kuramı, gelişim örüntülerinin tüm bireylerde aynı olmadığını, yaşlıların yaşam memnuniyetini anlamak için yaşamları boyunca etkili olan sosyal ve psikolojik faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini öne sürmüştür (George, 2006). Son 30 ila 40 yıl içinde, sosyal bilimlerde boyuna kesit araştırmaları ve yaşam seyri kuramı yaygınlaşmış, yaşam seyri araştırması, doğum ve ölüm arasındaki insan yaşamlarının disiplinler arası bir çalışma alanı olarak, yaşlılık bilimi, antropoloji, demografi, ekonomi, sosyoloji ve gelişim psikolojisi disiplinlerini bir araya getirmiştir (Mayer, 2009). Sonuç olarak, yaşlılık dönemindeki yaşam memnuniyetini anlamak için yapılan bilimsel çalışmaların tarihçesinin birçok açıdan yaşlılık biliminin de tarihini oluşturduğu görülmektedir (George, 2006).

Bu bölümde öncelikle yaşlıların yaşam memnuniyeti ile ilgili kuramlara değinilecek, ardından yaşlıların yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır. Son olarak, bu çalışmanın araştırma grubunu oluşturan yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile ilgili yapılan çalışmalar değerlendirilecektir.

Yaşamdan Kopma Kuramı

Kansas City Yetişkin Yaşamı Araştırması ile Duke Boyunakesit Yaşlanma Araştırması'na dayalı olarak geliştirilen yaşamdan kopma kuramı, kuramın geliştiricileri olan Cumming ve Henry'nin *Growing Old: The Process of Disengagement* adlı eserinin 1961 yılında yayınlanmasıyla birlikte, resmi olarak yaşlılıkla ilgili ilk bilimsel kuram olma özelliğini kazanmıştır. Cumming ve Henry'e (1961) göre yaşlılık dönemi orta yaşın uzantısı olan bir dönem olarak değil, yaşamın ayrı bir dönemidir, yaşlanma ise “yaşlanan birey ile toplumun diğer üyeleri arasındaki birçok ilişkinin koptuğu, kopmayan ilişkilerin de niteliğinin değiştiği kaçınılmaz bir süreçtir” (s. 14). Buna göre, “toplumsal sistem içerisinde yaşlanan bireyler ile diğerleri arasındaki azalan etkileşim düzeyi hem bireyin hem de toplumun yararına olan fonksiyonel bir uyum sağlama sürecidir” (s. 211).

Yaşamdan kopma kuramı, birey ile toplum arasındaki kopuş sürecinin her ikisi açısından da olumlu sonuçlara yol açacağını öne sürmektedir (Hooyman ve Kiyak, 2005). Cumming ve Henry'ye (1961) göre yaşamdan kopma sürecinin üç ana ilkesi bulunmaktadır. İlk ilkeye göre, yaşamdan kopma süreci karşılıklıdır. Toplum ve birey,

kopma süreci üzerinde daimî bir uzlaşma halindedir. İkinci ilkeye göre, yaşamdan kopma süreci evrenselidir. Toplumdan geri çekilme bütün kültürlerde görülen yaşlanma ile ilgili evrensel bir olgudur. Üçüncü ilkeye göre, yaşamdan kopma süreci kaçınılmazdır ve bireye veya bireyin sahip olduğu pozisyona rağmen gerçekleşmektedir. Yaşamdan kopma kuramına göre birey, değişim ve kaçınılmaz olan kopma süreci için hazırlıklı olduğundan dolayı, yaşlılık döneminin niteliği değişirken aynı zamanda yaşlıların yaşam kalitesi de muhafaza edilmektedir (Hooyman ve Kiyak, 2005). Böylece, yaşamdan kopma hem doğal hem de arzu edilen bir sonuç olarak görülmekte, bu da yaşlanan bireylerin psikolojik iyi olma halinin artmasına yol açmaktadır (Phillipson ve Baars, 2007).

Aktivite Kuramı

Havighurst, Neugarten ve Tobin (1968) tarafından geliştirilen aktivite kuramı, yaşlanan birey için doğal ve normal olan davranışın yaşamdan kopmak yerine, mümkün olduğunca orta yaşta sahip olduğu aktivite düzeyini korumak olduğunu ileri sürmektedir. Aktivite kuramına göre yaşlılık döneminde mutlu olabilmek, yaşlılık döneminin başlangıcının reddedilmesi ile mümkündür. Aktivite düzeyi daha yüksek olan yaşlıların yaşam memnuniyeti düzeyi de daha yüksektir. Yaşlı ne kadar aktif olursa, yaşam memnuniyeti, olumlu benlik algısı ve uyum sağlama derecesi de o ölçüde artmaktadır (Bengston, 1969; Akt. Hooyman ve Kiyak, 2005). Bireyler yaşlandıkça, yaşamlarında oluşan boşlukları doldurmak amacıyla yeni sosyal roller edinmeye, ilişkiler kurmaya ve mevcut rol ve ilişkileri bırakmak yerine güçlendirmeye çalışmalıdır. Hastalık veya bir aile üyesinin ölümü gibi yaşlı bir bireyin kontrolü dışında gelişen olaylar meydana geldiğinde ise, yaşlı birey aktif olarak sosyal dünyasının küçülmesine karşı koymalıdır. Dolayısıyla, aktivite kuramına göre, yaşlılık döneminde yaşam memnuniyetinin korunması, orta yaş döneminde kaybedilen ilişkiler, aktiviteler veya rollerin yerine yenilerinin konulması ile mümkündür (Havighurst, Neugarten ve Tobin, 1968).

Süreklilik Kuramı

Süreklilik kuramı, yaşam boyunca sürekli gelişim ve uyum kuramı olarak tanımlanmıştır (Atchley, 1989). Süreklilik kuramına göre “orta yaşlı ve yaşlı yetişkinler uyumsal seçimler yaparken, mevcut içsel ve dışsal yapıları korumaya ve sürdürmeye çalışırlar ve aşına oldukları yaşam alanları için bildikleri stratejileri uygulayarak bu

amaca ulaşmayı tercih ederler” (Atchley, 1989, s. 183). Buna göre kişilik, yaşlanmaya uyum sağlama sürecinde önemli bir rol oynamaktadır ve yetişkin gelişimi süreklilik arzeden bir süreç olma özelliğini taşımaktadır. Kurama göre “bireyler orta yaş dönemine girdiklerinde geçmişleri ile bağlantılı bir yaşam yapısı inşa ederler ve bu yapı üzerinde geleceklerini inşa edecekleri temeli oluştururlar” (Quadagno, 1999, s. 29). Bu bağlamda hem içsel hem de dışsal sürekliliğin sağlanması önemlidir. “İçsel süreklilik; bireyin mizaç, duygu, deneyim, tercih ve tavır gibi kalıcı kişisel özelliklerini, dışsal süreklilik ise bireylerin orta yaşa ait beceri, aktivite, rol ve ilişkilerini yaşlılık dönemine başarıyla taşıma kapasitelerini yansıtmaktadır” (Atchley, 1989, s. 184). Süreklilik çerçevesinde, orta yaştaki bireylerin sahip olduğu becerilerini ve aktivitelerini yaşlılık döneminde de sürdürmesi, normal yaşlanmanın en önemli standardıdır. Yaşlı bireyin yaşam memnuniyeti, yaşlılık dönemindeki aktiviteleri ve yaşam biçimi ile önceki yaşam dönemindeki aktiviteleri ve yaşam biçiminin tutarlılık derecesi ile belirlenmektedir (Atchley, 1972).

Başarılı Yaşlanma Kuramı

Başarılı yaşlanma kavramı ilk kez 1960’lı yılların başında Havighurst tarafından geliştirilmiştir. Havighurst’e (1961) göre başarılı yaşlanma, “bireyin en yüksek düzeyde memnuniyet ve mutluluğu elde ettiği ve toplumun kendisini oluşturan yaşlı, orta yaşlı, genç, kadın, erkek vb. grupların memnuniyet düzeyleri arasında uygun bir dengeyi koruduğu bireysel ve sosyal yaşam koşullarının bir ifadesidir” (s. 8). Havighurst (1961), başarılı yaşlanmayı açıklayan iki karşıt başarılı yaşlanma kuramı olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki olan aktivite kuramına göre başarılı yaşlanma “orta yaş aktivite ve davranışlarının mümkün olduğunca uzun bir süre boyunca sürdürülmesi” ile sağlanmaktadır. Yaşamdan kopma kuramına göre ise başarılı yaşlanma “aktif yaşamdan ayrılma sürecinin kabulü ve arzusu” (s. 8) ile sağlanabilmektedir.

Başarılı yaşlanma ile ilgili çalışmaların birinci dönemini oluşturan 1960’larda, başarılı yaşlanma temel yaşlılık kuramları ile kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır (Iwamasa ve Iwasaki, 2011). Başarılı yaşlanma ile ilgili çalışmaların ikinci dönemi ise, Rowe ve Kahn’ın (1987) ‘başarılı yaşlanma’ ile ‘normal yaşlanma’ arasında bir ayrım yaptığı çalışma ile başlamıştır. Buna göre, normal yaşlanma, “hastalık veya sakatlık riski altındayken fiziksel işlevin sürdürülebilmesi” olarak tanımlanırken, başarılı yaşlanma,

“yüksek bilişsel ve fiziksel işlev, düşük hastalık ve sakatlık olasılığı ve hayata aktif katılım” (s. 144) şeklinde tanımlanmıştır.

Rowe ve Kahn (1987), yaşlanmanın etkileri olarak görülen kayıpların aslında hastalığın etkileri olduğunu, normal yaşlanmada yaşanan kayıpların büyük bir bölümünün yaş ile ilgili olduğunu ancak yaşa bağlı olmadığını savunmuşlardır. Araştırmacılar, yaşlanma ile ilgili araştırmaların kayıplara odaklandığını, yaşlanmanın bilişsel ve fizyolojik bozukluklardaki rolünün sıklıkla abartıldığını ve yaşla ilişkili birçok gerilemenin önemli bir bileşeninin yaşam tarzı, alışkanlıklar, diyet ve yaşlanma sürecinin dışında bir dizi psikososyal faktör açısından açıklanabileceğini belirtmişlerdir. Buna ilaveten, yaşlıların önemli ölçüde heterojen bir grup olduğunun göz ardı edildiğini ve bu perspektifin dışsal faktörlerin önemli etkilerini ve psikososyal ve fizyolojik değişkenler arasındaki etkileşimi dikkate almadığını belirtmişlerdir (Rowe ve Kahn, 1987).

Rowe ve Kahn (1997) bir sonraki çalışmalarında başarılı yaşlanma kavramını genişleterek, ‘MacArthur Başarılı Yaşlanma’ araştırmasının verilerine dayalı olarak başarılı yaşlanma modeli geliştirmişlerdir. Buna göre başarılı yaşlanma, hastalık ve hastalıkla ilişkili engellilik halinin düşük olasılığı, yüksek bilişsel ve fiziksel fonksiyonel kapasite ve yaşama aktif katılım olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Bunlardan düşük hastalık olasılığı, “hastalığa sahip olunması veya olunmaması dışında, hastalık için risk faktörlerinin mevcut olup olmadığı ve risk faktörlerinin ciddiyeti ile tanımlanmaktadır. Yüksek fonksiyonel seviye ise hem fiziksel hem de bilişsel bileşenleri içermektedir. Fiziksel ve bilişsel kapasiteler aktivite potansiyelini oluşturmaktadır” (s. 433). Başarılı yaşlanmanın üçüncü bileşeni olan “yaşama katılım bileşeninin ise iki ana unsuru vardır: “kişilerarası ilişkilerin ve üretken faaliyetlerin sürdürülmesi. Üretken faaliyetin yordayıcıları olarak da üç faktör ortaya çıkmaktadır. Bunlar, fonksiyonel kapasite, eğitim ve öz yeterlidir” (s. 437).

Başarılı yaşlanma kavramı, özellikle Rowe ve Kahn'ın (1987) çalışmasının ardından, zaman içerisinde geliştirilerek Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere pek çok ülkede yaşlanma ile ilgili söylemlerde referans noktası olmaya başlamıştır (Foster ve Walker, 2015). Buna ilaveten Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development-OECD) ve DSÖ gibi kuruluşların yaşlanma ile ilgili politika çerçevesini oluşturan “sağlıklı”, “pozitif”, “üretken”, “optimal” ve “aktif” yaşlanma söylemleri de başarılı yaşlanma kavramı temel alınarak geliştirilmiştir.

Ödünleme Yoluyla Seçici Optimizasyon Kuramı

Rowe ve Khan'ın (1987) yaşlanma ile hastalığın iki farklı süreç olduğunu öne süren çalışmasının ardından, tüm yaşam süresi boyunca gelişimi dikkate alan ve başarılı yaşlanmada dinamik uyum süreçlerine odaklanması gerektiğini savunan çalışmalar ortaya çıkmıştır. Başarılı yaşlanma kriterlerini belirlemek yerine başarılı yaşlanma süreçlerini anlamaya çalışmak gerektiğini savunan Baltes ve Baltes (1990), bu amaç doğrultusunda geliştirdikleri Ödünleme yoluyla Seçici Optimizasyon kuramı ile başarılı yaşlanmayı kayıpların en aza indirilmesi ve kazançların maksimize edilmesi olarak kabul etmiş ve bireylerin yaşlılıkla ilgili kayıplarını telafi etmek için yaşam yönetimi stratejileri olan seçme, optimizasyon ve ödünleme süreçlerini nasıl kullandıklarını açıklamaya çalışmıştır. Baltes ve Baltes'a (1990) göre başarılı yaşlanma seçme, optimizasyon ve ödünleme bileşenlerini içeren uyumsal bir süreçtir. Buna göre bireyler seçme, optimizasyon ve ödünleme stratejilerini kullanarak başarılı bir şekilde yaşlanabilirler. Bu süreçlerin birlikte kullanılması, yaşlanmayla birlikte yaşanan kayıplara ve artan kırılganlıklarına rağmen bireylerin hedeflerine hâkim olmalarını sağlamaktadır (Baltes ve Carstein, 1996).

Seçme, Optimizasyon ve Ödünleme kuramının ilk süreci olan seçme süreci, bireyin daha az sayıda hedefe ve daha önemli hedeflere yoğunlaşması anlamına gelmektedir. Seçme, her zaman bireysel hedeflerin yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Yaşlılıkta, yaşanan kayıplara karşı bireyin uyumsal görevi, “çevresel talepler, bireysel motivasyonlar, beceriler ve biyolojik kapasitenin bir araya geldiği yüksek öncelikli alanları, görevleri ve hedefleri seçmektir” (Baltes ve Carstein, 1996, s. 406). Yaşlılıkta yaşanan kayıplar karşısında hâkimiyet kurmayı kolaylaştıran ikinci bileşen olan ödünleme, aynı amaca ulaşmak için alternatif yolların kullanılmasını ifade etmektedir. Ödünleme sürecinde amaca ulaşmak için mevcut davranışlar korunabilir, yeni beceriler kazanılabilir veya yeni araçlar oluşturulabilir. Bu nedenle ödünleme, “hedef aynı şekilde var olduğu için seçme sürecinden farklılık göstermekle birlikte, önceki işleyişi korumak veya optimize etmek amacıyla davranışsal bir eksikliğin telafi edilmesi için yeni araçların sağlanmasını zorunlu kılmaktadır” (Baltes ve Carstein, 1996, s. 410). Modelin üçüncü bileşeni olan optimizasyon, “kaynakların çeşitlendirilmesi ve artırılması ile birlikte seçilen yaşam alanlarında işlevsellik ve uyumun artırılması anlamına gelmektedir. Optimizasyon, mevcut alanlarda gerçekleşebildiği gibi yaşlılığın gelişimsel görevleri ile uyumlu olan yeni alanlara ve hedeflere yönelerek de gerçekleşebilir.

Optimizasyon süreci büyük ölçüde çevresel koşulların iyileştirilmesine bağlıdır, bu nedenle toplum, optimizasyonu kolaylaştıran ortamlar sağlamada merkezi bir rol oynamaktadır” (Baltes ve Carstein, 1996, s. 412).

Yaşam Seyri Kuramı

Yaşam seyri kuramı, insan gelişimini açıklayan kuramlarda belirlenen sınırlılıklara ve yaşlanma ile ilgili yapılan araştırmalarda ortaya çıkan kavramsal ve metodolojik sorunlara yönelik geliştirilmiş bir kuramdır (Elder, 1999; Philips, Ajrouch ve Hillcoat-Nalletamby, 2010). Yaşam seyri kuramının gelişiminde önemli rol oynayan fikirler, 1960’larda Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yaşanan büyük toplumsal dönüşümler ve değişimler sonucunda araştırmacılar, insan gelişimi ile ilgili mevcut kuramların tarih dışı ve çelişkili olduğu ve meydana gelen değişim ve dönüşümlerin insanların yaşam deneyimlerini nasıl değiştirdiğini açıklamak açısından yeterli olmadığı sonucuna varmıştır. Aynı dönemde, yetişkinlik ve yaşlanma konusuna ciddi bir yönelim olmuş ve boyuna kesit araştırmalarının sayısında artış yaşanmıştır (Elder, Johnson ve Crosnoe, 2003). Yaşam seyri kuramı da tam bu dönemde ortaya çıkmıştır. Sosyolog Glen H. Elder’ın 1930’lu yıllarda Amerika’da yaşanan Ekonomik Buhran döneminde büyüyen kişiler ile gerçekleştirilen Oakland boyuna kesit araştırmasının verilerini analiz ederek ulaştığı sonuçları 1974 yılında *Children of the Great Depression* başlıklı çalışmada yayınlaması ile birlikte yaşam seyri kuramı resmi bir şekilde alanyazına dâhil olmuştur (Kolb, 2013).

Elder, Oakland boyuna kesit araştırmasının verilerinin analizi sonucunda yaşam seyri kuramının beş ana ilkesini geliştirmiştir. Yaşam seyri kuramının ilk ilkesine göre “insan gelişimi ve yaşlanma yaşam boyu devam eden süreçlerdir.” Buna göre, “önceki yaşam dönemlerindeki ilişkiler, olaylar ve davranışlar, yaşlılık dönemindeki ilişkilere, statüye ve iyi olma haline etki etmektedir” (Bengston, Elder ve Putney, 2005, s. 494). Dolayısıyla, gençlik, orta yaş ve yaşlılık dönemindeki davranışların sadece belirli bir yaşam evresine odaklanılarak tamamen anlaşılması mümkün değildir” (Elder, 1999, s. 7). İkinci ilke olan “zamanlama” ilkesine göre “yaşam geçişlerinin, olayların ve davranış örüntülerinin gelişimsel geçmişi ve sonuçları, kişinin hayatındaki zamanlamalarına göre değişmektedir” (Elder, 1999, s. 9). “İnsanlar ve insanların içinde bulunduğu durumlar yaşam seyri boyunca değişmekte ve bu değişimlerin etkilerinin de yaşam evrelerine göre farklılaşma olasılığı artmaktadır. Aynı zamanda, belirli yaşam geçişlerinin anlamı ve

etkileri de yaşla birlikte değişebilmektedir” (Crosnoe ve Elder, 2015, s. 82). Üçüncü ilke olan “ilişkili yaşamlar” “bireyin koşullarının ve deneyimlerinin, ilişkili olduğu diğer kişileri etkileyebileceğini” vurgulamaktadır (Crosnoe ve Elder, 2015, s. 83). Buna göre, “yaşamlar birbirine bağlı olarak yaşanmaktadır ve sosyal-tarihsel etkiler de bu ortak ilişkiler ağıyla ifade edilmektedir” (Elder, 1999, s. 10). Bağlantılı yaşamlar kavramı, insan yaşamının yaşam seyri boyunca aile, akraba ve arkadaşlar gibi sosyal ilişkiler ile bütünleştiğini belirtmesine rağmen çoğunlukla aileler bağlamında tartışılmaktadır (Crosnoe ve Elder, 2015). Buna göre “her nesil, diğerinin yaşam seyrinde kaderini tayin eden kararlar ve olaylar deneyimler” (Elder, 1999, s. 11). Dördüncü ilke olan “tarihsel zaman ve yer ilkesi”, “bireylerin yaşam seyrinin, yaşamları boyunca yaşadıkları yerler ve tarihi zamanlar ile şekillendiğini” öne sürmektedir (Elder, 1999, s. 13). Bu ilke, toplumsal ve tarihsel bağlamların bireylerin yaşamını şekillendirme açısından taşıdığı öneme vurgu yapmaktadır. Buna göre “ekonomik buhran veya savaş gibi büyük olaylar veya tarihsel bir dönemin genel özelliği bireylerin psikolojisini, aile üyeleri arasındaki etkileşimleri ve dünya görüşlerini biçimlendirmekte ve davranışları sınırlayan ve yaşamların yönünü değiştirebilen fırsatlar ve kısıtlamalar yaratmaktadır” (Bengston vd., 2005, s. 494). Beşinci ilke olan “insan edimi” ilkesi “bireylerin kendi yaşam seyirlerini, tarihin ve toplumsal koşulların fırsatları ve sınırlılıkları içerisinde yaptıkları seçimler ve eylemler ile inşa ettiklerini” öne sürmektedir (Elder, 1999, s. 15). Buna göre, “bireyler, yaşamlarını inşa etme sürecinde aktif bir aktör olarak yer alır ve seçimlerini aile geçmişinin, yaşam seyrindeki evrelerin, yapısal düzenlemelerin ve tarihsel koşulların sağladığı fırsatlar ve sınırlılıklar içerisinde yapar” (Bengston vd., 2005, s. 494).

Yaşam seyri kuramı, yaşlanmayı biyolojik olarak şekillendirilen değişimin genel veya kaçınılmaz bir süreci, yaşlılığı da kendi koşulları ile anlaşılması gereken ayrı bir yaşam evresi olarak görmek yerine, beden, ruh ve sosyal dünya arasında sürekli etkileşimi içeren deneyimlere bağlı bir gerçeklik olarak algılamaya yönelik bir paradigma değişimine yol açmıştır. Buna göre, yaşlanmanın fiziksel, psikolojik ve sosyal yönleri sadece kronolojik yaş tarafından belirlenmemekte, bireylerin sosyal koşulları, sahip olduğu olanaklar ve önceki yıllarda yaşadığı deneyimler gibi bir dizi faktör tarafından şekillenmektedir (Dannefer ve Settersen, 2010). Yaşam seyri kuramı, insan gelişiminin yaşamın herhangi bir bölümüyle sınırlı olmayıp, yaşam boyu süren ve oldukça dinamik bir süreç olduğunu öne sürerek, yaşam süresi boyunca rollerin çeşitliliğini ve rol değişikliklerini dikkate almaktadır. Buna göre, insan gelişimi yalnızca sabit bir şekilde ilerleyen gelişim veya değişimin yaşandığı doğrusal bir süreç olmayıp, süreklilikler ve

kesintiler ile rol kazanımlarının ve kayıplarının eş zamanlı olarak görüldüğü etkileşimli ve doğrusal olmayan bir süreçtir. Bu yönüyle yaşam seyri kuramı, “1960’lı yıllarda hâkim olan sosyalleşme ve davranışsal gelişim geleneklerinden radikal bir şekilde ayrılmaktadır” (Grenier, 2012).

İlk olarak Amerika’da Elder tarafından geliştirilen yaşam seyri kuramının gelişim sürecinde farklı yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Örneğin, Avrupalı araştırmacılar tarafından geliştirilen ve kurumsal yaklaşım olarak adlandırılan yaşam seyri yaklaşımı, bireysel değişim örüntüleri yerine sosyal politika ve kültürün yaşam aşamalarını nasıl yapılandığı konusuna odaklanmıştır (Grenier, 2012). Yaşam seyrini biçimlendirmede devletin rolüne vurgu yapan bu yaklaşım, devletin daha önce aile, kilise ve özel hayır kurumları tarafından yerine getirilen fonksiyonları üstlendiği için yaşam seyrinin niteliğini değiştirdiğini öne sürmektedir (Mayer ve Schoepflin, 1989; Akt. Quadagno, 1999). Buna göre, devletin yaşam seyri üzerindeki en önemli etkisi, yaşam seyri geçişlerini belirli haklar ve sorumluluklar için kesin yaş sınırları belirleyerek standart hale getirmesidir (O’Rand, 1996). Bu yaklaşımda, devletin en güçlü şekilde etkilediği yaşam seyri dönemleri ise ergenlik ve yaşlılık dönemi olarak (Dannefer, 1984; Kohli ve Mayer, 1986) görülmektedir. Örneğin, ergenlikten yetişkinliğe geçiş, oy kullanma, sürücü belgesi alma, alkollü içki satın alma ve tüketme yaşı ile ilgili düzenlemelerle tanımlanırken, yaşlılığa geçiş de öncelikle sosyal güvenlik yardımlarına uygunluk durumu ile belirlenmektedir. Dolayısıyla, devlet, ergenliğin sona erişini ve yaşlılığın başlangıcını belirleyerek, öngörülebilir yaşam seyri belirteçlerini oluşturmuştur.

Yaşam seyri kuramı çerçevesinde daha yakın zamanlarda ortaya çıkan başka bir yaklaşım ise cinsiyet, ırk ve sosyal sınıfın yaşam seyrini nasıl yapılandığına odaklanmaktadır (Hooyman ve Kiyak, 2005). Bu yaklaşıma göre;

- (1) Kişisel özellikler ve belirli yaşam olayları ve olaylara uyum sağlama süreci, yaşlanma sürecini etkilemektedir.
- (2) Fırsat yapıları, sosyo-tarihsel zamanlar tarafından şekillendirilmekte ve bireylerin kişisel özelliklerine göre farklılık göstermektedir.
- (3) Yaşlanma deneyimi, belirli bir zaman diliminde veya kohort içerisinde hayata gelme ile şekillenmektedir. Bireylerin topluluklar içindeki yaşlanma deneyimleri, toplumsal eşitsizliklerin mevcut olduğu sosyal sınıf, etnik köken, cinsiyet ve ırk hiyerarşilerindeki konumlarına bağlı olarak değişmektedir.
- (4) Aynı toplumsal grubun dezavantajlı ve ayrıcalıklı üyeleri, deneyimlerini şekillendiren sosyo-tarihsel süreçten farklı şekilde etkilenmektedir (Stoller ve Gibson, 2000a, s. 19).

Stoller ve Gibson (2000b), cinsiyet, ırk, etnik köken ve sosyal sınıfın “yaşlanmada farklı dünyaları” yapılandıran faktörler olduğunu öne sürmüşlerdir, çünkü toplumdaki sosyal yapısal düzenlemeleri ve kültürel değerleri yansıtan yaşlı nüfusun farklı kesimlerinin deneyimlerinde fark edilebilir örüntüler bulunmaktadır. Araştırmacılar, cinsiyet, ırk veya etnisite ve sosyal sınıfın genellikle bireylerin özellikleri olarak algılanmasına rağmen, bu özelliklerin toplumsal değerlere dayalı sınıflandırmalar olan sosyal yapılar olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, göç ve yaşlı göçmenlerin yaşlanması bağlamında yaşam seyri yaklaşımı, göçmenlerin yaşam seyirlerinin toplumsal yapılanması ve kurumsal çerçevelenmesi arasındaki dinamik etkileşime ve göçmenlerin biyografik geçişlere hâkim olma ve yaşam alanlarını koordine etme örüntülerine odaklanmaktadır (Wingens, Valk, Windzio ve Aybek, 2011). Dolayısıyla, “göçmenlerin davranışlarını anlamak ve toplumsal yapılara gömülmüş ve kurumlar tarafından çerçevelenmiş eylemlerinden kaynaklanan birikmiş etkileri açıklamak, yaşam seyri kuramının öne sürdüğü türden dinamik araştırma yaklaşımını gerektirdiği” (Wingens, vd., 2011, s. 2) ve “kohortlar içerisindeki bireylerin çeşitliliğini, eşitsizliğin nedenlerini ve farklı etnik azınlık gruplarının deneyimlerdeki karşıtlıkların araştırılmasını sağladığı” (Dannefer ve Settersten, 2010) için bu araştırmanın ana kuramsal çerçevesini yaşam seyri kuramı oluşturmuştur.

Yaşlıların Yaşam Memnuniyetini Belirleyen Faktörler

Yaşam memnuniyeti ve yaşam memnuniyetinin yordayıcıları özellikle Kuzey Amerika’daki sosyal gerontologlar tarafından en çok araştırılan konuların başında gelmiştir (Gabriel ve Bowling, 2004). Yaşlılıkta öznel iyi oluşun korelasyonlarına ilişkin yapılan meta analiz çalışmalarının üçte ikisinin de yaşam memnuniyeti ile ilgili olduğu görülmektedir (Pinquart ve Sorensen, 2000). Yaşlıların yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler bağlamında, yaş, cinsiyet, ırk/etnik köken ve medeni durum gibi demografik özellikler, sosyo-ekonomik statü, sağlık durumu ve fonksiyonel yeterlilik, sosyal ağ, sosyal destek ve sosyal ilişkiler gibi beşeri kaynaklar, öz kontrol algısı, öz yeterlik ve öz güven gibi psikolojik faktörler, sosyal katılım ve aktivite düzeyi, yaşam aranjmanı, kişisel özellikler, din ve maneviyat, yaşanan konutun ve mahallenin özellikleri gibi çevresel faktörler ile yaşlıların yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmaların sonuçlarına göre yaşlılıkta iyi oluş düzeyini belirleyen faktörler arasında “yaşlıların

kendilerinin ve önem atfettikleri kişilerin sağlık durumu, fonksiyonel yeterlik, kişisel kontrol ve yararlık algısı, sosyal katılım, kuşaklararası ilişkiler, sosyal ağ ve desteğin mevcut olması ve sosyo-ekonomik statü” önemli bir yer tutmaktadır (Walker ve Mollenkopf, 2007, s. 9).

Yaşam memnuniyeti, öznel bir kavram olmasının yanı sıra kültüre bağlı olarak da değişebilen bir kavramdır. Yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler yaşlı grupları arasında farklılık gösterebilmektedir (Phillips ve diğerleri, 2011). Örneğin, Nazroo, Bajekal, Blane ve Grewal (2004), “yaşam kalitesini etkileyen faktörlerin etnik gruplar arasında farklılık gösterdiğini” belirtmektedir (s. 38). Ancak, yaşlı göçmenlerin ve etnik grup üyesi yaşlıların yaşam kalitesi ile ilgili yeterince araştırma yapılmadığından, farklı kültürel grupların yaşam kalitesine dair yeterince bilginin mevcut olmadığı ifade edilmektedir (Chappell, 2005, 2007). Obucina (2012), sosyo-ekonomik iyi olma hali veya sağlığın nesnel parametreleri açısından göçmen ile yerli nüfusun karşılaştırıldığı çok sayıda araştırmanın mevcut olduğunu, buna karşılık göçmenlerin öznel iyi oluş halini belirleyen faktörleri ortaya çıkarmak ve göçmenlerin öznel iyi oluşunu belirleyen faktörlerin yerli nüfusun iyi oluşunu belirleyen faktörlerden farklı olup olmadığını analiz etmek için araştırma yapılmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla, yaşlı göçmen veya etnik grup üyesi yaşlılar da engelli, ileri yaşlı, bakıma muhtaç, bakım kurumlarında yaşayan yaşlı grupları gibi araştırma yapılması gereken yaşlı grupları arasında yer almaktadır.

Yaşlı Göçmenlerin Yaşam Memnuniyetini Belirleyen Faktörler

Bu bölümde, yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile ilgili yapılan araştırmalar değerlendirilmiştir. Bu araştırmanın amaçları doğrultusunda, sadece ilk ve orta yetişkinlik döneminde başka bir ülkeye göç ederek göç ettiği ülkelerde yerleşen ve yerleştikleri bu ülkelerde yaşlılık dönemine giren göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile ilgili araştırmalar incelenmiştir. Dolayısıyla, aile birleşimi gibi nedenlerle veya mülteci olarak yaşlılık döneminde başka bir ülkeye göç etmiş olan göçmenler ile emeklilik göçü gibi diğer göç tipleri ile ilgili araştırmalar değerlendirme kapsamına alınmamıştır. Buna ilaveten, yaşam memnuniyetinin ölçümü için Diener ve diğerleri (1985) tarafından geliştirilen SWLS-Yaşam memnuniyeti ölçeği kullanan beş araştırma da değerlendirme kapsamı dışında tutulmuştur.

Yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile ilgili araştırmaların değerlendirilmesi kapsamında 13’ü nicel, yedisi nitel olmak üzere toplam 20 araştırma incelenmiştir.

Değerlendirilen araştırmaların altısı Amerika Birleşik Devletleri'nde, dördü Birleşik Krallık'da, dördü Kanada'da, ikisi Almanya'da ve birer çalışma da İsrail, Danimarka, Japonya ve Avustralya'da gerçekleştirilmiştir. Araştırmaların yedisinde 65 yaş, yaşlılık sınır yaşı olarak kabul edilirken, diğer araştırmalarda ise 50, 55 ve 60 yaş sınır yaşı olarak kabul edilmiştir. Nicel araştırmalarda kullanılan yaşam memnuniyeti ölçekleri incelendiğinde, 10 araştırmada tek maddeli genel yaşam memnuniyeti ölçeği, diğer üç araştırmada ise Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Ölçeği (WHOQOL-BREF), Andrews ve Withey'in (1976) Memnun-Mutsuz Yüzler ölçeği ve 100 mm görsel analog ölçeğinin (VAS) kullanıldığı görülmüştür. Değerlendirme kapsamında incelenen nitel çalışmalar, yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile ilgili algılarını ve yaşam memnuniyetlerini belirleyen faktörleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla gerçekleştirilmiş olan yedi nitel araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile ilgili yapılan araştırmaların bağımsız değişkenlerine göre gruplandırılarak incelendiği değerlendirme sonucu aşağıda yer almaktadır.

Yaşam Memnuniyeti Düzeyi

Bu araştırma kapsamında değerlendirilen araştırmalardan on dört çalışmanın yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeyini araştırdığı görülmüştür. Bu çalışmaların ikisi, sadece yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeyini ölçmüştür. Geriye kalan yedi çalışma göç edilen ülkenin yerli yaşlı nüfusu ile belirli bir yaşlı göçmen grubunun yaşam memnuniyeti düzeyini karşılaştırmış, beş çalışma da aynı ülkede yaşayan farklı yaşlı göçmen gruplarının yaşam memnuniyeti düzeyini karşılaştırmıştır.

Yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapılan araştırma sonuçlarına göre yaşlı göçmenlerin büyük çoğunluğu yaşamlarından memnundur. Örneğin, Kanada'da yaşayan yaşlı Çinli göçmenler ile ilgili yapılan araştırmalarda, Çinli göçmenlerin yaşamlarından memnun olduğu bulgusuna erişilmiştir. Lai ve McDonald (1995), araştırma kapsamında görüştükleri yaşlı Çinlilerin %70'inden fazlasının yaşamlarından memnun olduklarını ifade ettiğini belirtmiştir. Kanada'da yapılan diğer bir araştırmada da (Chow, 2012) benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan yaşlı Çinlilerin %26.5'i yaşamlarından çok memnun, %60,6'sı yaşamlarından memnun olduklarını belirtirken, yaşamlarından memnun olmadıklarını belirten yaşlı Çinli göçmenlerin oranı ise %2.4'dür.

Aynı ülkede yaşayan farklı yaşlı göçmen gruplarının yaşam memnuniyeti düzeyini karşılaştıran araştırmalardan, Kim, Linton ve Lum'un (2015), Amerika'da yaşayan Çinli ve Koreli yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeylerini karşılaştırdığı araştırma sonucuna göre, yaşlı Çinli ve Koreli göçmenler yaşamlarından memnundur. Her iki yaşlı göçmen grubunun yaşam memnuniyeti düzeyleri arasında çok düşük bir farklılık bulunmaktadır (6.6 ve 6.3/10). Angel ve Angel da (1992), Amerika'da yaşayan Kübalı, Porto Rikolu ve Meksikalı yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeylerini araştırmış ve Kübalı yaşlıların yaşam memnuniyeti düzeyinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Amit ve Litwin (2010), İsrail'de yaşayan Asya, Afrika, Batı Avrupa, Doğu Avrupa, Amerika ve Eski Sovyetler Birliği kökenli göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeyleri arasında çok düşük bir farklılık olduğu bulgusuna erişmiştir. Tek maddeli genel yaşam memnuniyeti sorusunun (1-4) kullanıldığı araştırmada, yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti puanları 2.8 ile 3 arasında yer almıştır. Göçmenlerin menşe ülkelerine göre yaşam memnuniyeti düzeyleri arasındaki farklılıkların çok düşük olmasına rağmen, Asya ülkelerinden göç eden göçmenlerin yaşam memnuniyetinin diğer göçmenlere göre daha düşük olduğu, Doğu ve Batı Avrupa'dan göç edenlerin ise yaşam memnuniyeti düzeyi en yüksek yaşlı göçmen grubu olduğu ortaya çıkmıştır. Brockmann (2012) ve Koczan (2013), Almanya Sosyo-Ekonomik Panel Araştırması (GSOEP) verilerine dayalı olarak gerçekleştirdikleri araştırmalarında, Almanya'da yaşayan yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Almanya'da yaşayan yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeyinin Batı Alman yaşlılara göre bir miktar düşük olmasına rağmen, her iki yaşlı grubunun da yaşamlarından memnun olduğu görülmüştür. Tek maddeli genel yaşam memnuniyeti sorusunun (0-10) kullanıldığı araştırmada, Batı Alman yaşlıların yaşam memnuniyeti düzeyi 7.1 iken; Doğu Alman yaşlıların 6.4, Türk yaşlıların 6.8, eski Yugoslavya ülkelerinden göç eden yaşlı göçmenlerin 6.9, Portekizli, İtalyan, Yunanlı ve İspanyol yaşlı göçmenlerin 7.2 ve eski Varşova Paktı ülkelerinden göç eden yaşlı göçmenlerin ise 6.6'dır.

Göç edilen ülkenin yerli yaşlı nüfusu ile belirli bir yaşlı göçmen grubunun yaşam memnuniyeti düzeyinin araştırıldığı araştırmalar arasında yer alan Lewinter, Kesmez ve Gezgin'in (1996), Danimarka'nın Kopenhag şehrinde yaşayan yaşlı Türk göçmenler ile Danimarkalı yaşlıların yaşam memnuniyeti düzeylerini karşılaştırdığı araştırma sonucuna göre, her iki grubun yaşam memnuniyeti düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Araştırmaya katılan yaşlı Türk göçmenlerin %72'si yaşamlarından memnun olduğunu belirtirken, Danimarkalı yaşlıların %88'si yaşamlarından memnun

olduklarını belirtmiştir. İngiltere’de gerçekleştirilen diğer bir araştırmada ise Bowling ve Farquhar (1993), Londra’nın doğusunda yaşayan İngiliz yaşlılar ile yaşlı Yahudi göçmenler ve yaşlı İrlandalı, Karayipli, Türk, Kıbrıs Türkü, Çinli, Asyalı ve Afrikalı göçmenlerden oluşturdukları ‘diğer’ yaşlı göçmen grubunun yaşam memnuniyeti düzeyini karşılaştırmış ve Yahudi yaşlı göçmenler ile ‘diğer’ yaşlı göçmen grubunun yaşam memnuniyeti düzeyinin İngiliz yaşlılara göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. İngiliz yaşlılar ile ‘diğer’ yaşlı göçmen grubunun yaşam memnuniyeti düzeyi arasında çok düşük düzeyde fark bulunmasına rağmen, yaşlı Yahudi göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeyinin diğer yaşlı göçmen grubuna ve İngiliz yaşlılara göre çok daha düşük olduğu görülmüştür. Moon ve Mikami (2007), Japonya’nın Osaka şehrinde yaşayan Koreli yaşlı göçmenlerin Japon yaşlılara göre yaşam memnuniyeti düzeyinin daha düşük olduğu bulgusuna erişmiştir. Yaşam memnuniyeti düzeyinin VAS kullanılarak belirlendiği araştırmada, Japon yaşlılar yaşamlarından memnun iken, Koreli yaşlıların yaşamlarından memnun olmadığı görülmüştür (Japon yaşlılar 68.1 ± 23.0 , Koreli yaşlılar 46.8 ± 28.6 ; $P < 0.001$).

Yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile ilgili yapılan araştırmalarda genellikle çifte ve üçlü risk kuramı, eşitleyici yaş kuramı ve yaşam seyri kuramı kullanılmıştır (Novak, 1997). Göçmenlerin yaşlanması ile ilgili geliştirilen ilk kuramsal yaklaşım olan çifte risk kuramına göre yaşlı göçmenler, yaşları ve göçmenlik statüleri nedeniyle göç ettikleri ülkenin yaşlılarına göre iki kat dezavantajlı durumdadır. Dolayısıyla, yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeyinin, sadece yaş faktörü nedeniyle dezavantajlı konumda bulunan ev sahibi ülkenin yaşlılarının yaşam memnuniyeti düzeyine göre daha düşük olduğu varsayılmaktadır (Dowd ve Bengston, 1978). Bu kuramın aksine eşitleyici yaş kuramı, gençlik ve orta yaş döneminde daha belirgin olan göçmenlerin ve ev sahibi ülkenin nüfusunun yaşam durumları arasındaki farklılıkların, her iki nüfus grubunun yaşlılık dönemine girmesiyle birlikte azaldığını ve dolayısıyla yaşlılığın ev sahibi ülkenin nüfusu ile göçmen nüfusun yaşam durumlarını eşitleyici bir etkisi olduğunu öne sürmektedir (Kent, 1971). Koczan (2013), göçmenlerin başka bir ülkeye göç ettikten sonra kısa bir süre ‘akültüratif stres’ yaşadığını, ancak daha sonrasında göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile yerli nüfusun yaşam memnuniyeti düzeyi arasındaki farkın azaldığını öne sürmektedir. Eşitleyici yaş kuramını ve Koczan’ın (2013) araştırma bulgularını destekleyecek şekilde, yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeyini ölçen araştırmaların sonuçlarına göre de yaşlı göçmenlerin yaşadıkları ülkenin yerli yaşlı

nüfusuna göre yaşamlarından daha az memnun olmalarına rağmen büyük çoğunluğunun yaşamlarından memnun olduğu görülmektedir.

Sosyo-Demografik Faktörler

Yaş ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların sonuçlarının çelişkili olduğu belirtilmektedir. (Horley ve Lavery, 1995). Benzer şekilde, yaş ile yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların sonuçları da birbiri ile çelişmektedir. Örneğin bazı çalışmalarda (Ajrouch, 2007; Chow, 2012; Moon ve Mikami, 2007), yaş ile yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti arasında ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun aksine, Amit ve Litwin (2010) yaş ile İsrail'deki yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Aynı ülkede yaşayan farklı yaşlı göçmen gruplarının yaşam memnuniyetinin karşılaştırıldığı çalışmalar arasında yer alan Kim ve diğerleri de (2015), yaş ile Amerika'da yaşayan Koreli yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna erişmiştir. Ancak aynı çalışmada, yaş ile Amerika'da yaşayan yaşlı Çinli göçmenlerin yaşam memnuniyeti arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Cinsiyet ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların meta-analiz sonuçlarına göre, yaşlı kadınların yaşam memnuniyeti düzeyi yaşlı erkeklere göre daha düşüktür (Pinquart ve Sorensen, 2001). Çifte risk kuramına dayalı olarak geliştirilen üçlü risk kuramı da yaşlı, etnik grup üyesi ve kadın olmaktan kaynaklanan ayrımcılığın göçmen veya etnik grup üyesi yaşlı kadınların yaşam kalitesinin azalmasına neden olduğunu ileri sürmektedir. Kurama göre, özellikle sanayileşmiş toplumlarda yaşlılar düşük statüye sahiptir ve çok fazla saygı görmemektedir. Dolayısıyla, yaşlılar kötü muamele ve kaynaklara sınırlı erişim riski ile karşı karşıyadır. İkinci olarak, etnik azınlıklar potansiyel olarak yaşamları boyunca önyargı ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu durum, onların yerli nüfusa göre kaynaklara daha az erişim sağlayabilmelerine neden olmaktadır. Son olarak, evlilik ve istihdam gibi kadınların yaşam seyrini yönlendiren toplumsal normlar, kadınların yaşlılık dönemindeki yaşam kalitelerinin düşük olması riskini artırmaktadır. Dolayısıyla, yaşlı olmanın, etnik grup üyesi olmanın ve kadın olmanın yarattığı etkilerin bir araya gelmesi ile birlikte, kötü sağlık durumu, yetersiz gelir seviyesi, tatmin edici olmayan konut ve beklenen yaşam süresinin kısalması gibi yaşlılık

dönemi için olumsuz olarak addedilen yaşam durumları ortaya çıkmaktadır (Phillips vd., 2010, ss. 217-18).

Cinsiyet ile yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalardan Lewinter ve diğerleri (1996), Danimarka'daki yaşlı Türk kadın göçmenlerin, Ajrouch da (2007) Amerika'daki yaşlı Arap kadın göçmenlerin yaşam memnuniyetleri düzeyinin yaşlı erkek göçmenlere göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak bu araştırmaların bulgularının aksine, Angel ve Angel (1992) ile Kim ve diğerleri (2015), yaşlı kadın göçmenlerin yaşam memnuniyetinin yaşlı erkek göçmenlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Amit ve Litwin (2010), Chow (2012), Lai ve McDonald (1995) ve Moon ve Mikami (2007) ise cinsiyet ile yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti arasında bir ilişki olmadığı sonucuna varmıştır.

Medeni durumun yaşam memnuniyetini belirleyen önemli bir faktör olduğu, evli bireylerin, bekâr, dul ve boşanmış bireylere göre yaşam memnuniyetinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Diener, Gohm, Suh ve Oishi, 2000; Piquart ve Sorensen, 2001). Bu meta-analiz sonucunu doğrulayacak şekilde Amit ve Litwin (2000), yaşlı göçmenlerin medeni durumu ile yaşam memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve evli yaşlı göçmenlerin evli olmayanlara göre yaşam memnuniyeti düzeylerinin daha yüksek olduğu bulgusuna erişmiştir. Bunun aksine Kim ve diğerleri (2015), Amerika'daki yaşlı Koreli göçmenlerin medeni durumu ile yaşam memnuniyetleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yaşlı Koreli göçmenlerde bekâr olmak daha yüksek yaşam memnuniyet düzeyi ile ilişkilendirilmiştir. Diğer taraftan Chow (2012) Kanada'da yaşayan, Kim ve diğerleri de (2015) Amerika'da yaşayan yaşlı Çinli göçmenlerin medeni durumu ile yaşam memnuniyeti arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Sosyo-demografik faktörlerin yaşlıların yaşam memnuniyeti üzerindeki etkileri ile ilgili olarak elde edilen bulguların birbiriyle çelişkili olduğu belirtilmektedir (Fernández-Ballesteros, Zamarrón ve Ruíz, 2001). Yaşlılarla yapılan çalışmaların sonuçlarına benzer şekilde yaşlı göçmenlerle gerçekleştirilen araştırmalarda da yaş, cinsiyet ve medeni durum gibi sosyo-demografik faktörlerle yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyle ilgili olarak çelişkili bulguların yer aldığı görülmektedir.

Sosyo-Ekonomik Statü

Sosyo-ekonomik statü yaşlıların yaşam memnuniyetini etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Pinquart ve Soerensen (2000), 286 çalışmanın meta-analizi sonucunda, eğitim ve gelir düzeyinin yaşlılık dönemindeki öznel iyi olma halini belirleyen iki önemli faktör olduğu, ancak gelir düzeyinin eğitim düzeyine göre çok daha belirleyici bir rol oynadığı bulgusuna erişmiştir. George (2006), gelir düzeyinin sağlık faktöründen sonra yaşlılarda öznel iyi olma halini belirleyen ikinci faktör olduğunu belirtmektedir.

Yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile ilgili yapılan araştırmalarda da ekonomik durumun yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetini etkileyen önemli faktörler arasında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır (Ajrouch, 2007; Amit ve Litwin, 2010; Angel ve Angel, 1992; Brockmann, 2012; Gee, 2000; Grewal, Nazroo, Bajekal, Blane ve Lewis, 2004; Lai ve McDonald, 1995; Moon ve Mikami, 2007; Moriarty ve Butt, 2004; Tsang, Liamputtong ve Pierson, 2004). Bazı araştırmalarda (Amit ve Litwin, 2010) ise, ekonomik durumun yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen en önemli faktör olduğu bulgusuna erişilmiştir.

Bununla birlikte, Chow (2012) ve Gee (2000) Kanada’da yaşayan, Kim ve diğerleri de (2015) Amerika’da yaşayan yaşlı Çinli göçmenlerin gelir durumu ile yaşam memnuniyeti arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak aynı araştırmada Kim ve diğerleri (2015), ekonomik durumun Amerika’daki yaşlı Koreli göçmenlerin yaşam memnuniyetine etki eden önemli bir faktör olduğu bulgusuna erişmiştir. Gee (2000) göçmenlerin başka bir ülkeye göç etmesinin temel nedeninin ekonomik durumunu iyileştirmek olduğunu, dolayısıyla belli bir ekonomik statüde yer alan yaşlı göçmenlerin yaşamlarından memnun olduğu sonucuna varılabileceğini belirtmiştir.

Yaşlılık dönemindeki yaşam memnuniyetini belirleyen diğer bir sosyo-ekonomik gösterge olan eğitim düzeyiyle yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki ile ilgili olarak çelişkili bulgular yer almaktadır. Kim ve diğerleri (2015), Koreli yaşlı göçmenler için daha yüksek eğitim seviyesine sahip olmanın aynı zamanda daha yüksek yaşam memnuniyeti ile ilişkilendirildiğini belirtirken, yaşlı Çinli göçmenler için böyle bir ilişki bulamamıştır. Ajrouch (2007), Amerika’daki yaşlı Arap göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile eğitim düzeyi arasında ilişki olduğu, eğitim düzeyi yüksek olan yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde, Moon ve Mikami (2007), Japonya’daki Koreli yaşlı göçmenlerin okuryazarlık

düzeyi arttıkça yaşam memnuniyeti düzeyinin de arttığını ve okuryazarlığın Japonya'daki yaşlı Korelilerin yaşam memnuniyeti açısından önemli bir belirleyici faktör olduğu bulgusuna erişmiştir. Angel ve Angel (1992), Amerika'daki lise ve daha düşük düzeyde eğitim seviyesine sahip olan Hispanik, Kübalı, Meksikalı ve Porto Rikolu yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeyinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırmacılar, bu durumun daha düşük eğitim seviyesindeki yaşlı göçmenlerin sosyal ilişkilere katılım düzeyinin düşük olması ile açıklanabileceğini belirtmiştir.

Sağlık Durumu

Sağlık, genellikle açık ve kesin bir tanımı olduğu varsayılan ancak genel olarak üzerinde anlaşmaya varılmış operasyonel tanımı olmayan bir kavramdır. Sağlık kavramına kısmen araştırmacının disiplinine bağlı olarak hem nesnel hem de öznel bakış açısı ile yaklaşılmaktadır (Deeg, 2007). Dolayısıyla, araştırmalarda sağlık durumunun ölçülmesi amacıyla kronik hastalıkların sayısı, bazı özel hastalıkların sayısı, fonksiyonel yetersizlik, algılanan sağlık durumu ve doktora gitme sıklığı gibi sağlık hizmetlerini kullanım durumu şeklinde farklı ölçekler kullanılmaktadır (Chappell, 2007). Bu ölçekler arasında en yaygın kullanılan ölçeğin algılanan veya öznel sağlık durumu ölçeği olduğu ancak bazı araştırmalarda fonksiyonel ve bilişsel bozukluk ölçeğinin de kullanıldığı görülmektedir (George, 2006). Bir kişinin sağlık durumuyla ilgili yaptığı kişisel değerlendirmeye dayanan sağlık durumunu algılama ölçeğinin öznel, ancak fiziksel sağlık ve ruh sağlığı açısından güvenilir bir gösterge olduğu ve toplumsal araştırmalarda güvenilir bir standart gösterge haline geldiği belirtilmektedir (Bolzmann vd., 2004).

Yaşlıların yaşam memnuniyeti ile ilgili yapılan araştırma sonuçlarına göre sağlık durumu, yaşlıların yaşam memnuniyetini belirleyen en önemli faktördür (Michalos, Hubley, Zumbo ve Hemingway, 2001; Pinquart ve Soerensen, 2000; Zautra ve Hempel, 1984). Yaşlılarla yapılan çalışmaların sonucuna benzer şekilde, yaşlı göçmenlerin sağlık durumu ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda, sağlık durumunun yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen önemli bir faktör olduğu sonucuna varmıştır. Örneğin Amit ve Litwin (2010), İsrail'de yaşayan yaşlı göçmenlerin sağlık durumlarının iyileştikçe yaşam memnuniyetlerinin arttığı ve sağlık durumunun yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen en önemli faktör olduğu bulgusuna erişmiştir. Brockmann (2012) Almanya'daki yaşlı göçmenlerin, Lai ve McDonald da (1995) Kanada'daki yaşlı Çinli göçmenlerin algılanan sağlık durumları ile yaşam

memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Gee (2000), sağlık durumunun Kanada’da yaşayan yaşlı evli Çinli göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen önemli bir faktör olduğu, dul yaşlı Çinlilerin ise yaşam memnuniyetini belirleyen tek faktör olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tsang, Liamputtong ve Pierson (2004), sağlık durumunun Avusturalya’da yaşayan yaşlı Çinli göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen en önemli faktör olduğu bulgusuna erişmiştir. Moriarty ve Butt (2004) ile Grewal, Nazroo, Bajekal, Blane ve Lewis, (2004) sağlık durumunun İngiltere’de yaşayan Aşyalı, Karayipli, Afrikalı, Çinli, Jamaikalı, Hintli ve Pakistanlı yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler arasında yer aldığı sonucuna ulaşmıştır.

Yaşlı göçmenlerin fiziksel sağlık durumu ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi araştıran araştırmalardan Chow (2012), Kanada’da yaşayan yaşlı Çinli göçmenlerin fiziksel hareketlilik seviyesinin yaşam memnuniyetleri ile anlamlı derecede ilişkili olduğu ve daha yüksek fiziksel hareketlilik seviyesine sahip olan yaşlı Çinli göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeyinin de daha yüksek olduğu bulgusuna erişmiştir. Lai ve McDonald da (1995) Kanada’da yaşayan yaşlı Çinli göçmenlerin fiziksel sağlık durumu ile yaşam memnuniyeti arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu bulgusuna erişmiştir. Bu araştırmaların aksine, Moon ve Mikami (2007) fiziksel sağlık durumunun Japonya’da yaşayan Koreli yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti açısından belirleyici bir faktör olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Grewal ve diğerleri (2004), İngiltere’de yaşayan Jamaikalı, Hintli ve Pakistanlı yaşlı göçmenlerin, yaşam memnuniyetlerini belirleyen faktörler bağlamında ruhsal ve fiziksel sağlık durumu arasında bir ayrım yaptıklarını belirtmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen yaşlı göçmenler fiziksel sağlık durumlarının iyi olmamasını yaşam memnuniyetlerini belirleyen ve azaltan bir faktör olarak belirtmiştir. Bununla birlikte, yaşlı göçmenler açısından ruhsal sağlık durumları yaşam memnuniyetlerini belirleyen en önemli faktördür. Benzer şekilde, Moon ve Mikami de (2007), Japonya'daki yaşlı Koreli göçmenler açısından ruh sağlığının yaşam memnuniyetlerini belirleyen önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşmıştır. Lai ve McDonald da (1995) yaşlı Çinli göçmenlerin ruhsal sağlık durumu ile yaşam memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna erişmiştir.

Psikolojik Faktörler

Öz kontrol algısı, öz yeterlik, öz güven, yaşama hâkim olma algısı, yaşam amacı duygusu, bağımsızlık ve özerklik algısı gibi psikolojik faktörlerin özellikle yaşlıların yaşam kalitesinin korunması açısından önemli olduğu belirtilmektedir (Brown vd., 2004; Walker ve Mollenkopf, 2007). Psikolojik faktörlerin hem öznel iyi olma hali üzerinde doğrudan etkileri olduğu hem de nesnel yaşam koşullarının öznel iyi olma hali üzerindeki etkilerine kısmen aracılık ettiği varsayılmaktadır (George, 2006).

Yaşam memnuniyetini belirleyen psikolojik faktörler arasında yer alan öz kontrol algısı, bireylerin yaşamlarını ne ölçüde kontrol edebileceğine dair sahip olduğu algıyı (George, 2006), öz güven algısı ise kişinin güçlü ve zayıf yönlerini kabul ederek değerli bir kişi olduğuna dair duyduğu inancı (Brown vd., 2004) ifade etmektedir. Lai ve McDonald (1995), Kanada’da yaşayan yaşlı Çinli göçmenlerin öz kontrol algısı ve öz güven duygusu ile yaşam memnuniyeti arasında ilişki olduğu, öz kontrol ve öz güven algısı yüksek olan yaşlı Çinlilerin yaşam memnuniyetinin daha yüksek olduğu bulgusuna erişmiştir. Moon ve Mikami (2007), bireylerin yaşamları boyunca uzun ya da kısa vadede ulaşmayı istedikleri ve bu istekleri için çaba sarf ettikleri, bireyler için anlamı olan hedefleri ifade eden yaşam amacı duygusunun, Japonya’da yaşayan Koreli yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler arasında yer aldığı sonucuna ulaşmıştır. Yaşam amacı duygusu olmayan yaşlı Koreli göçmenlerin yaşam memnuniyeti azalmaktadır. Grewal ve diğerleri de (2004), İngiltere’de yaşayan Jamaikalı, Hintli ve Pakistanlı yaşlı göçmenlerin sahip oldukları yaşam amacı duygusunun yaşam memnuniyetlerini belirleyen faktörler arasında yer aldığını ortaya çıkarmıştır.

Tsang ve diğerleri (2004), bağımsızlık algısının (kişinin herhangi bir şeye veya başka birine bağımlı olmadan veya kontrol edilmeden kendi başına veya kendisi için hareket etme yeteneğinin mevcut olduğuna dair sahip olduğu algı) Avustralya’daki yaşlı Çinli göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler arasında yer aldığı bulgusuna erişmiştir. Yaşlı Çinli göçmenler bağımsızlığı, fiziksel ve maddi olarak ailelerine bağımlı olmamak şeklinde tanımlamışlardır. Grewal ve diğerleri (2004), bağımsızlık algısının İngiltere’de yaşayan Jamaikalı, Hintli ve Pakistanlı yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler arasında yer aldığını belirtmiştir. Yatalak durumda olmadıkları, ruh sağlığını korudukları ve borç almak zorunda kalmadıkları için bağımsızlık algısına sahip olan yaşlı göçmenlerin yaşamlarından memnun oldukları görülmüştür.

Din

Yaş aşkınlık kuramına göre, yaşlı bireyin dindarlık düzeyi artıkça yaşam memnuniyeti de artmaktadır (Tornstam, 1989). Yaşlıların dindarlık seviyesi ile yaşam memnuniyetleri arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışma da, dinin yaşlıların öznel iyi olma hali üzerinde olumlu etkileri olduğu ve yaşam memnuniyetlerini artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır (Krause, 2003). Bu bulgulara benzer şekilde, Beyene, Becker ve Mayer (2002), dini inancın Amerika’da yaşayan yaşlı Latin göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler arasında yer aldığı bulgusuna erişmiştir. Dini inançlarının güçlü olması, yaşlı Latin göçmenlerin yaşa bağlı kayıplarla baş etmelerine yardımcı olarak yaşam memnuniyetlerini artırmaktadır. Grewal ve diğerleri (2004) de dini inancın İngiltere’de yaşayan Jamaikalı, Hintli ve Pakistanlı yaşlı göçmenlere duygusal destek sağlayarak yaşam memnuniyetlerini artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

George (2006), dini faaliyetlere katılımın, öznel iyi olma hali üzerinde temel bir etkiye sahip olmasının yanı sıra, stresin etkilerini azaltarak yaşam kalitesini artırabildiğini belirtmektedir. Benzer şekilde, Angel ve Angel (1992), Amerika’da yaşayan yaşlı Hispanik göçmenlerden kiliseye gidenlerin yaşam memnuniyetinin daha yüksek olduğu bulgusuna erişmiştir.

Sosyal İlişkiler

Sosyal ilişkiler, “yaşam seyri boyunca yaşam kalitesini etkileyen önemli bir sosyal sermaye kaynağı” olarak tanımlanmaktadır (Antonucci ve Ajrouch, 2007, s. 51). Sosyal ilişkilerin sevgi, yakınlık, değer tatmini, somut yardım ve rehberlik sağlayarak bireylerin psikolojik iyi oluş halini etkilediği kanıtlanmıştır. Sosyal ilişkiler ile ilgili yapılan araştırmalarda, sosyal ağda önem atfedilen kişi sayısı, sosyal ilişkilerin algılanan kalitesi, alınan sosyal destek ve algılanan sosyal desteğin mevcudiyeti dâhil olmak üzere sosyal ilişkilerin çeşitli boyutları incelenmiştir (George, 2006).

Sosyal ilişkilerin, yaşlılık dönemindeki iyi olma hali üzerindeki etkisi ile ilgili de çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Litwin ve Shiovitz-Ezra, 2006). Pinquart ve Soerensen (2000), yaşlıların sosyal ilişkileri ve iyi olma hali ile ilgili yapılan 286 araştırmanın meta-analizi sonucunda, yaşlılık döneminde bireyin sosyal ağında önem atfettiği kişi sayısının yanı sıra önem atfettiği kişilerle ilişkilerinin algıladığı kalitesinin de öznel iyi olmanın güçlü yordayıcıları olduğunu ve ikincisinin daha güçlü bir yordayıcı

olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırmacılar ayrıca, yaşlı bireyin çocukları ve arkadaşları ile ilişkilerinin, diğer değişkenlerden bağımsız olarak yaşam memnuniyetleri üzerinde olumlu etkileri olduğu bulgusuna erişmişlerdir. Buna göre, arkadaşlarla iletişim kurmak yetişkin çocuklarla iletişim kurmaya göre öznel iyi olma ile daha güçlü bir şekilde ilişkili iken, yetişkin çocuklarla iletişim kalitesi ve yaşam memnuniyeti arasında arkadaşlıklarla iletişim kalitesi ile karşılaştırıldığında daha güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Özetle, yaşlı birey için yetişkin çocuklarla duygusal olarak yakın ilişki kurmak yaşlılıkta öznel iyi oluşun önemli bir yordayıcısıdır ve yakın arkadaşlarla kurulan ilişkilerden daha önemli görünmektedir (Pinquart ve Soerensen, 2000). Antonucci ve Ajrouch da (2007), özellikle ileri yaşlarda en önemli sosyal ilişkilerin ailevi ilişkiler olduğunu belirtmektedir.

Bu bulguları destekleyecek şekilde Ajrouch (2007), Amerika'daki Arap yaşlı göçmenlerin eş veya çocukları ile olumsuz ilişki algısının yaşam memnuniyetlerini azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Moriarty ve Butt da (2004), İngiltere'deki Asyalı, Karayipli, Afrikalı ve Çinli yaşlı göçmenlerin aileleri ile ilişkilerinin yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler arasında yer aldığı bulgusuna erişmiştir. Benzer şekilde, Tsang ve diğerleri (2004), Avustralya'da yaşayan yaşlı Çinli göçmenlerin çocuklarından ve torunlarından algıladıkları sevgi ve saygı duygusu ile yaşam memnuniyetleri arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırmaya katılan yaşlı Çinli göçmenler, çocuklarının ve torunlarının kendilerine gösterdiği sevgi ve saygıdan dolayı yaşamlarından memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Beyene, Becker ve Mayer (2002), Amerika'da yaşayan yaşlı Latin göçmenlerin torunları ile kurduğu sosyal ilişkilerin niteliğine ilişkin algılarının onların yaşam memnuniyeti üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Çocukları ile ilişkilerinin niteliğinden memnun olan yaşlı göçmenlerin memnun olmayanlara göre yaşlılığın sınırlayıcı koşullarına karşı daha dirençli oldukları, çocukları ile ilişkilerinin niteliğinden memnun olmayan yaşlı göçmenlerin ise yalnızlık duygusuna sahip olduğu ve yaşlılığı hayatlarının acımasız ve üzücü bir aşaması olarak tanımladıkları görülmüştür.

Yaşlıların yaşam memnuniyeti açısından arkadaşları ile kurdukları sosyal ilişkilerin ve özellikle sırdaş niteliğinde bir arkadaşına sahip olmanın da önemli olduğu belirtilmektedir (Walker, 2005). Bu bulguya benzer şekilde, Moriarty ve Butt (2004), İngiltere'deki Asyalı, Karayipli, Afrikalı ve Çinli yaşlı göçmenlerin, yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler arasında arkadaşları ile olan ilişkilerinin önemini özellikle vurguladıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte, Gee (2000) ve Chow (2012) yakın sırdaş sahibi olmanın ve yardım isteyebileceği yakın akraba veya arkadaşların

mevcudiyetinin Kanada'daki yaşlı Çinli göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen bir faktör olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Dolayısıyla, yaşlılarla yapılan araştırma sonuçlarına benzer şekilde yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetlerini belirlemesi açısından da eş ve yetişkin çocukları ile kurdukları ilişkilerin arkadaşları ile kurdukları ilişkilere göre yaşam memnuniyetinin daha önemli bir yordayıcısı olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçları, yaşlılar ile yapılan araştırma sonuçlarına benzer şekilde, yaşlı göçmenler açısından da sosyal ilişkilerin var olmasından ziyade sosyal ilişkinin niteliğinin yaşam memnuniyetlerini belirlemek açısından çok daha önemli bir faktör olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Sosyal Destek

Sosyal ilişkiler, bireyler arasındaki çeşitli destek alışverişlerini de kapsamaktadır. Sosyal destek, ilişkilerin işlevsel içeriğini ifade etmektedir. Sosyal destek; duygusal ve araçsal destek şeklinde veya bilgi desteği şeklinde sağlanabilmektedir (Phillips vd., 2010). Destek, gerektiğinde sağlanabileceğine inanılan desteği (algılanan destek) veya zor zamanlarda fiilen sağlanan desteği (gerçekleştirilen destek) içermektedir (Antonucci, Ajrouch ve Birditt, 2013).

Yaşlıların yaşam memnuniyeti ile ilgili yapılan çalışmaların bulgularına göre aile ve arkadaşlar tarafından sağlanan sosyal destek, yaşlıların yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler arasında yer almaktadır (George 2006). Benzer şekilde, Grewal ve diğerleri (2004), yaşlı göçmen katılımcıların tümü için sosyal desteğin yaşam memnuniyetini belirleyen en önemli faktör olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre, göçmenler açısından temel destek kaynakları aile, arkadaşlar ve dindir. Tsang ve diğerleri (2004) Avustralya'daki yaşlı Çinli göçmenlerin, Moriarty ve Butt da (2004), İngiltere'deki Asyalı, Karayipli, Afrikalı ve Çinli yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler arasında aile ve arkadaşlardan algılanan desteğin de yer aldığı bulgusuna erişmiştir.

George (2006), sosyal destek algısının yaşlıların yaşam memnuniyetinin güçlü bir yordayıcısı olduğu ve yaşlıların yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisinin 'alınan sosyal destek' yordayıcısının etkisine göre daha güçlü olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde, Lai ve McDonald (1995), Kanada'da yaşayan yaşlı Çinli göçmenlerin sosyal destek algıları ile yaşam memnuniyetleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna erişmiştir. Beyene, Becker ve Mayern de (2002), Amerika'daki yaşlı Latin

göçmenlerin erişkin çocukları ile algıladıkları yakınlık derecesinin yaşam memnuniyetlerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ajrouch (2007), Amerika'daki yaşlı Arap göçmenlerin çocukları ve eşlerinden hasta bakımı ve maddi yardım şeklinde sağlanacak sosyal destek algısı ile yaşam memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varmıştır. Araştırmacıya göre bu bulgu, sağlanan sosyal desteğin niteliğinin erişilebilirliğinden daha önemli olduğunu göstermektedir. Yaşlı Arap göçmenlerin yaşam memnuniyetinin çocuklarının kendisini hiç üzmediği ve eşinin hasta bakımı sağlayabileceği algısı ile ilişkili olduğu görülmüştür.

Yaşam Aranjanları

Yaşlıların yalnız ya da eşi veya çocukları ile birlikte yaşaması şeklinde gerçekleşebilecek yaşam aranjanının yaşam memnuniyetlerini etkilediği belirtilmektedir. Ancak, yaşam aranjanının, yaşlıların yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi ile ilgili olarak çelişkili bulgular yer almaktadır (Litwin, 2005). McDonald (2011), “yaşlı ebeveynlerin yetişkin çocuklarıyla birlikte yaşamasının, yaşlı aile üyelerine destek sağlayan güçlü bir aile dayanışmasına sahip üyelerinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu bir ailenin göstergesi olarak kavramsallaştırıldığını” (s. 1183) ancak konu ile ilgili araştırma bulgularının çelişkili olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, Gee (2000), çocuklarıyla birlikte yaşamamanın Kanada'daki yaşlı evli ve dul Çinli göçmenlerin yaşam memnuniyeti üzerinde farklı etkileri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yalnız yaşayan yaşlı Çinli dul kadınların iyi olma halinin daha düşük olduğu görülmüştür. Ancak, bu katılımcılar aynı zamanda yetişkin bir çocukla da bir arada yaşamak istemediklerini belirtmişlerdir. Evli erkek ve kadın Çinli yaşlı göçmenler içinse yaşam aranjanının yaşam memnuniyetlerini belirleyen bir faktör olmadığı görülmüştür. Moon ve Mikami (2007) de farklı yaşam aranjanlarının Japonya'da yaşayan yaşlı Koreli göçmenlerin yaşam memnuniyetleri üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Sosyal Katılım ve Aktivite Düzeyi

Yaşlılık döneminde aktivite ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki, sosyal gerontologlar tarafından en çok araştırılan konulardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Aktiviteye katılım ve aktivite düzeyi, aktivite kuramı başta olmak üzere yaşam memnuniyeti ile ilgili yaşlılık kuramları tarafından yaşam memnuniyetinin ve başarılı

yaşlanmanın önemli bir belirleyicisi olarak kabul edilmiştir. Ancak, ampirik araştırmaların aktivite kuramını kısmen doğruladığı, kısmen de reddettiği görülmüştür. Aktivite kuramını destekleyecek şekilde, bir dizi araştırmada özellikle kişilerarası aktivitenin yaşlılıkta iyi olma hali için sürekli olarak önemli olduğu bulgusuna erişilmiştir (Bond ve Corner, 2004). Bu sonuç hem kesitsel hem de boylamsal araştırmalarda gözlemlenmiştir (George, 2006). Ancak son araştırmalar, sosyal aktivite ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin karmaşıklığını ve çevresel ve diğer psikososyal faktörlerin rolünü doğrulamıştır (Fernández-Ballesteros vd., 2001).

Amit ve Litwin (2010), aktivite kuramını doğrulayacak şekilde, sosyal aktivitelerde yer almanın İsrail'deki yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetini artırdığı bulgusuna erişmiştir. Araştırmada sorgulanan aktiviteler arasında “gönüllü çalışma veya yardım çalışmalarına katılma, hasta veya engelli bir yetişkinin bakımı, aileye, arkadaşlara veya komşulara yardımcı olmak, bir spor kulübüne veya sosyal kulübe katılım, dini bir organizasyona katılım ve siyasi veya toplumsal bir organizasyona katılım” (s. 94) yer almaktadır. Bu araştırmanın sonuçlarına benzer şekilde, Amerika'daki Hispanik yaşlı göçmenlerin kiliseye gitme, grup faaliyetlerine katılma ve arkadaş ve komşularla görüşme gibi aktivitelere katılımı sonucunda yaşam memnuniyetlerinin arttığı görülmüştür (Angel ve Angel, 1992). Bu iki araştırmanın aksine, Lai ve McDonald (1995) Kanada'daki yaşlı Çinli göçmenlerin aktivite düzeyi ile yaşam memnuniyeti arasında ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Yaşlılarla yapılan araştırmaların sonuçlarına benzer şekilde, yaşlı göçmenlerin aktivite düzeyi ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiye dair araştırma sonuçlarının da çelişkili olduğu görülmektedir. Warr, Butcher ve Robertson (2004) yaşlıların aktivite düzeyi ile yaşam memnuniyetiyle ilgili yapılan araştırmaların arasındaki varyasyonların, kısmen aktivite kategorilerinin kavramsal olarak belirsiz olmasından ve farklı çalışmalarda farklı aktivite kategorilerinin kullanılmasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Dolayısıyla, aktivite ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin daha geniş bir kavramsal çerçevede ele alınması gerektiği belirtilmektedir (Litwin ve Shiovitz-Ezra, 2006).

Göç ile İlgili Faktörler

Göçle ilgili faktörler ile yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda, yaşlı göçmenin göç ettiği ülkedeki kalış süresi, göç ettiği yaş, dil

yeterlilik derecesi, sosyal uyum düzeyi, maruz kaldığı etnik ayrımcılık ve etnik topluluk desteği gibi göçle ilgili değişkenler ile yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki araştırılmıştır. Yaşlı göçmenlerin göç ettikleri ülkedeki kalış süresi ile yaşam memnuniyetleri arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların büyük çoğunluğu (Ajrouch, 2007; Amit ve Litwin, 2010; Chow, 2012; Gee, 2000; Lai ve McDonald, 1995) iki değişken arasında ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Buna karşılık Angel ve Angel (1992), Meksika, Küba ve Porto Riko'dan geç yetişkinlik döneminde Amerika'ya göç eden yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetinin, ilk ve orta yetişkinlik döneminde göç edenlerden daha düşük olduğu bulgusuna erişmiştir. Araştırmacılar, “yeni bir ülkede yeniden sosyal ilişkiler kurma ve değişime uyum sağlama sürecinde çektikleri güçlükler” nedeniyle daha geç yaşta göç eden göçmenlerin yaşam memnuniyetlerinin daha düşük olduğunu belirtmiştir. Amerika'da yapılan diğer bir çalışmada Jackson, Brown ve Govia (2007), 20 yıl ve daha uzun bir süredir Amerika'da yaşayan 55 yaş üzerindeki Karayipli göçmenlerin yaşam memnuniyeti düzeyinin, 11-20 yıl arasında ve 10 yıldan daha kısa bir süredir Amerika'da yaşayan göçmenlerinkinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yaşlı göçmenlerin dil yeterliliğiyle yaşam memnuniyetleri arasındaki ilişki ile ilgili olarak yapılan araştırmaların bulgularının çelişkili olduğu görülmektedir. Amit ve Litwin (2010) İsrail'deki yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile dil yeterliliği arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşırken, Lai ve McDonald (1995) ile Ajrouch (2007) Kanada'daki yaşlı Çinli göçmenlerin ve Amerika'daki yaşlı Arap göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile dil yeterlilikleri arasında ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Gee (2000), dil yeterliliğinin sadece Kanada'daki yaşlı Çinli evli kadın göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen önemli bir faktör olduğu, buna karşılık yaşlı evli erkek ve dul Çinli kadın göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen bir faktör olmadığı sonucuna varmıştır.

Branscombe, Schmitt ve Harvey (1999) tarafından öne sürülen reddetme-özdeşleşme modeline göre, bir ülkede baskın grupların ayrımcılığı, diğer grupların iyi olma haline doğrudan ve olumsuz etki etmekte, grup kimliğine karşı tehdit oluşturmakta ve kişileri giderek kendi azınlık grubuna doğru yöneltmektedir. Ayrımcılık nedeniyle oluşan grup içi özdeşleşme, toplumsal açıdan değer kaybetme durumu karşısında psikolojik iyi olma halinin korunmasına yardımcı olabilmektedir. Benzer şekilde, Brockmann (2012) yasal ve gayri resmi ayrımcılığın Almanya'daki yaşlı Türk göçmenlerin yaşam memnuniyetini azalttığı bulgusuna ulaşmıştır. Koczan (2013) ise

GSOEP verilerini kullandığı çalışmasında Almanya'daki yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile sosyal uyum değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve yerleşim yerinin etnik yapıya göre ayrışması, Almanya'ya ait olmama hissi ve Almanya vatandaşlığına sahip olma gibi faktörler ile Almanya'daki yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Etnik topluluk desteğinin, yaşlı göçmenlerin göç ettikleri ülkede yaşlanmanın zorlukları ile başa çıkabilme ve emeklilik ve yaşlılık dönemindeki toplumsal rollerin kaybına uyum sağlama süreci açısından önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir (Brockmann, 2002). Benzer şekilde, Kim ve diğerleri (2015), Amerika'daki yaşlı Çinli ve Koreli göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile Çin ve Kore topluluğuyla ilişkileri arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre, etnik topluluk ile birlik ve dayanışma içinde olmak, Çinli ve Koreli yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetini artırmaktadır. Ayrıca, Çin toplumu ile kurulan ilişkiler, yaşlı Çinli göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen tek önemli değişkendir. Tsang ve diğerleri (2004), Avustralya'nın Melbourne şehrinde yaşayan yaşlı Çinli göçmenler ile gerçekleştirdiği araştırmasında, etnik topluluk üyelerinden sağlanan desteğin yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti açısından son derece önemli olduğunu belirtmektedir. Özellikle, İngilizce düzeyleri yetersiz olan yaşlı göçmenler aile üyelerinden destek alamadıkları durumlarda, İngilizce düzeyi yeterli olan Çinli göçmenlerden destek alarak yaşamlarını sürdürebilmektedir. Grewal ve diğerleri de (2004), İngiltere'de yaşayan Jamaikalı, Hintli ve Pakistanlı yaşlı göçmenler için etnik topluluk üyelerinin önemli bir destek kaynağı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi

Yaşlılık dönemindeki yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler arasında eğitim ve öğrenme önemli bir yer tutmaktadır. Yetişkin eğitimi ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların sonuçları da, yetişkin eğitiminin yaşam memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Field, 2009; Sabates ve Hammond, 2008). Örneğin Feinstein ve Hammond (2004), İngiltere'de, Ulusal Çocuk Gelişimi boyuna kesit araştırmasının verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında otuzlu ve kırklı yaşlarında eğitim faaliyetlerine katılan yetişkinlerin yaşam memnuniyetlerinin arttığı sonucuna ulaşmıştır. Jenkins (2011), 50 yaş ve üzeri kişilerin yer aldığı Ulusal Boyunakesit Yaşlanma Araştırmasının verilerini

kullanarak gerçekleştirdiği araştırma sonucunda, müzik, resim ve akşam derslerine katılan yetişkinlerin yaşam memnuniyetinin arttığı bulgusunu elde etmiştir.

Yaşam boyu öğrenme ve yetişkin eğitime katılım, bireylerin yaşam memnuniyetine farklı şekillerde etki edebilmektedir. İlk olarak, yaşam boyu öğrenme ve yetişkin eğitimi öz yeterlik, öz güven ve öz saygı gibi yaşam memnuniyetini belirleyen psikolojik faktörleri olumlu şekilde etkileyebilmektedir (Field, 2012). Örneğin, Dench ve Regan'ın (2000), İngiltere ve Galler'deki yetişkin eğitimi programlarına katılan 50-71 yaş aralığındaki yetişkinler ile gerçekleştirdiği araştırmanın bulgularına göre katılımcıların yüzde sekseninde, öz güven algısı ve yaşam memnuniyeti düzeyinin arttığı görülmüştür. Preston ve Hammond'ın (2003), İngiltere ve Galler'de bulunan İleri Eğitim kolejlerindeki eğitime katılımın yetişkinler üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmanın bulgularına göre, katılımcıların öz güven ve öz yeterlik algısındaki artış ile sosyal ağlarının genişlemesi eğitime katılımlarının en önemli sonuçlarıdır. Hammond ve Feinstein da (2006), İngiltere'de, yetişkin eğitimi programlarına katılan 33 ila 42 yaş arasındaki yetişkinlerin, özyeterlik algılarında artış olduğu bulgusuna erişmiştir. Tett ve MacLachlan (2007), İngiltere'de, okuma yazma, matematik ve İngilizce eğitimleri gibi temel yetişkin eğitimlerine katılan yetişkinlerin öğrenme deneyimi ile ilgili yaptıkları araştırma sonucunda, temel eğitime katılan yetişkinlerin öz güvenlerinin arttığı bulgusuna erişmiştir. Martin (2003), Amerika'nın New England şehrinde yer alan Emeklilik Enstitüsündeki eğitime en az iki yıl boyunca katılan dört yaşlı katılımcı ile yaptığı derinlemesine görüşmeler sonucunda, eğitimlerin katılımcıların kişisel gelişimine ve güçlenmesine katkıda bulunarak öz saygı algısını artırdığı bulgusuna erişmiştir. Schuller, Brassett-Grundy, Green, Hammond ve Preston (2002) tarafından gerçekleştirilen ve çeşitli yetişkin eğitimi programlarına katılan 145 yetişkin ile derinlemesine görüşmelerin yapıldığı araştırmada da katılımcıların öz güven algısının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yetişkin eğitime katılımın yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan araştırmaların yanı sıra bazı araştırmalar da eğitime katılımın yetişkinlerin sağlık durumları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Örneğin, Feinstein ve Hammond (2004), eğitime katılan ile katılmayan yetişkinlerin sağlık davranışlarını karşılaştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, eğitime katılım sonucunda sigara bırakma ve egzersize başlama şeklinde olumlu etkiler görülmüştür. Ayrıca eğitime katılan yetişkinlerin algıladıkları sağlık durumunda ilerleme görülmüştür. Diğer bir araştırmada, Sabates ve Feinstein (2006), yetişkin eğitiminin koruyucu sağlık hizmetlerini kullanma

bilincini ve alışkanlığını kazandırma konusunda sağladığı etkiyi araştırmıştır. İngiltere Hanehalkı Panel araştırmasının verilerinin kullanıldığı araştırmada yetişkin eğitiminin kanser tarama testleri gibi koruyucu sağlık hizmetlerini kullanma oranını artırdığı görülmüştür. Buna ilaveten, yetişkin eğitime katılımın yaşlıların sağlık durumları üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalar, eğitime katılımların yaşlıların özellikle ruh sağlıkları üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu bulgusuna erişmiştir. Örneğin, Feinstein, Hammond, Woods, Preston ve Bynner (2003), akredite eğitimin bireyleri depresyona karşı koruduğu ve boş zaman eğitimi ile depresyon arasında ilişki olabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Weinstein (2004), yaşam boyu öğrenme faaliyetlerinin, sosyalleşme fırsatı sunarak ve beyni uyarıcı deneyimler sağlayarak yaşlıların zihinsel yetilerinin gelişmesini, sağlıklı yaşlanmalarını ve yaşam kalitelerini artırmalarını sağlayabileceğini vurgulamıştır. Benzer şekilde, Hooker'ın (2012), İngiltere'de 45 ila 70 yaş aralığındaki yabancı dil akşam kurslarına devam eden yetişkinler ile gerçekleştirdiği araştırmada, katılımcılar eğitimler sonucunda öz güvenlerinin arttığını, zihinlerinin uyarıldığını ve zihin egzersizi yaptıklarını belirtmişlerdir. Lamb ve Brady (2005), Amerika'nın Portland, Maine şehrinde bulunan Osher Yaşam Boyu Öğrenme Enstitüsünde son üç yılda her dönem en az bir kursa kayıt yaptırmış olan 55 yaş üzeri 45 katılımcı ile odak grup görüşmeleri gerçekleştirmiştir. Katılımcılar eğitimler sonucunda zihinlerinin uyarıldığını, destekleyici bir topluluğa ait olma duygusu yaşadıklarını, öz saygı algılarının arttığını ve ruhsal yenilenme yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Jamieson (2007, 2012), İngiltere'deki bir üniversitede kurslara katılan yaşlılar ile yapılan araştırma sonucunda, katılımcıların yeni arkadaşlar edindiği, ruhsal sağlık durumlarının iyileştiği, öz güvenlerinin arttığı ve boş vakitlerini en iyi şekilde değerlendiği bulgusuna erişmiştir.

Yaşam boyu öğrenme ve yetişkin eğitiminin yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi ile ilgili olarak sadece iki araştırma yer almaktadır. Narushima (2008), Kanada Ontario'da 60 yaş üstü yaşlılara yönelik gündüz kurslarına katılan sekizi göçmen 15 yaşlı ile nitel bir araştırma gerçekleştirmiştir. Kurslarda, kaligrafi, dikiş, Çin şiir sanatı, halk dansları ve egzersiz eğitimleri verilmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen yaşlılar, kursların kendilerini "güçlendirdiğini" belirtmişlerdir. Kursların zihinlerini aktif halde tuttuğu yaşlılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. Ayrıca, kursların düzenlendiği sınıf çoğu yaşlı arkadaş edinerek sosyal destek ağı kurmalarına yardımcı olmuştur. Diğer araştırmada ise Kim (2013), Amerika'da yaşayan yaşlı Koreli göçmenlerin katıldıkları İngilizce eğitimleri sonucunda öz yeterliklerinin

arttığı ve akültürasyon nedeniyle oluşan depresyon ve stres seviyelerinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Araştırma bulgusuna göre, öğrenme deneyimi yaşlı göçmenlerin psikolojik iyi olma hallerini olumlu yönde etkilemiştir.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, katılımcılar, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve çözümlenmesi hakkında bilgiler yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Hollanda’da yaşayan yaşlı Türk göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler bağlamında eğitim ihtiyaçlarının araştırılmasını amaçlayan bu araştırma nitel bir araştırmadır. Bu araştırmanın nitel bir araştırma olarak düzenlenme nedeni, nitel araştırmaların araştırmacının gerçekliğini dayatmak yerine katılımcıların bakış açısından görüldüğü şekliyle gerçeği temsil etmesidir (Victor, Westerhof ve Bond, 2007, s. 97). Buna ilaveten, nitel yöntemler kullanılarak yapılan araştırmalar, yaşam kalitesi ile ilgili konuların daha iyi kavranmasına ve katılımcıların kendi sorunlarını dile getirmesine olanak tanımaktadır (Cook, Maltby ve Warren, 2004).

Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden anlatı deseni kullanılmıştır. Czarniawska (2004) anlatı desenini, “bir olay/eylem veya kronolojik olarak birbiriyle bağlantılı olaylar/eylemler serisini açıklayan sözlü veya yazılı metin” (s. 17) olarak tanımlamaktadır. Hinchman ve Hinchman’a (1997) göre ise anlatı, “olayları belirli bir kitle için anlamlı bir şekilde birbirine bağlayan ve böylece yaşama ve/veya insanların yaşam deneyimlerine dair bilgi sunan kronolojik sıralaması olan söylemlerdir” (s. xvi). Nitel araştırmalarda anlatı deseninin uygulanması “bir veya birden fazla bireyin deneyimlerini araştırmayı, bu bireylerin yaşam öykülerini bir araya getirerek veri toplamayı, kişisel deneyimleri rapor etmeyi ve bu deneyimlerin içerdiği anlamları kronolojik olarak sıralamayı içermektedir” (Creswell, 1998). Dolayısıyla, anlatıların üç temel özelliği “kronolojik olmaları, anlamlı olmaları ve belirli bir okuyucu kitlesine yönelik olarak üretildikleri için sosyal bir niteliğe sahip olmalarıdır” (Elliott, 2005).

Bu araştırmanın ana kuramsal çerçevesini oluşturan yaşam seyri kuramına göre yaşlanma “doğumdan ölüme kadar devam eden bir süreçtir” ve “önceki yaşam evrelerindeki ilişkiler, olay ve davranışlar, sonraki yaşam evrelerindeki ilişkiler, statü ve

yaşam kalitesi üzerinde etkilidir” (Elder, 1999, s. 7). Dolayısıyla, yaşlı bir bireyin yaşam kalitesi, bireyin yaşam seyri faktörleri ile mevcut yaşam durumuyla ilgili faktörlerin etkileşimli birleşiminin bir sonucudur (Walker ve Mollenkopf, 2007). Nitel araştırma desenleri arasında yer alan anlatı deseni de geçmiş deneyimlerin ve olayların insanların mevcut yaşamları üzerindeki etkisinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Bold, 2015). Ayrıca, “sosyo-ekonomik ve tarihsel bağlamların bireylerin yaşam seyri üzerindeki etkisinin değerlendirilmesine de olanak tanımaktadır” (Bornat, 2002, s. 131).

Anlatı deseni kullanılarak yapılan araştırmalarda kültürlerin, alt kültürlerin veya aile örüntülerinin bireyin yaşamına nasıl yansıdığının ve bireylerin, içinde yaşadıkları tarihsel dönem tarafından belirlenen olanaklara ve sınırlamalara nasıl uyum sağladıklarının anlaşılması mümkün olmaktadır. Ayrıca anlatı araştırmaları, yaşlanmanın kişisel ve sosyal yönlerinin anlaşılmasını sağlayarak, yaşam seyrinin gelişimi ile ilgili kuramların üretilmesine de yardımcı olabilmektedir. Özellikle, yaşlı göçmenler gibi “araştırmalarda yeterince temsil edilmeyen gruplardan bireylerin yaşam öykülerine, kuram oluşturmak amacıyla mevcut verilerin geliştirilmesi için gereksinim olduğu” (Atkinson, 2012, s. 118) belirtilmektedir.

Göç, yaşam boyu bir kez yaşanan bir deneyim olarak görülmekle birlikte yaşadıkları sürece göçmenlerin yaşamlarını şekillendirmeye devam etmektedir. Dolayısıyla, göçmenlerin yaşlanma deneyimini anlayabilmek için yaşam öykülerinin bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Bu araştırmada da “göç ile yaşlanmanın birbiriyle ilişkili sonuçlarının daha iyi anlaşılması için anlatı deseninin veya yaşam seyri kuramının kullanılmasının gerekli olduğu” (Wingens, Valk, Windzio ve Aybek, 2011, s. 13) şeklindeki yaklaşım benimsenmiş ve nitel araştırma desenlerinden anlatı deseninin kullanılması uygun görülmüştür.

Katılımcılar

Bu araştırmanın katılımcılarını Hollanda’nın Rotterdam şehrinde yaşayan ve 65-75 yaş aralığında yer alan 17 Türk göçmen oluşturmuştur. Katılımcılar, 1966-73 yılları arasında gerçekleşen işçi göçü sistemi kapsamında Hollanda’ya göç eden erkek işçi göçmenler ile eşi ile birlikte veya aile birleşimi kapsamında Hollanda’ya göç eden kadın göçmenlerden oluşmaktadır.

Katılımcıların Belirlenme Süreci

Avrupa’da yaşayan yaşlı göçmenler genelinde ve yaşlı Türk göçmenler özelinde yapmayı düşündüğüm araştırmam için Hollanda’yı örnek ülke olarak belirlediğim sırada Hollanda’da yaşayan Türk göçmenler ile herhangi bir bağlantım bulunmamaktaydı. Araştırmamı nasıl gerçekleştirebileceğimi planlamaya başladığım esnada bir TV kanalında 1960’lı yıllarda Türkiye’den Avrupa’ya göç eden Türkler ile ilgili bir program dizisi yayınlanmaya başladı. Bu program dizisi kapsamında 60’lı yıllarda Hollanda’ya göç eden ve bu ülkedeki ilk Türk tercümanlar arasında yer alan İnanç Kutluer ile yapılan bir röportaj yayınlanmıştı. Programın hemen ardından internet ortamında yaptığım araştırma sonucunda İnanç Kutluer’in Hollanda Göç Enstitüsü’nün (Nederlands Migratie Instituut) eski müdürü olduğunu öğrendim. Bunun üzerine, Hollanda Göç Enstitüsü’ne kendimi tanıtan bir e-posta göndererek İnanç Kutluer’in iletişim bilgilerini talep ettim. Hollanda Göç Enstitüsü e-postamı yanıtlayarak İnanç Kutluer’in iletişim bilgilerini bana ilettiler. İnanç Kutluer’e e-posta göndererek kendimi tanıttım ve araştırmam hakkında bilgi verdim. İnanç Kutluer, Hollanda’da araştırmam ile ilgili olarak bana destek sağlayabilecek en yetkin kuruluşun Hollanda Türk Yaşlılar Federasyonu (Turkse Ouderen Federation-TOF) olduğunu belirterek, TOF Başkanı Sabri Kenan Bağcı ile Genel Sekreteri Memduh Kahraman’ın iletişim bilgilerini bana gönderdi. Buna ilaveten, araştırmamın altyapısını oluşturmama yardımcı olması amacıyla beni Hollanda Yüksek Öğrenim Enstitüsü (NIHA) Müdürü Jak Den Exter’e yönlendirdi. İlk olarak Jan Den Exter ile görüştim. Hollanda’daki Türk göçmenler ile çok sayıda araştırma yapan Exter, konu ile ilgili bilgi aktarımında bulunarak araştırmamı nasıl gerçekleştirebileceğim konusunda bana önerilerde bulundu. Bunun ardından, TOF Başkanı Sabri Kenan Bağcı ve Genel Sekreteri Memduh Kahraman ile e-posta ve telefon görüşmesi yoluyla iletişime geçerek kendimi ve araştırmamı tanıttım ve araştırmamı yapabilmek için kendilerinden destek talebinde bulundum. Bağcı ve Kahraman, Hollanda’daki yaşlı Türk göçmenlere yönelik çalışmalar yapan kuruluşlar ve uzmanlar ile iletişime geçme ve aynı zamanda araştırmama katılacak yaşlı Türk göçmenlere ulaşmam konusunda bana yardımcı olabileceklerini ifade ettiler.

Araştırmamı yapabilmem için gerekli olan kurumsal desteğe ulaştıktan sonra pilot çalışma yapmaya karar verdim. Bunun üzerine, TOF Genel Sekreteri Memduh Kahraman ile iletişime geçerek pilot çalışmanın hazırlık sürecini başlattım. İlk olarak, Memduh Kahraman bana Hollanda’da yaşayan Türk göçmenler ile ilgili çalışmalarda bulunan

Türkiye kökenli uzmanların iletişim bilgilerini içeren bir liste iletti. Ayrıca, Rotterdam şehrinde yer alan ve çoğunlukla yaşlı Türk göçmenlere yönelik hizmetler sunan yaşlı bakım merkezi, yaşlı faaliyet merkezi ve semtevi ile yaşlı Türk konutlarını kapsayan bir ziyaret programı hazırladı. Bu esnada, bir akrabam vasıtasıyla ikinci kuşak bir Türk göçmen ile evlenerek Hollanda'ya yerleşen bir hemşerim ile e-posta yoluyla iletişime geçtim. Kendisinin ve eşinin ailesinin Utrecht şehrinde yaşadığını öğrendim. Hemşerimin eşinin yaşlı ebeveynleri ile Türk arkadaş ve komşuları sayesinde görüşme yapabileceğim yaşlı Türk göçmenlere ulaşma fırsatım olabileceğini düşündüğümünden dolayı hemşerimin yaşadığı Utrecht şehrinde konaklamaya karar verdim. Bunun ardından, Utrecht şehrinde konaklayacak bir pansiyon veya otel aramaya başladım. İnternet taraması sonucunda, bir Türk işletmesi olduğunu tahmin ettiğim bir pansiyonda konaklamak üzere rezervasyon yaptırdım. Rezervasyon tarihini kesinleştirmek için pansiyon sahibinin beni araması sonucunda da kendisinin ikinci kuşak bir Türk kadın göçmen ile evlenerek Ankara'dan Hollanda'ya göç etmiş bir Türk vatandaşı olduğunu öğrendim. Utrecht şehrinde konaklamak için ikinci kuşak Türk göçmen ailenin işlettiği bu pansiyonu seçme amacım pansiyon sahipleri aracılığıyla Türk toplumu ile iletişime geçme ve birinci kuşak Türk göçmenlerle görüşme şansı yakalamaktı.

Araştırmanın pilot çalışması 12-24 Mayıs 2012 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma kapsamında ilk olarak Utrecht şehrinde yaşayan Hollanda Göç Enstitüsü eski müdürü İnanç Kutluer ve emekli sendikacı Talip Demirhan ile görüştüm. Bu esnada konakladığım pansiyonun sahibi ile gerçekleştirdiğim sohbet sırasında kendisinin sosyal hizmet uzmanı olduğunu öğrendim. Kendisi bana yardımcı olmak amacıyla sosyal danışmanlık hizmeti veren ve Utrecht belediyesi tarafından finanse edilen '*Alleato*' adındaki kurumun koordinatörü Ries Adriaansen ile görüşme randevusu ayarladı ve görüşmede tercümanlık yaptı. Ayrıca, aynı kurumda çalışan kıdemli araştırmacı Arzu Karadeniz ile de görüşmemi sağladı. Buna ilaveten, pansiyon sahibi kendi ebeveynleri ve aynı mahallede yaşayan yaşlı Türk göçmen komşuları ile görüşme randevusu ayarladı. Bu konuda akrabam yoluyla iletişime geçtiğim hemşerim de bana yardımcı oldu ve eşinin ve arkadaşlarının ebeveynleri ile görüşmemi sağladı.

Utrecht şehrindeki görüşmelerimi tamamladıktan sonra Rotterdam'da TOF Genel Sekreteri Memduh Kahraman ile görüşerek Hollanda'daki yaşlı Türklerin yaşam durumu ve sorunları ile ilgili bilgi aldım. Bunun ardından, kendisi ile birlikte Türk yaşlılara yönelik üç faaliyet merkezini, Türk yaşlı konutlarını ve yaşlı bakım merkezini ziyaret ederek, konut yöneticisi ve faaliyet merkezlerinde çalışan Türk sosyal hizmet uzmanları

ile görüşmelerde bulunduk. Ayrıca, Memduh Kahraman'ın yaşlı faaliyet merkezinde ve *Afrikaanderplein* Semtevinde düzenlediği bilgilendirme toplantısına katılarak, 65 yaş üzeri birinci kuşak göçmenlerin emeklilik ve sosyal hakları hakkında bilgi edindim ve toplantıya katılan Türk göçmenler ile görüşmelerde bulundum. Buna ilaveten, Türk sivil toplum kuruluşları tarafından Rotterdam SS gemisinde engelli vatandaşlara yardım amacıyla düzenlenen özel bir organizasyona katıldım ve organizasyona katılan Türk sosyal hizmet uzmanları ile görüşmelerde bulundum. Son olarak, emekli öğretmen ve eski Güney Hollanda Eyalet Milletvekili Bekir Cebeci ile görüşerek pilot çalışmamı tamamladım ve Türkiye'ye döndüm.

Pilot çalışma kapsamında 65 yaş üzeri toplam 10 yaşlı Türk göçmen ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yaptım. Görüşmelerin transkripsiyon işlemini gerçekleştirdikten sonra içerik analizi yoluyla ön kodlar ve temaları belirledim. Bu esnada, Erasmus Üniversitesi Rotterdam, Erasmus Happiness Economics Research Organization (EHRO) Enstitüsünde, Prof. Dr. Ruut Veenhoven'ın 'World Database of Happiness' araştırma projesine¹² konuk araştırmacı olmak üzere yapmış olduğum başvurum kabul edildi. Bunun sonucunda, Hollanda'da yaşayan yaşlı Türk göçmen nüfusunun en yüksek olduğu şehir olması, Hollanda'da kalacağım süre boyunca ikamet edeceğim şehir olması ve yaşlı Türk göçmenlere yönelik faaliyet ve bakım merkezlerinin çoğunu barındırıyor olmasından dolayı Rotterdam şehrini araştırma bölgesi olarak belirledim.

Araştırmamı yapacağım şehri belirledikten sonra araştırmama katılacak olan yaşlı Türk göçmenlerin özelliklerini belirleme çalışmalarına başladım. Yaşlılarla ilgili yapılan araştırmalarda "çalışma grubunu oluşturmak için belirlenmesi gereken ilk kriterin hangi yaş grubu ile çalışılacağı" olduğu ifade edilmektedir. Yaşlılık biliminin ilk dönemlerinde yapılan araştırmalarda 65 yaş yaşlılığın sınır yaşı olarak kullanılırken, günümüzde yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunda, kısmen erken emeklilik yaşı ile bağlantılı olarak, yaşlılığın başladığı sınır yaşı olarak 55 yaş kullanılmaktadır (Victor vd., 2007).

Bu araştırmaya katılacak yaşlı Türk göçmenlerin yaş aralığı 65-75 yaş olarak belirlenmiştir. Katılımcıların alt sınır yaşının 65 yaş olarak belirlenmesinin en önemli nedeni, Hollanda'da resmi emeklilik yaşının 65 yaş olmasıdır. Resmi emeklilik süresini dolduran göçmenlerin, Hollanda pasaportlarını iade etmeleri suretiyle bütün yasal haklarının korunarak menşe ülkelerine geri dönme hakları bulunmaktadır. Dolayısıyla,

12 Dünya Mutluluk Veritabanı (WDH), öznel yaşam kalitesi ile ilgili araştırma bulgularının toplandığı bir veritabanıdır.

65 yaş üzeri Türk göçmenlerin Türkiye'ye geri dönme veya Hollanda'da yaşamaya devam etme tercihlerinin altında yatan nedenlerin yaşam memnuniyetlerini belirleyen faktörler ile ilişkili olabileceğini düşündüğüm için 65 yaşı alt sınır yaş olarak belirlemeyi uygun gördüm. Türkiye'ye geri dönme hakkı dışında 65 yaşını doldurarak emekli olan göçmenlerin sosyal yardım almadığı sürece ülke dışında altı ay izin kullanabilme hakkı da bulunmaktadır. Bu hakka sahip olan 65 yaş üzeri Türk göçmenlerin çok büyük çoğunluğunun da Türkiye'ye mekik göçü¹³ gerçekleştirdiği ve iki ülkede birden yaşamayı tercih ettiği görülmektedir. Bu nedenle, iki ülkede birden yaşayan 65 yaş üzeri yaşlı Türk göçmenlerin her iki ülkenin toplumsal özellikleri ile ilgili yapacakları değerlendirmenin yaşlıların ve yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen toplumsal özellikleri ortaya çıkaracağı varsayımına dayanarak, katılımcıların alt sınır yaşının 65 yaş olmasına karar verdim. Araştırmaya katılacak yaşlı Türk göçmenlerin üst yaş sınırının 75 yaş olarak belirlenme nedenleri arasında ise Hollanda'da genç yaşlı grubunu temsil eden 65-75 yaş aralığındaki Türk göçmenlerin sayıca fazla olması ve bu yaş grubundaki göçmenlerin sağlık durumlarının Türkiye'ye geri dönmeyi planlamaya, Türkiye'ye mekik göçü yaparak uzun süre yaşayabilmeye ve araştırmaya katılabilmeye olanak tanınması açısından çok daha elverişli olacağı düşüncesi yer almıştır. Araştırmaya katılacak yaşlı Türk göçmenlerin belirlenmesi sürecinde uygulanan ikinci ölçüt göç etme şekilleridir. Araştırma kapsamına sadece 1964 yılında başlayan işçi göçü ve sonrasındaki aile birleşimi kapsamında Hollanda'ya göç etmiş yaşlı Türk göçmenler dâhil edilmiştir. Hollanda'ya mülteci göçü kapsamında veya orta yaş ya da yaşlılık döneminde göç eden Türk göçmenler araştırma kapsamına alınmamıştır. Bunun nedenleri arasında, bu göçmenlerin Hollanda'ya göç etme nedenlerinin farklı olması ve yaşam seyirlerinin farklı bir göç tipi etrafında şekillenmesidir.

Araştırmanın katılımcı sayısını kesin olarak belirlememekle birlikte, yaşam öyküsü yönteminin kullanıldığı anlatı araştırmalarındaki katılımcı sayıları ve araştırmanın zaman sınırlılığı nedeniyle katılımcı sayısının 15 ila 20 arasında olması öngörülmüştür. Araştırmanın katılımcılarını belirlerken kolay ulaşılabilir durum örnekleme ile kartopu örnekleme kullanılmıştır. Boneham (2002) etnik grup üyesi yaşlılar veya yaşlı göçmenler ile ilgili yapılan araştırmalarda araştırmacının etnik kökeninin önemli bir konu olduğunu, "araştırmacının, örnekleme veya çalışma grubunu oluşturacak yaşlılarla aynı etnik grupta olduğu araştırmalarda bile, yerel topluluk

¹³ Mekik göçü, insanların bulundukları ülkeden başka bir ülkeye belirli bir süre için göç edip ikamet ettiği ülkeye geri dönmesi anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2014).

üyelerinin güvenini kazanmak için zaman harcaması gerektiğini” (s. 201) belirtmektedir. Bununla birlikte Boneham (2002), bir ‘yabancı’nın topluluk liderleri ve dini liderler gibi paydaşlarla güçlü temaslar kurarak ve onların ve diğer ilgili kişilerin kendisine güven duymasını sağlamak için zaman ayırarak, geçerli verileri başarıyla toplamasının mümkün olduğunu” (s. 208) ifade etmektedir.

Türkiye’den gelen bir ‘yabancı’ olarak araştırmanın katılımcılarına ulaşmak için, öncelikle topluluk liderlerine araştırmamın amacını ve yürütülüş sürecini iyice anlatarak onların güvenini kazanmam gerektiğinin bilincindeydim. Bunun için ilk olarak pilot çalışma esnasında tanışmış olduğum Türk sosyal hizmet uzmanları ve Türk yaşlı konutunun yöneticisi ile iletişime geçerek, kendileriyle görüşmek için randevu talebinde bulundum. Araştırmaya katılan yaşlı Türk göçmenlerin kimliklerini gizli tutmak amacıyla bu kurumların ismini vermeyerek sadece yaşlı bakım veya faaliyet merkezi olarak ifade edeceğim. İlk ziyaretimi Türk yaşlı konutuna gerçekleştirdim. Konut yöneticisi ile görüşerek araştırmam ve kullanacağım araştırma yöntemi hakkında bilgi verdim. Daha sonra, kendisi ile birlikte konutun faaliyet salonunda çay içmek amacıyla toplanan yaşlı erkek göçmenlerin sohbet toplantısına katıldım. Burada kendimi ve araştırmamı tanıtan bir konuşma yaptım. Yaşlı Türk konutlarında ikamet eden erkek göçmenlerin bir kısmı katılım sağlama konusunda çekince göstermedi. Üç yaşlı erkek göçmen araştırmama katılmayı hemen kabul etti. Kendileri ile ilk görüşme için randevu ayarladık. Atkinson (1998), “bazı insanların yaşam öykülerinin bir başkasının ilgisini çektiğine dair en ufak bir ipucu yakaladığında yaşam öykülerini anlatmaya hazır olduğunu, çoğu insanın genellikle ihtiyaç duyduğu tek şeyin onları dinleyen veya öykülerine ilgi gösteren birisi” olduğunu ve “bu fırsatı memnuniyetle karşılayacaklarını” (s. 25) belirtmektedir. Bu ifadeyi doğrulayacak şekilde, araştırmama katılmayı kabul eden ilk üç erkek katılımcı yaşam öykülerini anlatmaya son derece istekliydi ve hatta içlerinden biri çocuklarına miras bırakmak üzere ‘hayat hikâyesini’ yazdığını belirtmişti.

Türk yaşlı konutlarının ardından Türk göçmenlere yönelik faaliyet merkezini ziyaret ederek merkezden sorumlu Türkiye kökenli sosyal hizmet uzmanı ile görüştüm. Türk yaşlılara yönelik faaliyet merkezini orta yaşlı ve yaşlı Türk göçmenler kullanmakta, sohbet etme, gazete okuma, çay-kahve içme, okey oyunu oynama gibi aktivitelerle boş zamanlarını değerlendirmekteydiler. Merkezden sorumlu sosyal hizmet uzmanı, Türk göçmenlerin yoğun olarak bir araya geldiği gün ve saatlerde bir konuşma yaparak beni Türk göçmenlere tanıttı. Onun ardından, araştırmamı tanıtan bir konuşma yaparak, araştırmamın konusunu, amacını ve önemini anlattım. Merkeze gelen kadın göçmenler

65 yaşın altında olduğundan bu merkezden sadece erkek gmenleri araştırmama dahil ettim. İki yaşlı erkek gmen araştırmama katılmayı kabul etti ve kendileriyle ilk grşme için randevu ayarladık.

Bunun ardından bir yaşlı bakım firmasının yaşlı konutları bünyesinde yer alan faaliyet merkezini ziyaret ettim. Bu faaliyet merkezi Hollandalı ve diğer etnik grup yesi yaşlılara hizmet vermekteydi ve merkez bünyesinde yaşlı Türk gmenlere özel bir faaliyet salonu da yer almaktaydı. Bu merkezde genellikle 65 yaş üzeri erkek gmenler her gün düzenli olarak bir araya gelmekte; kahve içerek, sohbet ederek ve okey oynayarak boş zamanlarını geçirmekteydi. Yaşlı Türk gmenlerden sorumlu sosyal hizmet uzmanı ile grşmemin ardından yaşlı erkek Türk gmenler ile sohbet ederek kendimi ve araştırmamı tanıttım. Bu merkezden iki erkek katılımcı araştırmaya katılmayı kabul etti. Bu merkez sayesinde aynı zamanda son erkek ve ilk kadın katılımcıya ulaşma şansına sahip oldum. Merkezin yetkili sosyal hizmet uzmanı, eşinin de katılımıyla Dünya Kadınlar Günü kutlaması düzenleyeceklerini belirterek beni kutlamaya davet etti. Kadın gmenlerin bir araya geldiği kutlamaya katılıp kendimi tanıttım ve araştırmam ile ilgili bilgi verdim. Kutlamada yer alan bir yaşlı kadın gmen benimle görüşme yapmayı kabul etti. Ancak kendisi belirlediğim yaş aralığında yer almadığından eşi ile görüşme yapmaya karar verdik ve böylece son erkek katılımcıma ulaşmış oldum. Kutlamaya bakıcısı ile katılan bir kadın katılımcı da araştırmama katılmayı kabul etti ve kendisi araştırmamın ilk kadın katılımcısı oldu.

Genel olarak, yaşlı erkek gmenler araştırmama katılmak ve yaşam öykülerini anlatmak konusunda çekince göstermezken, yaşlı kadın gmenlerin büyük çoğunluğu araştırmaya katılarak yaşam öykülerini anlatmak konusunda tereddüt içerisindeydi. Bu nedenle, araştırmama katılmayı kabul edecek kadın katılımcılara ulaşmak konusunda büyük zorluk yaşadım. Dolayısıyla, kadın katılımcılara ulaşabilmek için kolay ulaşılabilir durum örnekleme dışında kartopu örnekleme yöntemini de kullandım. Miller (2000) kartopu örneklemesinin “nadir veya bulunması zor ancak yine de bir iletişim ağı oluşturan bir grupla görüşme sağlamak” açısından uygun bir yöntem olabileceğini belirtmiştir. Buna göre” araştırmacı ilk katılımcının güvenini kazanırsa, görüşmeciye ikinci bir katılımcıya veya sosyal ağ üyesine devretmeye istekli olabilir, o da aynısını üçüncüsü için yapar ve bu süreç bu şekilde devam eder” (s. 79).

Yaşlı faaliyet merkezindeki kadınlar günü kutlaması esnasında, konuk araştırmacı olarak bulunduğum üniversitede yüksek lisans ğrencisi olan üçüncü kuşak bir Türk gmen ile tanıştım. Evlilik yoluyla Hollanda’ya göç eden annesi ile birlikte kutlamaya

katılan üçüncü kuşak genç kızın annesi Ankaralıydı ve ailesinin bir bölümü Ankara’da yaşamaktaydı. Bundan dolayı beni hemen benimseyen aile ile kutlama sonrasında da görüşmeye devam ettim. Kendileri benim için yıllarca aynı semtte komşuluk yaptıkları ancak daha sonra yaşlı Türk konutlarına taşınan eski komşuları ile bir görüşme randevusu ayarladılar. Benimle görüşmeye başlangıçta hiç de istekli olmayan ancak Ankara şehrinden evlilik yoluyla Hollanda’ya göç etmiş gelininin ricasını kıramayarak benimle görüşmeyi kabul eden yaşlı kadın Türk göçmen, kendimi tanıttıktan ve araştırmam ile ilgili bilgi verdikten sonra araştırmaya katılmayı kabul etti. Yaşlı bakım firmasının faaliyet merkezindeki sosyal hizmet uzmanı beni tanıdığı bir yaşlı Türk kadın göçmene yönlendirdi ve ilk görüşmenin ardından kendisi araştırmaya katılmayı kabul etti. Genellikle kadın göçmenlerin toplandığı Türk yaşlılara yönelik bir faaliyet merkezini ziyaret ettiğimde sadece bir kadın göçmen araştırmama katılmayı kabul etmişti. Ancak merkezin konumunun uzaklığı nedeniyle bu merkezi daha sonra ziyaret etme şansım olmadığından ve dolayısıyla kadın göçmenlerin bana güvenmesini sağlayacak zaman ve emeği sarf edemediğimden dolayı yeni bir kadın katılımcıya ulaşamadım. Bununla birlikte, araştırmaya katılmayı kabul eden yaşlı kadın göçmen kendisi ile yaptığım ilk görüşmenin ardından beni aynı semtte yaşayan kadın arkadaşı ile tanıştırdı. Yaşlı kadın göçmenin arkadaşı araştırmama katılmayı hemen kabul etti ve ilk görüşme için randevu ayarladık. Böylece, kartopu örnekleme ile dört yaşlı kadın Türk göçmenin araştırmaya katılması sağlanmış oldu.

Araştırmamın son üç kadın katılımcısına ise Türk göçmenlere yönelik yaşlı bakım merkezinden ulaştım. Bu merkezde yaşlı kadın göçmenler haftada iki gün toplanarak öğle yemeği yiyor, kahve içiyor, sohbet ediyor ve bu şekilde birkaç saatlerini değerlendiriyordu. Yaşlı bakım merkezinin müdürü, kadın göçmenlerin bana güven duyarak araştırmama katılmalarını sağlamam amacıyla haftalık toplantılara katılarak, yaşlı kadın göçmenlerle bir araya gelip vakit geçirmem gerektiğini belirtti. Bunun üzerine, yaşlı bakım merkezinde haftada iki gün düzenlenen öğle yemeği toplantılarına düzenli olarak katılmaya başladım. Yaşlı kadın göçmenlerle öğle yemeği yedim, kahve içtim, sohbet ettim ve bingo oynamak gibi etkinliklere katıldım. Merkezi ziyaret etmeye başladığım ilk dönemlerde merkeze arada sırada gelen bir kadın göçmen beni çok sevdiğini söyleyerek araştırmama katılmayı hemen kabul etti. Ancak, onun dışında kalan diğer kadın göçmenlerin güvenini kazanma sürecim biraz uzun sürdü. En sonunda iki kadın katılımcı beni tamamen benimseyip, güvenden sonra araştırmama katılmayı

kabul ettiler. Son iki kadın katılımcının da araştırmaya katılmayı kabul etmesi ile birlikte araştırmanın katılımcılarını belirleme süreci de sona erdi.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın pilot çalışması kapsamında yaşlı Türk göçmenler ile yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda, göç sürecinin göçmenlerin yaşlanma sürecini şekillendirmede ne kadar önemli bir rol oynadığının farkına varılmış ve böylece yaşam seyri kuramının araştırmanın ana kuramsal çerçevesini oluşturması gerektiğine karar verilmiştir. Dolayısıyla araştırma kapsamında gerçekleştirilen pilot çalışma, araştırma yapılacak bölgenin tanınması ve araştırmanın katılımcılarına ulaşmayı sağlayacak bağlantıların kurulması dışında, araştırmanın ana kuramsal çerçevesinin oluşturulmasını ve kullanılacak araştırma modelinin ve veri toplama aracının belirlenmesini de sağlamıştır.

Yaşam seyri kuramına göre yaşlanma ömür boyu süren bir süreç olduğundan ve bireyin yaşamının önceki evrelerindeki koşulların ve deneyimlerinin yaşamının sonraki dönemlerindeki yaşam kalitesine etki etmesinden dolayı, veri toplama aracı olarak bireyin yaşam seyri boyunca gelişimini yansıtabilen anlatı yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Bond ve Corner (2006), yaşam kalitesinin, “yaşlı bireyler tarafından bireysel yaşamları ve yaşam öyküleri bağlamında inşa edilen ve yeniden yapılandırılan çoklu gerçekliklerde var olan öznel bir yaşanmış deneyim olduğunu” belirtmektedir. Yaşam kalitesinin anlamı “bireyin zihninde var olmaktadır ve sadece öznel anlatımların araştırılması ile ortaya çıkarılabilir” (ss. 155-156). Bu nedenle, araştırmada veri toplamak amacıyla yaşam öyküsü görüşmesi kullanılmıştır.

Yaşam öyküsü, “genellikle diğer bir kişi tarafından yönlendirilen görüşme yoluyla bireyin yaşamı hakkında anlatmayı uygun gördüğü, mümkün olduğunca eksiksiz olarak ve dürüstçe, hatırladığı ve diğerlerinin bilmesini istediği kadarıyla anlattığı öyküdür” (Atkinson, 1998, s. 8). Yaşam öyküsü görüşmesi ise “bir kişinin tüm yaşam deneyiminin öznel gerçeği hakkında bilgi toplamak için düzenlenen bir görüşmedir” (Atkinson, 2012, s. 116). Anlatı araştırmalarında yaygın bir şekilde kullanılan yaşam öyküsü görüşmesi, bireylerin yaşam deneyimleri hakkında ayrıntılı bilgiler edinilmesini sağlamaktadır (Bornat, 2002). Gibbs (2007), yaşam öykülerinin analizinin “sadece katılımcıların ne söylediğine değil aynı zamanda nasıl söylediğine, neden söylediğine, ne hissettiğine ve deneyimlediğine de odaklandığını” ve böylece “katılımcıların yaşamlarını nasıl

deneyimlediklerini anlatmalarına ve katılımcılar için deneyimlerinin ne anlama geldiğinin dile getirilmesine olanak sağladığı için nitel araştırmaya yeni bir boyut kattığını” belirtmektedir (s. 71). Dolayısıyla yaşam öyküsü, “kişilerin kendi deneyimlerini, yaşamlarını ve diğerleri ile olan etkileşimlerini nasıl algıladıklarının anlaşılması açısından mükemmel bir araçtır” (Atkinson, 1998, s. 74).

Bununla birlikte, yaşam öyküsü görüşmesi ile veri toplanması oldukça uzun ve zorlu bir süreçtir. Bunun nedenleri arasında yaşam öyküsü görüşmesinin diğer derinlemesine görüşme biçimlerinden daha uzun sürmesi ve aynı kişiyle birkaç görüşme yapılmasını gerektirebilmesi yer almaktadır (Earthy ve Cronin, 2008). Ayrıca, Miller’ın (2000) da belirttiği gibi, yaşam öyküsü görüşmesi yapmak özel hayatın ‘ihlali’ anlamına gelebilmektedir. Birinden size yaşamlarının tamamı veya bir bölümü hakkında önemli olan her şeyi anlatmasını istemek, insanların kendilerini karşılayabilecek kapasitede hissetmeyebilecekleri açık uçlu bir ‘taahhüt’ anlamına gelmektedir” ve “her ne kadar bu yabancı kendini akademik tarafsızlık pelerinine sarmış olsa bile, katılımcı bunları bir yabancıya anlatmak istemeyebilir” (s. 81). Bundan dolayı Miller (2000), yaşam öykülerini anlatmak isteyen katılımcılarla görüşmelere başlamadan önce, görüşmeye dair temel kurallar ve görüşmelere ayıracakları süre konusunda hem etik hem de pratik nedenlerle katılımcılara net bir şekilde bilgi verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Araştırmacı, görüşme için ayıracakları süre konusunda aday katılımcıyı yanlış yönlendirdiği takdirde, örneğin daha kısa bir süre tahmininde bulunduğu durumda, aday katılımcılar arasında zaman ayırmaya isteksiz olanlar olabileceği gibi, istediği halde zaman ayıramayacak olan kişiler de bulunabileceğinden, görüşme için onay vermeyi reddetmeleri ya da zaman içinde görüşme sürecini sonlandırmaları mümkün olmaktadır.

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, araştırmama katılmayı kabul eden yaşlı Türk göçmenlere görüşmelere başlamadan önce görüşme sürecinin nasıl yürütüleceği ile ilgili detaylı açıklamalarda bulundum. Katılımcılara, pilot araştırma kapsamında gerçekleştirdiğim derinlemesine görüşmelere dayanarak görüşmelerin yaklaşık iki saat civarında sürebileceğini, ancak iki saati de aşabileceğini belirttim. Bundan dolayı, katılımcılara iki görüşme yapmanın hem kendileri açısından hem de benim açımdan daha uygun olabileceğini belirttim. Earthy ve Cronin (2008), bir görüşmede ele alınacak materyal miktarının iki saatten fazla sürmesi gerektiğine karar verilirse, ikinci ve hatta üçüncü bir görüşme yapmanın birçok açıdan çok daha faydalı olacağını belirtmektedir. İlk olarak, katılımcı ile birden fazla görüşme yapılması, araştırmacı ile katılımcı arasında güven ve uyum ilişkisinin gelişmesine yardımcı olabilir. İkinci olarak, tek görüşme yerine

iki veya daha çok sayıda görüşme yapılması, araştırmacı ve katılımcı açısından daha az yorucu olacaktır. Buna ilaveten, kendini iyi hissetmeyen veya görüşmenin bazı yönlerini üzücü bulan katılımcılar, görüşmeye başka bir gün devam edebileceklerini bildiklerinden görüşmeyi sonlandırabileceklerdir. Son olarak, birden fazla görüşme yapılması, görüşmeler arasında geçen zaman zarfında hem katılımcının hem de araştırmacının derinlemesine düşünmesi için fırsat sağlayacak, görüşmede değinilen bazı konuların bir sonraki görüşmede açıklığa kavuşturulabilmesi ve daha detaylı bir şekilde incelenebilmesi mümkün olacaktır. Buna ilaveten, bu araştırmada katılımcıların yaşam memnuniyeti düzeyinin ölçülmesi için tek maddeli genel yaşam memnuniyeti ölçeği kullanılmıştır. Kassenboehmer ve Haisken-DeNew (2012), GSOEP araştırmasının verilerini kullanarak yaptıkları araştırma sonucunda, tek maddeli genel yaşam memnuniyeti ölçeğinin kullanıldığı araştırmada katılımcıların ilk görüşmede gerçek yaşam memnuniyeti düzeyini olduğundan fazla gösterdiklerini belirtmiştir. Ancak, katılımcılar görüşmeyi yapan kişiye güven duymaya başladıklarında araştırmacıya “gerçek” başka bir deyişle daha düşük olan yaşam memnuniyeti düzeyini beyan etmişlerdir. Dolayısıyla, yaşlı Türk göçmenlerin yaşam memnuniyetini düzeylerinin doğru bir şekilde ölçülebilmesi amacıyla da iki veya daha fazla sayıda görüşme yapılması uygun görülmüştür.

Katılımcılara görüşmelerin süresi ve sıklığı ile ilgili bilgi verdikten sonra nasıl uygulanacağı konusunda açıklamalarda bulundum. Görüşmelerin kayıt cihazı ile kayıt altına alınacağını ve bunun nedenlerini anlattım. Ancak görüşmenin kayıt altına alınmasını istemedikleri bölümlerde kayıt cihazının durdurulmasını talep edebileceklerini belirttim. Buna ilaveten, katılımcılara kimliklerinin gizleneceğini, gizliliğin sağlanması için takma isimler kullanılacağını ve kimliklerini açığa çıkaracak hiçbir ismin yazılmayacağını ifade ettim.

Katılımcılarla görüşmenin uygulanma süreci ile ilgili olarak fikir birliğine vardıktan sonra görüşme gününü ve saatini belirledik. Katılımcılardan kendilerine ulaştığım merkezlerde veya sonrasında kendilerini telefonla arayarak görüşme randevusu aldım. Katılımcılarla görüşme randevusu belirlerken Türkiye’ye gidecekleri tarihleri de ayrıca not ettim ve görüşmelerin sırasını katılımcıların gidiş tarihlerine göre belirledim.

Veri toplama süreci, 3 Mart 2013 tarihinde başlamış ve 6 Kasım 2013 tarihine kadar devam etmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmeler kendilerinin uygun gördükleri mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Kadın katılımcılarla yaptığım görüşmelerin hepsi katılımcıların evlerinde gerçekleştirilirken, erkek göçmenler ile yaptığım görüşmeler ise

farklı mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Bir katılımcı ile evinde, iki katılımcı ile yaşlı bakım merkezinin Türk göçmenler için ayrılan bölümündeki özel bir odada, bir katılımcı ile Türk yaşlı faaliyet merkezinde yer alan özel bir odada, üç katılımcı ile ikamet ettikleri yaşlı konutlarının faaliyet salonunda ve bir katılımcı ile kafede ve Rotterdam kütüphanesinin giriş katında yer alan genel kullanım salonunda görüşme yaptım. Bu mekânlar, katılımcıların kendilerini güvende ve rahat hissettikleri ve kesintisiz ve arka plan gürültüsü olmadan ses kaydı yapılması için yeterince uygun olan yerlerdi.

Yaşam öyküsü görüşmesinde, alanyazın taraması ve pilot görüşmelere dayalı olarak hazırlanmış bir görüşme kılavuzu kullandım. İlk görüşmede, katılımcıların Türkiye’de başlayan ve Hollanda’ya göç ve yerleşim ile devam eden yaşam öyküsünü dinledim. Görüşmenin açılış soruları, katılımcının doğum yeri, ailesi, eğitim ve evlilik geçmişi gibi sorulardan oluşmaktaydı. Katılımcılara daha sonra göç deneyimleri hakkında sorular soruldu. İlk görüşmenin ardından görüşmenin ses kaydını dinledim ve notlar aldım. Aldığım notlara dayanarak bir ön analiz yaptım. İkinci görüşmede ise daha çok katılımcıların yaşlılık ile ilgili mevcut deneyimlerini ele aldım ve katılımcılara sağlık, gelir, bakım, kuşaklararası ilişkiler, sosyal aktivite gibi yaşam alanlarındaki deneyimleri ile ilgili sorular yönelttim. Buna ilaveten, ilk görüşmeden sonra yaptığım ön analiz sonucu belirlediğim bilgi boşluklarını doldurmaya çalıştım. Görüşmeler katılımcının söylemek istediği her şeyi söylediğine ve benim de sormak istediğim her şeyi sorduğuma kanaat getirdiğimiz de sona ermiştir.

Katılımcılar ile yapılan görüşmeler ortalama olarak 2 ila 2.5 saat sürmüştür. İki katılımcı ile yapılan görüşme ise 3 saat sürmüştür. Görüşmeler kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Ayrıca, görüşmeler sırasında ve görüşmenin tamamlanıp kayıt cihazının kapatılmasından sonra gerçekleşen küçük sohbetler esnasında da alan notları tutulmuştur.

Verilerin Çözümlemesi

Bu araştırmada, yaşam öyküsü görüşmesi kullanılarak elde edilen verilerin analizi, anlatı analizi yöntemleri arasında yer alan tematik anlatı analizi ile gerçekleştirilmiştir. Anlatı analizi “ortak bir hikâye biçimine sahip metinleri yorumlamaya yönelik yöntemler dizisini ifade etmektedir” (Riessman, 2008, s. 11). Anlatıların analizinde kullanılacak standart bir yaklaşım veya işlemler listesi bulunmamaktadır (Elliott, 2005). Bununla birlikte, bazı araştırmacılar anlatıların analizinde kullanılan yaklaşımları sınıflandırmaya çalışmışlardır. Bu sınıflandırmalar

içerisinde Riessman (2008) tarafından geliştirilen ve anlatı analizinin tematik analiz, yapısal analiz, etkileşimsel analiz ve eylemsel analiz olmak üzere dört analiz yaklaşımına ayrıldığı sınıflandırma, anlatı araştırmacıları tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu analiz yaklaşımında, anlatının içeriğine odaklanılmakta, anlatının ‘nasıl’ anlatıldığından ve anlatım biçiminden ziyade anlatıda ‘ne’ anlatıldığına öncelik verilmektedir. Tematik analiz “veri içindeki örüntüleri (temaları) tanımlama, analiz etme ve raporlama yöntemi” olarak tanımlanmaktadır (Braun ve Clarke, 2006, s. 79) ve tüm bir görüşme veya bir dizi görüşmeyi kapsayan ortak konuların araştırılmasını ve tanımlanmasını içermektedir (DeSantis ve Ugarriza, 2000). Bu araştırmada da katılımcıların yaşam memnuniyetini belirleyen faktörlerin ve bu bağlamda eğitim ihtiyaçlarının ortaya çıkarılması gibi ortak bir konunun araştırılması ve tanımlanması amaçlandığından, yaşam öyküsü görüşmeleri ile toplanan verilerin analiz edilmesi amacıyla tematik anlatı analizi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın verilerinin analiz edilmesi amacıyla ilk olarak 17 yaşlı Türk göçmen katılımcı ile gerçekleştirilen yaşam öyküsü görüşmelerinin ses kayıtları tek tek dinlenmiş ve her bir görüşmenin yazılı bir özeti çıkarılmıştır. Bu şekilde, transkripsiyon işleminin daha kolay bir şekilde gerçekleştirilmesi ve katılımcıların anlatılarındaki örüntülerin ortaya çıkarılmasına yönelik bir ön çalışma yapılması amaçlanmıştır. Bu işlemin ardından görüşmelerin ses kayıtlarının transkripsiyonu yapılmıştır. Transkripsiyon işlemi, yorumlamayı etkileyebilecek ağlama, gülme, duraksama vb. sözlü ve sözsüz iletişim biçimleri gibi tüm bilgileri koruyacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, katılımcıların şiveleri olduğu gibi çözümlenmiş, ifadeler üzerinde hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Transkriptlerin ilk taslakları hazırlandıktan sonra ses kayıtlarının doğru bir şekilde çözümlendiğinden emin olmak amacıyla ses kayıtları bir kez daha dinlenmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

Transkripsiyon işlemin ardından kodlama işlemine geçilmiştir. Kodlama sürecinde hem tümdengelsel hem de tümevarımsal kodlama yaklaşımları benimsenmiştir. Araştırmada karma kodlama yaklaşımının kullanılmasının nedeni, araştırma kapsamında alanyazın incelemesi ve pilot çalışma yapılması nedeniyle ön kod ve tema dizini oluşturabilmenin mümkün olmasıdır. Kodlama sürecinde, aynı konuyu içeren transkript bölümleri bir araya getirilmiş ve her birine birer kod atanmıştır. Her bir kod ile ilgili veriler birleştirilmiş ve düzenlenmiştir. Tüm verilerin kodlanıp düzenlenmesinin ardından temaların oluşturulma aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada

farklı kodlar temalara ayrılmış ve belirlenen temalar içinde ilgili tüm kodlanmış veri alıntıları birleştirilmiştir.

Temalar belirlendikten sonra temaları düzenleme aşamasına geçilmiştir. Her tema için tüm derlenmiş alıntılar okunmuş ve bunların tutarlı bir örüntü oluşturup oluşturmadıkları kontrol edilmiştir. Bunun ardından, veri seti ile ilgili olarak temaların geçerliliği değerlendirilmiştir. Bu aşamada tüm veri seti, daha önceki kodlama aşamalarında gözden kaçan herhangi bir ek veriyi temalar içinde kodlamak amacıyla yeniden okunmuştur (Braun ve Clarke, 2006). Bunun ardından, temaları örneklendirecek ilgili veri alıntıları seçilmiştir. Son olarak, elde edilen analiz sonuçları araştırma sorularını yanıtlayacak şekilde ilgili kuramlar ile ilişkilendirilerek ve alanyazındaki benzer çalışmalardan elde edilen sonuçlarla karşılaştırılarak rapor edilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Creswell (2013), nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirliği, bir araştırmacının “belirli prosedürleri kullanarak bulguların doğruluğunu kontrol etmek için attığı adımlar” olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte birçok araştırmacı, güvenilirlik ve geçerliliğin anlatı araştırması için uygun değerlendirme standartları olmadığını savunmaktadır (Atkinson, 1998; Elliot, 2005; Gibbs, 2007; Plummer, 2001; Riessman, 1993). Bunun nedenleri arasında ilk olarak, yaşam öyküsü ile ulaşılmak istenen amacın anlatımın tarihsel gerçeğine değil öznel gerçekliğine ulaşması yer almaktadır (Atkinson, 1998; Huberman ve Miles, 2002). Riessman (1993) biyografik anlatının, kişinin hayatındaki her şeyin ve gerçekte ne olduğunun tam bir kaydı olduğu anlamına gelmediğini belirtmektedir. Gerçekler, yorumlayıcı bir sürecin ürünleridir ve katılımcıların aynı olay hakkında çok farklı anlatılar kurgulaması mümkündür (Chafe, 1980; Akt. Huberman ve Miles, 2002). Atkinson da (1998), yaşam öyküsünü anlatan katılımcının öncelikle öyküsünü yorumlayıcı bakış açısıyla anlattığını, bu nedenle aynı olay hakkında bir öykü anlatan iki kişinin öyküyü oldukça farklı şekillerde anlatacağını belirtmektedir. Buna göre, anlatılan öyküler değer yüklü veya değer odaklıdır ve kişisel anlamı nasıl inşa ettiğimize dair ipuçları sağlamanın yanı sıra en çok değer verdiğimiz şeyleri de ifade etmektedir. Dolayısıyla, anlatıcının değerlerine ve ilgi alanlarına bağlı olarak aynı olayları tamamıyla farklı şekillerde anlatması her zaman mümkündür.

İkinci olarak Plummer (2001), yaşam öykülerinin özelliğinin nispeten serbest konuşma olduğunu ve bundan dolayı, soru formunu standartlaştırmaya çalışmanın anlatı

araştırmasının geçersiz olmasına yol açacağını belirtmektedir. Atkinson da (1998), bir yaşam öyküsü görüşmesinde kesin olarak yanıtlanabilecek çok az soru bulunduğunu ifade etmektedir. Yaşam öyküsü görüşmesi ile katılımcının bir yaşam olayı veya durumu hakkında ne hissettiğini ve belki de yıllar sonra halen neler hissettiğini ayrıntılarıyla anlatmasını sağlamaya, başka bir deyişle, yaşanan hayat hakkında ‘içeriden birinin’ bakış açısının ortaya çıkarılmasına çalışılmaktadır. Yaşam öyküsünü anlatan katılımcı kendi hayatının hem uzmanı hem de otoritesi olarak kabul edilmektedir. Bu, katılımcının anlatılan öyküyü bildiği ve anlatının da bu öykünün doğru ve eksiksiz bir temsili olduğu inancına dayanmaktadır. Bu nedenle, her ne kadar görüşmeyi yapmak için genel kılavuzlar olsa da iki araştırmacının bir yaşam öyküsü görüşmesini tam olarak aynı ve tekrarlanabilir şekilde gerçekleştirmesi mümkün değildir.

Bununla birlikte, anlatı araştırmasında geçerliliğin elde edilebilmesi için görüşülen konudan ve araştırmacıdan kaynaklanan önyargıların ortadan kaldırılmasına yönelik bazı önlemler alınabileceği belirtilmektedir (Plummer, 2001). Bu çalışmada da, öncelikle katılımcılarla güven ilişkisine dayalı bir ilişki geliştirilmiş, katılımcılar araştırmanın amacı ve yürütülme süreci hakkında doğru bir şekilde bilgilendirilmiştir. Görüşmeler katılımcıların kendi talep ettikleri ortamda gerçekleştirilmiştir. Buna ilaveten, araştırmacının yaşı, cinsiyeti, eğitimi, vb. özelliklerinin katılımcıları nasıl etkileyebileceğine dair bir farkındalık geliştirilerek buna uygun şekilde davranılmıştır. Anlatı görüşmesinde, resmiyetten veya bilimsel görünmekten daha önemli olan özelliğin, araştırmacının insancıl, sempatik, duyarlı ve anlayışlı olma yeteneği olduğu (Atkinson, 1998) göz önünde bulundurulmuş ve uygun kılık kıyafet seçimi dahil olmak üzere görüşmede sergilenen hal ve tavırlara da son derece dikkat edilmiştir.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, araştırma kapsamında toplanan verilerden elde edilen bulgular ve bulguların yorumları yer almaktadır.

Katılımcıların Hollanda'ya Göç Süreçleri ve Demografik Özellikleri

Bu bölümde ilk önce araştırmaya katılan 17 yaşlı Türk göçmenin Türkiye'de başlayıp Hollanda'da devam eden yaşamlarının kısa bir özeti, ardından da katılımcılara ait demografik bilgiler sunulacaktır. Katılımcıların kimliklerinin gizliliğinin sağlanması amacıyla, her bir katılımcıya gerçek isimleri dışında takma bir isim verilmiştir.

Katılımcıların Hollanda'ya Göç Süreçleri

Mustafa. 1942 yılında Marmara Bölgesinde yer alan bir ilin merkezinde doğmuş. İlkokulu bitirdikten sonra eğitimine devam etmek istemesine rağmen babasının izin vermemesi nedeniyle 11 yaşında demircilik mesleğini öğrenmeye başlamış. Onsekiz yaşında görücü usulü ile evlenmiş. Askerlik hizmetini tamamladıktan sonra babasının demirci dükkânında çalışmaya başlamış. Ancak işleri bozulmaya başlayınca, 1965 yılının sonunda fabrikada işe girmiş. Mustafa 1970 yılında Hollanda'ya göç etmiş ve gemi tersanesinde çalışmaya başlamış. İki yıl sonra eşi ve dört çocuğunu da yanına almış. En küçük kızı Hollanda'da doğmuş. Düşük tansiyon hastalığı nedeniyle 44 yaşında malulen emekli olmuş. Beş çocuğu da evli olan Mustafa, eşi ile birlikte Türk yaşlı konutlarında yaşamaktadır.

Adnan. 1939 yılında Bosna'nın bir kasabasında dünyaya gelmiş. Adnan, 1956 yılında ailesi ile birlikte Bosna'dan İstanbul'a göç etmiş. İstanbul'da hem çalışıp hem de eğitim hayatına devam etmiş. Liseyi bitirdikten sonra, askerlik hizmetini tamamlamış. Bunun ardından, belediyede çalışmaya başlamış. Ancak, işinden memnun olmayan Adnan 1970 yılında Hollanda'ya göç etmiş. Gemi fabrikasında teknik ressam olarak çalışmaya başlamış. Eşi 1971 yılında Hollanda'ya göç etmiş ve aynı yıl ilk çocuğu dünyaya gelmiş. Adnan'ın beş çocuğu var. Adnan ilk işe başladığı gemi fabrikasında 62

yaşında kendi isteği ile emekli olana kadar çalışmış. Adnan'ın evli olan bir kızı Türkiye'ye geri dönmüş. Adnan eşi ile birlikte Türk yaşlı konutlarında yaşamaktadır.

Şakir. 1941 yılında İç Anadolu bölgesinde yer alan bir köyde çiftçilikle uğraşan üç çocuklu bir ailenin ek küçük çocuğu olarak dünyaya gelmiş. Şakir'in 1965 yılında Hollanda'ya göç eden abisi Şakir için davetiye göndermiş. Bunun üzerine Şakir 1968 yılında Hollanda'ya göç etmiş. Hollanda'ya göç ettiğinde beş senelik evliymiş ve üç çocuğu varmış. Şakir, ilk işe başladığı fabrikada 52 yaşında malulen emekli olana kadar çalışmaya devam etmiş. Eşi ve beş çocuğu 1981 senesinde Hollanda'ya göç etmiş. Şakir, eşi ve büyük kızı ile birlikte yaşlı konutlarında yaşamaktadır.

Ömer. 1944 yılında İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir köyde çiftçilikle uğraşan yedi çocuklu bir ailenin dördüncü çocuğu olarak dünyaya gelmiş. Babası 14 yaşında iken vefat etmiş. Askerlik hizmetini tamamladıktan sonra sürücü belgesini alarak kamyon muavini olarak çalışmaya başlamış. Daha sonra bir devlet kurumunda çalışmaya başlamış. Burada iki sene çalıştıktan sonra 1969 yılında evlenmiş ve aynı yıl Hollanda'ya göç etmiş. İki yıl bir fabrikada çalıştıktan sonra 22 sene boyunca çalışacağı iskele firmasında işe başlamış. Ömer'in eşi 1973 yılında Hollanda'ya göç etmiş, 1974 yılında ilk çocukları dünyaya gelmiş. Ömer'in dört oğlu var. Ömer, 1995 yılında malulen emekli olmuş. Ömer, eşi ve üniversite öğrencisi olan en küçük oğlu ile birlikte yaşamaktadır.

İbrahim. 1938 yılında Doğu Anadolu bölgesinde yer alan bir ilin merkez köyünde dünyaya gelmiş. Üç yaşında babası vefat etmiş. Annesi beş çocuğunu zorlu şartlar altında büyütmüş. Köyde tarlaları biçerek ve hayvanları otlatarak geçimlerini sağlamaya çalışmışlar. İbrahim 14 yaşına kadar tarlada çalıştıktan sonra akrabalarının işlettiği tuğla ocağında çalışmaya başlamış. Bunun ardından, akrabasının tarlalarında çiftçilik yapmış. Boş zamanlarında çalıştığı bir lokantaya gelen bir müşteri kendisine Avrupa'ya işçi olarak başvurmasını tavsiye etmiş. Mahalleden komşusu olan eşi ile 1963 yılında evlenen İbrahim, 1964 yılında işçi olarak Hollanda'ya göç etmiş. Eşi ve üç çocuğu 1970 yılında Hollanda'ya gelmiş. İbrahim'in dördüncü çocuğu Hollanda'da doğmuş. Gıda sektöründe yer alan bir fabrikada uzun yıllar boyunca çalışan İbrahim, ardından farklı fabrikalarda çalıştıktan sonra tekrar ilk çalıştığı fabrikada işe başlayarak 52 yaşında malulen emekli olmuş. İbrahim'in bir oğlu ve kızı evli. Evli olan kızı Almanya da yaşıyor. İbrahim eşi ve küçük oğlu ile birlikte yaşamaktadır.

Mehmet. 1944 yılında Doğu Anadolu bölgesinde yer alan bir köyde doğmuş. Beş yaşında babasını kaybeden Mehmet, altı yaşında il merkezine göç etmiş. Göç ettikten bir sene sonra ilkokula başlamış. Ancak, maddi yetersizliklerden dolayı hem okuyup hem

çalışmak zorunda kalmış. Ayakkabı boyacılığı, simit satıcılığı, fırıncılık gibi birçok iş yapan Mehmet bu arada sanat okuluna devam ederek kaynakçılık mesleğini öğrenmiş. Hollanda'ya 1970 yılında göç eden Mehmet altı ay gemi fabrikasında kaynakçı olarak çalışmış. Bunun ardından bir demir fabrikasında, daha sonra da gıda sektöründe yer alan büyük bir fabrikada 63 yaşına kadar teknik operatör olarak çalıştıktan sonra kendi isteğiyle emekliye ayrılmış. Mehmet aynı köyden komşusu olan eşi ile Hollanda'ya geldikten sonra evlenmiş. İki oğlu, bir kızı var. Mehmet eşi ile birlikte yaşlı konutlarında yaşamaktadır.

Fikret. 1940 yılında Marmara bölgesinde yer alan bir ilin merkezinde dünyaya gelmiş. İki yaşındayken babasının işi nedeniyle ailesi Ankara'ya taşınmış. İlk ve ortaokulu Ankara'da bitirmiş. Fikret, babasının işi nedeniyle İstanbul'a taşınmalarının ardından lise eğitimine İstanbul'da başlamış. Üniversite sınavını kazanamayınca askere gitmeye karar veren Fikret, yedek subaylık kapsamında askerlik hizmetini ilkokul öğretmeni olarak tamamlamış. Bunun ardından, İstanbul'a dönerek serbest meslek sahibi olan dayısının yanında çalışmaya başlamış. Aynı zamanda, muhasebe kurslarına devam etmiş. Kursu bitirdiğinde, İstanbul dışında yer alan bir şirkette muhasebeci olarak çalışmaya başlamış. O esnada evlenmiş ve bir oğlu dünyaya gelmiş. Daha sonra eşinden boşanan Fikret, yurtdışına gitme planları yaparken şimdiki eşiyle tanışmış. Fikret 1971 yılında Hollanda'ya göç etmiş. Altı ay sonra Türkiye de evlenmiş ve eşi ile beraber Hollanda'ya dönmüş. Fikret gemi tersanelerinde çalışmaya başlamış. Fikret'in 1975 senesinde kızı dünyaya gelmiş. İşinden memnun olmayan ve üniversitede okumayı amaçlayan Fikret ilk önce eşinin üniversite eğitimini tamamlamasını istemiş. Kendisi ise 1986 senesine kadar gemi tersanesinde çalıştıktan sonra istifa etmiş ve Rotterdam belediyesinde sözleşmeli personel olarak çalışmaya başlamış. Bu arada da dört yıllık yüksek okul eğitimini tamamlayarak sosyal hizmet uzmanı olmuş. Fikret 50 yaşında mezun olduktan sonra 65 yaşında emekli olana kadar çalışmaya devam etmiş. Emekli olduktan sonra beş sene daha çalışmış. Ancak, 70 yaşına geldiğinde çalışma hayatını sonlandırmış. Fikret eşi ile birlikte yaşamaktadır.

Ahmet. 1941 yılında İç Anadolu bölgesinde yer alan bir ilin merkezinde doğmuş. Dokuz yaşındayken anne ve babası ayrılınca, annesi ve iki kardeşi ile birlikte dayısının yaşadığı başka bir ile taşınmışlar. Ortaokulu yarıda bırakan Ahmet berberlik mesleğini öğrenmiş. Askerlik hizmetini tamamladıktan sonra garsonluk ve müstahdemlik gibi işlerde çalışmış. Görücü usulü ile 1963 senesinde evlenmiş. Komşusunun Avrupa'ya gitme teklifini kabul eden Ahmet iki arkadaşı ile birlikte İstanbul'dan trene binerek

Fransa'ya gitmiş. İnşaatlarda çalışmaya başlayan Ahmet ve arkadaşları sekiz ay sonra oturum izni almış. Ancak çok zor şartlar altında çalışan ve yaşayan Ahmet ve arkadaşları Hollanda'da çalışan bir hemşerisine mektup yazarak kendilerini de yanlarına almasını istemiş. Ahmet ve arkadaşları, kendilerine davet mektubu gönderen hemşerileri sayesinde 1968 yılında Hollanda'ya gelerek ülkenin güney bölgesinde yer alan bir deri farikasında çalışmaya başlamış. Ahmet bu fabrikada dört yıl boyunca çalıştıktan sonra ailesini yanına alabileceği bir ev bulabilmek amacıyla Rotterdam'a gelmiş ve bir fabrikada çalışmaya başlamış. Bir yıl sonra 1973 senesinde, aile birleşimi kapsamında eşini ve yedi ve dokuz yaşındaki iki oğlunu yanına almış. Ahmet'in 1979 yılında üçüncü oğlu dünyaya gelmiş. Crohn hastalığı nedeniyle 1981 yılında malulen emekli olmuş ve eşi çalıştığı için çocuklarına bakmaya başlamış. Üç oğlu da evli olan Ahmet eşi ile birlikte Türk yaşlı konutlarında yaşamaktadır.

Emel. 1948 yılında Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan bir köyde doğmuş. Annesi en küçük kardeşine hamile iken babası vefat etmiş. Annesi yedi çocuğunu tek başına büyütmüş. Emel 16 yaşında iken babası tarafından akraba olan eşi ile görücü usulü bir evlilik yapmış, dört yıl sonra 1968 yılında da eşi ile birlikte Hollanda'ya göç etmiş. Emel'in ilk kızı 1969 yılında dünyaya gelmiş. Emel 1978 yılında bir fabrikada çalışmaya başlamış. Daha sonra hastanede çalışmış ve 41 yaşında malulen emekli olmuş. Emel'in eşi altı yıl önce vefat etmiş. Emel'in birisi evli olmak üzere dört kızı var. Emel tek başına yaşlı konutlarında yaşamaktadır.

Hacer. 1945 yılında Karadeniz Bölgesinde yer alan bir köyde doğmuş. Çiftçilikle uğraşan dört çocuklu bir ailenin üçüncü çocuğu olan Hacer, 20 yaşında görücü usulü ile başka bir köyde yaşayan eşi ile evlenmiş. Hacer'in eşi Ankara'ya gelerek belediyede çalışmaya başlamış, ardından da 1970 yılında Hollanda'ya göç etmiş. Hacer de iki yıl sonra iki yaşındaki oğlu ile birlikte Hollanda'ya göç etmiş ve bahçe ve temizlik işlerinde çalışmaya başlamış. Elli yaşında malulen emekli olmuş. Hacer'in üç oğlu var. Hacer eşi, büyük oğlu ve gelini ile birlikte yaşamaktadır.

Meryem. 1946 yılında İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir köyde dünyaya gelmiş. Dört çocuklu bir ailenin üçüncü çocuğu olan Meryem kız kardeşini 10 yaşındayken kaybetmiş. Meryem, 16 yaşında dayısının oğlu ile evlenmiş. Eşi bir süre farklı bir ilde çalıştıktan sonra köyüne dönerek bir kahvehane açmış ve aynı zamanda hayvancılık yapmaya başlamış. Meryem bu süreçte eşinin işlerine yardımcı olmuş. Meryem'in işçi olarak önce Avusturya'ya sonra da Hollanda'ya göç etmiş olan abisi Meryem'in eşini Hollanda'ya çağırmış. Meryem'in eşi turist olarak 1975 yılında

Hollanda'ya gitmiş. Bir süre kaçak olarak çalıştıktan sonra oturum izni almış. Bunun ardından Meryem de 1980 yılında Hollanda'ya göç etmiş. Meryem'in eşi tersanede çalışmış. Meryem eşinin işsiz kaldığı dönemde sadece altı ay bir fabrikada çalışmış. Meryem'in bir kız, dört erkek çocuğu var. Ortanca oğlu kanser hastalığı nedeniyle vefat etmiş. Meryem eşi ile birlikte yaşamaktadır.

Hatice. 1944 yılında Akdeniz Bölgesinde yer alan bir köyde dünyaya gelmiş. Annesi vefat edince babası eşinin annesi ile evlenmiş. Eşi 1969 yılında işçi olarak Hollanda'ya göç etmiş. Hatice de aile birleşimi kapsamında 1979 yılında Hollanda'ya göç etmiş. Hatice hiç çalışmamış. İki oğlu, üç kızı var. Eşi kısmi felçli. Hatice eşi ile birlikte yaşlı konutlarında yaşamaktadır.

Emine. 1948 yılında Akdeniz Bölgesinde yer alan bir köyde dünyaya gelmiş. Dört çocuklu çiftçi bir ailenin kızı olan Emine 17 yaşındayken il merkezinde yaşayan eşine kaçarak evlenmiş. Eşi, 1968 yılının sonunda Hollanda'ya göç etmiş. Emine'de 1970 yılında iki çocuğunu kayıncılarına bırakarak aile birleşimi kapsamında Hollanda'ya göç etmiş. Emine sürekli olarak çalışmış. Emine'nin bir kız, iki oğlu var. Emine, Alzheimer hastası olan eşi ile birlikte kiralık bir evde yaşamaktadır.

Selma. 1938 yılında Karadeniz Bölgesinde yer alan bir ilin merkezinde dört çocuklu bir ailenin en küçük çocuğu olarak dünyaya gelmiş. Selma terzi olan annesi ve teyzesi sayesinde küçük yaşlarda terzilik mesleğini öğrenmiş. İstanbul'da bulunan evli ablasının yanına gelerek terzilik yapmaya başlamış. Terzi olan küçük abisi ile birlikte çalışmaya başlayan Selma, mağazalar için hazır giyim üretimi yapmaya başlamış. Evlendikten sonra çalışmayı bırakmış. Eşinin ikinci eşi olan Selma eşinin üç yaşındaki oğluna annelik etmiş. Daha sonra kendisinin de iki kız çocuğu olmuş. Selma'nın tır şoförü olan eşi, 1974 yılında Hollanda'ya göç etmiş. Oğlunu ve büyük kızını evlendiren Selma da küçük kızını yanına alarak 1980 yılında Hollanda'ya göç etmiş. Selma eşinin bir tanıdığı sayesinde semtevelerinde Türk göçmenlere yönelik dikiş kurslarında eğitimlik yapmaya başlamış. Selma'nın eşi yedi yıl önce vefat etmiş. Bir sene önce de kızı çalıştığı işyerinin Türkiye temsilcisi olarak Türkiye'ye geri dönmüş. Selma tek başına Türk yaşlı konutunda yaşamaktadır.

Leman. 1948 yılında dokuz çocuklu bir ailenin yedinci çocuğu olarak Ege bölgesinde yer alan bir köyde doğmuş. Babasını 14 yaşında kaybeden Leman ilk evliliğini 15 yaşında yapmış. Leman ve eşi 1971 yılında Hollanda'ya göç etmiş. Göç ettikten dört yıl sonra, geçirdikleri trafik kazası sonucunda eşi kaza yerinde hayatını kaybetmiş. Leman üç ay boyunca hastanede kaldıktan sonra Hollanda'daki tek yakını olan abisinin Leman'ın

bakımını üstleneceğini taahhüt etmesiyle birlikte hastaneden çıkarak abisinde kalmaya başlamış. İki yıl sonra şimdiki eşi ile evlenmiş ve iki kız ve bir erkek çocuğu dünyaya getirmiş. Fabrikada ve bahçe işlerinde çalışmış. Leman'ın bir kızı evlenerek Türkiye'ye yerleşmiş. Leman oğlu ve eşi ile birlikte yaşlı konutlarında yaşamaktadır.

Nihal. 1942 yılında yedi çocuklu çiftçi bir ailenin dördüncü çocuğu olarak İç Anadolu bölgesinde yer alan bir köyde dünyaya gelmiş. Yirmi beş yaşına geldiğinde görücü usulü ile evlenmiş. Eşi 1969 yılında işçi olarak Hollanda'ya göç etmiş. Nihal, 1978 yılında yedi yaşındaki kızı ve iki yaşındaki oğlu ile birlikte Hollanda'ya göç etmiş. Dört yıl sonra kızının eğitimine Türkiye'de devam etmesini istediği için Türkiye'ye dönmüş. Türkiye'de yedi sene yaşadktan sonra Hollanda'ya geri dönmüş. Bir ambalaj fabrikasında çalışmış. Eşi beş yıl önce vefat eden ve iki çocuğu da başka bir şehirde yaşayan Nihal tek başına yaşlı konutlarında yaşamaktadır.

Zeliha. 1940 yılında on çocuklu çiftçi bir ailenin altıncı çocuğu olarak İç Anadolu bölgesinde yer alan bir köyde dünyaya gelmiş. Akrabası ile 19 yaşında görücü usulü ile evlenmiş. İki yıl sonra Ege bölgesinde yer alan bir şehre göç eden Zeliha ve eşinin dört çocuğu dünyaya gelmiş. Zeliha'nın eşi 1966 yılında Hollanda'ya işçi olarak göç etmiş. Zeliha da 1976 yılında üç yaşındaki oğlu ile birlikte Hollanda'ya göç etmiş ve geri kalan üç çocuğunu annesine bırakmış. Zeliha'nın diğer çocukları üç, dört ve yedi yıl sonra Hollanda'ya göç etmiş. Bu esnada Zeliha'nın eşi fabrikadaki işinden ayrılarak kıraathane açmış. Daha sonra 1992 yılında kıraathaneyi kapatıp restoran açmış. Zeliha'nın eşi halen iki oğlu ile birlikte işletmecilik yapmaktadır. Zeliha ve eşi, iki yıl öncesine kadar evli iki oğlunun ailesi ile birlikte aynı evde yaşamış. Şu anda ise eşi ile birlikte Türk yaşlı konutlarında yaşamaktadır.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmanın katılımcıları sekiz erkek ve dokuz kadın olmak üzere toplam 17 yaşlı Türk göçmenden oluşmaktadır. Erkek katılımcıların yaşları 69 ila 75, kadın katılımcılarınki ise 65 ila 75 arasında değişmektedir. Kadın katılımcılardan altısı evli, üçü duldur. Erkek katılımcıların ise hepsi evlidir. Erkek katılımcılardan ikisi okuryazar, dördü ilkokul mezunu, birer katılımcı da lise ve HBO¹⁴ mezunudur. Kadın katılımcılardan ikisi ilkokul mezunu, altısı okuryazar, biri ise okumaz-yazmazdır. Katılımcıların Türkiye'den

¹⁴ HBO (Hoger Beroeps Onderwijs), mesleki eğitim veren dört yıllık yüksekokuldur.

göç ettikleri bölgeler incelendiğinde dördünün Marmara Bölgesi, altısının İç Anadolu Bölgesi, üçünün Doğu Anadolu Bölgesi, birinin Ege Bölgesi, ikisinin Akdeniz bölgesi ve birinin de Karadeniz Bölgesinden Hollanda'ya göç ettiği görülmektedir.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Takma isim	Cinsiyet	Yaş	Medeni durum	Eğitim durumu	Mesleği	Göç ettiği bölge
Mustafa	Erkek	71	Evli	Okuryazar	Vasıfsız işçi	Marmara
Adnan	Erkek	74	Evli	Lise	Teknik ressam	Marmara
Şakir	Erkek	72	Evli	İlkokul	Vasıfsız işçi	İç Anadolu
Ömer	Erkek	69	Evli	İlkokul	İskele ustası	İç Anadolu
İbrahim	Erkek	75	Evli	Okuryazar	Vasıfsız işçi	Doğu Anadolu
Mehmet	Erkek	69	Evli	İlkokul	Teknik operatör	Doğu Anadolu
Fikret	Erkek	73	Evli	HBO	Sosyal hizmet uzmanı	Marmara
Ahmet	Erkek	72	Evli	İlkokul	Vasıfsız işçi	İç Anadolu
Emel	Kadın	65	Dul	İlkokul	Vasıfsız işçi	Doğu Anadolu
Hacer	Kadın	68	Evli	Okuryazar	Vasıfsız işçi	Karadeniz
Meryem	Kadın	67	Evli	Okuryazar	Ev hanımı	İç Anadolu
Hatice	Kadın	69	Evli	İlkokul	Ev hanımı	Akdeniz
Emine	Kadın	65	Evli	Okumaz-yazmaz	Vasıfsız işçi	Akdeniz
Selma	Kadın	75	Dul	Okuryazar	Terzi	Marmara
Leman	Kadın	65	Evli	Okuryazar	Vasıfsız işçi	Ege
Nihal	Kadın	70	Dul	Okuryazar	Vasıfsız işçi	İç Anadolu
Zeliha	Kadın	73	Evli	Okuryazar	Ev Hanımı	İç Anadolu

Araştırmanın erkek katılımcılarının hepsi de işçi göçü kapsamında Hollanda'ya göç etmiş işçi göçmenlerdir. Kadın katılımcıların yedisi aile birleşimi kapsamında, ikisi ise eşleri ile birlikte Hollanda'ya göç etmiştir. Erkek katılımcılar 1964-1971 yılları arasında, kadın katılımcılar ise 1968-1980 yılları arasında Hollanda'ya göç etmiştir. Erkek katılımcıların dördü vasıfsız işçi olarak çalışmışken, diğerleri, teknik ressam, teknik operatör, iskele ustası ve sosyal hizmet uzmanı olarak çalışmıştır. Kadın katılımcıların üçü ev hanımı, beşi vasıfsız işçi, biri de dikiş hocasıdır.

Katılımcıların Sağlık Durumları ve Yaşam Memnuniyeti

Avrupa'ya işçi göçü kapsamında göç eden yaşlı göçmenlerin, sağlık durumu açısından Avrupa'daki en dezavantajlı konumda bulunan yaşlı göçmen grupları arasında yer aldığı ifade edilmektedir (AGE-ENAR, 2011; Ruspini, 2009). AAMEE projesi kapsamında hazırlanan nihai raporda da Avrupa'daki yaşlı göçmenlerin ve özellikle yaşlı göçmen işçilerin genel sağlık durumlarının iyi olmadığı, sağlık durumlarından memnun olmadıkları ve göç ettikleri ülkenin yerli yaşlı nüfusuna göre çok daha erken yaşta bakıma ihtiyaç duydukları belirtilmiştir (AAMEE, 2010).

SCP tarafından 1996 yılında yayınlanan Yaşlılık Raporunda da Hollanda'da yaşayan Türk ve Faslı yaşlı göçmenlerin sağlık sorunlarının, Hollandalı yaşlılara göre iki kat daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Bu durum, yaşlılık dönemine ait hastalıkların Türk ve Faslı göçmenlerde Hollandalılara göre daha erken yaşta ortaya çıkabileceği ve 75-80 yaş aralığındaki Hollandalı yaşlıların talep ettiği bakım hizmetlerinin, Türk ve Faslı yaşlılar tarafından daha erken yaşlarda talep edilebileceği şeklinde yorumlanmıştır (Merens, 1996). SCP 2001 Yaşlılık Raporunda ise sağlık durumunu kötü veya çok kötü olarak belirten Türk ve Faslı yaşlıların oranının, Surinamlı, Antilli ve Hollandalı yaşlılara göre çok daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Buna göre, Türk ve Faslı yaşlıların %40'ından fazlası, Hollandalı yaşlıların ise %10'u sağlık durumlarını çok kötü olarak algılamaktadır. Ayrıca, sağlık durumunu mükemmel olarak algılayan Türk ve Faslı yaşlı göçmenin mevcut olmadığı, Hollandalı yaşlıların %20'sinin ise sağlık durumlarını mükemmel olarak algıladıkları ifade edilmiştir (Dagevos, 2001).

Schellingerhout (2004), yaşlı Türk göçmenlerin diğer etnik grup üyesi ve Hollandalı yaşlılara göre çok daha fazla sayıda kronik hastalığının bulunduğunu belirtmiştir. Buna göre, Hollanda'da yaşayan yaşlı göçmenlerde kronik hastalıkların görülme oranı Türk yaşlılarda %3.4, Faslı yaşlılarda %2.8, Surinamlı yaşlılarda %2.3, Antilli yaşlılarda %1.6 ve Molüklü yaşlılarda ise %1.5'dir. Hollandalı yaşlılarda ise kronik hastalıklar %1,7 oranında görülmektedir. Merens, Tesser ve Dugteren (1998), Türk yaşlıların yaklaşık %15'inde mide ülseri, yüksek tansiyon, astım/bronşit ve romatizma hastalığının görüldüğünü, Hollandalı yaşlılarda ise omurga bölgesi, mide ülseri ve astım hastalıklarının görülme oranının yaşlı Türklere göre çok daha düşük olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, yaşlı Türklerin yaklaşık üçte birinin omurga bölgesi ile ilgili sorunları bulunduğunu da ifade etmiştir. Schellingerhout da (2004), Hollanda'nın yaşlı nüfusu içerisinde ileri düzeyde fiziksel fonksiyon düşüklüğü görülme oranının Türk

yaşlılarda %46, Faslı yaşlılarda %57 ve Surinamlı yaşlılarda %25 iken, Antilli yaşlılarda %12, Molüklü yaşlılarda %11 ve Hollandalı yaşlılarda ise %15 olduğunu belirtmiştir.

Yaşlı Türk göçmenlerin sağlık durumu ile ilgili bulgulara benzer şekilde, araştırmaya katılan yaşlı Türk göçmenler arasında sağlığını mükemmel olarak algılayan hiçbir katılımcının bulunmadığı, katılımcıların hepsinin de kronik hastalıklarının olduğu görülmektedir. Katılımcıların mevcut kronik hastalıkları arasında ilk sırayı kalp ve damar hastalıkları ile bel fıtığı ve menüsküs gibi kas-iskelet sistemi hastalıkları almaktadır. Katılımcıların belirttikleri diğer kronik hastalıkları ise astım-bronşit gibi solunum yolu hastalıkları ile hipertansiyon, diyabet, mide hastalıkları ve Crohn (kronik bağırsak hastalığı) hastalığıdır.

Katılımcıların sağlık sorunlarının yaşamlarına farklı şekillerde etki ettiği görülmektedir. İlk olarak, kas ve iskelet sistemi hastalıklarına sahip olan kadın katılımcılar, ev işlerini tek başlarına yapamadıklarını ve bunun için yardım almak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Kas ve iskelet sistemi hastalıkları olan erkek katılımcılar ise hastalıklarının yol açtığı hareket kısıtlaması nedeniyle ev dışındaki aktivite düzeylerinin azalması ile ilgili şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Örneğin, katılımcılardan Mehmet, 20 yıldır her sabah düzenli olarak spor yaptığını ancak dizindeki aşınma nedeniyle koşamadığını ifade etmiştir, Şakir ise yine aynı nedenle bisiklet kullanmayı bırakmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Omurilik bölgesinde yaşadığı sorunlar nedeniyle ameliyat olan Fikret de geçirdiği ameliyatın ardından hareketlerinin çok büyük oranda kısıtlandığını ve artık otomobil kullanamadığını belirtmiştir.

Kas ve iskelet sistemi hastalıkları nedeniyle hareketleri kısıtlanan katılımcıların sosyal katılım düzeylerinin de azaldığı görülmektedir. Örneğin, asansörü bulunan yaşlı konutuna taşınmadan önce merdivenli bir evde yaşayan Mustafa, hastalığı nedeniyle çok büyük oranda hareket kısıtlaması yaşayan eşinin yaşadığı zorlukları şu şekilde ifade etmiştir:

... Oturduğum evde 36 basamak merdiven vardı. Dizlerinden ve belinden rahatsız hanım. Ee napardı? Ev doktoruna gitcez mesela. Bin bir zahmetle iner, doktora gideriz, iki büklüm bin zahmetle de çıkar. Ondan sonra bi daha ne komşu ne bi şey.¹⁵

Kas ve iskelet sistemi hastalığı bulunan Fikret de bu durumun sosyal katılım ve aktivite düzeyinin azalmasına neden olduğunu belirtmiştir:

¹⁵ Katılımcıların ifadeleri şive farklılıkları düzeltilmeden aktarılmıştır.

Ben 65 yaşında belimden ameliyat oldum. O da bana fiziksel olarak çok büyük etki yaptı. Benim güç ve kuvvetimi azaltmış. Burdan bu kapıya kadar yürüdüğüm zaman kalıyordum. Onu giderebilmek için o ameliyatı oldum. Bi dolu rahatsızlıklar, şunlar bunlar derken... Bunlar insanın bedeni kondisyonlarını zorlatıyor. Onun için şimdi bakıyorum... Günlük olarak, dakika olarak, neyi yapmak bana uygun gelirse onu yapıyorum. Onun haricinde fazla gelişmiş şeylere, çalışmalara, aktivitelere girmiyorum. İlişki çok güzel bir şey. İnsanlar güzel bir şey ama yatırım yapmak lazım ona. İlgi vermek lazım. Zaman ayırmak lazım. Şey beklentisi meselesi değil... Almak meselesi de değil... Ama verebilmek meselesi. Onun için hem fiziksel hem de mental kondisyonunuzun güzel olması lazım. Şimdi onlar bende tam olarak stabil durumda olamadıkları için... Olduklarını göremediğim için yapmıyorum. Bıraktım yani.

Katılımcıların kas ve iskelet sistemi hastalıklarının olumsuz yönde etkilediği diğer bir yaşam alanı ise dini yaşamdır. Örneğin, Emine hastalığı nedeniyle namaz kılamadığını ifade etmiştir. Emine bu durumdan ötürü duyduğu rahatsızlığı şu şekilde ifade etmiştir:

Gençliğinde yapamadın, ihtiyarlıkta da yapamadın mı ne yüzle varacan Allah'ın karşısına ne diyecen? Ben yaşlandım da mı yapamadım diyen. Genç iken işim vardı da mı yapamadım diyen? Ne diyen? Ne diyen Allaha? Allah sana soracakkk, kulum ben sana sağlık verdim, akıl verdim. Neden yapmadın diycek değil mi? Soracak... Mesela, gençliğimde diyon ki amaan yaşlandım mı yaparım diyon. Yaşlandın mı, hastalık biniyor, hastalanıyon kalkamıyon. Dizlerin ağrıyor, oturup kalkamıyon. Ama gençliğinde yapsaydın, yaşlılığında yapamasan da öyle olduğun zamanlar Allah belki o kadar günah yazmazdı. Ama yapamıyon ne yapacan?

Diyabet, astım-bronşit ve hipertansiyon gibi kronik hastalıklara sahip olan katılımcılar ise hastalıkları nedeniyle beslenme düzenleri başta olmak üzere yaşam tarzlarında değişiklik yapmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir:

Şimdik diyelim ki oturduk hanımla biz... Evvelden çok affedersin... Belki gezmişindir o çevirme tavuk satılan yeri. Evvelden bir tane alırdık hanımla. Bir çevirme tavuk. Şimdi yarım bitiremiyoruz, düşünebiliyor musun? Sabahleyin kahvaltı edecek... Şu kadar ekmek hanım, şu kadar ekmek ben... Yiyemiyorsun. Can almıyor. Sıhhat şeyinden... Hanımın bir sürü hapları var. İki, üç saat sürer hapları. Tansiyonunu ölçerim. Bronşiti var. Astım bronşit. Havasını veririm. Yaşlılıkta hastalık insanı bezdiriyor yani. (Mustafa).

... Ama sağlığın yok. Bak yedim demin, boğazım kuruyor. Şekerim yükseldi. Biliyom ben yükseldiğini. Ama canın istiyor işte... Hadi görüyon, dayanamıyon, yiyon. (Emine).

Bazı katılımcıların kronik hastalıkları nedeniyle düzenli bir şekilde doktor takibi altında kalmak zorunda olmasının seyahat etme düzenlerini değiştirdiği görülmektedir. Örneğin Hacer, eşinin her sene Türkiye'de altı ay kaldığını belirtmiştir. Ancak, Hacer çok

istemmesine rağmen kronik hastalıkları nedeniyle eşi ile birlikte Türkiye’de uzun süre kalamamaktadır:

Benim sağlık sorunum olmasa, eşimle gider gelirim benim burda ne işim var. Sağlık sorunum benim başımın belası. Benim devamlı kontrollerim var. Ağustos 7’sinde kontrolüm var. Uçak biletini de aldım. Üç ay gidecem şimdi deniyeceğim. Olmasa biletimin tarihini değiştirip geri dönebilirim de. Geçen sene kalpte ritim bozukluğu çıktı. İki ay devam etti kontroller.

Araştırmanın katılımcıları, kendileri de dâhil olmak üzere işçi göçü sistemi kapsamında Hollanda’ya göç eden Türklerin göç etme amaçlarının birkaç yıl çalıştıktan sonra Türkiye’ye geri dönmek olduğunu belirtmiştir. Ancak, çok az sayıda göçmen Türkiye’ye geri dönmüştür. Türk göçmenlerin bir bölümü Türkiye’ye geri dönmekten vazgeçerken, bir bölümü ise geri dönüş planlarını ileri bir tarihe ertelemiştir. Hollanda’da kadın ve erkekler için yasal emeklilik yaşı olan 65 yaşı doldurarak devlet emekliliğine hak kazanan birinci kuşak göçmenlerin Türkiye’ye geri dönmek için herhangi bir yasal engeli bulunmamaktadır. Ancak, araştırmada yer alan katılımcılardan bazıları Türkiye’ye geri dönmeyi istemelerine rağmen sağlık durumlarının iyi olmaması nedeniyle bunun mümkün olamayacağını belirtmişlerdir. Örneğin katılımcılardan Leman, eşinin Türkiye’ye geri dönmek istediğini ifade etmiştir. Ancak Leman, bu konuda eşinden farklı düşünmektedir:

Ben şimdi iş yapamam. Amcan sağlam daha. Onun bir tansiyon hâpı var. Daha hiçbir hâpı yok. Benim dokuz yerimde fitik buldular. Belim S şeklini almış. Benim kolum dönmez. Dizlerimde problemim var. Ayağımda problemim var. Şeker, tansiyon, hipertansiyon, kalp... Kalp kapağı tam çalışmıyor. Karaciğer yağlanması var. Benim problem bir sürü.

Leman’a göre sağlık durumunun kötü olması, onun anavatanına geri dönme amacını yerine getirmesini engelleyen çok önemli bir faktördür. Bu durumun, Türkiye’ye geri dönme planları yapmış olan bazı katılımcılar için de geçerli olduğu görülmektedir:

Mesela ben kalp krizi geçirmeseydim kafamda çok şeyler vardı. Emekli olunca Türkiye’ye gideyim, ticaret yapayım, müteahhitlik yapayım dedim. İnşaat bilgim var benim. (Mehmet).

Bizde burda yaşlılıkta bir gayemiz... Gayemiz yaşlılıkta bi şey olsun ama ne oldu? Yaşlılıkta bi sıhhat meselesi oluyor. Misal... Mustafa amcanın hayalleri vardı ama ne oldu? Hanımı rahatsızlandı, ameliyat geçirdi. Bizim... Teyzen dizden biraz rahatsız. Ameliyat gerekiyor. Şu oluyor, bu oluyor. Yani nereye gidecen? Bitti artık. Hiçbir yere gidecek halimiz kalmadı. Ne onun [Mustafa’nın] ne benim. (Adnan).

Araştırmanın katılımcılarından Emine, yaşam öyküsünü anlatırken yaşlılık dönemine geçiş sürecini şu şekilde anlatmıştır:

... Bilmiyorum yani işte... Bizim hayatımız böyle geçti kızım. Hep mücadele ile geçti. Şimdi de rahatlığa eriştik de şimdi de hastalıklar başladı, yaşlılık başladı. Şimdi de hasta olduk. Sağlık problemleri çok. Gene rahatlık yok. Mezarda zaten rahatlık yok. Bizim dünyada da rahatlığımız yok, ahirette de rahatlığımız yok.

Emine'nin kullandığı “şimdi rahatladık” ifadesi yaşam seyrinin erken dönemlerinde deneyimlediği ve yaşam durumu üzerinde olumsuz etkilere sahip olan faktörlerin yaşlılık döneminde ortadan kalktığını göstermektedir. Bundan dolayı, yaşlılık döneminde daha iyi bir yaşam sürme beklentisi içine girmiştir. Ancak, yaşlılık döneminde sağlık durumunun kötüleşmesi nedeniyle bu beklentisinin gerçekleşmeyeceğini düşünmektedir. Dolayısıyla, araştırmaya katılan yaşlı Türk göçmenlerin anlatımları sonucu elde edilen bulguların, yaşlı göçmenlerin sağlık durumu ile yaşam memnuniyetleri arasındaki ilişkiyi araştıran araştırmaların (Amit ve Litwin, 2010; Brockmann, 2012; Gee, 2000; Grewal vd., 2004; Lai ve McDonald, 1995; Moriarty ve Butt, 2004; Tsang vd., 2004) sonuçlarına benzer şekilde, yaşlı göçmenlerin sağlık durumlarının yaşam memnuniyetlerini belirleyen önemli bir faktör olduğu sonucunu doğruladığı görülmektedir.

Katılımcıların Gelir Durumları ve Yaşam Memnuniyeti

Avrupa ülkelerinde yaşayan yaşlı göçmenlerin yaşadıkları ülkenin yerli yaşlı nüfusuna göre dezavantajlı olduğu yaşam alanlarının arasında gelir düzeyinin de yer aldığı belirtilmektedir. Avrupa’da yaşayan yaşlı göçmenlerin yaşam durumları ile ilgili yapılan araştırmalara göre yaşlı göçmenlerin gelir düzeyleri ile göç ettikleri ülkenin yerli yaşlı nüfusunun gelir düzeyleri arasında eşitsizlik bulunmaktadır (Bolzman vd., 2004; Moriarty ve Butt, 2004; Weidekamp-Maicher ve Naegele; 2007). Buna göre, Avrupa’daki yaşlı göçmenlerin gelir düzeyleri oldukça düşüktür ve yaşlı göçmenler yaşadıkları ülkelerdeki en yoksul gruplar arasında yer almaktadır (AGE-ENAR, 2011; Warnes vd., 2004).

Avrupa’nın diğer ülkelerindeki yaşlı göçmenlerin gelir durumu ile ilgili elde edilen bulgulara benzer şekilde, Hollanda’da yaşayan yaşlı göçmenlerin de alt gelir grubunda yer aldığı belirtilmektedir. Hollanda’da CBS/SCP tarafından 2013 yılında gerçekleştirilen “Yoksulluk Araştırmasına” göre, birinci kuşak göçmenler, ikinci kuşak göçmenlere göre daha fazla yoksulluk riski altında bulunmaktadır. Buna göre, düşük

gelirli etnik azınlıkların oranı 2010 yılında %15.5 ve 2012 yılında %19.5 iken, düşük gelirli birinci kuşak göçmenlerin oranı 2010 yılında %23.1 ve 2012 yılında ise %30.6 olmuştur (CBS/SCP, 2013). Bununla birlikte Schellingerhout (2004), Hollanda’da yaşayan yaşlı göçmen grupları arasında da gelir dağılımı açısından farklılık olduğunu, Türk ve Faslı yaşlıların gelir düzeyinin diğer yaşlı göçmen gruplarına göre çok daha düşük olduğunu belirtmektedir. Buna göre, Türk yaşlıların %67’si ve Faslı yaşlıların %86’sı düşük gelir grubunda yer alırken, Surinamlı yaşlıların %31’i, Antilli yaşlıların %42’si ve Hollandalı yaşlıların ise %11’i düşük gelir grubunda yer almaktadır.

Yaşlı göçmenlerin gelir durumuna ilişkin algıları ile ilgili verilerin yer aldığı 2001 Hollanda Yaşlılık Raporunda, 55-69 yaş aralığındaki yaşlı göçmenlerin gelir düzeylerini yetersiz olarak algıladığı belirtilmektedir. Buna göre, yaşlı Türklerin yaklaşık %80’i ve yaşlı Faslıların %75’i gelirlerinin düşük veya çok düşük olduğu algısına sahiptir. Yaşlı Surinamlı ve Antilli göçmenlerin ise %60’ından fazlası gelirlerini düşük veya çok düşük olarak algılamaktadır. Yaşlı göçmenlerin aksine, Hollandalı yaşlıların %70’inden fazlası gelirlerinin geçinmek için yeterli veya fazlasıyla yeterli olduğu algısına sahiptir (Dagevos, 2001).

Hollanda Yaşlılık Raporunun bulgularına benzer şekilde, araştırmanın katılımcılarının büyük çoğunluğu gelirlerinin yetersiz olduğu algısına sahiptir. Katılımcılara göre bu durumun en önemli nedeni, emekli maaşlarının düşük olmasıdır:

Emekli maaşları yetersiz. Aylık 1079 lira veriyorlar. 79 pansiyondan (mesleki emeklilik aylığı) geliyor. 1000 lira para veriyorlar. 330 lira evimizin kirası. 200 banka taksitimiz var, para çekmiştik bankadan oraya yatırıyoruz. 10 elektrik parası... Ondan sonra 50 lira telefona yatırıyor. Konuşursak... Konuşmazsak 30 lira. Ondan sonra sana diyim giderimiz... 269 lira sigortaya yatırıyor her ay. Sağlık sigortaları pahalı. Geriye ne kalıyor hesapla. Kalmadı. Onla geçiniyoruz biz. Ucu ucuna... Bir ay birileri bir geliyor, birileri bir geliyor... Kalmıyor ki. Bir de arada ekstralarım çıkıyor. Mesela bu ay sigorta 222 lira para kesmiş ekstra. Bu hastanede yattı ya. Birde öyle kesiyorlar. Birde su parası veriyok 16 lira her ay. Ne kaldı bize? (Emine).

Valla keşke emekli olmasaydım. Yaşım küçük olsaydı daha. Emekliye ne veriyorlar burada biliyor musun? Acından ölürsün. İkimize 1300 Euro bile vermiyorlar. Türkiye’de herkes ne emekli olduysa onu alıyor. Burda o yok. İkimizin aldığı 1300 bile değil, ikimizin aldığı maaş. Ben buraya 348 lira kira ödüyorum. 110 lira da gaz-elektrik ödüyorum. 116 lira *schifon* (sağlık sigortası) ödüyorum. 116’da eşim için ödüyorum. Ayrı ayrı kesiliyor bunlar... Eder 1300 lira hepsi. (Hacer).

Aldığımız ne? 1100-1200 lira. Evveli işsizlikten alıyordu, şimdi emekliye geçti. Bunun 200 lirası sigortaya gidiyor. Bereket geri geliyorda... Ev kirası, elektrik, su

parası derken kalıyor bize 300 lira. 300 lirayı bir ay nasıl yetireceksen yeter. (Meryem).

Burada ev kirasını ödeyemeyenler var. Emekli olmuş. Ama geçim konusu zor. En fazla çalışanlardan biri benim burada, verdiği para beni geçindirmiyor. 1395 lira para alıyorum ben. Onunla geçinemiyorum. Benim kira 520 lira. Ee ben 500 lira alırsam 20 lira borçlancam... Ne yiyeceğim ben? Hanıma da veriyorlar 500 lira. 500 lira bize yeter mi? Ben her sene izne gidiyorum. Dört tane torun var evde. Ev nüfusu kalabalık. Yani sorun... (Mehmet).

Kira, elektrik, su vs... otomatikman kesilir. Bankamatiğe gider bakarız, ne kadar paramız var... Diyelim ki 300 liramız var. Dursun. Bu hafta alalım 50 lira... Onla idare edelim. Bi dahaki hafta alalım... Emeklilik demek... Her yerde öyle ki... Kıt kanaat geçim demek. (Mustafa).

Şimdi bu emekli maaşı ile geçinmek çok zorlaştı. Emeklilerin en büyük problemi çünkü her sene fiyat artışlarına göre maaşlarda belli bir artış oluyordu yüzde yarım, bir, üç... Hollanda hükümeti onu kesti. Durmadan da habire sigortalar pahalalanıyor. Her şey pahalı oldu. Şimdi sabit bir gelirden fazlalıklar gidince geriye net kalan paradan da... Ne var ki yaşlanınca insan fazla yemek de yiyemiyor (gülerek). Bu şekilde idare ediyorsunuz. (Fikret).

Evli katılımcılar dışında dul kadın katılımcılardan Nihal'de emekli maaşlarının geçimini sağlamak için yeterli olmadığını düşünmektedir:

Türkiye insanı yoruyor... Diyor bunun [Hollanda'daki Türk göçmenlerin] her tarafı paradır. Ama öyle değil. Ha sen gördün. 750 lira aylığım var. 200 lira bu eve kira yardımı veriyorlar. 150 adamdan bana geliyor... 1100. Daha 80 lirada başka yerden geliyor onu da daha bilmiyorum. Ama bak hesap et. 550 lira kira buna veriyorum. Yaşlı evi rahat ama aylığı olduğu gibi senden alır. Her ay 150 lira ödüyorum sağlık sigortasına. 200-250 lira vergi. 50 lira bunun [kablo TV] parası, 55 lira hatta. 150 bakım parası. Gaz, su, elektrik... Ayda 200-250 lira bana harçlık kalır.

Katılımcılar, kira, sağlık sigortası, vergi ve faturalar gibi zorunlu giderleri karşıladıktan sonra maaşlarından geriye kalan cüzi bir miktar ile geçinmeye çalıştıklarını belirterek, bundan dolayı yaşadıkları memnuniyetsizliği ifade etmişlerdir. Bununla bitlikte, emekli maaşlarının geçimlerini karşılamak için yeterli olduğunu düşünen katılımcılar da bulunmaktadır:

Gelir sıkıntısı şimdi başlamış bazı insanlarda. Devlet ayarlamış, sana ev kirası, yiyecek, içecek ayarlamış. 1300-1400 Euro arasında para alıyor karı koca. (İbrahim).

Çünkü belirgin bir maaşın var senin. Ona göre ayarlanmış. Ona göre idare edersen, geçim derdi, aç kalacağım derdi yok. Belirli bir maaşın geliyor senin. Kiran ödeniyor. Aç kalmıyorsun. Ama fazla aşırıya kaçarsan o yetmeyecek tabi. Belirli bir paradır. Aşırıya kaçmamak şartıyla her şeyini yapıyorsun. (Selma).

Ben bu memleketi şu anda kötölemek istemiyorum, niye? 577 liraya oturuyorum ben bu evde, 250 lirasını ödüyor. 300 lira sigorta parası ödüyorum, 150 lirasını geri veriyor. Yardımı var. Yarı yarıya yardımları var. Ödediğimiz her şeyin yarısını geri gönderiyor. Bizi sıkıntıya sokmuyor. Evet, ayda 500 lira alıyorum ama ben de 500 lira ile geçinir giderim. Yeter bu kadar. Fazla da ne yapacam? *Vacantie* (tatil) parası neyim gelir onlarla da izne giderik. Biriktirik. Az yerik. Çeviririk. Bişeyler yaparık. Yine de vakansimize (tatilimize) gidiyok. (Ahmet).

Yukarıdaki alıntılardan görüldüğü üzere katılımcıların çoğunluğunun aksine emeklilere ödenen kira ve sağlık sigortası yardımı ve seyahat ödeneği nedeniyle emekli maaşlarının geçinmeleri için yeterli olduğu algısına sahip olan katılımcılar da bulunmaktadır. Ancak, bazı katılımcılar açısından ‘geçinebilmek’ algısının, gelir düzeyinin faturaların ödenebilmesi ve gıda maddeleri gibi temel tüketim maddelerinin satın alınabilmesi dışında diğer tüketim kalemlerindeki ürünlerin satın alınmasına olanak tanınması anlamına geldiği görülmektedir:

Geçiniyok ama öyle. Sırtımıza alamıyok, ayakkabı alamıyok. Nerde ucuz şey varsa onu alıyok. Modayı takip etsek, bilmem ne etsek içinden çıkamam. Türkiye [Türkiye’deki akrabaları] anlamıyor bunu. (Emine).

Bizde orda iki ay duruyoruz, dağıtıyoruz ya. Bunlar parayı süpürüp getiriyor. Ayy bunlarda para çok... Biz burda sıkı sıkı anamız ağlıyor. Giydüğimize bak işte, gördün. (Leman).

Yani şimdi... Emekliysen araba yok. Ne bileyim... Evvelden mesela, alırdık hanımı, çocukları... Giderken otururduk restorana, bir yemek yerdik. Şimdik gidemiyoruz. Nasıl gitceksin ki. Şurda mesela var. Kalkıp gitsen, en aşağı hanımla ikimize 40 lira, 50 lira. Eee ne gereği var. Hanım diyor ki... Sen diyo alırsın bana 10 liralık et. Al sana restoran. Güzel güzel yeriz. (Mustafa).

Gelirlerinin restorana gitmek, kıyafet ve yeni mobilya satın almak gibi ‘lüks’ harcamalar yapmak için yeterli olmadığını belirten katılımcılar dışında gelir düşüklüğünün Hollanda’daki Türk toplumunun üyeleri arasındaki sosyal ilişkilerin azalmasına neden olduğunu belirten katılımcılar da bulunmaktadır:

Türkler görüşüyor, görüşüyor da... Evvelden çok güzeldi. Şimdi yüzde kırklarda. Galiba bu maddiyat durumundan. (Ahmet).

... Geçim sıkıntısından. Niye? Evde bir kişi çalışsın, geçinmenin imkânı yok. En ucuz evde oturan 450-500 lira. Bir yerde çalışıyorlar, iki üç tane de çocuğu var. 500 lira ev kirası. 200 lira gaz-elektrik parası. 200 lira da sigorta, 900-1000 de. Adam çalışıyor 1300-1400 liraya. 300 lirayla geçinmenin imkânı yok. İki kişi çalışsa birinin ki onlara gider. İki kişiyiz biz bile artıramıyoruz. (Meryem).

Katılımcılardan bazıları gelirlerinin geçinmeleri için yetersiz olmasına rağmen, Türkiye'deki akrabalarının kendilerinden maddi destek beklentisinde ve talebinde bulunduğunu ifade etmiştir:

Bi de izne gidiyok. Bi de Türkiye'dekiler de aynı eskiki gibi isterler bizden her şeyi. Bizde yok diyorum, sizde olsun. Bize hiç sorar mısınız aç mısınız, tok musunuz? Nasıl idare ediyorsunuz? Köydekiler, [.....]'dekiler... Bizimkinin çoğu [.....]'de. Onlar bizden hemen yardım beklerler. Ya ediver, ya yapın... Hani? İşte şu kadar para. Hele bir gün dedim ki, soruyor musun dedim... Siz kendi borcunuzu kendi harcınızı... Senin de dört oğlun bir kızın var... Orda nasıl geçimin diye soruyor musunuz? Benim oğlanların borcu var biliyor musunuz dedim. Ya ben vaktim olsa oğlanların borcunu ödeyeceğim. (Meryem).

Ama gayri evine gelen aşağısı da yukarısı da sana para istemeye geliyor. Verirsen iyisin, vermezsen kötüsün... Amma verdiğini de alamayoz. Alamayon verdiğini de. İşini görsün diye veriyorsun, onu da geri alamayon. İstedin mi, düşman oluyon. (Zeliha).

Sen Avrupalısın, parayı süpürüp geliyorsun... Biz burdan parayı süpürdük gittik. Değil ama bilmiyorlar... Ağızlarını açtım siz Avrupalısınız, sizde para çok. Bizde ne var? Oturduğum fakir bir ev... Arabam yok, arsam yok, neyim var benim? 10 sene oldu ben bu koltuğa oturalı. 10 senedir aynı mobilya benim. Bu mobilyam daha eski bu eve girdiğimde aldım, 25 senelik. Aynı koltuk değiştirmiyorum, kirlenirse temizliyorum. Aynı evde otuyorum ben. Bizler aynı kaldık ama onlar değişti. Türkiye'ye varıyorum ben bi bakıyorum kaynım yeni boyamış, mobilya değiştirmiş. Benim Türkiye'de mobilyam yok biliyon mu Esra? Geçen sene bir oturma grubu aldım. O da hemi yat, hemi kalk. Çek yat. Böyle koltuk, mobilyam yok. Daha perdelerim neyim yok Türkiye'de benim. Gerçek yok... Var buzdolabım onlar var mecbur olacak şeyler... Ocağım, buzdolabım, çamaşır makinem... Daha benim Türkiye'de oturma koltuğum neyim geçen sene aldım iyi kötü. 42 senedir burdayım. Türkiye'de mobilyaları... İki senede, beş senede bir mobilya değişiyorlar. (Leman).

Türkiye'deki akrabalarının kendilerinden maddi destek alma beklentisinin katılımcılar açısından bir stres faktörü oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların akrabalarının kendilerinden maddi destek alma beklentisi dışında gelir yetersizliği nedeniyle psikolojik iyi olma hallerini olumsuz yönde etkileyen diğer bir husus, yukarıdaki alıntıda Meryem'in "param olsa çocuklarımın borcunu ödeyeceğim" sözleriyle ifade ettiği gibi, katılımcıların emekli maaşlarının yetersiz olması nedeniyle çocuk ve torunlarına maddi destek sağlayamamasıdır.

Yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile ilgili yapılan araştırmaların (Ajrouch, 2007; Amit ve Litwin, 2010; Angel ve Angel, 1992; Brockmann, 2012; Gee, 2000; Grewal vd., 2004; Lai ve McDonald, 1995; Moon ve Mikami, 2007; Moriarty ve Butt,

2004; Tsang vd., 2004) sonuçlarına benzer şekilde, ekonomik durumun katılımcıların yaşam memnuniyetini belirleyen önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

Katılımcıların Hollandaca Dil Seviyeleri ve Yaşam Memnuniyeti

İşçi göçü kapsamında Batı Avrupa ülkelerine göç eden göçmen işçilerin göç ettikleri ülkelerde karşılaştıkları ilk ve en önemli sorunun göç ettikleri ülkenin dilini bilmemeleri olduğu belirtilmektedir (Castles ve Koscak, 1973). Ancak bu sorunun zaman içerisinde çözüme kavuşturulamadığı ve günümüzde de yaşlı göçmenlerin en önemli sorunları arasında yer aldığı ifade edilmektedir (Ruspini, 2010; Warnes vd., 2004).

Hollanda'daki yaşlı göçmenlerin Hollandaca dil seviyesi ile ilgili bilgilerin yer aldığı 2001 Hollanda Yaşlılık Raporunda, yaşlı Türk ve Faslı göçmenlerin Hollandaca dil seviyesinin son derece düşük olduğu, Hollandacayı çok az konuşabildikleri ve evlerinde Hollandaca konuşmadıkları belirtilmiştir. Rapora göre, birinci kuşak Türk ve Faslı göçmenler arasında sadece birkaç göçmen ileri düzeyde Hollandaca dil seviyesine sahiptir. Bunun aksine, birinci kuşak Surinamlı ve Antilli göçmenlerin ise ileri düzeyde Hollandaca bilgisine sahip oldukları ve genellikle eş ve çocukları ile Hollandaca konuştukları ifade edilmiştir (Dagevos, 2001).

Hollanda Yaşlılık Raporunun verilerine benzer şekilde, araştırmanın katılımcılarından sadece bir erkek katılımcının Hollandaca dil seviyesinin ileri düzeyde olduğu görülmektedir. Diğer katılımcılardan üç erkek ve bir kadın katılımcı iyi düzeyde, iki kadın katılımcı orta düzeyde, iki kadın katılımcı ise başlangıç düzeyinde Hollandaca bilmektedir. Dört erkek ve dört kadın katılımcı ise Hollandaca bilmemektedir.¹⁶

Katılımcıların büyük çoğunluğunun Hollandaca dil seviyesinin düşük olmasının yaşamlarını birçok açıdan etkilediği görülmektedir. İlk olarak, Hollandaca bilmemek katılımcıların sağlık hizmetlerine erişimlerini güçleştirmektedir. Araştırmanın katılımcılarından sadece birkaçı, yanlarında çeviri desteği sağlayacak bir refakatçi bulunmadan aile hekimine tek başlarına gidebildiğini ifade etmiştir. Hollandaca bilmeyen katılımcılar arasında yer alan Emine, "Dil bilmemezlikten zorluğumuz var" diyerek Hollandaca bilmediği için yaşadığı zorlukları şu şekilde anlatmıştır:

Ee ondan sonra hastasın, doktora gidemiyosun yalnız. Doktor sorunu. Çocuklara diyorsun bizi doktora götür. Çocuklarda gönlü olursa götürüyor, gönlü olmasa götürmüyor. Randevulara bile gidemiyok. Geçen ben kan aldirmaya gidecem.

¹⁶ Katılımcının dil seviyesi, Hollandaca yeterliliğine ilişkin kendi bildirimi ile benim yaptığım değerlendirme sonucunda oluşturulmuştur.

Beni yolladılar *Zuid'e*. Kızım, yavrum dedim, beraber gidek dedim. Benim işim var gidemem dedi. İyi dedim... Gitmezsen gideme... Niye bağıryon ki dedim. Ondan sonra Hatice ablayla ikimiz gittik. Vardık. Tramvaydan indik. Ordan da yürüdük. Kanı aldırдық geldik. Yani ne biliyim sorunlar çok...

Hollandacayı hiç bilmeyen diğer bir kadın katılımcı Nihal ise bu durumdan ötürü yaşadığı memnuniyetsizliği şu şekilde ifade etmiştir:

Memnunum, her şeyden memnunum. Sade dil bilmiyorum, dilimden memnun değilim. Kurs olsa giderim. Dilime sıfır veririm. Birisi olmasa ben doktoru bile beceremiyorum.

Katılımcılardan Emel, Leman ve Ömer ise, sağlık hizmetlerine erişim başta olmak üzere yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli olan aktiviteleri gerçekleştirebilmek için Hollandaca çeviri desteği almalarını gerektirmeyecek düzeyde Hollandaca bildiklerini ifade etmişlerdir:

Benim Hollandacam iyi. Profesyonel düzeyde değil ama kendimi kurtarıyorum. Daha doğrusu kimseyi yanımda doktora falan götürmüyorum (kahkaha atarak). Ben onları hiçbir yere götürmüyorum. Çocuklar gelmek istemiyor doktora... Anne, baba, kendi işini kendin gör diyorlar. (Emel).

Çok şükür... Giderim kendi işimi kendim hallederim. Doktoruma kendim giderim hep. Öyle şeylerde dilim iyi. (Leman).

Ben Hollandaca çoğu işlerimi kendim görürüm. Yani çok yere kendim giderim. Hatta hanımımın hastane problemlerinde falan... Bazı kadın hastalıkları bilmem ne... Oğlanlarımı çağırmam yani. Biz kendi işimizi kendimiz görürüz bu hususta. Yani dediğim gibi yüzde doksan düzeyinde bu hastane işlerini... Bazen tıp terimleri beni zorladığı zaman... O zaman mecbursun boynunu büküyorsun... Ama evde, orda burda kendi işimi kendim görürüm çok şükür. Bu hususta rahatım yani. Hatta okulda görüşmelerde, orda burda, kendim giderim yani. (Ömer).

Katılımcılardan Hacer de aile hekimi veya hastaneye giderken Hollandaca çeviri yapabilecek bir refakatçiye ihtiyaç duymadığını ifade etmiştir:

Ben kendimi birazcık kurtarıyorum. Yani hastaneye neyim giderken tercüman aramıyorum. Çocuklara muhtaç değilim. Bazen götürüyorum.

Bununla birlikte Mustafa, bazı katılımcıların Hollandaca çeviri desteğine ihtiyaç duymadıklarını belirtmek için kullandıkları “kendimizi kurtarıyoruz” ifadesini şu şekilde yorumlamıştır:

Şimdi kurtardığımız şu... Diyelim ki, affedersin, midemiz ağrıyor... Soruyor doktor neren ağrıyor? Buramız ağrıyor. Ne var orda diyor. Ne biliyim ben sen bilecen. Buram ağrıyor diyorum... O ne? Kalp mi, göğüs mü, ciğer mi bilmiyoz. Yani bunun çok önemi var. Yani doktorda haliyle kızıyor. Kardeşim diyor hastalığını bana anlat ki, nasıl oluyor, nerden geliyor. Çarpıntın mı var, başın

dönmesi mi var. Ancak çocuklarımızı götürerek... Onlar bize tercümanlık yapıyor.

Mustafa'nın "kendini kurtardığını" ifade eden katılımcıların da aslında çeviri desteğine ihtiyacı olduğu şeklindeki açıklamasını, çeviri desteği sağlamadan kendi başlarına sağlık hizmetlerine erişebilen ve bu hizmetleri kullanabilen yaşlı Türklerin sayısının son derece düşük olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

Schellingerhout (2004), Hollanda'da yaşayan yaşlı Türklerin %61'inin ve Faslıların %53'ünün aile hekimine gittiklerinde Hollandaca çeviri desteği sağlayacak birilerine ihtiyaç duyduğunu, Hollandaca çeviri desteğine en çok ihtiyaç duyan yaşlı göçmen grubunun ise neredeyse hiç Hollandaca bilmeyen yaşlı Türk ve Faslı kadınlar olduğu belirtmiştir. Benzer şekilde, dört katılımcı dışındaki diğer tüm katılımcılar aile hekimine veya hastaneye gitmek için çocuklarından veya arkadaşlarından yardım istemek zorunda kaldıklarını belirtmiştir.

Hollandaca bilmeyen katılımcılar, sosyal ağ üyeleri veya yaşlı bakım merkezleri tarafından sağlanan destek sayesinde sağlık hizmetlerine erişmeyi başarsalar da, bazı katılımcılar aile hekiminin veya hastanedeki muayeneleri esnasında profesyonel bir çevirmen tarafından yapılmayan Hollandaca çevirilerin niteliği ile ilgili sorunlar olduğunu dile getirmiştir:

Türkiye'nin doktorları çok iyi. Burda da var iyisi de biz dil bilmediğimizden... Azcık ondan da oluyor bizim. Kendi kendine anlatabilirsen çok iyi oluyor. Ama bir aracıyla anlattırdın mı var ya, yarısı gidiyor yarısı gelmiyor sana yani konuştuğun. (Meryem).

Kızının Türkiye'ye geri dönmesi ile birlikte Hollanda'da tek başına yaşamaya başlayan Selma, uzun yıllar boyunca eğitimcilik yaptığı için ikinci kuşak Türklerin oluşturduğu son derece geniş bir sosyal ağa sahiptir. Selma, kendisine Hollandaca çeviri desteği verebilecek çok sayıda sosyal ağ üyesinin mevcut olmasına rağmen, sağlık hizmetlerini kullanma konusunda yaşadığı zorlukları şu şekilde anlatmıştır:

Ev doktorum önce Hollandalıydı, şu anda Türk. Ondan sorunum kalmadı. Yalnız hastane işim olursa mutlaka birisiyle gitmem gerekiyor. O zorluklarda var yani. Her sefer aynı kişiyle gidemiyorsun. İş oluyor, olmuyor... Başkası ile gidiyorsun. Anladığını anlatamıyor. Şimdiye kadar kızım ile gidiyordum, böyle zorluğum yoktu. O beni bildiği için... Ama diğerleri Türkçeye çeviremiyor. Doktor on kelime konuşursa, bana bir kelime söylüyor. Anlatabiliyor ama bana çeviremiyor. Tercüman, hastanelerde özel çevirmen olması gerek. Tıbbi tercüman. Bulundurmaları gerek de hangi birine bulunduracaklar. Bir sürü insan. Ama Türkiye'de olsam kendim giderim doktoruma. Anlatırım. Kimseye ihtiyacım olmaz.

Meryem ve Selma'nın anlatılarını destekleyecek şekilde Schellingerhout (2004), Türk ve Faslı yaşlıların genellikle aile hekimlerinden memnun olduklarını ancak diğer yaşlı göçmen gruplarına göre daha az memnun olduklarını belirtmiştir. Bunun nedeni olarak da Türk ve Faslı yaşlıların Hollandaca bilmediklerinden ötürü randevularını kısa bir süre içerisinde ayarlayamamalarını ve aile hekimlerini anlamakta zorluk çekmelerini göstermiştir.

Katılımcıların Hollandaca bilmemesi nedeniyle destek almalarını gerektiren diğer bir konu, resmi işlemlerin veya Türk göçmenlerin kullandığı ifadeyle “kâğıt-kürek işlerinin” yerine getirilmesidir. Refah devleti olan Hollanda’da emeklilik, vergi, sosyal yardım, izin, sosyal hizmetler ile ilgili resmi işlemler süreklilik arz etmektedir. Ancak, katılımcıların çoğu resmi işlemlerini yapabilecek düzeyde Hollandaca bilmemektedir:

Hollandaca sıfır. Alışveriş yaparım. Doktora [.....] beni götürüp getiriyor. Hep o yapıyor. Kâğıt kürek işlerini [.....] yapıyor. Çocuklarda yapıyor ama meşgul. Kendi işiyle meşgul. Zaten [.....]’da... Ne zaman bana yetişiyor. (Nihal).

... Ama baktım ki beni aşan bir durum olduğu zaman... Şansa bırakmam. Kâğıt kürek işlerini oğlanlar yapar. Onu hak edemem. (Ömer).

... Kâğıt kürek işini de okurum ama yazamam. (Leman).

Dil problemim var mutlaka ama alışverişte olsun... Tabi en çok alışverişte zorlanmıyorum. Alabileceğini zaten alıyorsun. Bilemediğini soruyorsun, o zor olmuyor. Yapamadığım mektuplarım falan oluyor... Mektuplarım çok oluyor... Onu da sağ olsun kızlar çok bende (gülüyor), hepsi paylaşıyor yani. (Selma).

Katılımcılar arasında sadece Hollandaca seviyesi ileri düzeyde olan Fikret resmi işlemlerini yardım almaksızın gerçekleştirebildiğini belirtmiştir. Emel ise çok az yardım aldığını ifade etmiştir:

Belediyeden kâğıt geldiğinde bir defa okuturum... Onları da bir kere çağırırım bir kere gelirler. Kâğıt kürek işlerini hallederim yani. Bazı çok ağır kelimeleri... Bizim Türkçede de var ya onları götürürüm. Bazılarını da tercümana yaptırırım. Fazla çocuklara yük olmam yani. Öyleyim yani ben. Daha doğrusu ben buraya uyum sağladım herhalde.

Hollandacayı orta düzeyde bilen ve hiç bilmeyen katılımcılar ise resmi işlemlerini gerçekleştirmek için yardım almak zorunda olduklarını belirtmiştir. Örneğin Mustafa, kendisiyle görüşme yaptığım sıralarda yerine getirmesi gereken resmi bir işlemi örnek göstererek, yaşlı Türk göçmenlerin bu konuda yaşadığı sıkıntıları şu şekilde dile getirmiştir:

Yani, ne bileyim. Türkiye’de daha mı serbesttik, yani burda koşmazsan olmayacak. Bak şimdi. Yeni birşey var şimdi. Bu temizlik firmaları, biraz sahtelik

yapmış. Uzun izne gidenlerin... Dört, beş, altı ay... Otomatik olarak kesilen parayı... Parasını burda gibi gösterip o parayı kesmiş. Belediye ceza vermiş o firmalara. Şimdi hesap numarası istiyor bizden. Temizliğe verilen parayı siz gönderelim onlar sizden kessin. Sahtelik olduğu zaman bizden geri alacak. On binlerce Euro öyle gitmiş. Şimdi araştırmadalar. Yani ne bileyim, belki de hani, saden Türklerle değil, Hollandalısından, şeyinden yapacağımız işlerden mesela bir koşuşturmamız oluyor. Burda... Yani biraz zor yaşıyoruz.

Mustafa, 'biraz zor yaşıyoruz' ifadesiyle, Hollanda'da sosyal refah haklarının kullanımıyla ilgili yaşadığı zorluklara işaret etmektedir. Katılımcılardan İbrahim'e göreyse sosyal hakların kullanımıyla ilgili sorun bulunmamaktadır:

Çok haklar var da biz bilmiyoruz ondan şikâyet ediyoruz.

Leman'ın da bu konuda İbrahim ile aynı fikirde olduğu görülmektedir:

Burda aynı Hollandalılar kadar her hakka sahibiz biz. Yüzmesi olsun, hastanede olsun, sporunda olsun... Her hakka sahibiz ama çoğu onu bilmiyor. Bize kitap veriyorlar, kitap geliyor bu haklara sahibiz ama çoğu hiç bişey bilmiyor. Biz burda taksi haklarına sahibiz. Çoğu bilmiyor. Hiç hakkını bilmeyenler var. Çoğunu bilmiyoruz. Çok hakkımız gidiyor bilgisizlikten. Birilerinin yol göstermesi gerekiyor.

Yukardaki alıntılarda görüldüğü üzere, bazı katılımcılar Hollandaca yetersizliklerinin etkilediği diğer bir yaşam alanının sosyal hakların kullanımı olduğu görüşündedir. Onlara göre, Hollandaca dil düzeylerinin yetersizliği nedeniyle yaşlılara yönelik sosyal hizmetler ve haklar ile ilgili bilgi edinememektedirler. Dolayısıyla, kendilerine sunulan hizmetlerden yeterince yararlanamaları mümkün olmamaktadır. Bu durumun az sayıda katılımcı tarafından dile getirilmesi de yaşlı Türk göçmenlerin çoğunluğunun bu konuda farkındalığa sahip olmadığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Bolzman, Poncioni-Derigo, Vial ve Fibbi de (2004), İsviçre'deki sosyal hizmetlerin ve sağlık hizmetlerinin yaşlıların ihtiyaçlarının çoğunu karşılayacak düzeyde olmasına rağmen, yaşlı göçmenlerin İsviçre'de konuşulan dilleri bilmedikleri için bu hizmetler hakkında yeterli bilgi edinemediğini ve bu hizmetlere erişemediğini belirtmiştir. Benzer şekilde AGE (2008) de Avrupa'nın birçok ülkesinde, yaşlı göçmenlerin dil düzeylerinin yetersizliği ve mevcut hizmetler hakkındaki bilgi eksiklikleri nedeniyle sosyal hizmetlere ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin sınırlı olduğunu ifade etmiştir.

Hollandaca bilmemenin yaşlı Türk göçmenlerin yaşamını etkilediği diğer önemli bir yaşam alanı ise sosyal ilişkilerdir. Araştırmaya katılan yaşlı Türkler, Hollandalı veya Surinamlı ya da Antilli gibi yaşlı göçmen komşuları ile iletişim kurmak istediklerini

ancak Hollandaca seviyelerinin yetersiz olması nedeniyle bu isteklerini gerçekleştiremediklerini ifade etmişlerdir:

Ben Hollandalılarla veya Marukanlarla¹⁷ veya Surinamlılarla aynı evde oturdum. Hiçbir sıkıntı görmedim. Konuşurduk, merhaba derdik inerken çıkarken... Evet, birbirimize gelmedik, gidip oturup kalkmadık ama o da benim sorunumdu... Dil bilmediğimden... Dil bilseydim çok güzellerdi. Tokalaşırdık, merhabalaşırdık. Ama ben dil bilmediğim için oturamazdım onlarla. Otursam ne konuşayım ki? Burdaki yaşlıların en büyük sorunu dil bilmemek. (Zeliha).

Yaşlı konutlarında Hollandalı yaşlılarla ve diğer yaşlı göçmenlerle bir arada yaşayan katılımcılar, Hollandaca bilmemeleri nedeniyle Hollandalı ve diğer yaşlı göçmen komşuları ile iletişim kuramadıkları için son derece rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir:

Hollandalılarla görüşme olmuyor, niye dersen dil sorunu. Şurda Hollandalı komşu... Hâl hatır sorayım diyorum, iki kelimedede kalıyoruz. Ben adamla istiyorum konuşmayı. Adam kendi de istiyor. Geçen adam dedi... Hastayım, belim ağrıyor. Dedim iyi olur... Diyorum da, teferruatına diyemiyorum. Ameliyet ol demişler. Ben 88 yaşındayım, olsam ne olacak dedi. Hani demek istediğim başka ileriye gidemiyorsun. Burda bir Surinamlı var... İhtiyar kadın... Nasıl ettiyse bizi görmüş. Bize geldi buraya. İki kelimedede kaldık. Oraya varsak bizde öyle. Vardık bir çayını, kahvesini içtik. Dil, dil, başta dil. Dilin başta iyi olmazsa konuşamazsın ki. Hollandalıların çoğu nasıl yavaşlar. İslam'da bir kural var. Yanaşmayana, sen ona varacan, o gülmüyorsa, sen ona gülece. İnsanca yaklaşacan ona. O adam mecbur değil, sen onun memleketindesin. (Şakir).

Hollandalılarla iletişimimiz var da ekseriyesiyle değil yani... Bazıları bizi çok istemiyor. Bazıları istiyor... Konuşmak istiyor... Yalnız bizim eksikimiz şu, dil bilmiyoruz. Dili iyi bilsek... Çeviririm şurdan Hollandalıyı... Oturturum şuraya... Güzel güzel konuşurum. Hayatımı, her şeyimi anlatırım. O da bana anlatır. Anlaşırık. Ama gel gelelim bir yerde tıkanıp kalıyok. Adam diyor ki, sen neye inanıyor? Ben peygambere inanıyorum. Ee anlat bana. Hani nasıl anlatayım ben ona? Tıkandı kaldı. Eee onun için diyalog kuramıyoruz. (Ahmet).

Özellikle, araştırmanın katılımcıları arasında yer alan bazı dul kadın göçmenlerin, Hollandalı komşuları ile iletişim kurma ve görüşme konusunda çok daha istekli olduğu görülmektedir. Örneğin, yaşlı konutlarında tek başına yaşayan Nihal bu isteğini şu şekilde ifade etmiştir:

Ama dilde şimdi başlasam belki bişeyler öğrenirim. Düşünüyorum... Kafam daha pek almıyor. Şöyle bir Hollandalı ile bir çay, bir kahve yapsam gündelik, senle ben gibi. Onların arasında belki bişeyler öğrenirim. Ama onu da beceremem. Beceremiyorum onu. Çocuklar buraya geldiğinde diyor anne ses soluk yok. Keşke dil bilseydim, bir çay, bir kahve oturup içseydik.

¹⁷ Hollanda'da yaşayan Türkler, Faslı göçmenleri Marukan olarak adlandırmaktadır.

Hollanda’da hiç akrabası bulunmayan ve iki çocuğu da başka bir şehirde yaşayan Nihal’in dışında, eşi ile birlikte yaşayan bazı kadın katılımcıların da Hollandalı yaşlılar ile görüşmeyi istedikleri görülmektedir. Üç çocuğu da evli olan ve eşiyle birlikte yaşayan Emine de Hollandalı yaşlılarla iletişim kurabilmeyi çok istediğini belirtmiştir:

Dil bilsek bu Hollandalılar daha çok yaklaşıyor da... Ama biz işte dilimiz olmadığından konuşamıyok. Yani bu memlekete gelmişsin dil öğrenmek lazımmiş. Ama bizler kaçırdık.

Araştırmanın kadın katılımcılarının çoğunluğunun aksine kursa giderek Hollandaca öğrenen Hatice ise, Hollandalılarla iletişim kurabildiğini ifade etmiştir:

Hollandaca bilmediğin halde gene biraz kendine şey geliyor, hırs... Hollandalıylan oturdun mu yine bir adres soruyorum. Gideceğin yeri soruyorum. Hâl hatır soruyorum. İyi misin diyorum. Gene çoluktan çocuktan anlatıyorlar. O diyor senin çocuğun nasıl... İşte şu oldu, bu oldu... Bir şeyler anlaşılıyor. İkinci devlet bura. 33 sene olmuş. İkinci devletimiz oldu artık. Hollandalılara da alıştık. Onlar da iyi insan. Her yerin iyisi kötüsü olurda. Şimdi bazen diyor ki Hollandalılar bize ters bakıyor, ama onları anlamıyokine, niye ters baksın? Bizde onlara karşı azcık ters görükyok, ama dilinden anlasan da dilini öğrenmiş olsan, adamla otur sohbet et, daha sana yakın... Hiç bak iyice lisan bilmediğin halde... Sen çok güzel konuşuyon... Sen çok iyi yani biliyon diyorlar. [Dilini bilsen] adamlar sana daha gayret gösterir. Vardığın yere uyum sağlayacan aslında.

Hollandalılarla iletişim kurabildiği için son derece memnun olan Hatice, göç edilen ülkeye uyum sağlamak için ülkenin dilinin öğrenilmesinin gerekli olduğu görüşündedir.

SCP 2001 Hollanda Yaşlılık Raporunun etnik grup üyesi yaşlıların sosyal kültürel entegrasyonu başlığı altında, yaşlı göçmenler ile Hollandalıların sosyal ilişkileri ile ilgili olarak şu ifadeler yer verilmiştir:

Türk ve özellikle Faslı yaşlılar Hollandalılarla çok nadiren iletişim kurmakta veya hiç iletişim kurmamaktadır... Yaşlı Türk ve Faslıların Hollanda toplumuna sosyal mesafesi çok fazladır. Genellikle kendi etnik grup üyeleri ile iletişim halindedirler. Bunun aksine Surinam ve Antilli yaşlıların arkadaş grubunda çoğunlukla Hollandalılar yer almaktadır ve Hollanda toplumuna iyi bir şekilde uyum sağlamışlardır (Dagevos, 2001, s. 256).

Raporda yaşlı Türk göçmenlerin Hollandalılarla ilişki kurmayı istemediği veya tercih etmediğine dair bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Oysaki raporda belirtilen durumun tam aksine araştırmanın katılımcıları Hollandalı yaşlıları ile iletişim kurmak ve görüşmek istediklerini, hatta bunun için çaba gösterdiklerini ancak Hollandaca bilmedikleri için bu isteklerini gerçekleştiremediklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, özellikle tek başına yaşayan katılımcıların yeterli düzeyde Hollandaca bilmemesinin,

Hollandalı ve diğer yaşlı göçmen gruplarındaki yaşlıları ile sosyal ilişki geliştirememelerine neden olduğu, bunun da sosyal ağlarının daralmasına ve sosyal izolasyona maruz kalmalarına yol açtığı görülmektedir.

Yaşlı kadın Türk göçmenlerin eğitim ve Hollandaca seviyesinin erkek göçmenlere göre daha düşük olması, onların yaşamlarını sürdürebilmeleri için devamlı olarak destek almalarını zorunlu kılmaktadır. Hollanda’da ve araştırmanın katılımcıları arasında Hollandaca kursuna katılarak Hollandaca öğrenen az sayıdaki yaşlı kadın Türk göçmen arasında yer alan Hatice, Hollandaca öğrenmesinin yaşamında yol açtığı değişimleri şu şekilde anlatmıştır:

Hollandacam olmasıyla kendime bir güven geldi. Çoluk çocukla konuşuyorum. Adres soruyorum, hâl hatır sorabiliyorum... Dil kursuna gitmek... İnsanın kendine güvenini getiriyor. Hiç dil bilmezsen şurda oturursun. Gittiğim için kendime güveniyorum Allah’ın izniyle. Mesela hastaneye gittim. Kanım düşmüştü. Kontrole gittim bir sene. Ne çocuklar ne bu (eşi) vardı yanımda. Hangi biri yanımda durur. Dil kursuna gitmesem bunları yapamazdım. *Zuid’e* gidiyorsun, üç tramvay değiştireceksin. Sen nasıl yalnız gidiyorsun biz korkarız diyorlar... Neden korkacam? Bilmezsen korkuyorsun. Şaşırdığım durakta iniyorum, geri dönüyorum. Kan alınıyor, kantinde birşeyler yiyorum. Namaz kılıyorum. Çocuklarla gitsen öyle hür yaşatırlar mı? Hemen gittin geldin olacak. Dil bilmesen nasıl gidersin? Her zaman kim gelecek yanında?

Hatice’nin anlatımında Hollandaca bildiğinden dolayı kimseden yardım almadan kendi başına evden dışarı çıkıp gezebildiği, doktora ve hastaneye gidebildiği ve Hollandalılarla iletişim kurabildiği için bağımsızlık, öz güven ve öz yeterlik duygusunun yüksek olduğu görülmektedir. Hatice gibi Hollandaca kursuna katılan Emel de Hollandaca öğrenmesinin yaşamı üzerinde yol açtığı etkileri şu şekilde anlatmıştır:

Hollandaca kursuna gittim. Altı, yedi ay kursa gittim. Dil öğrendim, kendime güvenim geldi. Çalıştım. 78’de işe girdim. O yıl araba kursuna girdim. Eğer Türkiye’den ilkokul diplomam olmasa burada ehliyet alamıyordum. Ehliyet aldım. 1989’da malulen emekli oldum. Hep gönüllü çalışarak dilimi geliştirdim. Ondan sonra dil öğrenince biraz hayatım değişti yani.

Hatice ve Emel’in Hollandaca öğrenerek öz güven ve öz yeterlik duygularını artırmaları sonucunda bağımsız bir yaşam sürmeye başlayabildiği görülmektedir. Eşini yıllar önce kaybeden Emel, çocuklarından veya sosyal hizmet kurumlarından destek almadan tek başına yaşamını sürdürebilmektedir. Eşi kısmi felçli olan Hatice de Hollandaca bildiği için kendine güvendiğini ve tek başına da yaşamını sürdürebileceğini ifade etmiştir:

Kocam benden önce ölürse hiç zorluk çekmem. Paraya ben gidiyorum, alışverişi ben yapıyorum. Amcan ha olur, ha olmaz.

Orta ve iyi düzeyde Hollandaca bilen Hatice ve Emel dışında başlangıç seviyesinde Hollandaca bilen Hacer'in de öz güven ve öz yeterlik algısı yüksek olan kadın katılımcılar arasında yer aldığı görülmektedir:

Ben çalıştım. Çocukları pazarda fiyatının ne olduğunu bile bilmiyor. (Alçak sesle, taklit ederek) Bakar mısın kaç kuruş diye soruyorlar. Yalnız gezdiği zaman bişey almadan gidiyorlar. Sadece... Affedersin öküzün trene baktığı gibi bakıyo. Bırakıp gidiyor. Demiyor ki ben bu parayı verirsem de bunu alırlar da, üstünü bana geri verirler... Demiyor. ...Eşleri vefat ettikten sonra özgürlüğe kavuşuyorlar. Ondan sonra ayaklarının üzerinde durabiliyorlar. Çocukları var tanıdığım. Kapısının numarasını bilmeyenler vardı kocası ölünceye kadar. Evinin hangi sokakta olduğunu bilmeyenler vardı.

Hacer'in anlatımını doğrulayacak şekilde, Hatice de eşi hasta olan bir kadın göçmenin ekmek almaya komşusuyla birlikte gitmek zorunda kaldığını anlatmıştır:

... Böyle insanlarda var. Tek başına çok zorluk çekerler. Kadınlara fırsat verin. Kadın kendi ismini unutmuş soyadı yok.

Hatice, Hollanda'daki Türk kadın ve özellikle yaşlı Türk kadın göçmenlerin öz-yeterliklerinin olmadığını ve mutlaka güçlendirilmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Hatice'nin bu ifadesi, yaşlı Türk göçmenler için Hollandaca eğitiminin taşıdığı önemi vurgulaması açısından son derece önemlidir.

Katılımcıların Kuşaklararası İlişkiler ve Dayanışma Örüntüleri ve Yaşam Memnuniyeti

Hollanda Merkezi İstatistik Bürosu tarafından yayınlanan demografik veriler kapsamında birinci kuşak göçmen en az bir ebeveyni yurt dışında doğmuş kişi olarak tanımlanırken, ikinci kuşak göçmen ise en az bir ebeveyni yurt dışında doğmuş olan Hollanda'da doğan kişi olarak tanımlanmıştır.¹⁸ Ancak, Öztan'a (2009) göre, ikinci kuşak göçmenler içerisinde de bir ayırım yapılması gerekmektedir:

Nesil ve geliş yolları bakımından ayrı incelenmesi gereken bir diğer grup ikinci kuşak ile "ara kuşak" ya da 1,5. kuşak olarak adlandırılan ve birinci kuşağın altı yaşından sonraki dönemde Hollanda'ya gelen çocuklarından oluşan gruptur. Burada 1,5. ve ikinci kuşak arasında ayırım yapılmasının en temel nedeni, eğitim yaşamı ve sosyalleşme bakımından iki grup arasında kimi farklılıkların oluşmasıdır (s. 169).

Araştırmanın katılımcılarının sahip olduğu çocuk sayısı iki ila beş çocuk arasında değişmektedir. Üç erkek, iki kadın katılımcı, Hollanda'ya göç ettikten sonra çocuk sahibi

¹⁸ <https://www.cbs.nl/en-gb/our-services/methods/definitions?>

olmuştur. Diğer katılımcıların çocukları ise aile birleşimi kapsamında Hollanda'ya göç etmişlerdir. Bir katılımcının Hollanda'ya göç ettiği sırada evli olan iki yetişkin kızı Türkiye'de yaşamaktadır. Bunun dışında iki katılımcının birer çocuğu Türkiye'ye geri dönüş yapmıştır. Üç katılımcının, evlilik göçü nedeniyle Almanya'da yaşayan çocukları bulunmaktadır.

Kuşaklararası İlişkiler

Dört kızı da Hollanda doğumlu olan Emel, birinci ve ikinci kuşak Türkler arasında genellikle çatışma temelli bir ilişki şeklinin yaygın olduğunu belirtmiştir:

Kuşaklararası ilişkiler çok zayıftır. Bizim mesela gençlerimizle anne baba arasındaki ilişkiler çok zayıftır. Genel olarak çok çatışma olur. Çatışmalar yani. Mesela ben şimdi kızıma desem ki sen bunu yapma... Anne ya üff sende daha o eski şeyleri mi düşünüyorsun deyip bana söylenir yani. Söylenirler çocuklar. Çok söylenirler annelerine, babalarına.

En küçük çocuğu Hollanda'da doğan, diğer dört çocuğu ise altı yaşından sonra Hollanda'ya göç eden Mustafa da Emel'in anlatımını destekleyecek şekilde çocuklarıyla çatışma yaşadığını belirtmiştir:

Şimdi çocuklarla otururuz bişeyler konuşuruz, ya anne baba senin bildiğin gibi değil derler, ya oğlum böyle oldu, kızım böyle oldu, senin bildiğin gibi değil derler...

Emel'e göre birinci kuşak Türk göçmenlerin çocuklarıyla yaşadıkları çatışmanın ana nedeni, Türkiye'deki ve Hollanda'daki kuşaklararası ilişkilerin niteliğinin birbirinden son derece farklı olmasıdır:

Aslında Türkiye'de bizim yaşlılara, büyüklere daha saygı var. Hollanda'da anne babaya bir arkadaş oluyorsun veya bazen bir yabancı oluyorsun. Orda kalıyor yaşlılar, ya haftada bir gelip görüyorlar veya hiç gelmezler. O bakımevinde öyle kalıyorlar. Bakımcıların eline bakıyorlar yani. Ama bizim Türkiye'de biraz daha sıcaklık var ya... Merhamet mi diyelim... İlişki daha sıkı. Ana baba arasındaki mesela, gelin kaynana arasındaki kuşak ilişkileri... Bizim ki daha sıkıdır. Bunlar 18 yaşına geldi mi sen sağ, ben sol... Öyleler bunlar. Türkiye'de daha saygılı çocuklar. Belki herkeste de olmazda... Ama çoğunluk... Bunlara nazaran saygı, sevgi bizim... Yani acıma hissi bizde çoktur.

Kağıtçıbaşı (1996), birçok batı ülkesinde olduğu gibi Hollanda toplumunun da bireysellik ve ebeveyn ile çocuğun bağımsızlığı veya özerkliği ile karakterize edildiğini belirtmektedir. Buna göre, "Hollanda'daki aile ilişkileri ayrılık kültürünü örneklendirmektedir. Bu toplumlarda, ebeveynler ve çocuklar arasındaki duygusal bağlar genellikle güçlü olmasına rağmen, destek esas olarak refah devleti tarafından

sağlanmaktadır” (Akt. Valk ve Schans, 2008, s. 54). Dolayısıyla, bireyci bir toplumda yetişen ikinci kuşak Türklerin, kolektivist bir ülkede yetişen ebeveynlerinin beklentilerine uymayan bir yaşam tarzı seçmelerinin olası bir çatışma potansiyeli yarattığı görülmektedir. Bunlardan en önemlisinin de çocukların evlenmeden ayrı eve taşınması olduğu söylenebilir:

Mesela benim kızların benim yanımda değil. Herkes ayrı bir evde... Almış oturuyorlar işte. Ama çokları da değildir. Evlenmeden evden çıkmazlar. Daha halen o şey vardır. Benim kızda işte... Ev satın aldılar. Biz beş odalı bir evde oturuyorduk. Ondan sonra da anne biz çıkalım, sen de küçük bir yere taşın dediler. Şimdi herkes kendine ev aldı, oturdular. Ne biliyim? Gerçi halen bana da ters geliyor ama (kızlarının ayrı eve taşınması) ... Halen bana da ters geliyor ama ben bu kadar açık görüşlüyüm bana bile ters geliyor. Hesap et, öbür insanlara nasıl ters geliyor. Ters gelir herhalde, çoğuna ters gelir. (Emel).

Bazı katılımcıların çocuklarının Türk toplumunun değerlerini benimsemek yerine Hollanda toplumunun değerlerini benimsemesi konusunda hayal kırıklığı yaşadıkları ve bu durumdan memnun olmadıkları anlaşılmaktadır. Araştırmanın katılımcılarının, Türkiye’den gelen bir ‘yabancı’ olmama rağmen bana güvenip beni benimseyerek araştırmaya katılmayı kabul etmelerinin en önemli nedeninin de yaşlı annemle aynı evde yaşadığım için beni geleneksel Türk değerlerine sahip ve evlatlık görevini yerine getiren bir evlat olarak algılamaları olduğu söylenebilir:

78 yaşında annenin yanında durmak var ya, o annene büyük bir güven biliyon mu? Şimdi sen yoksun, onun büyük bir kaybısın sen şimdi. Evlensen bile onu bırakma. (Şakir).

Çocukların 18 yaşından sonra ailesinin yanından ayrılması gibi Hollanda kültürüne ait bir örüntünün ikinci kuşak Türkler tarafından benimsenmeye başlaması, katılımcıların çoğu tarafından desteklenen bir davranış örüntüsü değildir. Buna ilaveten, bazı katılımcıların çocuk ve torunlarının Türkçe dilini kullanımları ile ilgili kaygılarının bulunduğu görülmektedir:

Biz şimdi burda toplaşyoruz, beş altı tane genç o tarafta, başladılar takır takır Hollandaca... Hiç Türkçe konuşanı yok ki. İzine gidiyoruz gene kardeşler arasında, çocuklarımla beraber gidiyorum, hep Hollandaca. Benim korktuğum taraf da bu torunların hali ne olacak? Eskiden ilk geldiğimiz senelerde okullarda, ilkokullarda Türkçe dersleri vardı, haftada bir gün. Onu Hollanda kaldırdı. Tamamen kaldırdı ve bir gördüler ki bir kökleşme, bir Türkleşme bir şey oldu ve yani bir şey etmediler yani o yönden. Şimdi artık ne olacak? Korktuğumuz taraf torunlarımız... Türkçeyi acaba nasıl olacak? Çünkü okulu yok, tahsili yok, bişeyi yok. Ben sade ondan korkuyorum. (Adnan).

Bazı katılımcıların da torunlarının Türk toplumunun ve İslam dininin değerlerini benimsemediği algısına sahip olduğu görülmektedir:

Onu da [bakım sağlanması] ben torunumla konuştum. 16 yaşında. Kız çocuğu. Ne olacak doktor olda bana bakarsın dedim. Hele o zaman gelsin *bihuse* gidersin dedi, yaşlılar yurduna dedi. Huzur evi yani. Ya dedim... Kötü yere bıraktın dedim. Huzurevine yolluyor baktım. Dedim teşekkür ederim... baktım ki... Ama ben huzurevine gitmek isterim. Ama onun öyle demesi bana biraz acı verdi. Yani çocuktur bişey demiyorum da. Biraz şeyimi kırdı yani... Şevkimi kırdı yani. Ben bu kadar şeyleri yaptıktan sonra sen öyle cümlesi... Tabi çocuktur o kadar geniş düşünemez. Yani biraz moralim bozuldu. Fakat doğal gördüm. Çünkü çocuktur bilmez benim neler yaptığımı, ne düşündüğümü. Güzel yere koyuyor işte... Huzurevi. Doktoru var... Her şeyi var. Bence güzel bir yer. (Mehmet).

Bizim evlatlarımız burda, torunlarımız kimisi doktor, kimisi mühendis, kimisi avukat, bi baktım bizim cemaata demin konuştum benim bir emsalımla, benim diyor iki torunum var ikisi de avukat. Yani her branştan insanımız var. İkinci, üçüncü nesilden her birimiz bir yandan memnunuz, ama bir yönden üzen taraflar da var. Üzen taraflar... burda katıldığım toplantılarda ve topluluğa katıldığım ve gördüğüm kadarıyla bazı torunlarımız ve torunların torunları diyelim, hiç geri dönmeyi düşünmüyorlar. Ama hiç akıllarına bile gelmiyor. Üzen tarafı bu. Ben şimdi düşünüyorum, şu an Türkçe konuşan çok ve memleketimiz gittikçe büyüyor ve dünyaca tanınıyor yani her yönden. Fakat... Ben diyorum ki şimdi... Acaba ben yok olduğum zaman benim torunlarım ve benim çocuklarım camiye gelir mi? Acaba bu benliğimiz sabit kalır mı? (Adnan).

Bazı katılımcılar ise, çocuk ve torunlarının İslam dinine ve Türk kültürüne bağlı bir şekilde yetiştiğini özellikle vurgulamıştır:

Maneviye kaybettik. Allaha şükür bizim çevremizde öyle yok. Benim dört tane gelinin dördü de Kuran okur. Gelinler Türkiye’den. Damat da Türkiye’den. 16 torun... 12 torun da Kuran okur. Türkçeyi de konuşur aynı şekilde. Benim torunlar başı kapalı. İki torun evli. 13 yaşından beri kapalı. Torun çocuğu var bir yaşında. Bizim çevremiz çok iyi. Biraz sayılı... Yani sözümüz geçer. Dur dedin mi durdurabiliyorsun çocukları. Allah’ım sen verdin onları bana. Allah utandırmasın. Terbiyelerini bozma diyorum. Benim çocuklarım öyle. Böyle evlatlar. Şükür diyorum. (Meryem).

Meryem “biraz sayılı” ifadesi ile Hollanda’daki ikinci ve üçüncü kuşak Türklerin aksine kendi çocuk ve torunlarının İslami değerlere ve Türk değerlerine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Meryem için bu durum son derece memnuniyet vericidir. Katılımcılardan çocuk ve torunlarının Hollanda kültüründeki kuşaklararası ilişkiler örüntülerini benimsediği algısına sahip olanların bu durumdan ötürü memnun olmadığı, çocuk ve torunlarının Türkçe dilini iyi konuşabildiği ve Türkiye kültürünün kuşaklararası ilişkiler örüntülerini benimsediği algısına sahip olanların ise bu durumdan memnuniyet duyduğu görülmektedir.

Kuşaklararası Dayanışma

Ruspini (2010), Avrupa'daki yaşlı göçmenlerin küçük bir kısmının yaşlılık döneminde sahip oldukları geniş kaynaklar ile ev sahibi ülkeye uyum sağlayabildiğini ancak büyük çoğunluğunun bu kaynaklardan ve kültürel sermayeden yoksun olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, destek almak açısından ailelerine ve kendi etnik topluluklarına bağıdırlar. Schellingerhout (2004), Hollanda'da yaşayan Türk ve Faslı yaşlılar açısından kendi sosyal ağlarından sağladıkları informal desteğin büyük önem taşıdığını belirtmektedir. Özellikle “birçok yaşlı Türk ve Faslı kadının durumunda olduğu gibi, yaşlı göçmenlerin ileri düzeyde Hollandaca bilmemesinin, sosyal ağları tarafından sağlanan desteği gerekli kıldığını” vurgulayarak bu desteğin sağlanmaması durumunda “yaşlı göçmenlerin, düşük gelir düzeyleri göz önüne alındığında, neredeyse istisnasız olarak kırılgan yaşlılar grubuna dâhil olacaklarını” (s. 68) belirtmiştir. Bu nedenle, yaşlı Türk göçmenlere Hollandaca çeviri desteği sağlanması son derece önemlidir.

Bununla birlikte, yaşlı Türk göçmenler açısından çocukları tarafından araşsal destek sağlanması dışında, duygusal destek sağlanıp sağlanmadığının da önem taşıdığı görülmektedir. Katılımcıların çocuklarından sağladığı duygusal destek algısının önemli bileşenlerinden biri de çocuklarının kendilerini ziyaret etme sıklığıdır. Araştırmanın katılımcılarının çocuklarının kendilerini ziyaret etme sıklığı farklılık göstermektedir. Katılımcıların çocukları arasında ebeveynlerini haftada bir veya iki haftada bir ziyaret edenler dışında haftada birkaç defa ziyaret edenler de bulunmaktadır:

Çocuklar cumartesi pazar gelir... Hafta arası göremiyoruz. Hepimizin çocukları öyledir. Haftada bir görüyorum veya görmüyorum. Anne işlerimiz vardır, anne biz şuraya gidiyoruz, anne biz buraya gidiyoruz. Öyledir yani. Aynı Hollandalı olmuşlar buradaki gençler. Gerçekten. Öyle olmuşlar yani. Artık bizde kabul edeceğiz artık. Kabul edeceğiz. Mecbur kabul edeceğiz. Kabul etmesen çocuklarını kaybedersin Esra, başka bir şey yok. Ya kabul edeceksin ya da çocuklarını şey yaparsın... Herhalde onu da biz yapamayız. Galiba yapamayız. Hollandalılar da yapamaz yani. Zaten onlar çocuklarına 18 yaşına geldikten sonra karışamıyorlar da. Yani onlarda yapamaz. (Emel).

Şimdi [....] abi mesela... Çoluk çocuk, torun torba geliyor... Elini öper beş tane var bende... Ayda, iki ayda, üç ayda gelmelerine razıyım. Gelirlerse çok memnun oluyorum (gülerek). Ama telefonla anneleriyle görüşüyorlar yani. ... Şimdi şöyle bişi oluyor... Herkesin işi gücü, başı derdi... Arzu ettikleri zaman geliyorlar. Akşam mesela telefon etti ufak oğlan... Napıyorsunuz nasılsınız diye. İyiyiz dedim. Cenabı Allah çocuk vermedi onlara kaç sene. 89'da everdim onları, 2002'ye kadar çocukları olmadı. Ondan sonra tedavi ile Allah çocuk verdi. Dört beş yaşlarına kadar iyiydi. Altı yaşında Türkiye'ye gittik, sünnet ettirdik. Sünnetten sonra çocuk bi rahatsızlandı. O rahatsızlıktan sonra çocuk devamlı hastalanıyor. Yani pamuğa

sarsan olmuyor. Götürdük İstanbul'a. Orda hastalığını buldular. Kronik romatizma. Maşallah akıllı ama rahatsızlıktan kurtulamıyor. İyi... Daha iyiye gitcek. Akşamda gene dedi... Biraz rahatsız dedi... Bronşit olmuş. Hafif bi üşütmüş. Bronşit oldu falan dedi. Sorar bize... Gripseniz gelmeyeceğiz bulaşır diye. Tamam oğlum gribiz, gelmeyin derim... (Mustafa).

Her hafta gelirler sağolsunlar bizimkiler. Allah razı olsun hiç şey etmezler. Yarın gelecekler, bugün gelemediler. Benim torunun [.....]'daki kuran yarışına gittiler. (Ahmet).

... Mesela benim kızım Allah'ın günü gelir. Akşam baktım otururken arabası altında geldi, 20 km yer. Biraz oturur gider. Amsterdam'a giderken köprüünün üzerinde restoran var. Gideriz orda kahve içeriz. Uzak yerlere gideriz. Otururuz. Ikea'ya gider gezeriz, orda otururuz. Zuidplein'e gideriz orda otururuz mesela. Mesela başka yerde var da. Hava iyi olursa giderim ben kızım. Ben adamdan görmedim kızım. Oğlumdan da görmedim. Oğlum demez ki anne bir tatil günü seni gezdirmeye götüreyim demez. Ama o kara kızım benim, hadi anne der. (Leman).

Bugün burda toplanırız. Yarın onun evindeyiz. Sonra onun evindeyiz. Birimiz gidince birimizin gelmemesi olmaz. İlle o da oraya gelecek. Biz farklı bir aileyiz. Ondan yana ben çok şanslıyım. Çocuklarımla diyalogumuz çok güzel. Çocuklarım çok bağlılar. Gelir giderler, her şeyimde yardımcılar. Ben onların sayesinde ayaktaayım. Onlar olmasa belki bu kadar ayakta duramam. (Zeliha).

Özellikle kadın katılımcılardan Leman ve Zeliha'nın çocuğundan/çocuklarından sağladıkları duygusal destek algısının son derece yüksek olduğu ve bu durumun yaşam memnuniyetlerini artırdığı görülmektedir. Ancak, bunun tam tersi durumda olan katılımcılar da bulunmaktadır:

Amcan stresleniyor... Oturuyor şuraya... Vuruyor kafasını vuruyor, vuruyor. Ben dedim öbür oğlanın yanına git dedim. O da evde yoğunmuş gitti. [.....]'da oturuyor. Oraya gitti. O da gelin fazla istemiyor getmemizi. Gelinler istemiyor. Demiyorlar ki bu anamız babamız yalnız mesela... Bizim çoluğumuz çocuğumuz var, gelsinler azıcık gönüllerini eğlesinler, demiyorlar. İstemiyorlar. O gün benim gelin demiş ki kıza, hafta arası gelmesinler demiş, söyle annenlere demiş. Arada bir hafta arası bazen o da tesadüf gittik. Hafta arası gelmesinler demiş. Ee hafta sonu da kendi milleti geliyor. Kendi milleti geldi miydi diyor ki, benim milletim geldi gelmeyin diyor. Eee nereye gidecen? Eee kızın yanınada gidiyon... Kızda seslenmiyor ama o da diyor içinden belki gelmeseler diye. Bilemiyom ki. Yaşlandın mı herkes kabul etmiyoor, etmiyor. Yaşlandın mı etmiyor. Dersin ki bir Emine teyzem varmış, böyle dediydi dersin. Yaşlandın mı kimse kabul etmiyor. Gelinler istemiyor kızım istemiyor, bu kadar gâvurluk olmaz ya bizimde kaynanalarımız vardı ya niye böyle değişti bu insanlar anlamıyorum ki. Huzurları bozuluyor. Çocuklar burda büyüdü Hollandalılara uyum sağlıyor işte. Türkiye'dekileri bilmiyorum gerçi ama Türkiye'dekilerde öyle. Türkiye'dekilerinde çoğu öyle. Analarını babalarını götürüyorlar bakımevine atıyorlar uğramıyorlar bile. Yazık o ana baba sizi büyüttü ya. Bizi büyüten ana baba. Ben anama babama burdan her zaman para gönderdim. Gittiğim zaman

yorgunum demedim. Vardığım anda evini dışarı atardım, çamaşırını yıkardım o da elde, elimde yıkardım. Yataklarını yapardım, yorganlarını sökerdim yıkardım. Temizlerdim, gelirdim bu yana. Ee bizim canımız yok muydu? Bizde insandık ya. Ama biz dualarını aldık. İntizarlarını almadık. Ama ben diyorum şimdi, Allah kendilerinin de evlatları da kendilerinin yüzüne bakmasın, kapılarına koymasın, istemesin. O zaman anlasınlar diyorum. (Emine).

Emine'nin çocuklarından sağladığı duygusal destek algısının son derece düşük olduğu görülmektedir. Emine'ye göre bu durumun nedeni, Hollanda'da yetişen çocuklarının Hollanda kültüründeki ebeveyn ile çocuklar arasındaki ilişki örüntüsünü benimsemiş olmalarıdır. Ancak, Türkiye'deki kuşaklararası ilişkiler örüntülerinin de değişmeye başladığını düşünmektedir. Kendisi ile görüşme yaptığımız sıralarda oğlu ve gelini ile yaşamış olduğu bir olay nedeniyle son derece üzgün olan Emine, görüşme esnasında yaşadığı bu olayı detaylı bir şekilde anlatmıştır:

O geçen günde senle konuştuk ya perşembe günü yaş gününe gideceğim dedim sana. O gün ben dolma yaptım, sarma yaptım akşama kadar bir tencere yaptım. Göya geline sürpriz yapacaktım. Benim kız dedi ki anne gitme dedi. Bir şey biliyormuş demek ki. Ben dedim ki gideceğim dedim, sürpriz yapacağım dedim. Oğlanda pazar günü yaş günü yaptı. Kendi de yapmış güya onunla yaş günü. Ben duymadım. Bende hediyesini alıp vermedim. Oğlanla yaptı ya. Yaş günü yapmış. Çıkardım bir 15 lira soktum oğlanın cebine. Ondan sonra ben ne bileyim, yaptığını yapmadığını. Oğlana dedim ki [.....]'in yaş günü ne zaman dedim. Ayın altısında dedi. Tamam dedim kendi kendime. Dolma yapayım diyorum, işte çalışıyor diyorum. Çocuklarda seviyor dolmayı, sarmayı. Yaptım neyse bir tencere pişirdim, koydum. Perşembe günü götüreceğim bu zamanlar saat üç'de. Saat kaçtı, işte dört müydü telefon ettim işten daha yeni gelmiş. Oğlan işe gidecekmiş. Akşamcı. Bi telefon ettim, telefonu almadı. Dedim bunda bir iş var. Ondan sonra ev telefonu ile aradım. İki sefer çaldırdım. Birinde almadılar. Bir daha çaldırdım. Oğlan geldi ne diyon anne dedi. Ben dedim böyle böyle dedim. Anne dedi, niye dedi, bize söylemeden yaptın. Niye öyle yapıyon dedi bize bir danışsan da öyle yapsan olmuyor mu dedi. Dedim ben [.....]'a söyledim dedim. Neyse o bir bağırır, çığırır herhalde. Parka gitmiş çocukları almış. Dedim ki Allah dedim... Ağlıyorum amma... Allah dedim, güle güle git ağlaya ağlaya gel o parka dedim. Gitmiş yarım saat duruyor mu durmuyor mu oğlan düşüyor şeyden. Ondan sonra tabi ordan düşüyor, geliyorlar eve geri. Ee Allah anneye... Anne ben sana emek verdim... Deki anne yarın getir, yok perşembe ben filan yere gidecem yarın evdeyim de, ben dolaba koyayım yarın getireyim demi ama? Ondan sonra işte kızım öyle, insanların dıştan görünüşte hiçbir derdi yok gibi ama dert çok. Ama o günden beri öyle zoruma gidiyor, öyle zoruma gidiyor. Diyorum ki... Neyse biraz [.....]'ye koydum verdim sarmadan, dolmadan. Biraz da başkasına verdim. O gün öyle gittik, iki gün öyle sarma yedik (gülüyor). Ya işte böyle.

Emine, oğlu ve gelininin kendisine karşı gösterdiği tutumun sadece kendi çocukları için değil, birinci kuşak Türk göçmenlerin çocuklarının tümü için geçerli olduğu görüşündedir:

Allah büyük. O [.....] teyzenin çocuklarda öyle. He öyle. Onun üç kız, iki oğlan. Bir seferde o kızlar analarını alıpta evlerine götürmezler. Kızlar, kızlar... Bir seferde... Evlerini bilmez ha. Evleri nasıl, evlerinin içini bilmez bile kadın. Ama içine gömüyor o. Ben dışarı atıyorum. O içine gömüyor hep. Öyle dışarıya sızdırmıyor ama ben biliyorum yani. O gelirlerse gelirler, gelmezlerse gelmezler der. Ama işte bilmiyorum ben bak çok içleniyorum. Burda yaşlıların en büyük sorunu yalnızlık. Birinci sırada yalnızlık.

Çocukları tarafından saygı görmediği ve desteklenmediği algısına sahip olan Emine'nin ifadelerinden, çok yoğun bir şekilde yalnızlık duygusu yaşadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Emine ile yaptığımız görüşmeler esnasında depresyon belirtileri arasında yer alan intihar etmeyi düşündüğünü ifade etmesi, Mui'nin (1998) Amerika'daki yaşlı Çinli göçmenlerin yetişkin çocuklarından aldıkları destek algısıyla ilgili memnuniyetsizliklerini depresif belirtilerle ilişkilendiren araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

Schellingerhout (2004), Türk ve Faslı yaşlıların genellikle sağlık sorunları olmasına ve gelir düzeylerinin düşüklüğüne rağmen kırılgan yaşlı grubunda yer almadıklarını belirtmiştir. Bunun nedeninin ise, yaşlı Türklere ve Faslılara eşleri ve çocukları tarafından kişisel bakım, aile doktoruna başvuru esnasında çevirmenlik yapılması ve resmi işlemlerin yerine getirilmesi gibi birçok konuda destek sağlanması olduğunu öne sürmektedir. Ancak, yukarıdaki alıntılar ve katılımcıların çocukları tarafından Hollandaca çeviri desteği sağlanması ile ilgili bulgulara dayanarak, birinci kuşak Türk göçmenlere ikinci kuşak Türkler tarafından araçsal destek sağlandığı ve yaşlı Türklerin kırılgan gruplar arasında yer almadığı sonucuna varılmasının mümkün olmadığı görülmektedir.

Brockmann (2002), Avusturya, Almanya ve İngiltere'de yaşlı göçmenlerin ailelerinde kuşaklararası dayanışma örüntülerinin değişime uğrayıp uğramadığı konusunda çelişkili bulguların yer aldığını belirtmektedir. Buna göre, akültürasyon sürecinin baskısı nedeniyle, ikinci kuşak göçmenlerin yaşlı aile üyelerine bakım sağlama konusunda daha az istekli oldukları şeklinde bulgular mevcut olsa da birçok araştırma geleneksel aile değerlerinin ve kuşaklararası destek örüntülerinin mevcut olduğu bulgusuna erişmiştir. Bu araştırmanın bulguları da akültürasyon sürecinin Hollanda'daki birinci kuşak göçmenlerin ailelerindeki kuşaklararası ilişkiler ve dayanışma örüntüleri üzerinde etkili olduğunu, ancak kolektivist kültürün kuşaklararası ilişkiler ve destek örüntülerinin de halen varlığını koruduğunu göstermektedir.

Katılımcıların Sosyal Katılım ve Aktivite Düzeyleri ve Yaşam Memnuniyeti

Sosyal katılım ve aktivite düzeyinin yaşlıların yaşam kalitesini belirleyen önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir (Bowling, 2007; George, 2006). Katılım; sağlık ve güvenlik ile birlikte DSÖ'nün aktif yaşlanma politika çerçevesinin üç sütunundan birini oluşturmaktadır. Katılım sütunu bağlamında, yaşlıların sağlığının ve iyi olma halinin korunması için sosyoekonomik ve kültürel aktivitelere tam katılımları öngörülmektedir (WHO, 2002).

Sosyal katılım ile ilgili yapılan araştırmalarda aktiviteler, sosyal etkileşimi içeren aktivitelerden fiziksel aktivite türlerine ve bir bireyin gün boyunca gerçekleştirdiği aktivite kategorilerine kadar çeşitli şekillerde kavramsallaştırılmakta ve ölçülmektedir (George, 2006). SCP 2006 Hollanda Yaşlılık Raporunda sosyal katılım, “kuruluşlar için aktif olarak çalışmaktan kişisel ilişkiler kurma ve sürdürmeye kadar çok çeşitli aktiviteleri içeren kapsayıcı bir kavram” olarak tanımlanmıştır (Groenou ve Deeg, 2006, s. 217). Raporda sosyal katılım üç şekilde kategorize edilmiştir. Bunlar; bireyin esas olarak kendi gelişimine ve iyi olma haline odaklandığı bireysel olarak topluma katılım, bir kişinin istihdama, politik ve gönüllü kuruluşlara katılımı yoluyla toplumdaki gruplara veya bireylere hizmet ettiği sosyal katılım ve bireyin sosyal ağlara katılımıdır. Araştırmaya katılan yaşlı Türk göçmenlerin sosyal katılım ve aktivite düzeyi ile ilgili bulgular da bu üç kategori temelinde değerlendirilecektir.

Sosyo-Kültürel Faaliyetlere Katılım

Bireysel olarak topluma katılım şeklinde gerçekleşen sosyal katılım kategorisi, kültürel faaliyetlere, boş zaman faaliyetlerine ve spor aktivitelerine katılım gibi genellikle bireysel ve düzensiz bir şekilde gerçekleşen sosyo-kültürel katılımı kapsamaktadır. Katılımcıların bu kapsamdaki katılım ve aktivite düzeylerini ortaya çıkarmak amacıyla bir günlerini nasıl geçirdikleri sorulmuştur. Katılımcıların verdiği yanıtlardan bazıları şu şekildedir:

Bir günüm böyle geçiyor. Aç televizyonu. Televizyon... Dışarı çıkar gezerim. Biner tramvaya giderim, Zuidplein'e doğru giderim, mağazaları gezer gelirim. Otururum, yemek yaparım. Ev temizlemem ben, kız gelir temizler. Ütüm varsa bir iki ütü... Ütü varsa acele yaparsam onu yaparım yapmazsam çamaşırlarımı katlar, ütülenecekleri ayır. Abdestini al, namazını kıl, böyle günüm geçiyor. Akşam televizyona bakarım. (Leman).

Camiye gidiyoruz, namazımızı kılıyoruz, eve geliyoruz bir iki kuran okuyoruz, kitap okuyoruz okursak, okumazsak öyle geçiyor. (Ahmet).

Şimdilik gelip gidiyoruz gördüğünüz gibi. Burda (yaşlı faaliyet merkezi) arkadaşlarla sohbet, gazete okuma, derken işte vakit gelince gidip borcumuzu edâ etmek (yerine getirmek), çocuklarım başımda... (Ömer).

Şu televizyon çıkınca. Bu var ya. Hiç evden dışarı çıkamıyorsun. Ayağın bağlı buna. Çarşamba, perşembe evimizdeyiz, pazara neyim gideriz. Öyle. Televizyonda sevdiğimiz diziler olunca, onlara bakarız akşamları. Ondan sonra namaz kılarız, herkes yatar. (Şakir).

Pazartesi günü Hollandalı kadına gidiyorum. Salı günü yüzmeye gidiyorum. Çarşamba günü ekseriyetle çocuklar geliyorlar, öğleden sonra okuldan çıkınca. Perşembe gününü kendime ayırmışım geçmişim (gülerek). Cuma günü de gidip gönüllü çalışıyorum. Hafta sonu da bir arkadaşla giderim, bazen çarşıda buluşup, çay kahve falan içeriz. Ben aktif bir insanım yani. Duramam ben evde... Akşama kadar... Sen gelmesen ben şimdi kim bilir nerdeydim (gülerek). Yani ben öyleyim. Daha doğrusu oturup da beklemem çocuklarım gelsin beni görsün diye. Beklemem ben. Çocuklarıma da zor giderim, onlar gelsinler diyorum. Öyleyim işte ben. (Emel).

Yukardaki alıntılarda görüldüğü üzere, Emel dışındaki diğer katılımcıların genel olarak televizyon izlemek, alışverişe/pazara gitmek camiye gitmek ve ibadet yapmak şeklinde sıralanabilecek aktiviteleri gerçekleştirdiği görülmektedir. Bunun dışında yaşlı faaliyet merkezini kullanan katılımcılar merkezde sohbet etme, gazete okuma, okey oyunu oynama gibi aktiviteleri gerçekleştirirken, yaşlı bakım merkezinden hizmet alan kadın katılımcılar ise hafta iki gün düzenlenen öğle yemeği buluşmasına katılarak, sohbet etme ve kahve içme gibi etkinliklerde bulunmaktadır.

Katılımcıların spor aktivitelerine katılım örüntüsü incelendiğinde, katılımcılar arasında en yüksek aktivite düzeyine sahip olan Emel ve Selma'nın düzenli olarak haftada bir kez spor merkezindeki faaliyetlere katıldıkları ve yüzmeye gittikleri görülmektedir. Buna ilaveten, iki erkek katılımcı da düzenli olarak bisiklet sürdüğünü belirtmiştir. Katılımcılar arasında kültür ve hobi aktivitelerine katılım düzeyinin de oldukça düşük olduğu görülmektedir. Emel, Hollandaca ve Türkçe kitap okuduğunu, Selma da Türkçe kitap okuduğunu ifade etmiştir. Buna ilaveten, Selma düzenli olarak tiyatroya gittiğini ve örgü örmek ve dikiş dikmek gibi el işleri ile ve çiçek bakımı ile uğraştığını belirtmiştir.

Katılımcıların bilgisayar ve internet kullanma düzeyi incelendiğinde sadece üç katılımcının bilgisayar kullandığı görülmektedir. Katılımcılardan Emel, Fikret ve Ömer düzenli olarak internet kullandıklarını ifade etmişlerdir:

Canım sıkıldı mı giriyorum internete. Açıyorum gazete okuyorum. Mesela burda *Marktplaats* diye birşey var. Araba mı var alacağın veya ev eşyalarından falan... Bunlara bakabiliyorsun. Kafama takılan herhangi bir şeyi açıp güzel şey yapıyorsun. Bilhassa ben gazetelerle çok uğraşıyorum. Bakıyorum ama bağımlı değilim de. Ama gine de güncel olaylar yazarların gözünde nasıl... Makale yazarları hepsi farklı açıdan bakıyorlar olaylara ama hepsinin ortası nasıl? Memleket meselesi falan, bunun gibi... İyi oluyor bir yerde, iyi oluyor bilgisayar. Mesela Facebook'dan açıyorum, arada bir [.....]'yı seyreliyorum. Fakat sizin anladığınız şekilde değil. Kimseyle ilgim yok. Mobese kameralarla alınan filmler karşıma geliyor burada. Hatta geçen gece kanalın birinde dedi, kafana takılan bir fetvayı yazıyorsun internete, Mısır'daki El-Ezher Üniversitesi öyle bir program yüklemiş ki internette, bir müddet bekledikten sonra istediğin şekilde cevap karşına çıkıyor. Çok güzel bir şey. Açıp kapamayı bil bir tek. İnternet bankacılığından banka hesaplarıma bakabiliyorum. Kaç param var, nerden neyim gelmiş, ne kadar param kesilmiş, onlara bakıyorum ama ödemelerde daha biraz oğlanın yardımını alıyorum. (Ömer).

Ömer'in ifadelerinden internet kullanımı sayesinde anavatanında doğup büyüdüğü şehir ile bağlantısını sürdürebildiği, Türkçe gazete okuyabildiği, internet bankacılığını kullanabildiği ve ilgi duyduğu konularda araştırma yapabildiği görülmektedir. Khvorostianov, Elias ve Nimrod (2011) da İsrail'e eski Sovyetler Birliğinden göç etmiş yaşlı Yahudi göçmenlerin, ilgi alanlarını geliştirmek, sosyal ağlarını korumak ve genişletmek ve boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla internet kullandıkları bulgusuna erişmiştir. Dolayısıyla internet kullanımının, yaşlı göçmenler açısından anavatanları ile bağlantılarını sürdürebilmelerine ve boş zamanlarını değerlendirmelerine olanak tanınması açısından önemli bir aktivite olduğunu söylemek mümkündür.

AAMEE (2010) nihai raporunda, Avrupa'daki yaşlı göçmenlerin boş zaman faaliyetlerinin, yaşadıkları ülkenin yerli yaşlı nüfusunun gerçekleştirdiği boş zaman faaliyetlerine göre genellikle farklı olduğu ve bazı göçmen gruplarının boş zaman kavramına sahip olmadığı belirtilmektedir. Araştırmanın katılımcıları arasında Emel'in ardından aktivite düzeyi en yüksek katılımcısı olan Selma'nın, genel olarak Hollanda'daki yaşlı Türk göçmenlerin sosyal katılım ve aktivite düzeyi ile ilgili görüşlerinin bu bulguyu desteklediği söylenebilir:

Yani evet her şeyin var ama yaşayacak bir şeyin yok. Bir eğlence bilmezler. Tiyatroya gidiyorum diyorum, bakıyorlar yüzüme. O ne? Bir sinemaya gitmezler, bir tiyatroya gitmezler. Allahtan televizyonlar çıktı da... Çanak anten... Eskiden o da yoktu. O oldu da her şeyden bilgileri var. O çok büyük değişim yarattı. Çünkü ordan hepsini görüyorlar, görünce biraz daha farklı düşünüyorlar. Önceden yoktu. Hollanda televizyonları vardı, onu da seyretse de oluyordu seyretmese de oluyordu. Ama çanak antenler çok büyük değişiklik yaptı. Yoksa... Yani boş tular. Bir iş yapmayan, kendini oyalamayan depresyonda.

Araştırmanın eğitim düzeyi en yüksek katılımcısı olan emekli sosyal hizmet uzmanı Fikret'in görüşleri de Selma'nın görüşleri ile benzerlik taşımaktadır:

... Lokali (yaşlı faaliyet merkezi) kahve yaptılar hemen. Belirli bir alışkanlıkları içerisinde, bir araya geliyorlar, hep aynı kelimeler, aynı şeyler... Okey, kâğıt oynuyorlar. Kadınlar da kendi aralarında... Kimi camide, kimi evlerde. Bitti. Üç kadın bir araya gelip, kısır yapıp, akşama kadar dedikodu programı izliyorlarsa onlar için en büyük mutluluk. Başka dünyaları yok ki. Herhangi bir kulüplere, spor kulübü olsun, sosyal derneklere girip, kulüplere girip, onlarda faaliyet gösteren var... Var ama onlar daha genç yaşta belirli küçücük bir grup. 65 için yok. Neden zevk aldığını dahi bilemeyen insanlar.

Fikret yaşlı Türk göçmenlerin aktivite düzeylerinin düşüklüğü nedeniyle memnuniyetsizlik duymadığını, Selma da uydu yayınları ile Türk TV kanallarını takip edebilmenin yaşlı Türk göçmenlerin boş zaman geçirme sorununun çözümüne bir miktar katkı sağladığını belirtmektedir. Ancak Mustafa, Fikret ve Selma ile aynı düşüncede değildir:

Yaşlıların en büyük sorunu. Çanak antenden de sıkıldı insanlar artık. Monoton bir yaşam sürüp gidiyor.

Mustafa'nın ifadesine benzer şekilde Emine ve Meryem ve Leman'da aktivite düzeylerinin düşüklüğüne vurgu yaparak, bu durumdan ötürü yaşadıkları memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir:

Türkiye'dekilerde belliyor ki onlar böyle lüks yaşıyor da her şeyi yaşıyor da hani nereye gidiyok? Bir eğlenceye gitmiyok, ondan sonra bir sinemaya gitmiyok, Türkiye'dekiler her yere gidiyor. Bir eğlence oluyor gidiyorlar, düğün oluyor gidiyorlar, biz gitmiyok. Çok yakınımız olacak da gidecen. Yoksa gitmiyok. Bir yere gitmiyok. He çok yakının düğünü olursa gidiyok, o da nerdee. Zaten akraban yok burda. Kimin var. Öyle işte hayatımız devam ediyor anlıycan. (Emine).

Şimdi ihtiyarlar camide, lokalde otururlar. Gençler de kahvede. Çocuklarda okuldan eve, ondan sonra bilgisayarın başında. Evveli bir parklara falan güneş oldu mu gidilirdi. Şimdi yok. Piknik yapardık parklarda. Sürüyle toplanır giderdik. Herkes arabasına biner, yiyeceğini içeceğini alır. Akşama kadar orda oturur, top oynardık. Şimdi gitmiyorlar. Çünkü çocuklarda gitmek istemiyor. İlla internette oynayacağım. Sosyalleşme bitti. Bitti bitti öyle oldu yavrum, öyle oldu. Hayat bitti gibi yani. Şimdi burası aynı açık hapishane gibi oldu. Robotlaştı millet, robotlaştı biliyon mu? (Meryem).

Daha ben lale bahçesine (Keukenhof)¹⁹ gitmedim Esra biliyon mu? Çok güzel yer, televizyonda görüyorum ya. Çok güzel. Benim adam daha gitmedi. Kızım biz arabayla gitcektik. Anne beraber gidelim diyor da işte zamanımız olmadı. Daha yeni dedim kızıma. Daha lale bahçesine baban götürmedi beni dedim de anne gidelim diyor. (Leman).

¹⁹ Keukenhof, Hollanda'nın Lisse kasabasında bulunan dünyanın en büyük çiçek bahçelerinden biridir. Sadece mart- mayıs ayları arasında ziyarete açıktır.

Leman, Keukenhof gibi Hollanda'nın turistik yerlerine gezi düzenlenmesi için hizmet aldığı yaşlı bakım merkezindeki öğle yemeği buluşmalarında, diğer yaşlı kadın göçmenleri ve bakım merkezinin sahibini ikna etmeye çalıştığını ifade etmiştir:

Oraya da varıyorum. Ordaki gelenler de ne gelmişlerse aynı vaziyette duruyorlar hala. Hiç ilerleme yok. Ya diyorum geldiyseniz ya biraz açılın. Biraz uyum sağlayın. Nasıl geldilerse öyle. Bağırıyorum onlara, bir geziye gidelim. Biz bilmeyiz. Ya diyorum siz konuşun siz konuşmazsanız, ağlamanın âlemi var mı? Sen konuş. Ben konuşuyorum. [...] diyor ki sen bunların avukatı mısın diyecek, diyemez de... Bazen de diyor bunlar niye konuşmuyor. Diyorum siz de konuşun. Bana diyor bizi falan yere götürse, pişman yere götürse. Dedim sen bizi lale bahçesine götür. Götürcekti [...] bey... Pahalı. Dedim pahalı olan yere de biraz da herkes kendi versin.

Özellikle erkek katılımcıların emekli olduktan sonra boş zaman geçirme sorunu ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Eşi henüz bir yıldır emekli olan Leman erkek göçmenlerin emeklilik sonrası boş vakit geçirme konusunda yaşadıkları zorlukları eşinin durumunu örnek vererek açıklamıştır:

Amcan her gün evde. Kovalarsam gidiyor camiye, yoksa evde kılıyor. Giderse dışarı kovalarım gider yoksa evde oturur. Emeklilik kolay değil onlar için. Şimdi gidecek yer yok. Onun için Türkiye'yi istiyor. Nereye gideyim diyor, kahveye gitsem nereye gideyim. Camiye varıyom oturuyorum diyor, hangi bir gün oturcam. Gidip şöyle açık bir yerlere oturamıyom, nereye gideyim ben diyor. Oturuyor evde.

Leman, eşinin Hollanda'da boş zamanını değerlendirme olanağı olmadığını düşündüğü için Türkiye'ye geri dönmek istediğini belirtmiştir:

Türkiye'de olsa iner kahveye aynı dil... Bahçam var kapının önünde. Bizim köye evimiz 60 km. Altında araba gidiyoruz. Köyde tarlamız var. Giderim diyor oraya, bişey eker dikerim. Köyde evimiz var. Üç dönüm orda bahçemiz var. Gider gelirim orda bahçe ile uğraşırım, ben burda ne yapacağım diyor. Onun için diyor temelli dönelim.

Katılımcılardan Fikret'e göre yaşlı Türk göçmenlerin yaşlılık dönemiyle birlikte düzenli olarak camilere gitmesinin temel nedeni boş zaman geçirme sorununa çözüm bulmaktır:

Tevekkellikten (boşluktan, amaçsızlıktan) ... Başka yapacakları birşey yok ki. Ellerinde tutacakları bişey yok. Bir o kaldı. Hiç olmasa camiye gidiyor, orda kadınlarla Kuran okuyor, şunu yapıyor, bunu yapıyor... Hiç olmazsa beraberce toplanabilecekleri bir yer orası. Başka hiçbir kuruluş, yer, onları böyle toplu olarak kabul edebilecekleri bir durumda değil. Etmiyor. Kültürel farklılıklar var.

Hollanda’da yaşayan birinci kuşak Türk göçmenlerin en önemli sorununun boş zamanlarını değerlendirememeye olduğunu belirten Mustafa’nın ifadelerinin, Fikret’in yaşlı göçmenlerin camilere gitme nedenleriyle ilgili görüşlerini desteklemektedir:

Şu camiler olmasa daha kötü olacak halimiz. Kahve hayatı biraz daha şeydir... Oyun oynarsın, içki içersin, sigara içersin... Şu bu derken günlük masraf emekli için biraz ağır olur. Ama camiye gittin, 25 kuruş çay. Günlük masrafın iki, üç lira olur. Öbür türlü günlük masrafın 15 lira oldu mu ayda 450 lira yapar ki evde huzursuzluk olur. Okey, kâğıt, içki... Eve geç geldin hanımda sen yaşta eeee... Senelerce beraber, senin kokundan anlar içki içtiğini... Para nereye gitti? Nasıl cevap vercen? Onun için şükür Allaha biz huzurluyuz. Şu an, şu yaşantımızdan huzurluyuz.

Katılımcılardan Mehmet ise, 63 yaşında emekli olduktan sonra karşılaştığı boş zaman geçirme sorununu yaşlı faaliyet merkezine gelerek çözmeye çalıştığını belirtmiştir:

Emeklilik... Aslında yorulmuştum da yani boşluğa şöyle düştüm. Ne yapacağım, nerde vakit geçireceğim, bu açıdan biraz bocaladım. Sonra da burayı buldum. Buraya takıldım. Burda kaldım işte... Ağrılarım var, vücudunu dinliyorsun. Bir meşguliyetin yok. Burada geliyorsun beş taş atıyorsun, gidiyorsun yine aynı yere yatıyorsun geri. İnsan çalıştığı zaman, bir şeyle meşgul olduğu zaman her şeyi unutuyor. Kafanı oraya veriyorsun. Boş kalan insan ne yapacak? Dedikodudan başka bişey yapmaz yani. Üretir... Bu iyi bir şey değil, akılcı üretse iyi.

Mehmet her ne kadar çalışma hayatında yer almayı veya üretmeye devam edebileceği bir faaliyeti gerçekleştirmeyi arzu etse de yaşlı faaliyet merkezine katılımı sayesinde emekliliğe geçiş sürecinin psikolojik iyi olma halini çok daha olumsuz bir şekilde etkilemesine engel olmuş gözükmektedir. Dolayısıyla, yaşlı faaliyet merkezlerinin özellikle erkek göçmenlerin emeklilik sonrasındaki boş zaman geçirme ve sosyal ağlarının küçülmesi sorununun çözümüne katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Yaşlı faaliyet merkezleri dışında araştırmanın üç kadın katılımcısı hizmet aldıkları yaşlı bakım merkezinde haftada iki gün düzenlenen öğle yemeği toplantısına katılmaktadır:

İki gün [.....] oraya gidiyorum, benim iki gün oluyor. Bugün olmasa yarın yine ordayım mesela. Bugün böyle yarın yine ordayım. Çarşamba günü oluyor, çarşamba günü alışverişe giderim pazara. Bir dolanıp gelirim. (Leman).

Leman’ın anlatımından toplantılara yaşlı bakım merkezindeki haftalık toplantı günlerini temel alarak haftanın günlerini anlamlı bir şekilde periyotlara ayırdığı ve gerçekleştirmesi gereken zorunlu aktivitelerini buna göre organize ettiği anlaşılmaktadır.

Buna ilaveten, yaşı bakım merkezinde gerçekleşen haftalık toplantıların kadın göçmenler için evden dışarı çıkma ve sosyal hayata katılım fırsatı sağladığını söylemek mümkündür.

Sosyal Ağlara Katılım

Kişisel ağlara katılım ve bu ağların üyelerine destek sağlanması şeklinde gerçekleşen sosyal katılım biçimi öncelikle bireyin kendi iyilik haline odaklanmakta ve sosyal olarak ne kadar entegre veya izole olduğunu göstermektedir (Groenou ve Deeg, 2006).

Katılımcılardan Fikret, yaşı Türk göçmenlerin özellikle emekli olduktan sonra sosyal ağlarının çok küçüldüğünü belirtmiştir:

Türk yaşlıların artık bu cemiyette yaşı insan olarak kendi Türk yaşlılar haricinde belirli bir yerleri yok. Eskiden işte mesai arkadaşları vardı, şu vardı, bu vardı... Birtakım değişik gruplar halinde cemiyet içerisinde fonksiyon gösterebiliyorlardı. Şimdi o yok.

Erkek katılımcıların emeklilik sonrası yaşadığı sosyal ağlara katılımın azalması sorununun yaşlılık dönemine girilmesi ile birlikte kadın katılımcılar için de geçerli olduğu görülmektedir:

Çocuklar senin gittiğin yere gitmiyor. Onların yeri ayrı oluyor. Birde kafan götürmüyor bir yaştan sonra kimseye gitmeye. Oturayım kendi evimde kendi halimde diyon. Oturayım televizyona bakiyim diyon. İnsanın gidip gelmede canı istemiyö. Gidiyoruz biri haynadan, biri Konya'dan. Aynı dilin insanı değilsin. Evet, gidip geliyoruz görüşüyoruz da... Gidip geldiğimiz yerler var bizim yaşta olanlar... Türkiye'ye kimi temelli döndü. Kimi öldü. Gençlerle zaten gidip gelemiyon. Onlar senden ne anlasın. Benim yaşıtım şu arada hemen hemen hiç yok. Şurda bir kadının kocası öldü. Kızına gider. [.....] abla var. Adam evde ben bir yere gidemiyorum ki. Bende gidip gezen biri değilim biliyon mu? Kızım gelip götürmese bende gezmem. (Leman).

Leman dışında Emine de Hollanda'da sosyal ağının mevcut olmaması ve sosyal ilişki seviyesinin düşük olmasından dolayı yaşadığı memnuniyetsizliği dile getirmiştir:

... Hiç kolay değil. Dıştan görünüşte kolay gibi ama kolay değil. Burda kimsen yok mesela, hiç kimsen. Dört duvar arasında oturuyorsun. Bir hasta oluyosun yalnızsın. Bişeye ihtiyacın oluyor yalnızsın. Kolay değil yani. Bir sokağa çıkamıyosun, gidemiyorsun, oturamıyorsun. Şimdi yine oturuyorlar parkta markta, eskiden sokağa çıktın mı öyle bakışlırdı. Onlar, Hollandalılar... Öyle çıkmazlardı sokağa, oturmazlardı. Bize bööyle bakarlardı. Şimdi onlar da çıkıyor, onlarda değişti.

Katılımcılardan Hacer'in ifadeleri de yakın bir arkadaşla sahip olmanın önemini vurgulaması açısından önemlidir:

Bir arkadaşım vardı sizlere ömür. Üç sene oldu. İkinci sene bitti üçüncü seneye döndü. O öldükten sonra zaten ben biraz geriledim. Nereye gitsek birlikteydik. Bizi bağlasalar evde durmazdık. Şurda bir yer var yürüyüşe çıkardık ikimiz. O cebine bişey kor çıkardı, bende. Atıştırarak gider gelirdik. O nereye gidecek, mağazaya gidecek... Ben gidiyorum çabuk gel... İsterse böyle yağmur yağsın, hiç gözümüz görmüyordu o yağmuru. Kışın kıyamet çıkıp gidiyorduk.

Emel ise, yakın bir arkadaşına sahip olması dışında geniş bir sosyal ağına sahip olduğu için son derece memnundur:

.... Mesela [.....] ile salı günü öğleden sonra çarşıda oturur bir balık yeriz. Sonra otururuz... Bir kahve, çay içeriz. Çevrem çok benim. Dernekte de öyle. Ben çok aktif bir insanım. (Emel).

Eşini yıllar önce kaybeden ve Hollanda'ya birlikte göç ettiği en küçük kızı da Türkiye'ye geri dönüş yapan Selma'nın üç çocuğu da Türkiye'de yaşamaktadır. Kızının geri dönmesi ile birlikte Hollanda'da tek başına kalan Selma buna rağmen Türkiye'ye dönmek konusunda kararsızdır:

Türkiye'de yaşamak daha güzel. Çünkü ailen orda, çocukların orda. Ama burayı da bırakamıyorum. Karar da veremiyorum. Dönersen diyorum orda rahat eder miyim? Burayı arar mıyım acaba diye düşünüyorum. Çünkü burda daha rahat yaşıyorum şu anda. Orda da rahatım da... Orda bir çevrem kalmamış. Hep dağıldı. Evde oturan bir insan değilim. Oraya gidince evde oturuyorum. Yazın gitmediğim zaman hep evde... Kışı var... Kışın daha zor. Kurslara katılsam... Artık git gel... Bir yerlere katılmam gerekir çünkü boş oturamayacağım. Boş oturan bir insan olsam, hadi. O zaman sıkılırım, bunalırım yani boşluğa düşerim. Onu düşünüyorum. Burada çevrem çok. Gidip gelmelerim çok. Olmasa çıkıyorum hiç tereddütsüz. Bir yere gidiyorsun, geliyorsun. Karar veremedim bir türlü. Ne yapacağıma karar veremedim.

Selma'nın Türkiye'ye geri dönme konusunda yaşadığı kararsızlığın altında yatan nedenler arasında Türkiye'de yalnızlığa ve sosyal izolasyona maruz kalma endişesi olduğu görülmektedir:

Daha ne zaman dönerim Türkiye'ye onu kestiremiyorum. Türkiye'ye gittiğim zaman tamam gideceğim diyorum, buraya geldikten sonra diyorum ki ben burda rahatım. Çünkü hakikaten çevrem çok burda. Türkiye'de kalmadı hiçbir şey. Hiç kimsem yok. Mahallemde kimse kalmadı. Herkes başka başka. Bir tane arkadaşım vardı, o da vefat etti. Akrabalarım... Bir abim var Türkiye'de. Abimde vefat etti. Yengem var, yeğenlerim var. Başka kimse yok. Çocuklarım var. Evet, çocuklarım var ama yani eş, dost, akraba veya arkadaş çevre edinmek gerekir. Oraya gittiğim zaman ben evde boş oturamam. İmkân yok oturamam. Eee her gün de gidip sokaklarda dolaşacak halim yok. Çevre edinmem biraz zor olur diye düşünüyorum. Burda da rahat olduktan sonra... Bir sıkıntım yok çok şükür. İşte bir hasretlik var. Çocuklara hasretlik var. Yanında olamıyorsun, o var.

Selma'nın aksine Hollanda'da yoğun bir şekilde yalnızlık ve sosyal izolasyon duygusu yaşayan Emine, duygularını şu şekilde dile getirmiştir:

Bunalıma giriyorum bunalıma... Sonra güneş görmüyon, bir yere çıkamıyon. Komşun yok bir diyalog kurasın... Ne yapacan? Türk varda diyalogum yok onlarla. Bir [.....] abla ile konuşuyom. Birde İstanbullu bir arkadaşım var, o da izne gitti zaten. Bir iki kişi var yani diyalogumun olduğu. Öyle herkesle anlaşılamam. [.....] abla ile sırdaşlık yaparım. Bir tane yeter. O bana dertlenir, ben ona. Öyle geçiyor. Gitti o izne... diyom ki sen gittin ben daha iki hafta burdayım, canım sıkılıyor diyorum. Geçer geçer, iki hafta geçer diyor.

Emine bir süreliğine de olsa içinde bulunduğu sosyal izolasyon ve yalnızlık duygusundan kurtulmak için Türkiye'ye gitmek istemektedir:

... Onun için naapacan? Diyom kafamı dinleyim... Gideyim de diyorum Türkiye'de. Bir kafamı dinleyeyim ya. Ne güzel... gezerim, giderim. Suların kenarına giderim... Irmağın yanına giderim. Benim arkadaşlarım dolu orda. Ben oraya gidiyorum işte orda [.....]'da, köye gidiyorum, yaylaya gidiyorum, etrafım hep akraba, kimi yeğenim, kimi kardaşım, kimi halamın kızı, kimi amcam, kimi amcamın çocukları, kimisi halamın çocukları, etrafım hep kendi milletim.

Fiori, Antonucci ve Cortina'ya (2006) göre, yaşlılarda depresyonun önlenmesi açısından arkadaşlarla kurulan ilişkiler, aile üyeleri ile kurulan ilişkilerden daha önemlidir. Yaşlılık döneminde aile desteği genellikle zorunlu olarak görülse de, arkadaşlık yaşlılara özerklik duygusu sağlamaktadır. Bu nedenle, yaşlı bireyler kurdukları arkadaşlık ilişkileri sayesinde özdeğerlerinin yeniden onaylanmasını sağlamakta ve toplulukları ya da toplumlarıyla bütünleşmektedir. Benzer şekilde, Wong, Yoo ve Stewart (2007), arkadaş ve duygusal desteğe sahip olmanın Amerika'da yaşayan yaşlı Koreli göçmenlerin psikolojik iyi olma halini olumlu yönde etkilediği ve depresyona yakalanma riskini azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde, katılımcıların anlatılarından da yakın arkadaşına sahip olan katılımcıların yalnızlık duygularının azaldığı ve psikolojik iyi olma hali düzeylerinin arttığı görülmektedir.

Gönüllük Faaliyetlerine Katılım

Katılımcıların politik ve gönüllü kuruluşlara katılım yoluyla toplumdaki gruplara veya bireylere hizmet ettiği sosyal katılım örüntüleri incelendiğinde, sadece Emel'in gönüllü olarak dernek çalışmalarına katıldığı görülmektedir:

Eskiden beri ve halen daha derneğe giderim... Ben dernekte çok aktifim. Mesela bir cenaze olur veya bir Can Aşı olur veya Cem olur... Yemekleri falan hep ben yapıyorum. Ben aktifim, ben öyle evde iki duvar arasında oturup ta duramam. Ben öyle bir tipim. Ben aktif bir yaşıyım (kahkaha atıyor).

Diğer bir kadın katılımcı Selma da yaşlı bakım kursunu tamamlayarak gönüllü olarak huzurevinde çalıştığını anlatmıştır:

İşte okula gittim. Onun dışında bir kursa katıldım ben. Bir hemşire hanım veriyordu kursu. Yani hasta olunca kendine nasıl bakarsın, ilacı nasıl kullanırsın, hastalığını nasıl anlarsın? Ben onu yaşlı bakım kursu diye adlandırdım (gülüyor). Yani bir hastayı nasıl kaldırırsın, yatağına nasıl yatırırsın. İki sene ona devam ettim. Diploma aldım ondan. Onun vasıtasıyla huzurevinde haftada bir gün gönüllü çalıştım. Üç senede orda çalıştım. Haftada bir gün gönüllü gidiyordum. Ne yapıyordum? Günlük gelen hastalar vardı, onlarla... Oturuyorlar mesela, onların çayını kahvesini dolduruyorsun, yanlarında oturuyorsun, dinliyorsun onları. Bişey yapmana gerek yok yani, otur yanında dinle. O hasta mutlu oluyor o şekilde. Öğlen yemeklerini hazırlayıp önlerine koyuyorsun... Bir senede öyle çalıştım. Yani dolu dolu vaktim geçti.

Emel ve Selma dışında sosyal hizmet uzmanı olan Fikret de 65 yaşında emekli olduktan sonra beş yıl boyunca gönüllü olarak çalışmaya devam ettiğini belirtirken, Mustafa da sekiz yıl boyunca cami idaresinde görev aldığını açıklamıştır. Katılımcıların gönüllü olarak yapmış olduğu çalışmaları büyük bir gururla anlatmalarının yanı sıra gönüllü faaliyetlerde yer alarak sosyal ağlarını genişletmiş ve aktivite düzeylerini artırmış olmaları, Reichert ve Weidekamp-Maicher'in (2005), gönüllü çalışmanın yaşlıların yaşamına anlam katma potansiyeli olduğu ve gönüllü çalışmalara katılan yaşlıların sosyal ağlara dâhil olabildiği ve böylece aktivite kapsamalarını genişletebildiği şeklindeki bulgusunu doğrular nitelikte olduğu görülmektedir.

Hollanda'nın Toplumsal Özellikleri ve Katılımcıların Yaşam Memnuniyeti

Araştırmanın 17 katılımcısından biri dışında diğerleri Türkiye'ye geri dönmek amacıyla Hollanda'ya göç ettiklerini belirtmiştir. Örneğin, 72 yaşındaki Şakir Hollanda'ya göç öyküsünü anlatırken “Böyle olacağını bileydik bu kadar uzun kalmazdık” diyerek sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

Niye dersen, ben iki sene, üç sene çalışacağım, para biriktireceğim, gideceğim umuduyla... Yoksa böyle uzun kalacağımı bilsem kim kalır. Biz değil, bütün Türkler öyleydi yani. Şartlar bizi burada bıraktı. Yoksa biz buraya kalıcı gelmedik. Çünkü bizim Türkiye'mizdeki bir sevgi vardı. Kafamız, fikrimiz oraydı. Yine bir sevgisi olsa da şartlara bakıyorum...

Mevcut durumda, 65 yaşını dolduran Türk göçmenlerin anavatanlarına geri dönmeleri için hiçbir yasal engel bulunmamaktadır. Hollanda devleti menşe ülkelerine geri dönecek olan emekli göçmenlerin aylık ödenek haklarını ‘Hollanda Geri Dönüş Yasası’ ile güvence altına almıştır. Ancak, Şakir'in anlatımında Türkiye'ye geri

dönmeme nedeni olarak gösterdiği Hollanda'daki 'şartlar', bu çalışmanın Kuramsal Çerçeve bölümünde bahsedilen Veenhoven'ın (2000) yaşam kalitesi modelinde çevrenin "yaşanabilirliği" kavramı ile belirttiği ülkelerin vatandaşlarına sağladığı koşullar ve hizmetler ile toplumsal özelliklerini ifade etmektedir. Katılımcıların, özellikle yaşlılar açısından Hollanda'nın yaşanabilirlik özellikleri ile ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir.

Sağlık Hizmetleri

Yaşlılık döneminde artan sağlık sorunları nedeniyle sağlık hizmetlerine duyulan gereksinim artış göstermektedir. Dolayısıyla, yaşlılık döneminde sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği ve kalitesi yaşlıların yaşam kalitesi açısından son derece önemlidir. Bu nedenle, araştırmanın katılımcılarına Hollanda'daki sağlık hizmetleri ile ilgili görüşleri sorulmuştur. Araştırmanın katılımcılarının Hollanda'daki sağlık hizmetleri ile ilgili değerlendirme yaparken sürekli olarak Türkiye'deki sağlık hizmetleri ile karşılaştırma yaptığı görülmüştür. Bu durum, Vertovec'in (2009) anavatanı ile göç ettiği ülke olmak üzere iki ülkede birden yaşayan çift pasaporta sahip göçmenlerin özellikleri ile ilgili olarak "göçmenlerin yaşam alanlarının iki odaklı hale geldiği ve 'anavatanlarındaki' durumlarını 'göç ettikleri ülkedeki' durumlarıyla sürekli olarak karşılaştırdıkları 'ikili bir referans çerçevesi' geliştirdikleri şeklindeki" (s. 67) bulgusunu kanıtlar niteliktedir. Araştırmanın katılımcıları, Hollanda'daki sağlık hizmetlerinden son derece memnun olduklarını, buna karşılık Türkiye'deki sağlık hizmetlerinden hiç memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların Türkiye'deki sağlık hizmetleri ile ilgili olarak en çok eleştirdikleri konu, sağlık personelinin hastalara olan yaklaşımıdır:

Hollanda'nın sağlık ve bakım sistemi Türkiye'ye göre çok çok iyidir. Tabi şimdi bilmem ama bence yine de aynı. Çünkü benim Türkiye'de başıma bir olay geldi. Annem akciğer kanseri olmuştu. Devlet hastanesine götürdük. Kartal, Maltepe, İstanbul'da. Kadın ayakta duramıyor. Hastanede kan veriyorlar, kan yok. Teyzemin oğlu ile sabahtan çıktık, taa karşıda [.....] hastanesinden kan bulduk getirdik. Kan verdik, kan getirdik. Ondan sonra hemşireye dedim ki, bir tane sandalye yok mu, kadın ayakta duramıyor. Yok dedi, yok. Ondan sonra orda bir bağırdım, çağırdım... Baktım teyzemin oğlu içeri girmiş. Ona demiş ki senin teyzenin kızı çok şey yaptı. Burası Avrupa değildir demiş. Ya Avrupa değil dedim, Avrupa'da affedersin hayvanlarına bu muameleyi yapmıyorlar ya. Yani o yüzden ben Türkiye'nin doktorlarından hiç memnun değilim. Daha doğrusu hastanelerinden memnun değilim. Buranın sağlık sistemi iyi yani, ben seviyorum burasını. (Emel).

Sağlık sistemi buranın çok iyi. İki, üç sene evveli rahatsız oldum... Daha evvelen de oldum... Vallahi adamlar hiç yakamı bırakmadılar. Günde üç tane doktor

götürdü, gezdirdi. Kadın oda oda götürdü... Ordan oraya götürdü beni. Araştırma yaptı. Her tarafı muayene ettiler. Hiçbir taraf bırakmamak şartıyla. Ne senin annen ne senin kız kardeşin ne de senin baban ne de senin annen burdaki o hizmeti yapmaz. Affedersen... Erkek olsun kadın olsun... Hastaneye düştü mü ayıp yerlerini bile tıraş ederler. Bunu inkâr etmemesi lazım. Orda bazı yaşlılar muayene oluyor yahut da ameliyat oluyor idrar yollarından affedersen... Bazı anlatıyorlar ya burası bambaşkaymış diyorlar. Anladın mı? Türkiye’de nerde böyle? Burayla Türkiye’yi bir ayar edemezler. (İbrahim).

Sağlık sistemimiz iyidir. Hiçbir problemimiz yok. Benim şurada bir hastane var [...] diye orda doktorum var. 25 senedir gider gelirim Allah razı olsun adam çok yardımcı olur çok şey eder. Her altı ayda bir kontrole giderim bağırsak kontrolü. Taa 81 de ameliyat oldum, daha beni kontrolden düşürmez. Öyleleri de var, iyisi de var kötüsü de var. Ama iyi. Türkiye’de bazı problemler oluyor. Televizyonda seyrediyoruz ama eğer iyi kontrol ederlerse, Türkiye’de de güzel bakıyorlar da bizim insanlarımız biraz şey oluyorlar o bakıcılar biraz kendi kendilerine problem çıkarıyorlar, hastaya bakmıyorlar dövüyorlar, sövüyorlar, bi şeyler yapıyorlar, ya olmayacak şey bakıyorsan paranla bakıyorsun, Allah rızası için bakıyorsun niye eziyorsun adamı ki. Bakamıyorsan git dışarda bir sürü adam var o işi yapacak adam. Onun için burda hiç öyle bişeylen karşılaşmadık. Karşılaştık bile hastanede yatarken mesela hemşire problem çıkardı sana... Gereken yere şikâyet ediyorsun onu ordan alıp başka yere atıyorlar, yani hiç şey etmiyorlar. (Ahmet).

Çok saygılılar insana. Hemşire bana dokuncak böyle yapıyor, elini ısıtıyor. Şimdi dokunacam korkmayın diyor. Yalan gibi yani. Dokuncam korkma diyor. Türkiye’de bir kan aldırma gidiyorsun, (ses tonunu yükselterek) get filan yerde kanını aldır da gel. Yokarı git. Git de gel. Aşağı git. Oraya git. Para yatır gel... (Zeliha).

Katılımcıların Türkiye’deki sağlık sistemi ile ilgili olarak eleştirdikleri diğer bir konu ise hastanelerdeki refakatçi uygulamasıdır:

Mesela Türkiye’de hasta olursun senin yanında birisi kalır. Burası öyle değil, bir ziyaretine gidersin, çıkar evine gidersin. (Emel).

Sağlık iyi. Bir hasta olan hemen ambulans geliyor, alıyor, götürüyor. Türkiye gibi başında ney bekleme yok. Orda sana her şeyleri bakıyor. İyi sağlık şeyi. Öyle bir şikâyetimiz yok sağlıktan. (Emine).

Türkiye’de hastanelerin kalabalık ve hizmet kalitesinin yetersiz olduğu da dile getirilen bir diğer husustur:

Türkiye’de sağlık sorunu çok. Çünkü hastaneler çok kalabalık. Gezmeye çıktığım zaman devlet hastanesi var görüyorum. Hınca hınç dolu. Her gün öyle dolu. O hastalar kapılarda kalıyor. (Selma).

Şimdi sağlık biraz iyi. Yine de kalabalık. Aynı gün mü hasta oluyor bu millet. Aynı gün mü geliyor hastaneye? (Meryem).

Eskiden sosyal sigortalar vardı, herkes oraya yığılıydı. Bir sefer ben gittim, 15 kişi aldılar içeri. Bir doktora 15 kişi. [...]’u götürmüştüm. Bide baktım 15 kişinin hiçbirisi kalmamış. Hemşire geldi, iğne vuracağım dedi. Dedim doktora muayene olmadık. Olsun dedi... İğne de şöyle kocaman... Oğlan gördü, bi bağırdı... O zaman küçüğüdü. Canım sıkıldı, kızdım. Gittik eczaneden hap aldık, öyle geçti de... Diyeceğim şimdi iyi, o günleri gördük ya. Buraya bakarak iyi değil de yine de iyi. Oturak koymuşlar hiç olmazsa. Özel hastaneler açtılar. (Şakir).

Şakir, Türkiye’de özel sağlık hizmetlerinin yaygınlaşmasını “gelişme” olarak algılamaktadır, ancak onunla aynı düşünce de olmayan katılımcılar bulunmaktadır:

Geçen sene mikrop kaptım. Onu da özelde (özel hastanede) kaptım o mikrobi biliyor musun? Özelde mikrop kaptım, özelde... Devlet hastanesinden daha kalabalık olmuş özeller. Şimdi hepsini bir kullanıyorlar ya artık. Keşke özel, özel kalaydı. Devlet hastanesi, devlet hastanesi kalaydı. Sigorta, sigorta kalaydı...(Hacer).

Kocam o zaman Türkiye’ye dönmüştü. Türkiye’de bir hastaneye gittik. Amaaan o hastane beni deli etti. Sonra kızdım. Dedim, adam dedim, sen ölürsen ölümü hak edersin, ben niye öleyim? Benim eniştemin kardeşi profesördür... Ver ben telefon edeyim dedim, vermedi telefonu. Eve gitcem evde telefon ederim dedim. Neyse, telefon etti. Dedi, bacanak böyle böyle... Bir hafta kaldık o pis hastanede. Sonra özel hastaneye gittik. Beş gün kaldık. 3000 Avro verdik. Hep para tuzağı. (Nihal).

Hacer, Türkiye’deki özel sağlık kuruluşlarının hizmet kalitesinin yeterli olmadığını vurgularken, Nihal de devlet hastanelerinin hizmet kalitesinin düşük, özel hastanelerin ise hizmet maliyetinin yüksek olmasından dolayı şikâyet etmektedir. Nihal’in yanı sıra bazı katılımcılar da özel sağlık hizmetlerinin maliyetinin çok yüksek olduğunu düşünmektedir:

Sağlık konusunda Türkiye son yıllarda biraz geliştirdi. Biraz yatırım yaptı ama... Ama mesela geçen hafta biraz şuralarım ağrıdı... Gittim ev doktoruna... Şüphelendim yani, eklemlerimi mi üşüttüm... Film çekirdim, baktı... En son bişey yok dedi. Burda demek damar şey olmuş dedi, *spion pijn* yani adale ağrısı... Geçti işte. Ama o kontrolü yaptırdıktan sonra benim psikolojim düzeldi. Ama Türkiye’de bunu yaptırman için ne kadar para vermek lazım? Buralarında bu faydaları var yani. (Mehmet).

Özel hastaneye gidersen çok yüklü. Kimse kaldıramaz onu yani. Zannetmiyorum kaldırsın. Düşük maaş alanlar özel hastanede nasıl muayene olacak. Kirası var, yemesi var mesela. Şimdi ben Türkiye’de ameliyat oldum beş kuruş ödemedim çünkü sigortam karşıladı. Özel hastanede muayene oldum. Hiç ne kalabalık gördüm ne bişey. İltifatım da ona göre oldu. (Selma).

Katılımcıların Türkiye’deki sağlık hizmetleri ile ilgili olumsuz olarak algıladıkları diğer bir konu devlet hastanelerinin çalışma düzeni ile ilgilidir:

Mesela sabah gidiyorsun Türkiye’de... Bir numara alıyon... Bekle, bekle, bekle, bekle... Saat 12’ye kadar ya sıra geliyor ya da gelmiyor. Bu sefer doktor gidiyor.

Filanca saatte gelin. Gidiyon. Doktor gelmedi, filanca günde gelin. Yani sağlık sorunu Türkiye’de bu. Burda kesinlikle saatini veriyor. Gününü veriyor. Dakkanı veriyor biliyor musun? Gidiyorum orda hemen işin bitiyor. Çıkıp geliyorsun. (Hacer).

Türkiye’de yaşadığı süre boyunca köyünde ikamet eden bir katılımcı ise Türkiye’deki sağlık hizmetlerine erişim konusunda sorunlar yaşadığını belirtmiştir:

Numara bitti yok yarın bi daha gel. Ben dee kalkmışım 30 km yoldan gelmişim icabında. Yarın bi daha nasıl gelem. Hadi yarına kadar ölüyosam. Sen bi numara veremiyon mu? Numara bitti kapatıyon... Ya acil bi hasta gelirse? Burda her şey saatinde. İstedğin zaman, randevülü. Türkiye gibi bekleme yok. Sabah gidipte akşama kadar dolanıp gelmek yok. Saatinde gidiyon, saatinde gidip geliyon. (Zeliha).

Kalp-damar sistemi ile ilgili sağlık sorunları nedeniyle sık sık hastaneye başvurmak zorunda kalan Hacer, Türkiye’deki sağlık sistemi ile ilgili duyduğu memnuniyetsizliği Hollanda ve Türkiye’deki hastaneye erişim ve sağlık hizmeti alma deneyimlerini karşılaştırarak anlatmıştır:

Oraya gittiğimde bir hastaneye gidiyorum, ben üç kişiyi bir habar ediyorum. Kocam götürüyor. Bacım benimle gitmek zorunda kalıyor. Bende onlarla gitmek zorunda kalıyorum kendim için. Ne kaybım var? Bir gün akşama kadar kaybım var. Bir gün akşama kadar hastanelerle kaybım var. Gelelim buraya. Ben yarın sabah kan aldirmaya gideceğim. Ne Ahmet’i ararım, ne Mehmet’i ararım ne Hasan’ı ararım, ne Hüseyin’i ararım. Burdan çıkar giderim. Ordan kanımı aldırırım. Saat 13’de masajım var. Hiç kimseyi aramam giderken. Hastayım ama hiç kimseyi aramam. Masajıma da giderim. Önümüzdeki hafta Çarşamba yine gideceğim. Pazartesi yine gideceğim kan aldirmaya aynı yere. Yine kimseyi aramıyorum. Ame ben Türkiye’de üç kişiyi bir habar ediyorum. Kendim, bacım, kocam.

Hacer’e göre Türkiye’deki sağlık sistemi, yaşlıların hizmet alması açısından elverişli değildir:

Bizim Türkiye’de hastaneye Allah kimseyi düşürmesin. Yaşlılarımıza hiç hürmet yok. Burda sorunlarını hallediyorlar. Türkiye’deki yaşlıların sorunları hallolmuyor.

Katılımcılardan İbrahim de Hacer’in görüşlerini destekleyecek şekilde, Hollanda’nın sağlık sisteminin Türkiye’dekinin aksine yaşlıların ihtiyaçlarını karşılayacak ve onların mağdur duruma düşmelerini engelleyecek şekilde yapılandırıldığını belirtmiştir:

Burada imkânlar çok. Şimdi sen burada hastalanırsan ev doktoruna telefon edersen mecburi gelir. Seni biraz şey görürse. İlacı sana getirttiriyor sen gitme, telefon ettiriyor eczaneye ayağına getirttiriyor. Burada sana ambulans geliyor, seni götürüyor, getiriyor. Seninle ilgileniyor. Türkiye’de bunlar olmuyor. Adam

kaza yapıyor, yolun ortasında ölüyor, gidiyor. Ondan sonra durmadan doktorları dövüyorlar. Türkiye’de sağlık işi... Biz rahatız burda.

Eşinin vefat etmesi ve kızının da Türkiye’ye geri dönmesiyle Hollanda’da tek başına yaşamaya başlayan Türkiye’ye geri dönmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak, Türkiye’deki sağlık sisteminin yetersiz olduğunu görüşünü taşıyan Selma geri dönme kararı almakta oldukça zorlandığını ifade etmiştir:

Beni tek bağlayan burda sağlık diye düşünüyorum. Ortamdan, mahallemden, yaşadığım yerden ziyade sağlık daha çok bağlıyor. Gidersem sigortam kapanacak burda. Sosyal sigortalara düşcem. O da... Ee gittikçe yaşılanıyorsun, sağlığın bozuluyor. Mesela arkadaşlar falan git ne duruyorsun burada... Çocukların orda... Evet, çocuklarım orda ama... Benim de kendim için yaşamam gerekiyor. Çocuklarım var biliyorum. Kimsem yok [Hollanda’da]... Ama dönersem işte sağlığım... Türkiye’de sosyal sigortalardayım. Ama sosyal sigortalarda da biraz zor ya... Zor. Düşünürsen... O kalabalığı kesinlikle çekemem. Daha yaşlandığımı düşün. İşimi yapamayacak duruma geldiğim zaman mutlaka dönmek zorunda kalacağım. Şu an kendime güveniyorum, duruyorum. Kendime güvenmezsem zaten duramam. Ama işte sağlık sorunu çözülmesi için bilemiyorum ne yapmak lazım. O zaman dönersin.

Türkiye’deki sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğunu düşünen Emel de bu durumun Türkiye’ye geri dönmeme kararı almasında son derece belirleyici bir faktör olduğunu belirtmiştir:

Sağlık sektörü yüzünden de olsa Türkiye’de yaşamak çok zor. Belki gidersin, gezersin, elinde paran var, götürür harcar gelirsın ama orda kalmak... Bilmiyorum valla. Ülke güzel. Bizim ülkemiz çok güzel de işte...

Katılımcıların anlatımlarından da görüldüğü üzere, Hollanda’daki sağlık hizmetlerine erişim kolaylığı ve hizmetlerin kalitesinden duyulan memnuniyet, yaşlı göçmenlerin anavatanlarına geri dönmeme kararı almalarına neden olacak düzeyde yaşam memnuniyetleri üzerinde etkili olabilmektedir. Ayrıca bu araştırmanın bulgularının, Tse’nin (2014), Yeni Zellanda’daki yaşlı Çinli göçmenlerin sağlık hizmetlerinden duydukları memnuniyetin yaşam memnuniyetlerini artırdığı bulgusunu da desteklediği görülmektedir.

Sosyal Hizmetler

Hollanda’da sosyal hizmetler kapsamında yaşlılara yönelik evde bakım hizmetleri sunulmaktadır. Hollanda’da evde bakım, “uzun süredir devam eden işlevsel veya psikososyal sağlık kısıtlamaları nedeniyle günlük aktivitelerini gerçekleştiremeyen kişiler için ev ortamlarında sunulan bir dizi hizmet” şeklinde tanımlanmaktadır. Evde bakım

hizmeti; “yara bakımı, ilaç verilmesi gibi evde tıbbi bakım hizmetlerini, giyinme, banyo yaptıрма, kişisel temizlik, yeme ve içme konusunda yardım gibi kişisel bakım hizmetlerini ve çamaşırların yıkanması, temizlik yapılması, ortalığın toplanması, yemek ve alışveriş yapılması gibi çok çeşitli ev işlerini içeren evde yardım hizmetlerini” kapsamaktadır (Verbeek-Oudijk, Woittiez, Eggink ve Putman, 2014).

Katılımcılara, yaşlılara yönelik sunulan sosyal hizmetler ve evde bakım hizmetlerini kullanım durumları sorulduğunda, iki katılımcı dışında tüm katılımcıların evde bakım hizmetlerinden faydalandığı görülmektedir. Leman ve Zeliha kendilerinin yemek yapabildiğini, temizlik ve ütü gibi ev işlerini ise kızlarının ve gelinlerinin üstlendiğini belirtmişlerdir. Katılımcılardan Hatice de evde bakım hizmeti dışında kısmi felçli olan eşi için kişisel bakım hizmetinden faydalandığını belirtmiştir.

Evde bakım hizmetlerinden faydalanan katılımcılar bu hizmetler ile ilgili görüşlerini şu şekilde açıklamışlardır:

Haftada iki gün temizlikçi gelir... 2.5 saat... Mesela salı günü, cuma günü... Nasıl diyorsan, nerden istiyorsan, söyle yenge derler. Temizlerler, giderler. Ütüyü de yapar. (Mustafa).

Bakım çok iyi. Hasta olanlara, yaşlılara. Onu belediye diyor ki sana temizlikçi göndereceğiz, hatta daha rahatsızsa affedersin, banyo yaptıрма... Efendime söyleyeyim, yani çamaşırını yıkar, ütüler... Her şey var. (İbrahim).

Evde bakım hizmetleri dışında sosyal hizmetler kapsamında yaşlılara yönelik destekleyici diğer hizmetler de bulunmaktadır:

Sağlık bakımından ne lazımsa gerekeni yapılıyor, araba veriyorlar, kimse kimseye muhtaç değil. (Adnan).

Mesela burdan bir yere gideceğiz. Taksiye telefon ediyoruz. Geliyor. Alıyor bizi nereye gideceksek götürüyor. Döneceğimiz vakit tekrar telefon ediyoruz. Gene alıp götürüyor. Şimdi bir taksi çağırsak 15-16 lira alacağı yere, 170 kuruşa götürüyor bizi. Aybaşında onun hesabı gelir ne kadar gittiysen. Aylıktan otomatikman keserler. (Mustafa).

Allaha şükür rahatımız iyi. Asansörlü istersen asansörlü ev veriyorlar. Taksi ile getirip götürüyorlar. Veriyon üç dört kuruş. Ondan Allaha şükür burda iyiyiz. (Ahmet).

Evde bakım ile diğer sosyal hizmetlerden faydalanan katılımcıların bu hizmetleri kullandıkları için memnun oldukları görülmektedir. Bunun nedenleri arasında, yaşlı göçmenlerin bu hizmetler sayesinde bağımsızlık duygularını koruyabilmelerinin yer aldığını söylemek mümkündür. Örneğin bazı katılımcılar, Hollanda’da yaşlılara sağlanan

bakım hizmetlerinin çocuklarından destek almadan günlük hayatlarını devam ettirebilmelerine olanak sağladığını ifade etmişlerdir:

Dışarda... Alışverişte demiyor ki senin oğlun var kızın var, alışverişi senin oğlun, kızın yapsın demiyor. Birde bana araba vermiş, ben aşağı inerim onu yürütürüm, her şeyimi alırım, buna koyarım, yukarı çıkarırım. Yaşlıyı kimseye muhtaç etmiyor Hollanda hükümeti. Demiyor ki senin oğlun var, kızın var, sana baksın. (Nihal).

Sonra öldüğümüz zaman... Buradaki ölüm sigortasını yaptırdık. Hiç kimseye bağımlı olmadan alıp seni mezara gömüyorlar. Bitti. Şimdi burda emekliyim... Emekli maaşım var. Herhangi birşey olduğu zaman o maaşla beni yaşlılar evine koydukları zaman orda yatarsın, iki lokma ekmeğini yersin, kimseye muhtaç olmazsın. Türkiye’de gençliğimin geçtiği senelerde başkalarına muhtaç olmanın korkusunu yaşadım. Herkes de vardır o [korku]... Halen var kadınların çoğunda... Annem çok genç yaşta vefat etti. Fakat kayınvalidem... Kendi geliri yok. Varsa torunlardan dolayı... Kadın çok zor durumda. Çok müşkül durumda. 88 yaşında kadın. Buna rağmen gene üzüntü çekiyor. Çok korkunç bişey. (Fikret).

Burda o şansımız var. Çocuğa muhtaç etmiyorlar. (Ahmet).

Çocukların bakmazsa bakıcı gelir, burda hepsi var. Banyonu bile yaptırmaya geliyorlar. 40 sene oldu benim daha mı gelmesin? Ömürlerimizi burda tükettik. (Hacer).

Gençler için her şey kolay ama yaşlılar için zor. Zor durumdayım. Burda mesela yardım veriyorlar, yardımcı veriyorlar. Geliyorlar neyse iki saat, üç saat çalışıp gidiyorlar. Eee orda yardımcımız da yok Türkiye’de, dönecek olsak. Kendi işimizi kendimiz yapamıyoruz. Paralı kadın ise sana 100 liraya gidiyorsa, öbür tarafa 50 liraya gidiyor. Yani pahalı geliyorlar. Ben şimdi ev temizletsem 200 liradan aşağı temizlemiyorlar. Benimde ev biraz büyük ya... Almancıyı çok para çok ya... Bi gelseler de görseler buraları... Bi yaşasalar burda. (Emine).

Bazı katılımcılar Hollanda’da yaşlılara sağlanan bakım hizmetleri nedeniyle Türkiye’ye geri dönmeyi düşünmediklerini belirtmişlerdir:

Ben bu yaşta Türkiye’ye gitsem kim gelip benim kapımı, bacamı, camımı silip gidiyor. Birde biz Müslümanız diyoruz kendimize. Biz Müslümanız onlara gâvur diyoruz. Bu gâvurlar... Ben orda da söylüyorum... Gâvurluğu diyorum ben onlara konduramam. Bir isim koymuşlar gâvur diye... Onlar gâvur değil. Vicdanı kim taşır ise, Müslüman odur. Ben bunu bazı söylüyorum... Bazıları beni sevmiyorlar... Sevmesinler değil mi? (Nihal).

Buradakiler [Hollanda’daki Türk yaşlılar] çok rahat. Türkiye’dekiler mesela benim gördüklerim... Ne kadar da olsa... Ben kendi etrafımızda olanları söylüyorum. Burda hiç bişey olmasa... Adam bak şurda yatsa... Yardımcı gönderiyorlar, evini temizleyecek bir kimse gönderiyorlar devlet, yani belediye tarafından. Mesela unutkanısa, her zaman hapını verip gelecek hemşireler geliyor. Ama böyle adam yıkanıcaksa, kimsesi yoksa yıkama zamanı... Ne biliyim yani

ordakilerde öyle bir şey yok. Yok Türkiye’de öyle bir şey. Olur da... Olur inşallah. (Şakir).

Burda yaşamımdan daha memnunum. Ben burda kimseyi aramıyorum bir yere giderken. Yürüyerek gidemiyosam da bir taksi çağırıyorum. Türkiye’de taksi çağırıpta gidemem bir yere. Gideceğim yeri bilmiyorum çünkü. Beni filanca hastaneye götür derim, [.....]’un içini bütün dolandırır öyle götürür. Kilometre yazsın onun için. Ama burda o yok. Evelsi gün taksi çağırdım. Bana dedim çok acele... Yedi dakika içinde orada taksi dedi. Ben burdan sırtımı giyipte aşağı inene kadar taksi kapının önüne geldi. Türkiye’de yaparlar mı bunu bana? Ya, ben bu memleketi niye terk edipte gideyim? Türkiye benim neyimi aldı da kaçtı? Bu memleket ömrümü tüketti ama her şeyimi de elime veriyor. (Hacer).

Evde bakım hizmetleri dışında katılımcılara uzun dönemli bakım hizmetleri ile ilgili görüşleri de sorulmuştur. Katılımcılar, gerek duyduklarında faydalanabilecekleri kaliteli uzun dönemli bakım hizmetlerinin mevcut olmasından dolayı memnuniyetlerini dile getirmişlerdir:

Buranın yaşlı evi çok güzel. İhtiyarlar için Hollanda çok iyi. Herkes memnun burada. Aramızda farklar var. Yürüyemeyenin altına araba veriyorlar. Ama işte Türkiye’de öyle bir şey yok. Yaşlılar için bura iyi. (Ahmet).

Yaşam, sıhhat, doktor bakımından burası cennet yaşlılar için. Türkiye’de yaşlılar için paranda olsa, cehennem demeyeyim de yarısı. Çünkü bakmazlar. Burda doktoru olsun, yaşlıları olsun, huzurevleri olsun bitirim. Ama Türkiye de bazen görüyorum... Allah göstermesin giden bir daha geri dönmüyor. Çıkıyor. Burada evin nasılsa, buradaki huzurevleri de aynıdır. Yaşlandığında herkesi almıyorlar da... Adam, kadın diyor ki evde tek başıma, boğuldum öleceğim... Tamam diyor. Seni filan yere gidip gezdiriyorlar önce hangisini istiyorsun diye... Aşağı yukarı yüzde yetmişi aynı otel gibi. Böyle bir oda veriyor sana aynı şekilde oturmalı her şeyin var aynı. Banyon, tuvaletin var. Kadınlarda dönüyor bakıcılar, burda bir düğme var, bir şey oldu mu düğmeye basıyorsun. Ekmeğin önüne geliyor. Görüşçülerin geliyor ziyarete. Kahve falan her şey var. Kalkıp kahvesini veriyorsun. Orda yaşamak tek yaşamaktan daha iyi. (İbrahim).

Bakım sistemi yok Türkiye’de. Sonra Allah göstermesin orda bişey olsa, çocuklarımız bize bakmasa götürüyorlar bizi huzurevine. Huzurevinde neler yapıyorlar... Bazı televizyonlarda görüyoruz. Artık ne kadar doğruysa. Bilmem artık. Türkiye’de huzurevleri kimsenin başına vermesin. Yazık oradakilere. (Emel).

... Mesela böyle şeyler olsa Türkiye’de çok güzel olur. Dönüş olur. Hep döner millet. Bakımevlerine ne kadar para gidecek ki. O bakımevlerinde herkese mesela böyle şey gibi [.....] gibi yerler yapsalar. Mesela 50 yaşın üstündekileri oraya toplasalar, onların mesela bir miktar aylığını alsalar. Mesela 1000 lira aylık alıyorsa, 500’ünü kendine verseler, 500’ünü alsalar. Altına mutfak yapacaklar güzel geniş, orda hem işçi çalıştıracaklar, o kadar kişi ekmek yiyecek, onlara mesela hizmet verecekler mesela bir bütçe ayrılacak, bura gibi işsiz kalanlar onların evlerini temizleyecek, çamaşırlarını yıkayacak, yapamayanları yıkayacak, edecek. Öyle olsa, daha güzel olmaz mı? Ama bunları dile getiren yok. (Emine).

Katılımcılar, Türkiye’de bakımevi ve huzurevi gibi uzun dönemli bakım hizmetleri kuruluşlarının yeterli sayıda bulunmadığını, mevcut kuruluşların niteliğinin ise son derece yetersiz olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların, bu durumun Türkiye’ye geri dönmeme kararı almalarında etkili olduğunu belirtmeleri, uzun dönemli bakım hizmetlerinin erişilebilirlik durumu ve niteliğinin, yaşlıların yaşam memnuniyetini belirleyen önemli bir faktör olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Konut Hizmetleri

SCP’nin 1998 yılında yayınladığı Hollanda Yaşlılık Raporunda, ev sahibi olan yaşlı Türk göçmenlerin sayısının son derece düşük olduğu ve Türk yaşlıların genellikle kiralık evlerde ikamet ettikleri belirtilmektedir. Rapora göre, yaşlı göçmenlerin yaşadıkları evlerin niteliği, Hollandalı yaşlıların yaşadığı evlere göre daha düşüktür (Merens vd., 1998). Schellingerhout (2004) da genellikle hareket kısıtlılığı sorunları olan Türk ve Faslı yaşlıların kendileri için uygun olmayan merdivenli evlerde yaşadığını belirtmektedir. Buna göre, merdiveni olmayan evlerde yaşayan 55 yaşın üzerindeki Türk ve Faslıların oranı %16 iken, merdiveni olmayan evlerde yaşayan 55 yaşın üzerindeki Hollandalı yaşlıların oranı ise %83’dür.

Bununla birlikte, günümüzde Hollanda’da 55 yaş üzeri vatandaşlara yönelik olarak uygulanan yaşlı konutları sisteminin giderek daha fazla sayıda yaşlı Türk göçmen tarafından benimsendiği ve yaşlı Türklerin bu konutlarda ikamet etmeye başladığı görülmektedir. Araştırmanın katılımcılarından 10’u 55 yaş üzeri yaşlı konutlarında ikamet ederken bir katılımcı da yaşlı konutlarında ikamet etmek üzere başvuruda bulunmuştur.

Yaşlı konutlarında yaşayan kadın katılımcılardan Nihal, yaşlı konutlarının sağladığı imkânların yaşlılık dönemindeki fiziksel kayıpları dengelemeye yardımcı olduğunu belirtmiştir:

Evim dört katlı Türkiye’de. Ben şimdi Türkiye’ye gittiysem, dördüncü kata inemem çıkamam. Geçen sene tam son günü, dedim çöpümü aşağı indirdim, bavulumu da indirdim. İnşallah bir daha çıkamam dedim, hepsi bana güldüler (gülerek). Zor. Öbür evde oturuyordum, daha bir senedir ben bu eve geçtim. Seni çağırıyor, yaşına bakıyor, durumuna bakıyor, haa bu, bu eve yinemez çıkamaz. Seni götürüyor, iyice her tarafını şeyden geçiriyor ondan sonra sen git otur sana ev vereceğiz diyor. Ama Türkiye’de olsa kim beni böyle bir evde oturtturur. Senin her şeyini karşılıyor [Hollanda devleti] ... Türkiye’de öyle bişe var mı? Yok.

Katılımcılardan Emine de Hollanda'daki yaşlı konutları sisteminin Türkiye'de de uygulanması gerektiğini düşünmektedir:

Türkiye'de öyle olsa... Mesela yaşlılar evi yapılırsa Türkiye'de, her ilde, her muhitte. Böyle 50'lik evler yapılırsa. Ben öyle düşünüyorum. Ben diyorum. Türkiye hükümetinin yerinde olsam diyorum, böyle yaparım diyorum. Mesela, her mahallede yaşlılar evi olur, mesela iki üç yerde böyle 50'lik evler yapmaları lazım. 50 yaşın üzerinde sağlıklı da olsa o evlerden herkese vermeli. Mesela bir oda, iki oda, bir mutfak verseler. Mesela o kişilerin aylığının hükümet yarısını alsa, yarısını da onlara harçlık olarak verse, öyle yerlerde yaşasalar daha güzel olmaz mı? Olur. İşte bunları hesap etmiyorlar Türkiye'de. Bunları bildir, dile getir.

Yaşlılık döneminde evde geçirilen zamanın süresi arttığından, konut özelliklerinin yaşlıların yaşam memnuniyetini belirleyen önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir (Walker, 2005). Katılımcıların alıntılarının da Krause'nin (1993), yaşlıların ikamet ettiği çevrenin ve mahalle özelliklerinin psikolojik iyi olma halleri ve fiziksel sağlık durumları üzerinde etkili olduğuna dair ulaştığı araştırma sonucunu doğrular nitelikte olduğu görülmektedir.

Toplumsal Değerler ve Düzen

Katılımcılardan Fikret işçi göçü döneminde Hollanda'ya göç etmesine rağmen, diğer işçi göçmenlerin aksine ekonomik nedenlerden dolayı göç kararı almadığını belirtmiştir. Fikret, Türkiye'den Hollanda'ya göç etme nedenini şu şekilde açıklamıştır:

Burası kendi hayatını istediğin şekilde... Maddi olarak bağımlı olduğun zaman tabi zor... Zor tarafları çok var bağımlı oluyorsun. O olmayınca istediğin gibi hayatını sürdür. Hiç kimse sana karışmıyor. Çıplak mı gezdin, aç mısın tok musun, şu musun bu musun? Hele adamların lisanını öğrendikten sonra, onlarla güzel ilişki kurduktan sonra... Türkçe' de vardır, tavuğuna kış demedikten sonra dünyanın neresine gidersen git hayatını istediğin gibi yaşarsın. Burda insanların hayatına karışmak diye bir şey yok. Türkiye'de vardır. Herkes senin hayatına karışır. Herkes, yediğine, içtiğine... Her şeyine karışırlar. Bu da beni çok feci rahatsız ediyor. Yani benim kendi insanlık görüşüme uymadığı için gitmeyi düşünmüyorum bundan sonra [Türkiye'ye]. İsteyen gitsin beni ilgilendirmez.

Selma da Fikret'i destekleyecek şekilde bireylerin bağımsız ve özgür bir şekilde yaşamasına olanak sağlamasının Hollanda'nın çok önemli bir yaşanabilirlik özelliği olduğuna vurgu yapmıştır:

Türkiye'de küçük yerde yaşamak daha zor. Hep birbirlerini tanıyorlar. O bunu yaptı, o onu yaptı, o buraya gitti. Dedikodu çok. Burda kendi kendine geziyorsun. Giy giyme, ne yaparsan yap. Rahatlık var tabi. Yaşamakta rahatlık var. (Selma).

Katılımcılardan tek başına yaşayan dul yaşlı kadın göçmenler, Hollanda’da özellikle kadınların bağımsız ve özgür bir şekilde yaşayabilmesi yanında güvenli bir şekilde yaşamlarını sürdürebildiğini ifade etmişlerdir:

Türkiye’de olsa... Neden bana selam veriyor [der]. Bizim burdaki Hollandalılardan hiç korkumuz yok. Yalak değiller. Ama sen kendin kötü gözle bakmışsan o da insandır. O yüzden ben Türkiye’ye gitmek istemiyorum. Burda daha özgürüm. Ben niye bu kadar parayı burda harcıyayım, giderim Türkiye’de otururum. Çocuklarım burda... İki ay birisinde gelir otururum, iki ay birisinde gelir otururum. Ama Türkiye’de korkuyorum. Türkiye’ye gittim mi benim çocuğum rahatsız oluyor. Acaba ne oldu? Acaba ne... Öyle ya. Ama burda rahatım. O da rahat, bende rahat. Burda dul bir kadın olmak kolay. Türkiye’de zor. Benim yazlığa çift kapılı demir koymuşum, yukarda da demir koymuşum kapılara. Camda demir. Yine de korkuyorum. Hep çift çift. Ama burda öyle değil işte. Korku yok. Türkiye’ye gideyim. Eee o zaman ben gittimse her gece çocuğum telefon ediyor, napıyorsun, neredesin? Ama burda etmiyor. Ama burda korku yok, Türkiye’de korku çok. Ben o çocuklar için burda rahat ediyorum. Bak, bir senede düşünüyorum, bir senede 25 bin lira para bu Hollanda’ya bir kişi bırakıyor. Hesapla. 2000 lira. De hesapla. Ama Türkiye bırakmıyor ki sen onu yesin. Rahat otursın evde. Telefon ediyor, ben senin evinde işte şunu yaparım bunu yaparım. Çıkıp geliyorsun bakıyorsun ki evi darma duman etmiş. Onun içinde korkup gidemiyoruz, parayı buraya bırakıyoruz. Bu da acı bir şeydir demi? Gidip her gece her gün Türkiye’de korku mu çekeyim? Değil mi? Türkiye’de de bak, şu kapı böyledir (kapıyı göstererek) şu dışardaki kapı, ama Türkiye’de tek bir kadın böyle bir evde oturur mu? Bak burda gece sabaha kadar otursak kimse demiyor ki sen niye burda oturdun. Kafamız çok rahat. Burda huzurlusun. Huzur. Yani hiç ekmek olmasın, huzur olsun. Rahatsın. (Nihal).

Tek başına yaşayan birinci kuşak kadın Türk göçmenlerin Hollanda’da kendilerini çok daha özgür, güvende ve huzurlu hissettikleri görülmektedir. Bu durum onların Türkiye’ye geri dönmeme kararı almalarında son derece etkili olmaktadır.

Hollanda’da yaşadığım süre zarfında görüştüğüm ikinci kuşak bir Türk göçmen, Türkiye’nin doğal güzellikleri ve iklimi açısından yaşamak için çok daha uygun bir ülke olduğunu belirtmiştir. Ancak, “Sosyal haklarımız için buradayız. Kraliçeyi ameliyat eden doktor seni de ameliyat edebilir burda.” şeklinde ifade ettiği “toplumsal eşitlik” özelliği, araştırmanın katılımcılarının da dile getirdiği Hollanda’nın diğer önemli bir ‘yaşanabilirlik’ özelliğidir:

Türkiye’de insanlık denilen birşey yok. O zamanlar öyleydi. Şimdi bilmem belki değişmiştir şimdi. Yok. İnsana değer vermezler. Çok gördüm... Allah rızası için bağır sen burda, bağır beni tuvalete götür desen, kendisi ordan kalkıp seni alıp götürmez... Eğer dayın varsa, eğer bu (para işareti yaparak) varsa götürür. Yoksa yok. Anladın mı? Bunu hiç aklından çıkarma. Türkiye’nin davası böyle. (İbrahim).

Katılımcılar tarafından ifade edilen Hollanda'nın diğer yaşanabilirlik özellikleri arasında hayvanlara ve insanlara değer verme, yardımlaşma, dürüstlük, güvenilirlik gibi toplumsal değerler yer almaktadır:

Bura Türkiye'ye benzemez. Allah için konuşuyorum. Burda insanlık var. Burda her şey var. Bir tane güvercin kalsın orda bacanın başında. Bak neler oluyor. Seyret de bak... Neler geliyor buraya. Bunları hiç unutma. Ben unutmam. Anladın mı? İnsana, hayvana değer vermezsen sen hiçbir şey değilsin. Ne Müslüman ne İslam... Hiç bişey değilsin. Ama şimdi yeni yeni insanlar hayvanlara değer veriyorlar. Eskiden hiç yoktu. Avrupa'dan görüpte böyle oldular. Tabi ya. Ben bunu her tarafta söylüyorum. (İbrahim).

Türkiye'ye şimdi bak. Bu kadar kaos olan bir yerde insanların sağlıklı yaşamları çok zor. Sağlıklı yaşamak için biraz istikrar lazım, düzen lazım. Burayı kurtaran en büyük şey düzen var. Saat altıda herkes evine gidiyor. Herkes gidiyor, yemeğini yiyor. Düzen var. (Fikret).

Şimdi diyelim ki sizin burda bir hakkınız olsa... Burda aynı o sanatını veya tahsilini devam ettirsen niye gideceğin ki [Türkiye'ye]... Bura daha iyi. Mesela ben burda hiç konuşmadan mağazaya varıyorum, her şeyimi alıyorum. Hiç sormuyorum bile. Ama oraya varıyorum, bunun fiyatı kaç? Ötekine varıyorum. Bide kalite bakımından... Burada parasına göre kalitesini biliyon. Oraya varıyorum ben çok zorluk da çekiyorum. Mesela pazarı yapamıyorum ben. Niye? Biz burada alışmadığımızdan. Bura etkiledi beni. Nerdeyse 45 senedir burdayım. Onun için Türkiye'den bura çok rahat. ... Türkiye'ye varıyon bir işçi çalıştırsan öyle. Çürük yapıyor. Yav sen şunun parasını verdin sağlam yapacam diye... Ehilde değiller çoğu. Burda mesela adamın birinin diploması var, diplomalı işçiler o işi yapıyor. Orda öyle değil. Adam elektrikçiyim diyor. Bir gün getirdik işte o çocuğu, sigorta attırdı, evin işini bir elektrikçiye verdik, o da tuttu çocuğa verdi tekrar. Hangi taraftan olsa öyle. Yani bir kontrolsüzlük var. (Şakir).

Ben varıyorum o kadar rahatım ki Türkiye'de. Ben gelmek istemiyorum buraya biliyon mu? Benim iki çocuk getiriyor birde Esra. İki çocuk getiriyor birde yaya geçerken gözüme baka baka yol vermiyorlar ya ona sinir oluyorum. Her zaman dövüşüyorum ben. Lamba yanıyorsa geçme. Bekle lambayı. Burdan gidenimiz de aynı yapıyo biliyon mu? Burdan giden insanı görüyorum sinir oluyorum. Ya Avrupa'dan gitmişin, burda gördün... Ya bekle lambayı yeşil yanıncaya geç. Kırmızı yanıncaya dur. Türkiye'de trafik yok. O ordan geçiyor, o ordan. Ben bi o... bide işte... Bilmiyorum ya... Sözünde durmuyorlar. Telefon açıyo, gelcem diyor gelmiyor. Şu gün diyor şunu verecem diyor... Ben dışarı böyle duvar yaptırdım, terasa... Bi tarafını eksik yapmış... Böyle L şeklinde yaptırdım. 800 lira verdim duvar yaptırdım ceviz ağacından. İki ay izinde durdum. 800 lira da para verdim. Köşeyi yapmadı. İki ay telefon açtım. Bugün geliyor, yarın yapıyorum... Parasını da verdim, daha gelip yapmadı biliyon mu? Bir düşünsen Türkiye'miz cennet cennet amma trafik kuralları yok. İnsan hakları çok haksız yerler oluyor. Bunların çok şeysi oturmuş. Daha bizim çok Esra çok, daha bizim zamanımız çok. Ben Türkiye'ye gitsem tansiyon benim hiper, birden yükseliverir. (Leman).

Yani mesela ben bir şahıs olarak diyorum ben 40 seneden beri buradayım. 40 sene evvelki insanı ve kültürü başka, bugünkü başka. 40 sene evvelki borç verirsin borç

alırsın ve bir söz namustur. Ama şimdi maalesef bir ufacık bir iş yapıyorsun, o inşaat olsun ve ne olursa olsun seni kandırmaya uğraşıyor. Pazarlık bunu bunu mu yapacak? İlla buranın bir hilesini düşünür. Beni de kandırıyorlar orda. İnanır mısınız ufacık bir mutfağım vardı böyle. Aldım bir fayansı yapılacak, sıva yapılacak ama o eski boya. Sıvacıya dedim ki bu boya sökülecek çünkü fayans boyaya yapışmıyor. Ne kadar? 300 bin liranı alırım hacı abi. Tamam. Bunu dürüst yap o sıvayı sök, yeniden sıvala. Ben ordayken namaza gittim. Kahvede otururken geldi yaptım dedi. Parasını verdim. Fayansçı gelmiş sonra aynen sıva duruyor demiş. Niye yaptırmadın dedi. Ne bileyim ben bunun böyle sahtekâr olduğunu. Yani burda her birimiz bir inşaatla uğraştık, inovasyon (yenilik) yaptık, tamir yaptık, ya yeniden yaptık, bişeyler yaptık. Ama beni kandırmadılar, benim paramı yemediler. Mümkün değil. Her birimizi böyle kandırıyorlar bize. Burada dura dura gencecik geldik, bak ne hale geldik, biz o 40 sene evvel 50 sene evvelki sözü ve kültürü ve o söze sahibiz halen... Fakat maalesef bu 50 sene içerisinde, büyük bir devir, büyük bir şey oldu. Millet olmuş illet. Hilleler... Her tarafta hille. Televizyonu açıyoruz bi bakıyoruz sahte içki. Sahte bilmem neler, sahte şu yapılıyor, şu ediliyor, sahte ilaç yakalanıyor... (Adnan).

Tabi ki Türkiye'deki düzen burda olsa Türkiye'ye gelmek istiyoruz. Buranın havasını gördün, hiçbir şeye yaramıyor. Ama düzeni... Ama kimse kimseye kalleslik yapmıyor, kimse kimseye dokunmuyor, herkes kendi çapında yaşıyor. O rahatı var yani. Ama hava istiyorsan tabi ki Türkiye güzel. (Nihal).

Çok iyi. Rahatımız iyi. Huzurumuz iyi. Sen iyi olursan kimse sana bişey demiyor, iyi olmazsan problemler olur, bir şeyler olur. Ama çok şükür öyle bişeylen hiç karşılaşmadım, daha polis dairesini bilmem ben. (Ahmet).

Katılımcıların Hollanda'nın yaşanabilirlik özellikleri kapsamında belirttiği diğer bir özelliği trafik akışının işleyişi dâhil olmak üzere çevre düzeni ile ilgilidir:

Burda bakım, trafik çok iyi. Şimdi ulaşım da zor Türkiye'de. Bizim [.....]'de mesela siz güzel diyonuz ama buraya kıyaslarsan güzel değil. Çünkü bisikletten araba aynı yolda gidiyor bir. İkincisi trafikte çok terslik var. Mesela bisiklet yolları burda ayırmışlar. Ot bitmiş. Ordan kimse de gitmiyor. Ayırmışlar, bir tane oraya yapmışlar, Türkiye'yi diyorum burayı demiyorum, oraya bir tane... Trafik hiç uymuyor. Biz burda yayan gidiyor gibi biliyoruz yolları, işaretleri olsun. Mesela bizim Türkiye'mizde en iyi [.....] gördüğümüz yer, dönüşlere az pay koymuşlar. Mesela burda dönüş adam pay koymuş. Gidişe adam engellemiyor. Ama şimdi şimdi yapıyolar birazda, daha arada çok fark var. Hollanda'nın 50 yıl gerisindeyiz. (Şakir).

Havası dışında diğer yönlerden, yeşillik bakımından, temizlik, çamur bakımından Hollanda dört dörtlük bir ülke. Her tarafı temiz. Taş döşenmiş. Yağmur da yağsa çamur olmuyorsun, temiz. Ama İstanbul'da yağmur yağdığı zaman deniz oluyor. Burda öyle bir şey yok. (Mehmet).

Bir köyde yaşayan, kırsal kesimde yaşayan burayı çok yüksek görüyor. Ama değil. Burası bir köy. İstanbul'un bir köyü. Çok büyük bir köy. Kastamonu mesela. O şekilde görüyorum ben burayı. Onun için burada yaşamak kolay. Eğer köyden gelseydim. Burda yaşamam çok güzeldi. Ayy şöyle güzel, böyle güzel

diyebilirdim ama burda güzellik görmüyorum. Yalnız... Rahatlık var burada. Yani gezerken rahat. Şehirler rahat. O rahatlık var. Orası bağlıyor biraz. (Selma).

Katılımcılardan Zeliha da Türkiye ile karşılaştırıldığında Hollanda'nın toplumsal özelliklerinin yaşılların iyi bir yaşıam sürmesi için çok daha uygun olduğu d şıncesini taşımaktadır:

Özellikle yaşıllar için daha çok rahat burası. Orda [Türkiye'de] insana değer yok burdaki gibi. Burdaki yaşılların yaşıantıları, yaşıam koşıulları, her şeyleri çok daha rahat. Burası güzel.

Katılımcıların anlatıları, Hollanda'nın yaşıllara yönelik sunduğu olanaklar ve hizmetlerin yanı sıra bazı toplumsal değerlerinin de Hollanda'daki yaşılların iyi bir yaşıam sürmesini sağladığı görüşüne sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca, bazı katılımcıların Hollanda'da yaşıllara yönelik sunulan hizmetler ile Hollanda'nın bazı toplumsal değerlerinden duyduğu memnuniyet nedeniyle Türkiye'ye geri dönmek istemediğini ifade etmesi, bir ülkenin 'yaşıanabilirlik' özelliklerinin özellikle yaşılların yaşıam memnuniyetini belirleyen önemli bir faktör olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Katılımcıların Yaşıam Memnuniyeti Düzeyi ve Yaşıamlarından Memnun Olma/Olmama Nedenleri

Araştırmaya katılan yaşıllı Türk göçmenlerin yaşıam memnuniyeti düzeyleri tek maddeli genel yaşıam memnuniyeti sorusu kullanılarak ölçülmüştür. "Yaşıamınızı bir bütün olarak değerlendirdiğinizde, yaşıamınızdan ne kadar memnunsunuz? şeklindeki tek maddeli genel yaşıam memnuniyeti sorusu " ok memnunum", "memnunum", "ne memnunum ne de memnun değilim", "memnun değilim", "hiç memnun değilim" şeklindeki beşli ölçek ile derecelendirilmiştir. Araştırmaya katılan 17 yaşıllı Türk g  menden iki yaşıllı göçmen yaşıamlarından çok memnun olduğunu, 12 yaşıllı göçmen ise memnun olduğunu belirtmiştir. Geriye kalan üç katılımcı ise yaşıam memnuniyeti sorusunu "ne memnunum ne de değilim" memnun değilim" "hiç memnun değilim" şeklinde yanıtlamışlardır. Buna göre, araştırmaya katılan yaşıllı göçmenlerin büyük çoğunluğu yaşıamlarından memnundur.

Veenhoven (2012), yaşıam memnuniyeti ile ilgili mevcut verilere dayanarak bütün kültürlerde insanların yaşıamlarından ne kadar memnun olduklarına dair bir değerlendirmede bulunduklarını, ancak bireylerin yaşıam memnuniyetlerini belirleyen

faktörler ile ilgili düşüncelerinin kültürlere göre farklılaştığını belirtmektedir. Bu araştırmada da yaşam memnuniyetinin öznel ve kültüre göre değişen bir kavram olduğu savına dayanarak katılımcılara yaşamlarından memnun olma veya olmama nedenleri sorulmuştur. Bu şekilde, katılımcıların yaşam memnuniyetleri hakkında genel bir değerlendirme yapmaları ve hangi faktörlerin yaşam memnuniyetlerini ne ölçüde belirlediğinin anlaşılması amaçlanmıştır.

Sağlık Durumu

Yaşamlarından çok memnun ve memnun olduğunu belirten katılımcıların hepsinin de sağlık durumlarının iyi olduğu algısına sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılar, sağlık durumlarının iyi olmasının yaşamlarından memnun olmalarını sağlayan en önemli neden olduğunu belirtmiştir:

Ben yüzde yüz memnunum. Yüzde yüz. Çok memnunum çünkü Allaha şükür şu anda yediğimi biliyorum, yatıp uyuyorum, ibadetimi yapıyorum... (Şakir).

Katılımcılardan Şakir'in, algıladığı ruhsal ve fiziksel sağlık durumunun iyi olmasından dolayı yaşamından çok memnun olduğu görülmektedir. Özellikle, genel sağlık durumunun ibadetlerini yapmasına olanak tanınması, Şakir'in yaşam memnuniyetini artıran önemli bir faktördür. Şakir'in aksine, Emine'nin yaşamından memnun olmama nedenleri arasında sağlık durumunun ibadet yapmasına imkân tanınmaması yer almaktadır:

Yaşlılıkta sağlık, ibadetini yapabilmek. Başka ne? Ahirete bir şey yapmadık ki dünyadan, ahrette rahat edelim. Yaptık mı yokk. Namaz desen daha kaç sene oldu başladık. Genciken kılmadık. Ee oruçlarımızı tutuk. Namaz yoktu. Oruç tutardık. Namaz yoktu. Eee? Hayır haseneten... Zaten zengin değiliz ki sağa sola hasenet edek, öyle sevap alak. Nerden götürcen? Öbür tarafa nerden götürcen? Ama zengin olacan, hayır hasenet yapacan, okul yapacan, cami yapacan, çeşme yapacan ki hayır götürcen oraya. Burda da yerimiz yok, orda da yerimiz yok bizim. Allahü Teâla kendi bilir.

Bazı katılımcılar, yaşlılık döneminde sağlık durumlarının kendilerini bakıma muhtaç hale getirmeyecek düzeyde iyi olduğu için yaşamlarından memnun olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların bakıma muhtaç hale gelme ve eş ve çocuklarına yük olma zorunda kalma ile ilgili endişelerinin bulunduğu görülmektedir:

Allah elden ayaktan kimseyi düşürmesin. Annemin bir lafı vardı, sabah kalkıyordu, her gün kapıyı açıyordu ey Allah'ım iki gün hastalık, üçüncü gün toprak... Çocuklarımı günah sahibi etme, beni elden ayaktan düşürme... (Nihal).

Yaşamım ileri doğru gider belki, eğer gidebilirse (kahkaha atarak) öyle gider eğer sağlık durumum iyi olursa... Ama olmazsa bilemem tabi. Sağlığıma göre, hayat şartlarına göre... Bundan sonra hayat bizi ne bekliyor kimse bilmez. İnşallah böyle, sağlıklı, mutlu, hiç kimseye yük olmadan, kimsenin eline avucuna bakmadan, bilhassa çocuklarıma yük olmadan yaşarım. Allah kötü hastalıklar bize şey yapmasın, uzak dursun. Ben diyorum Allah'ım iki gün hasta olup öleyim. Kalp krizinden gideyim. Allah diyorum bizi çoluk çocuğumuza düşürmesin. Kendi kendimize yetelim, kendimizi gezdirelim. Artık bundan sonra da hayat güzeldir. (Emel).

İnşallah iyi olur [sonrası]. Niye? Tamam, şimdi her şeye gücümüz yetiyor, elimiz ediyor, gözümüz görüyor, ama ilerde... Yedi yaşında ölenler var. Bizim yaş ortalama 70. Artık tek temennim uzun süre hasta kalmayayım, hele hele başkasına muhtaç olmayayım. Oğlan, hanım, gelin benden bizar olmadan²⁰... Gene de Rabbim hayırla sonlandırsın diyelim. Rezil perişan etmesin inşallah. Bakanlar için çok zor. Bu da kul hakkına girer girmez ondan korkarım ki Allah sonumuzu hayretsın. Hayırlan nokta koyalım inşallah. (Ömer).

Katılımcıların kendi sağlık durumları dışında, eşlerinin veya çocuklarının sağlık durumunun da yaşam memnuniyetlerini önemli ölçüde belirlediği görülmektedir. Örneğin, kendi sağlık sorunları dışında eşinin sağlık sorunları nedeniyle de yaşamından memnun olmadığını belirten Emine, Alzheimer hastası olan eşinin sağlık durumunun giderek kötüleşeceği kaygısını taşımaktadır ve bu nedenle ileriki yıllarda yaşamından hiç memnun olmayacağını öngördüğünü ifade etmiştir. İbrahim ise aynı evde birlikte yaşadığı çocuğunun psikiyatrik hastalığı bulunduğu için yaşamından çok memnun olmadığını belirtmiştir. Yaşam memnuniyeti açısından huzurlu olmanın önemine değinen İbrahim “bir evde aile hasta olursa, rahatsız olursa, hastalık olursa, bu hususta huzursuz oluyorsun” şeklindeki ifadesi ile özellikle aynı evde yaşayan aile üyelerinden herhangi birinin sağlık durumunun iyi olmamasının diğer aile üyelerinin huzurunu bozduğu ve dolayısıyla yaşam memnuniyetini azalttığı düşüncesini taşımaktadır.

Gelir Durumu

Katılımcıların yaşamlarından memnun olma ya da memnun olmama nedenleri arasında gelir durumları ile algıları yer almaktadır. Örneğin, yaşamından memnun olduğunu belirten katılımcılardan Adnan, bunun nedenini şu şekilde açıklamıştır:

[Yaşamımdan] memnunum. Çok memnunum. Şöyle neden? Sofrada oturduğum zaman aklımıza ne geliyorsa soframızda var. Düşünüyorum ve görüyorum o zavallı insanları... Afrika'daki insanları düşünüyorum... Yarabbi bize Cenabi Allah sormaz mı sofrada nimetlerimiz var. Açıyorum buzdolabı dopdolu.

²⁰ Bıkmak, usanmak

Açıyorum erzak dolapları dopdolu. O insanları düşünerek isterse bin olsun bin veririm bizim geçimimize. Onlara bakarak. Bi bakıyoruz geçen akşam bi baktım o kumlu yerde neydi Kamboçya mıydı neydi bir mala almış kazıyor orda bişeyler... Orda sapsarı bir su... İçiyor onu toplayıp. Bizim her elimizdeki imkânlar her birimizin Avrupa, Türkiye, her imkân... Onun için imkânlarımız ve hayallerimiz hiç boşa gitmedi. Allah'ın izniyle yani yaşlılık dönemindeki yaşantımız sağlam rayına oturmuş durumdadır. Burda olsam Hollanda maaşı veriyor. Türkiye'ye döndüm mü yine orda uyum sağlarım. Ve burada şükürler olsun, daha beterlerin beteri var. Ayaktayız. Maaşımız şu an garantili hak etmiş durumdayız. Maaşımız geliyor. Eh yüksek bir maaşımız yok ama yeter, yeter, yeter...

Adnan'ın aksine, gelir durumunun geçinmek için yeterli olmadığı algısı nedeniyle Emine'nin yaşamından memnun olmadığı görülmektedir:

Amcana diyorum ki şimdi 300 lirayla izne gideceğiz diyorum. 300 lirayla ne olur. Burdan para götürmüyorum. Ee burda borç ödeyeceğim diye para kalmıyor. Napacan? Rezillik yani. Bizim hayatımız rezil. Ee geldin gördün işte hayatları.

Hollanda'da veya Türkiye'de yaşamını kimseye bağımlı olmadan sürdürebilmesine yetecek düzeyde bir gelir seviyesine sahip olduğundan dolayı yaşamından memnun olduğunu belirten Adnan'ın "Maaşımız şu an garantili hak etmiş durumdayız... Maaşımız geliyor." şeklindeki ifadesi, aslında Hollanda'daki resmi emeklilik yaşı olan 65 yaşı doldurarak devlet emeklilik maaşını (AOW) almaya hak kazanmaktan dolayı duyulan memnuniyetin birer ifadesidir. Adnan'ın ifadesine benzer şekilde, kadın katılımcılardan Hacer'in anlatımında da "emekli olmaya hak kazanma" vurgusunun oldukça belirgin olduğu görülmektedir:

Emekli olduk şimdi ikimizde. 84'de emekli oluncaya kadar hastalıktan aldı. 95'de ben bir hasta kaldım. Emekli oluncaya kadar bundan üç sene evveline kadar ben de hastalıktan aldım. Şimdi ikimizde emekli olduk. Kimseye bişey diyeceğimiz yok.

Hollanda'da çok az sayıda yaşlı kadın Türk göçmenim çalışma hayatında yer almış olması dışında, çalışan yaşlı kadın göçmenlerin de erkek göçmenler gibi çalışma hayatlarının büyük bölümünü işsiz veya malul olarak geçirdiği göz önüne alındığında, Hacer'in "şimdi emekli olduk kimseye bişey diyeceğimiz yok" şeklindeki ifadesini, devlet emeklilik maaşını almaya hak kazanarak düzenli bir gelire sahip olmaktan dolayı duyduğu memnuniyetin göstergesi olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür. Her ne kadar araştırmaya katılan iki katılımcı dışındaki katılımcılar emekli maaşlarının düşük olduğu algısına sahip olsalar da bazı katılımcıların işsizlik, maluliyet ve sosyal yardım ödeneği ile geçinmek zorunda kalmadıkları ve devlet emekli maaşı gibi hak edilmiş düzenli bir gelire sahip oldukları için yaşamlarından memnun oldukları görülmektedir.

Tsang ve diğerkleri (2004) ile Grewal ve diğerklerinin (2004) bulgularını doğrulayacak şekilde, düzenli ve temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek bir gelire sahip olmak, katılımcıların maddi bağımsızlık duygusunu ve dolayısıyla yaşam memnuniyetlerini artırmaktadır.

Hollanda’da emeklilik maaşlarının toplamı devlet tarafından belirlenen asgari geçim rayiç bedeline ulaşmayan emeklilere belediyeler tarafından sosyal yardım ödemeleri (*Wet Werk en Bijstand-WWB*) yapılmaktadır. İlgili belediye tarafından, bir kişinin yardım almaya hakkı olup olmadığına karar vermek amacıyla sosyal yardım başvurusunda bulunan kişinin mali durumunu tespit etmeye yönelik bir araştırma yapılmaktadır. Son yıllarda, Hollanda hükümeti Türkiye’de konut ve diğerk taşınmazları bulunan kişilerin sosyal yardım almalarını engellemek amacıyla yasa değişikliğine gitmeye hazırlanmaktadır. Katılımcılardan Mustafa, gelir düşüklüğü nedeniyle sosyal yardım almak zorunda kalan yaşlı Türk göçmenlerin durumunu şu şekilde açıklamıştır:

Fakat emekli maaşının yanında sosyal *subsidie* (yardım) var... Belediye mecburdur *Bijstand* dedikleri maaşı bağlamaya. Diyelim ki 1100 lira maaşı var. Ama *Bijstand*’ın 1400 lira. 300 lira maaşına katkıda bulunur ama o kişi altı ay gidemez birrr. Oralara haber vermeden gidemez ikiii. Türkiye’deki mal varlığına el konabilir üç. Sana üç sene, beş sene, 10 sene maaş ödemişim... Senin apartmanın var. Sen şimdi o apartmanı ne zaman aldın? Onu öğreniyorlar Türkiye’deki o memurlar. Diyelim beş sene önce almış. Bizden aldığın beş senelik şu kadar parayı bize öde... Bizden daha maaş da alamazsın. Sat evini. Yani öyle durumlar da oldu.

Mustafa, sosyal yardım alan yaşlı göçmenlerin bir takım kural ve kısıtlamalara uymak zorunda olması nedeniyle sosyal yardım alan birinci kuşak Türklerin özgürlüklerinin kısıtlandığını ifade etmiştir. Diğerk katılımcıların da sosyal yardım ödeneği ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

Yardım alsan korka korka gidecem izne. Ben şimdi altı ay gidiyorum. Kimse bir şey demez bize. Bizim ilgimiz yok sosyalle. (Şakir).

Bu yardımı da verdiği zaman, 200 lira veriyor ya... Sen Türkiye’ye izne gittiğin zaman üç ay gidiyorsun... Gel buraya diyor, üç ay izne gidiyorsun bu 1200’ü sana vermiyorum diyor. Çünkü ben sana yardım veriyorum, sen burda yoksun. Geldiğin zaman bir daha bana müracaat et. Yine devam etsin. Hollanda’da belediye akıllı artık, boşuna parasını vermek istemiyor. ... Benim öyle bir sorunum yok çünkü ben o sınırın üstündeyim. Asgari ücretin üzerindeyim. Kira yardımı da almıyorum. Hiçbir bağımlılığım yok. Hiçbir yerden bir kuruş almıyorum. Hiçbir yere bağlı değilim. Eğer yardım alıyorsan gidemiyorsun. Çift pasaportum var. İstesem 12 ay kalırım. (Mehmet).

Bizim yasakla hiç işimiz olmadı kızım. Amcan 68’de geldi. Bir gün bile gidip sosyale yazılıpta para almadı. İlk işini kuran ilk de bizdik 77’de. Biz hiç bişeyden

faaydalanmadık. Kendi işyerimiz olduğu için ne sosyalden aldık, ne bi yerlerden sübsidi (yardım) aldık. Biz kendi kendimizi, kendi kabuğumuz içerisinde idare ettik. (Zeliha).

Sosyal yardım almayan katılımcıların Hollanda devleti tarafından varlık gelirleri ve izin hakları ile ilgili kısıtlamalara tabi olmamaları nedeniyle kendilerini özgür ve bağımsız hissettikleri görölmektedir. Bu nedenle, emekli maaşlarının düşük olduğu algısına sahip olmalarına rağmen, sosyal yardım almalarını gerektirecek düzeyde düşük olmaması, yaşamlarından memnun olmalarını sağlamaktadır.

Eşler ile İlişkiler

Yaşamlarından memnun olduğunu belirten katılımcılardan bazıları yaşamlarından memnun olma nedenleri arasında eşleri ile sürdürdükleri uyumlu ilişkinin yer aldığını belirterek, ‘huzurlu aile yaşamlarına’ atıfta bulunmuşlardır:

Şimdi ben eve gittiğim zaman şükür Allaha yani... Allah herkese nasip etsin. Rahatım yani. 67’de evlendim. Ama birbirimizi seviyorduk. Gizlice sonunda bağladık. Çok seviyorum eşimi. Ondan sonra kalmak istemem yani. Ben önce öleyim. Öyle evlilik yaptık yani. Benim yıldızlı yıllarım buradan başlıyor. Göçten emekliliğe kadar hayatım hep yıldızlı 10. (Mehmet).

Mehmet dışında diğer bazı katılımcılar da eşleri ile uyumlu bir ilişki sürdürmenin yaşam memnuniyetlerine yaptığı katkıyı şu şekilde dile getirmişlerdir:

En sevindiğim olay askerden geldim evlendim. Hanımı buraya getirdim, oğlumu buraya getirdim. Bundan daha mutlu olur mu ya. 50 senemi vermişim daha bir günde öte git dememişik. Anlıyor musun? Birbirimizi severekten, sayaraktan... Çok şükür. Fedakâr bir hanım. İşini gücünü bilen. Çoluğuna çocuğuna sahip çıkan bir hanım. Allah razı olsun. O bakımdan şanslıyım. (Ahmet).

Eşime gelince şöyle derim... Karı koca olupta tartışmayan yoktur. Her evde olan bişey. O adamı ne yıpratıcı, ne şey edici, normal bişey. Mutsuz edecek türden tartışmalar değil. İkimizde birbirimizin hatasını kusurunu gördükseyde yeri gelince affettik. Çok güzel yaşantımız geçti. (Zeliha).

Ayın 22’sinde de düğünümüz vardı. Üç numarayı evlendirdik. Güzelde bir düğün oldu. Şimdi oğlanla gelin hanım balayındalar. Portekiz’e gittiler. Bende nişanlımla gezip duruyorum burda gördüğünüz gibi. Elhamdülillah iyi bir evliliğim var. Görücü usulü evlendim. Hiç tanıımıyordum. Bir defa bir görmüşlüğüm vardı sadece askerden sonra ama birinci ayın 17’sinde 44 seneyi doldurduk. Elhamdülillah o beni anlar, ben onu anlarım. Allaha çok şükür, yuvarlanıp gidiyoruz. Tabiri caizse bir daha hayata dönsem yine aynı eşimle evlenirim. Birlikteliklerimiz çok fazla. Yüzdeliğe vursak... Yüzde 98 derim yani ki ayrı bir vücut, ayrı bir beyin olmasına rağmen. Çok şanslıyım bu hususta. (Ömer).

Yukarıdan alıntılanan katılımcılar dışında eşiyle gençlik veya orta yaş döneminde uyumlu bir ilişkiye sahip olmayıp yaşlılık döneminde ise son derece uyumlu bir ilişkiye sahip olan katılımcılar da bulunmaktadır:

Beyimle de anlaşıyorum... Yani hiç birbirimizi kırmıyoruz. O eski geçenler geçmiş ama şimdi çok iyi. Birazda iyi olsam... Şu hastalık olmasa. Hakikaten çok iyiyim şimdi. Yani eski ki o şeyleri yaşadık... Şimdi urganın ucuna gelince iyileştik ama. (Meryem).

Meryem'in yaşamının erken dönemlerinde eşi ile yaşadığı çatışmaların sona ermesinin ve eşiyle uyumlu bir ilişki geliştirmesinin onu son derece memnun ettiği görülmektedir. Katılımcılardan Mustafa da yaşlılık döneminde eş ile birlikte yaşamanın önemine vurgu yaparak, eşten sağlanan duygusal desteğin yaşlılık döneminde huzurlu ve memnuniyet verici bir yaşam için son derece önemli bir faktör olduğunu belirtmiştir:

Yaşlılıkta daha da anlaşılıyor hanımın kıymeti. Çünkü şöyle bir laf var... Hanımın nefesi yeter. Hiçbişi yapmayıp otursa da, erkek olarak kendin bişeyler yapsan, hazırlasan, önüne getirsen, kendin kalkıp bulaşığını yıkasan... O hasta olmasına rağmen nefesi yeter. Bu genel bir gerçekmiş. Eş daha önemli yaşlılıkta. Beş tane çocuğum var. Everdim. Torunlarım var. Ama diyelim ki geldiler... İki, üç saat, beş saat oturup gittiler. Kimlen kaldım ben? Eşle. Gençlikte ne yaparsan yap deyip çıkıyordum... Haliyle onun da kafası atıyor... O da alıyor küçük kızımı veya oğlumu konu komşuya gidiyordu. Ama şimdi... Yaşlılıkta o gidemez, sen fazla ötemezsin. Allah ayırmasın. Yaşlılıkta herkesin beklentisi bu.

Katılımcılar arasında yaşamından memnun olmama nedenleri ile ilgili olarak eşi ile uyumlu bir ilişkisi olmadığını vurgulayan katılımcılar da mevcuttur. Örneğin, Hacer eşi ile aralarında uyumlu bir ilişkinin olmadığını belirterek “eşinin seninle kafa dengi olması gerekir” şeklindeki ifadesi ile yaşlılık dönemindeki yaşam memnuniyeti açısından eş ile ilişkinin niteliğinin önemli olduğunu vurgulamıştır.

Çocuklar ile İlişkiler

Katılımcıların çocukları ile algıladıkları ilişki kalitesinin ve çocuklarından aldıkları destek algısı düzeyinin yaşamlarından memnun olma ya da olmama nedenleri arasında yer aldığı görülmektedir. Örneğin, Emine, kendisinin ve eşinin sağlık sorunları ve gelir düzeyinin düşük olduğu algısının yanı sıra yaşamından memnun olmama nedenini şu şekilde açıklamıştır:

... Çok rezillik çektim. Allah'ıma çok şükür bugünlerimize... İşte şimdi de yalnız kaldık... Yalnızlık yani. Burda en büyük sorun bu. Evlatlar yalnız bırakıyor yaşlıları. Bu Hollanda'daki en büyük sorun yani. Yaşlıları böyle bir kenara yitiyorlar Hollandalılar gibi... İşte yitiyorlar yaşlıları. Valla kızım pek zor yani.

Çocuklarından aldığı araçsal ve duygusal destek algısı son derece düşük olan Emine, Hollanda’da yaşayan yaşlı Türklerin en büyük sorununun yalnızlık olduğunu belirtmiştir. Emine’nin tam aksine Şakir, sağlık durumunun iyi olduğu ve gelir düzeyinin yüksek olduğu algısına sahiptir. Şakir’in yaşamından memnun olma nedenleri arasında çocuklarından aldığı destek algısının yüksek olmasının da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir:

Ailem yanımda. Çocuklarım, torunlarım geliyor. Öyle tatlı ki kız, üç yaşında. Geldi mi evin içi doluyor. Sık sık ararlar. Tabi bak şimdi telefonla aradı. Ondan sonra ötekinden gelir. Ondan sonra yine gelir. Yakın oturuyorlar. 10-15 dakika. Birisi Den Haag’da. 20-25 dakika sürüyor arabayla.

Emine Hollanda’daki yaşlı Türklerin en büyük sorununun yalnızlık olduğunu belirtirken, Şakir ise Hollandalı yaşlıların en büyük sorununun yalnızlık olduğu düşüncesindedir:

... Bakıyorum Hollandalılar çok... Bir tane var burda bizim üstümüzde... Elinde çantası, bir poşet sabahleyin kalkar, şaşırıyor mesela adam, ruhen daralıyor, mecbur dışarı atıyor kendini. Horantası da yok. Onun için bizim Elhamdülillah.

Katılımcılardan Leman, çocuklarından ve eşinden aldığı duygusal destek algıları arasında bir ayrım yaparak, çocukları ile ilişkisinin niteliğinin ve onların sağladığı duygusal desteğin yaşam memnuniyeti açısından çok daha önemli olduğunu belirtmiştir:

Benim ciğerim, çocuk daha önemli. Ben çocuğumu her gün arıyorum. Benim çocuklarım daha önemli. 37 yıl oldu ben evleneli. Bir gün amcanla biz restoranda bir kere yemek yedik. O da ağızla söyledikte öyle götürdü beni. Bugünde dışarda yemek yiyelim demeyi bilmez amcan. Bir kere seni seviyorum dediğini duymadım. Kızım alır beni arabasıyla... Bir kahveye gideriz, kahve alırım, pasta alırım Hollandalılar gibi. Bunla nereye gitcem... Giderim ben kızım, girerim bir Hollanda kahvesine. İçer, yerim. Derim sen burda otur. Nereye gidiyorsunuz der. Sen karışma otur derim. Vallahi. Biz gidiyoruz derim. Nereye gidiyorsunuz diyemez. Çünkü diyemez ki hakkı yok. Allah’ıma şükür. O ölsün ben ölmeyeyim. Ah kocam ölmesinde ben öleyim demem. O ölsün, ben sonra öleyim. Bizim Türk kadınları da derki, o ölmesin ben öleyim.

Zeliha ise yaşamından memnun olmasının en önemli nedeninin çocukları ile kurduğu iyi ilişkiler olduğunu belirtmiştir:

En çok çocuklarımdan, çocuklarımdan bağlı olduğundan memnunum. Hayatımdan çok memnunun. Yaşayamadığım bir üzüntüler varsa da, olduysa da çoluğum çocuğumun bana bağlı olduğuna göre, ben tatmadığımı tattırdıklarına göre, görmediğimi gösterdiklerine göre, hiç bişeyden şeyim yok. Yaşantım 10 puan. Allah bunların ayaklarına taş değdirmesin. Benim ne gördüysem, fazlasıyla fazlasıyla çocuklarımdan, kızlarımdan, gelinlerimden gördüm.

Katılımcıların alıntılarında, çocuklarından sağladıkları duygusal destek algısı düşük olanların yalnızlık duygusu yaşadığı ve yaşamlarından memnun olmadıkları, çocuklarından sağladıkları duygusal destek algısı yüksek olanların ise yaşamlarından memnun olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Çocuk ve Torunların İyi Olma Hali

Araştırmanın katılımcılarının yaşamlarından memnun olma veya olmamalarını belirleyen bir diğer faktörün çocuk ve torunlarının iyi olma hali olduğu görülmektedir. Katılımcıların çocuklarının iyi olma hali ile ilgili taşıdıkları endişeler ve kendilerini çocuklarının iyi olma halini artırmak için sorumlu hissetmeleri onların yaşam memnuniyetine etki etmektedir. Katılımcıların çocuklarının iyi olma hali ile ilgili olarak önem atfettikleri ilk konu onların medeni durumudur:

Benim oğlumda evlenmedi de işte azıcık ona dertleniyoz. Evlenmedi, bekâr. Tabi dert etmez olur muyuz? Belli bir yaşta evlenip çoluk çocuğa karışmanız gerek kızım. Çocuk olmazsa ne tadı olur. Yani neye yarar? Ben [...]’a öyle diyorum. Geçen oğlum dedim... Ya oğlum çocuğu olmayanın ne tadı olur. Diyelim ki meyvesiz ağaç, neye yarar? Meyvesiz ağaç durur, durur, sonra odun olur kesersin. Ama meyvesi oldu mu her sene ayrı bir güzelliği, meyvesi... Birde ihtiyarlığı düşün... Hadi ihtiyarladın, kimsen yok, çocukların da yok... Yalnız olunca ne olacak sen ölünce? Adam ölmüş, kokmuş da cenazenin kokusunu almışlar evde. Samimi komşun olmazsa aynı apartmanda... Yalnız olunca ne olacak sen ölünce? Adamlar üç dört gün sonra bulmuşlar cenazeyi. O huzuru vermiyor yalnız. (Şakir).

Bir kız ve bir erkek çocuğu bulunan Nihal, eşinin özellikle kızının eğitim almasını engellemek istemesi nedeniyle eşini Hollanda’da bırakıp çocukları ile birlikte Türkiye’ye dönmüştür. Çocuklarının eğitimlerini tamamlamaları için büyük mücadele veren Nihal, en sonunda amacına ulaşarak her iki çocuğunun da yüksek eğitim almasını sağlamıştır. Ancak bu durum, onun yaşamından memnun olması için yeterli olmamıştır. Çocuklarının evlenmesi gerektiğini düşünen Nihal, her iki çocuğu da bekâr olduğu için yaşamından çok memnun değildir:

Kız orda (Amsterdam’da) okudu gitti. 20 senedir ordadır. Güzel okudu. Tarih okudu. Kasacılık okudu. Bir tane daha vardı... Üç tane üniversite okudu. He. Ama koca yok. Ha şimdi kavga ettim... Şimdi kavga ettim. Yeter dedim... Bana telefon etme... Ben çok rahatsız oluyorum. Yaşı geldi, gitti... Ne zaman çoluk çocuk sahibi olacak? Ee benimki... Benim emeğimi o yiyor. Onunkini kim yiyor? Çoluk çocuğa karışsın. Ben daimî böyle... Her gün kavga oluyorum. Ben bir torun görmedikten sonra neye yarıyor ki... İsteer evlensin, ister evlenmesin. Çok kızgıyım. Haksızım? Niye... Herkes evleniyor... Sen kör müsün, topal mısın? Bir tarafın eksik olsa... Aman diyorum kim bunu alır. Bugün salıdır, yarın perşembedir... Sonra seneler

gidiyor. Yani onları nasıl ki bir kedi ağzına alıyor, dolaşıyor... Onları ağzıma aldım, dolaştım. Çok uğraştım ama şimdi işte pişmanım. Neden evlenmediler? Ortada birşey yok. Onlar bilmiyorum mutlu mu mutsuz mu ama ben mutlu değilim. Ama şimdi onlar evlense... Oh diyorum ben bu kadar uğraştım, çalıştım, çabaladım, bunlara bu kadar eziyet kendime verdim. Çok şükür. Benim sade o sorunum var. Sorunum yok. Bu kadar insanımdan uzak kalmışım, acı çekmişim, gurbet çekmişim... Ben sadece çocuklarım evlensin diye bekliyorum. O da olursa yaşamıma 20 (puan) veririm (gülerek). Torun istiyorum, toruna bakmak. Ama diyorum ya ben sade bu tek kelimede (çocuklarının evlenmiyor olması) mutlu değilim. Yoksa mutluyum.

Şakir ve Nihal'in evlenip aile kurmak ve çocuk sahibi olmanın bireylerin yaşam amacı olduğu düşüncesine sahip olduğu, çocuklarının evlenmemesi durumunda da yaşam memnuniyetlerinin azaldığı görülmektedir.

Çocuklarının medeni durumu dışında eğitim ve iş hayatlarındaki başarı durumlarının da katılımcıların yaşam memnuniyetini belirlediği görülmektedir:

Oğlum mesleğini bıraktı. İşte ona canım sıkılıyor. İki tek dersi var da yapmadı. Daha geçen seneye kadar okuldaydı. Geçen sene dedim yüzdün yüzdün kuyruğuna geldin, bitir. Tamam dedi başlıycam. Maşallah çok zeki. (Şakir).

Mustafa, çocuk ve torunlarının iyi olma hallerinin yaşam memnuniyetleri üzerindeki etkisini, Hollandalı ve Türk ebeveynlerin çocukları ile kurduğu ilişkilerin niteliğini karşılaştırarak açıklamıştır:

Şahsen ben bir baba olarak, anne olarak, koşturmayı çocuklarımız için yapıyoruz. Vay o çocuğun durumu öyle de bunun ki böylede onunki böyle, torunun durumu şöyle... Bizler çocuklarımızı düşünüyoruz. Hollandalı düşünmüyor. 18 yaş bittikten sonra diyor sosyale gidersin, maaşını verir, kendine bir oda tutarsın, ona göre yaşarsın. Ama bizler... Dur yetişsin, everelim. Oğlansa, askerlik parası biriktirelim, askerliğini yapsın, etsin, evini düzelim. Bir de dış taraftan kontrol edelim nasıl, geçimleri nasıl. Yani halen... Yani bizlerde bu var. Hala sorumlu hissediyoruz. Hala düşünüyoruz. Ne olacak, ne olacak. Haliyle, yani hiçbir düşüncemiz olmasa bu düşüncelerimiz var. Hollandalı da yok. Hollandalı diyor tamam oğlum var, kızım var ama yaşları gelmiş, kimi evlenmiş, kimi okuyor ama maaşları var. Hepsi kendisini idare etsin diyor. Hiç düşünmüyor.

Mustafa'nın anlatımının diğer katılımcıların anlatımlarının genel bir değerlendirmesi niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlatım aynı zamanda, kültürün yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisini açıklaması açısından son derece önemlidir.

Konut Özellikleri

Yaşamından memnun olduğunu belirten katılımcıların yaşamlarından memnun olma nedenleri ile ilgili belirttikleri diğer bir faktör, yaşadıkları evin ve mahallenin koşullarından duydukları memnuniyettir. Örneğin yaşamından memnun olduğunu belirten Selma, yaşadığı evin yaşam memnuniyeti açısından belirleyici bir rol oynadığını düşünmektedir:

Ha eğer evim sıkıcı olsaydı, belki farklı olurdu. Onu da düşünüyorum. Daha önceki oturduğum evde güzeldi. Böyle yol üstündeydi. Bu tramvayın geçtiği yol üzerindeydi. Buraya geldim daha da rahatım. Ondan da mutlu oluyorum herhalde. Dışardan gelirken bahçemi görüyorum ay ne güzel şu bahçeme bak diyorum. Allah'ım sen beni ne kadar güzel yerde yaşıtıyorsun diyorum.

Selma, Rotterdam'da mevcut olan iki adet Türk yaşlı konutundan birinde yaşamaktadır. Selma dışında diğer yaşlı Türk konutunda yaşayan katılımcılar da evlerinden son derece memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Yaşlı Türk konutlarının tasarımı ve asansör gibi yaşlıların rahat ve konforu açısından son derece önemli bir fiziksel donanımına sahip olması da onların rahat ve konforlu bir ortamda yaşamalarını sağlamaktadır:

Bura arkadaşlarla 2002'de bir karalama yaptık. Toplandık. Bir dernek kurduk. Üye olduk. Uğraşırken, uğraşırken hükümetten burayı kopardık. Hükümete parasını verdik. Bizi de buraya aldılar. Ne kadar da olsa dizlerimiz ağrıyor. Evlerimiz 40-50 merdivendi çıkamıyorduk. Şimdiki de iyiyik, rahatık. Evlerimizde güzel. Üst kat, üçer oda. Mutfağımız geniş. Evimiz çok rahat, ferah... Yaşayıp gidiyoruz işte böyle. (Ahmet).

Rahatım. Çok rahatım. Orda evimiz dördüncü katıydı. Gayri inip çıkmam zorlaşmıştı. Orda yalnızdım. Komşularım Türk yoktu. Burda şükür hamdolsun hem alıştım hem de rahatım iyi. Allaha bin defa şükür. Bi sıkıntım yok. (Zeliha).

Schwirian ve Schwirian (1993) mahallenin sosyal olarak destekleyici ilişkilerin kurulabileceği ve sürdürülebileceği potansiyel bir bağlam olduğunu, Valtonen (2002) ise etnik mahallenin yaşlı göçmenler için bir güçlenme alanı olduğunu ileri sürmüştür. Yukarıdaki alıntıların bu bulguları doğruladığı görülmektedir. Özellikle, yaşlı Türk konutlarında oturan göçmenlerin sosyal destek algılarının son derece güçlü olduğu görülmektedir. Bu durum onların yalnızlık duygusunu azaltarak psikolojik iyi olma hallerini iyileştirmekte ve yaşam memnuniyetlerinin artmasını sağlamaktadır.

Kişilik Özellikleri

Yaşamlarından memnun olduğunu belirten bazı katılımcılar, bunun nedenleri arasında sahip oldukları kişilik özelliklerinin de yer aldığını belirtmiştir:

Şu anki yaşantımdan çok memnunun ben. Yaptığım işlerden de çok memnunun. Yaşantımdan da memnunun. Karamsar değilim. Ben bunu yapamam diye karamsar olsam belki yaşantımdan memnun olmayabilirdim. Yani memnunun hayatımdan. Çünkü yaşamayı seviyorum, ondan. En azından bu çiçekten hoşlanıyorum. Sabahleyin çiçeğimi oturdum sevdim. Bir de resmini çektim onun. Ondan sonra tamam dedim. Buna geldim. Bunu sevdim. Ay ne güzel açmışsın sen, ne kadar güzel. Bunun resmini çektim mutlu oldum yani. Bir yaprak bile beni mutlu ediyor. Yani bilmiyorum... Sevgi olduktan sonra herhalde... Birilerini sevmek... İnsanları seviyorum. En iyisi pozitif bakmak her şeye. Her şeye olumlu bakmak. Olumsuz baktıktan sonra huzursuz oluyorsun. Ben şu anda depresyon nedir çok şükür Allaha bilmiyorum çünkü depresyon yaratmıyorum ki kendime. Yaratmadığım için o tür şeyim yok. Düşünmüyorum yani... Yaşamayı seversen mutlu olursun, yoksa olamazsın yani... Yaşamayı sevmezsen hiçbir yerde mutlu olamazsın ki. Olur musun? Ama yaşamayı seversen, sen bu çiçeği seviyorsan, o sana mutluluk verir. Sabah kalkıyorum konuşuyorum çiçeklerimle. O bana mutluluk veriyor mesela. Ama onu sevmezsen bakmazsın zaten yüzüne. Olsa da küser. Hava da su da, gezmekte, yaşamak da... Hep yaşamayı sevmek.

Selma'nın yaşam sevincine ve iyimser bakış açısına sahip olmanın yanı sıra iyi bir yaşam için önem atfettiği diğer bir özellik ise geçmiş deneyim ve olayları hatırlamamaktır:

Birde fazla üstünde durmamak gerekiyor... Yani olayların. Tüm olayların fazla üzerinde durmadan veya biraz düşünüp atmak onu... Kafaya takmamak... O hayata bağlıyor insanı. Beyni boşaltmak gerekiyor. Beyinde kalırsa yok... Ben yapamam öyle. Atmayı seviyorum. Bir şeyin fazla üzerinde durmuyorum. Yapabilirsen onu da... Yapamazsan o da başka.

Selma, Hollanda'daki yaşlı kadın Türk göçmenlerin yaşam seyirleri boyunca yaşadıkları olumsuz deneyim ve olayları devamlı olarak hatırladığını belirterek, bu durumun onların psikolojik iyi olma hallerini ve ruhsal sağlık durumlarını olumsuz şekilde etkilediğini ifade etmiştir:

Otur otur düşün haliyle gece uyuyamıyoruz diyorlar. Depresyondalar... Gece uyuyamıyorlar. Çünkü kafalarında bir sürü şey var... Çıkaramıyorlar kafalarından. Bir ev işi yapmak... Silmek süpürmek iş değil ki. Acınacak haldeler.

Yaşamından çok memnun olduğunu belirten katılımcılardan Zeliha ise bunun nedenini şu şekilde açıklamıştır:

Ben çok büyük beklentileri olan biri değilim. Elimdekilerle mutlu olmayı biliyorum. Ben kendiyle çok barışık birisiyim. Hiç kimseyi karşımda kırmam, kırıldığını istemem. Kendimi kırarım, onu kırmam. Neşeli biriyim.

Selma yaşama sevincine ve iyimser bakış açısına sahip olmanın ve geçmiş olayları hatırlamamanın önemine vurgu yaparken, Zeliha da kendiyile barışık ve neşeli olma gibi kişilik özellikleri sayesinde yaşamından memnun olduğunu belirtmiştir. Her iki katılımcı da yaşamdan düşük beklenti düzeylerinin yaşamlarından memnun olmalarını sağladığını ifade etmişlerdir.

Psikolojik Faktörler

Yaşamlarından memnun olduklarını belirten bazı katılımcıların bunun nedenleri arasında bazı psikolojik faktörlere atıfta bulunduğu görülmüştür:

... Ben öyle bişey beklemiyorum. Çocuklar gelse de ben onlara hizmet ediyorum. Hep ayakta dururum onlar gelince, ya anne otur işte... Yok, ben oturmayı sevmem. Benimde ayakta durmam gerek. Ben şurda oturacam onların eline bakacam, onlar ne getirecek, oturmayı çok sevmem, otururum yerine göre de... Ben öyle bişeyler düşünmem, elim ayağım tutar, gözüm görürken, ayağım yürürken... Mesela bizler diyo ki... Kendi görenek gelenek mi diyem artık... Biz artık 50 yaşına geldik... Bizim artık bundan sonra ne yapacak... Daha hiç bişi yapama... Oğlanın kızın eline bakacak... Oğlan, kız gelecek... Yardım edecek... Öyle düşüncemiz mi oluyor? Herkesin düşüncesi bir olmaz, kendi düşüncemi söylüyorum. Ama oğlanın kızında kendine göre sorunu var, işi var, çoluğu var, ufak çocukları var... Onlardan sen ne bekliyecen? Biraz kendin gayret gösterecen... Kendin gayret göstersen daha güzel bişey... Alacan, satacan... Onun için ben kimseden bişey beklemem. Hollandalılar hep kendileri gayret gösterirler, kendileri ayağının üzerinde durmaya çalışırlar. Her yönden... Almada, satmada, işte geymede, yemede, konuşmada, gezmede... Adamlarda böyle... Sen düşmedikten sonra elin ayağın tutarsa, gözün görürse... Böyle yaşamak daha güzel. Her günün bir özelliği var, güzelliği var... değerlendirecen. (Hatice).

Ben mesela birinden bir bardak su isteyemem, kalkar kendim alırım. Mesela kızlar der ki, anne dur ben vereyim. Yok ben kendim görürüm işimi kendim derim. Hiçte kendine yediremiyor diyorlar. Çünkü neden? Elim ayağım tutuyor, gözüm görüyor... Niye ben onları yapmıyayım. Niye ben bunu kaldırayım da buraya koymayayım. Yoksa aaa gel kızım bunu kaldır da buraya koy niye diyeyim. Biri önüme bişey getirdiği zaman, soframı hazırladığı zaman... Ben şey oluyorum böyle... Bir işe yaramaz gibi görüyorum kendimi. Daha yarayabilirim diyorum (gülerek). Doğru mu? Daha yarayabilirim yani. Daha ilerki yaşlarda nasıl olurum bilmiyorum. (Selma).

Yaşlılık oturdum herkes geldiyse... Sus senin yaştın tamam başın tamam... Ben sustuysam demek ki ben yaşlıyım. Şimdiye kadar kimse bana sus demedi (kakhaha atıyor). (Nihal).

Hatice, Selma ve Nihal'in anlatımlarında yaşlı bir bireyin işlevde, eylemde, muhakemede kontrol özgürlüğü ile tanımlanan bağımsızlık, kendi eylemini belirleme özgürlüğü şeklinde tanımlanan özerklik (Brown vd., 2004) ve bir bireyin yaşamlarını etkileyen olaylar üzerinde etkili olan belirlenmiş performans düzeyleri üretme yeteneklerine ilişkin inançları (Bandura, 1997) şeklinde tanımlanan öz yeterlik gibi psikolojik faktörlerin yaşlılık döneminde iyi bir yaşam açısından taşıdığı önemi ifade ettikleri görülmektedir. Hatice bu kişisel özelliklerin Hollanda toplumunun temel değerleri arasında yer aldığını ancak Türk toplumu tarafından benimsenmediğini de vurgulamaktadır.

Çevresel Faktörler

Yaşamından memnun ve orta derecede memnun olduğunu belirten katılımcılara yaşamlarından tamamen memnun olmama nedenleri sorulduğunda, Hollanda'nın olumsuz iklim koşulları nedeniyle yaşamlarından tamamen memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Türkiye'ye geri dönmek istemeyen ancak Türkiye'de yaşadığı süre boyunca yaşamından çok daha memnun olduğunu belirten Leman, özellikle Hollanda'nın iklim koşullarından en çok şikâyet eden katılımcılar arasında yer almaktadır:

Şu hayattan niye çok memnun olayım Esra. Güneş yok. Dün güneş gördüm. Bak karardı etraf. Çok memnunum diyecek bir durumum yok ki. Bak çıktım dışarı koşturdum, terledim geldim. Bi güneş yok ki oturuyumda balkona bir çay içiyim, kahve içeyim... Oturamıyorsun. Ama Türkiye'nin dört bir tarafı cennet.

Leman dışında Hollanda'nın iklim koşulları nedeniyle yaşamından tamamen memnun olmadığını belirten Mehmet de Türkiye'nin iklim koşullarının çok daha iyi olduğunu belirterek, Hollanda'nın iklim koşullarının insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerine vurgu yapmıştır:

Türkiye'nin havası dört dörtlük. İki ay kışı var Türkiye'nin. Ege'de iki ay kış var. Ama diğer 10 ay mesela güneş doğuyor. Yani güveniyorsun. Bir hafta boyunca diyorsun yağmur yok. Havasına, çamaşırına ona göre... Güneşin tadını alıyorsun. Burda insanlar üşüyor. Kemik hapı kullanıyor mesela. Neden? Güneş görmüyorlar. Mesela bilhassa bayanlarımız... Mesela protein noksanlığı oluyor. Kemik erimesi ordan geliyor zaten. Mesela Türkiye'de annem 93 yaşına kadar yaşadı, kemik erimesi diye bir şey olmadı. Bugün 20 yaşındaki kızlar... Benim kızım mesela 26 yaşında... Kemik erimesi başladı. Nerden oluyor bu? Güneşin noksanlığından.

Araştırmaya katılan yaşlı Türk göçmenler tarafından iklim koşulları, Hollanda'nın en olumsuz özelliği olarak görülmektedir. Hollanda'nın aksine Türkiye'nin en önemli

yaşanabilir özelliğinin ise ılıman iklimi ve doğal güzellikleri olduğu konusunda bütün katılımcılar görüş birliğine sahiptir.

Anavatan Özlemi

Yaşamından memnun olduğunu belirten katılımcılar arasında yer alan Ahmet, yaşam memnuniyeti ile ilgili olarak şu şekilde bir değerlendirme yapmıştır:

Yaşantımızın yüzde sekseni sağlam. İyiyiz. Sıhhatlıyız. Sigortamız iyi. Bakımımız iyi. Maaşımız güzel. Her şeyimiz güzel. Devlet bakıyor bize. Bi zararımız yok. Hayatımdan memnunum. Yüzde seksen yani yüzde yüz desen olmaz yani. Değiliz. Bi eksiklik var. Eksikliğimiz var.

Ahmet yukarıda alıntılanan yaşam memnuniyeti ile ilgili yaptığı genel değerlendirme de belirttiği nedenler dışında, diğer katılımcıların da yaşamlarından memnun olma nedenleri arasında sıraladığı eş ve çocuklarla iyi ilişkiler, çocuktan algılanan desteğin mevcudiyeti, çocuklarının iyi olma halinin yüksek olması, iyi bir evde ve Türk konutunda yaşıyor olmak gibi nedenleri de yaşamından memnun olma nedenleri arasında belirtmiştir. Ancak yaşamından çok memnun olmadığını “Yüzde seksen yani yüzde yüz desen olmaz yani. Bi eksiklik var. Eksikliğimiz var.” şeklinde kapalı bir ifade ile belirten Ahmet’in eksiklik olarak tanımladığı faktörü Mustafa şu şekilde açıklamıştır:

Hasret ve gurbet halen sırtımızda yük. Hasret ve gurbet...

Mustafa’nın ifadesinden de anlaşılacağı üzere, anavatanlarına duydukları özlemin yaşlı Türk göçmenlerin yaşam memnuniyetlerini azaltan veya yaşamlarından çok memnun olmalarını engelleyen bir faktör olduğu görülmektedir. Katılımcılardan Adnan da bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Biz hakikaten kendi milletimize bi hasretiz daha doğrusu. Burda birbirimizi her zaman görürüz. Burda böyle misafirler başımızın tacı oluyor.

Adnan ‘kendi milletimiz’ ifadesi ile ‘Türkiye’de yaşayan Türkleri’ ‘misafir’ ifadesi ile de “beni” kastetmektedir. Adnan’ın ifadesinin Buffel’in (2015) göçmenin yerleştiği ülkedeki menşe ülkesinin göçmen topluluğu ile entegre olmasının ve yerleştiği ülke ile anavatanı arasında mekik göçü yapmasının ve anavatanındaki insanlarla iletişim halinde kalmasının anavatanında yaşamak ile aynı anlama gelmeyeceği savını doğrular nitelikte olduğu düşünülebilir. Baldassar da (2008) yaşlılıkla birlikte “yere” duyulan bağlılığın arttığını ve bunun yaşlılıktaki iyi olma hali üzerinde önemli bir etkisi bulunduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, göçmenler eşleri ve çocukları ile birlikte göç

etmiş ve aynı ülkeden göç eden diğer göçmenler ile birlikte aynı mahallede yaşıyor olsalar bile çocukluk mahalleleri veya doğduğu ülkelere özlemleri halen devam etmektedir:

Bizim bağlarımız kopmadı Türkiye ile. Biz bağlarımızı koparmadık. Mesela Türkiye'ye gidince köye muhakkak giderim ben, yıllar önce çıkmışım ama giderim ben, o köyün havasını teneffüs etmezsem durmam yani. O havayı kendime... şey yani çekiyor. Atalarımız Türkiye'de, kopamadık. Yine ben iyiyim, çocukları hiç kopmadı. Ben buraya da uyum sağlayabildim ama ben şimdi Türkiye'ye gidersem Türkiye'ye uyum sağlar mıyım onu bilemem. O soru işareti. (Emel).

Katılımcıların anavatanlarına bağlılık düzeylerini ölçmek amacıyla görüşmenin sonunda katılımcılara 'nerede gömülmek istersiniz? sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya on beş katılımcı Türkiye, bir katılımcı Hollanda, bir katılımcı da fark etmez yanıtını vermiştir. Yaşlı göçmenler için 'anavatana duyulan özlemin' önemli olduğu görülmektedir:

Ama ölürsem çocuklara demişim beni oraya götürün. Bilmiyorum, bizim atalarımız orda. Kendi toprağımız. İnsan yaşlandıkça çekiyor galiba. Eşimi de Türkiye'ye götürdüm ben. Bizim köyde aile mezarlığı vardır. Ben istiyorum ama benim çocuklarım istemiyorlar. Mesela Allah göstermesin, bana bişey olsa... Kızımın Hollandalı eşi, eee çocuklar vardır, bana mı gelecek mezarımı ziyarete. Allah göstermesin... Ben onların acısını görmeyeyim de... Ben istiyorum, çekiyor beni. (Emel).

Türk yaşlı konutunun oturma salonunda yaşlı erkek göçmenlerin çay saatinde onlarla sohbet ettiğim esnada erkek göçmenler, "En memnun olduğumuz olay cenaze sigortası" diyerek bana detaylı bir şekilde sigortanın kapsam alanını ve cenaze işlemlerinin nasıl yapıldığını anlatmışlardır. Yaşlı erkek göçmenler çocuklarına maddi açıdan yük olmadan Türkiye'ye cenazelerinin götürülerek cenaze işlemlerinin yapılacağı için çok memnundular. Bu durumun, onların anavatanlarına duydukları özlemin bir göstergesi olduğu düşünülebilir. Emel'in anlatısı da bu durumu destekleyici niteliktedir:

Hepimiz beş sene için çalışacağız, bu kadar tarla alacağız, bu kadar ev alacağız, Türkiye'ye döneceğiz... Evdeki hesap çarşıya uymadı, geldi, kaldılar, çoluk çocuk burda oldu, belki içlerinde vardır (geri dönme düşüncesi), benim halen içimde vardır. Keşke zamanında çocuklar küçük olsaydı dönseydim belki de ancak o zaman dönülebilirdi. Çocuklar küçükken orda okuyup büyüseydi ve okusaydı diyorum, bu özlem içimde daha var. Bence çocuklarının içinde de var halen. Dönmek herkesin kafasında vardır, birinci kuşağın kafasında aslında yüzde seksen vardır yani.

Katılımcıların Göç Kararlarına İlişkin Değerlendirmeleri

Katılımcılardan Mustafa, genel yaşam memnuniyeti sorusunu şu şekilde yanıtlamıştır:

Memnunum. Çok memnun değilim, memnunum. Neden memnunsun dersin, yani burada bir hayat akışımız var. Burda normal bir hayat akışımız var. Çoluk çocuğum burda. Çalışıyor. Kendi işlerinde güçlerindeler. Benim ona göre maaşım var hanımla beraber. Anlatabiliyor muyum? O yönden memnunum. Ama çok mu memnunsun? Çok memnun değilim. Pişman mısın? Pişman da değilim.

Mustafa'ya Hollanda'ya göç kararı ile ilgili pişman olup olmadığı veya buna benzer bir soru yöneltmediğim halde bu soruyu sormuşum gibi yanıt vermesi, Emel'in anlatımında belirttiği 'her birinci kuşak Türk göçmenin halen bu soruyu kendilerine sorduğu ve yanıt bulmaya çalıştıkları' şeklindeki ifadesini doğrular niteliktedir. Mustafa'nın sürekli olarak bu soruyu kendine sorduğu için 'Hollanda'ya göç ettiğiniz için pişman mısınız' şeklinde bir soru sormamama rağmen bu şekilde cevap vermesi son derece anlamlıdır. Bu bağlamda, Emel'in açıklamaları Mustafa'nın tepkisinin nedeninin anlaşılması açısından önemlidir:

O soruyu her zaman kendilerine sordular. Belki de biz buraya gelmeseydik, belki böyle olurduk, daha mı iyi olurduk, daha mı kötü olurduk... İnsanlar halen daha o soruyu kendilerine soruyorlar. Bu yaşta, bunca yıl sonra, hala da sorulur bence çokları da... Bende bazen soruyorum. Diyorum çocuklarım Türkiye'de okusaydı, ekonomi daha iyi olamazdı belki de ama daha saygı sevgi çerçevesinde belki bu şeyler olurdu. Bilemiyorsun yani işte bilemiyorsun her zaman burda mı iyi oldu? Oraya gitseydik orda mı iyi olurdu? O soru işareti her yaşlının aklında vardır belki de. Cevabını bulamıyorsun. Kendi kendine soruyorsun ama karşında cevap bulamayınca mecbur kalıp oturuyorsun. Öyledir işte.

Öte yandan, katılımcılar arasında başlangıçta Türkiye'ye geri dönmeyi hedefleyen ancak daha sonra kendi isteğiyle dönmeme kararı alarak bu kararın doğruluğundan emin olan yaşlı Türk göçmenler de bulunmaktadır. Örneğin katılımcılardan Şakir, ailesini Hollanda'ya getirdikten sonra Türkiye'ye dönmeyi düşünmediğini, Hollanda'ya göç etmediği takdirde Türkiye'deki ekonomik durumunun son derece kötü olacağını belirtmiştir. Şakir, mesleğime uygun bir iş bulabilirsem benim de Hollanda'da kalmamın daha iyi olacağını belirtmiş ve Hollanda'ya göç etmesi sonucunda yaşamının ne şekilde değiştiğini şu şekilde açıklamıştır:

Bize ekmek verdiler. Biz mesela... Türkiye'de benim okumuşluğum yok, bişeyim yok. Bu imkânı biz burda gördük. Mesela ben Türkiye'de avukatlara, doktorlara evleri kiraya veriyorum. Niye? Onlar benden aşağı değiller ama adam o şartlarda daha ev sahibi olmamış. Yani diyelim ki başka şehirden oraya gelmiş, mecburen eve ihtiyacı var ama Allah'ta bize de bu yandan nasip etmiş. Zorluk çektik ama

imkân verdi. Ben mesela [.....]'de nerden ev alayım. Neyle aldık. Buranın sayesinde aldık. Köydeydik. Çiftçiydik. O da kendi mülkümüz değildi. Babamındı. Babam öldükten sonra... Allah rahmet eylesin... Bana ya bir tarla düşerdi ya da o da düşmezdi.

Bazı katılımcıların da Şakir ile aynı fikirde olduğu görülmektedir:

Bizim hanım bazen diyorki aç olaydım Türkiye'de olaydım. Çoğu öyle diyor ama Türkiye de olsaydı yine öyle olmaz mıydı acaba? Bide bunu düşünmek lazım. Oğlan evlenmedi, kızı evlenmedi orda olsaydım daha değişik olurdu ama fakir olurduk. Fakirdik. Buranın hakkını kimse ödeyemez. Ben kendi fikrimi söylüyorum. (İbrahim).

Diğer bakımlardan da yine iyiyim. Çok şükür rahatım. Yoksul yerden geldim ama kendi kendimizi kavurduk, yetiştik, çok rahatık. Allah az versin, temiz versin, yeter ki... Çocuklarımız da okudular sağolsunlar. O zaman (göç ettiklerinde) biri 7 diğeri 9 yaşındaydı. Küçük oğlan ABN Ambro bankasında memur olarak çalışıyor. Öteki kaynakç1. (Ahmet).

Arkadaşın biriyle konuşmuşluğumuz çoktu. Döneceklerdi Türkiye'ye. Amann dedi şu dedi, kokmuş dedi köpek kokusu olan dedi, sokaklardan dedi bir kurtulup gidersem dedi. Ben de dedim ki [.....] Hanım dedim, sen buraya geldiğinde dedim, yiyeceğin ekmeğin yoğudu bir dedim, oturacak evin de yoktu iki, çocukların da ufağıdı dedim. Buraya geldin. Ekmeği bollattın. Dükkanı aldın. Evi yaptırdın. Arabayı aldın. Çocukları evlendirdin, altınını, incisini takdın. Yediğin ekmeğin çanağın içine dedim, şimdi dedim tü deyiptemi gidiyon dedim. İnsan doğduğu yere değil, doyduğu yere, ekmeğini yediği yere Allah razı olsun der öyle gider dedim. Sen burda ne durdun şimdiye kadar köpek kokulu sokaklarda madem öyleydi de dedim. Niye durdun burda? Geldin baktın buranın sokağı köpek kokulu ben burda durmam diye döne gideydin. Ben Türkiye'de dursaydım yaşlanmayacak mıydım? Gene yaşlanacam. Allaha karşı nankörlük yaparsak Allah bize kör bakar, kara bakar. Ben nerde olsam yaşlanacam, bu yaşlılık beni bulacak. Ben hiçbir şeye isyan etmem. Herşeye Allaha şükür derim. (Zeliha).

Katılımcılardan Mehmet küçük yaşta babasını kaybetmiş ve maddi zorluklar nedeniyle çalışmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle, çok istemesine rağmen yüksek eğitim alamamıştır. Çocuklarının yüksek eğitim almasını amaçladığı için Türkiye'ye geri dönme planlarından vazgeçtiğini belirten Mehmet, üç çocuğunun da Hollanda'da üniversite eğitimi almasını sağlamıştır. Yaşam amacının çocuklarının yüksek eğitim almalarını sağlamak olduğunu belirten Mehmet, çocukları Hollanda'da üniversite eğitimlerini tamamladığı ve bunun yanı sıra birçok aile üyesine de eğitimlerini sürdürmeleri için maddi destek sağladığı için yaşam amacını yerine getirdiğini düşünmektedir:

Ben bu ülkeye teşekkür ediyorum. Geldim, fakir bir çocuktum. 22 yaşında geldim buraya. Fidan gibi delikanlıydım. Hiçbir şeyim yoktu. Tek başıma geldim. Kendi ayaklarımın üzerine bir şeyler yaptım. Üç tane çocuk okuttum. Onları everdim. Türkiye'de de askerliklerini yaptırdım. Parasını verdim. Ben verdim. İki vatanları

olsun diye. Onların çifte vatandaşlıklarını sağladım. Evlerini düzdüm. Her şeylerini dört dörtlük yaptım. İşleri var. Bende güzel şeyler yaptım yani. Yaptığım şeye bakıyorum, gurur duyuyorum kendimle. Bereket, taşlar yerine oturdu. İnsan yetiştirmek kadar güzel bir şey yoktur. On tane evin olacağına bir tane yetmişmiş çocuğun olsun. O evi o çocuk alır. Ben buna inanıyorum. Ben buna inananlardan bir tanesiyim. Çünkü ben onu gördüm.

Birçok katılımcının aksine Adnan çok uzun bir süre boyunca Türkiye'ye geri dönme planları yapmış, bu amaçla çocuklarını Türkiye'de yatılı okulda okutmuştur. Ancak bu amacını gerçekleştirememiştir. Adnan bundan dolayı duyduğu memnuniyetsizliği şu şekilde ifade etmiştir:

Ben gençliğimi ihtiyarlık için bir hazırlık, şimdiden itibaren düşünüyosun, mesela ben öyle düşündüm. Genç iken bir zahmet çeksemde, ihtiyarlık da rahat olayım diye. Köyde ot toplar, eskiden böyle yığınak yapardık. Napılır altta biraz geniş gide gide gide yukarda biter. Fakat bizim ihtiyarlık dönem için ben şahsen böyle gittim, hiç toparlamayı düşünmedim ve böyle çabuk hayat geçeceğini de düşünmüyordum. Demek ki dedim ya bu hayat öyle bir çabuk geçiyor ki, o hayal, o planlar hepsi bir tarafta akıp boşa gidiyor. Ben bi hayal ediyordum... Bi evim... İstanbul dışında gittim bir arazi aldım. Çok güzel bir arazim var. İstanbul dışında şöyle ev yapacam, park yerim şurda olur, şöyle olur... Eyvahhh... Aynaya geçtim, kendime bi baktım... Heyyy sen ne hayal ediyordun, ne oldun... Öyle bir hayat çabuk geçti ki... Öyle bir hayat geçiyor ki... Hayal, hayal, hayal... Hiçbir tanesi hep yalan oldu... O arazi olduğu gibi duruyor, bende hala buralarda sürükleniyorum.

Araştırmanın katılımcıları arasından yaşamından çok memnun olduğunu belirten katılımcılardan Şakir ve Zeliha, Türkiye'ye geri dönmeme kararı almalarının rasyonel ve doğru bir karar olduğunu düşünmektedir. Her ne kadar Şakir ve Zeliha da dâhil olmak üzere bütün katılımcılar anavatan sevgisine sahip olsalar da, Türkiye'ye geri dönmeme kararı alıp bu kararın doğruluğundan emin olan katılımcıların anavatan sevgisi ve özlemlerinin yaşam memnuniyetlerini azaltmadığı, Türkiye'ye geri dönmeyi isteyip de bu isteğini yerine getirememiş katılımcıların ise anavatan özlemi nedeniyle yaşam memnuniyetlerinin azaldığı görülmektedir.

Katılımcıların Göç Geçmişi ve Yaşam Memnuniyeti

Göç deneyimi, göçmenlerin yaşlanma süreçlerini ve yaşlılık dönemlerindeki yaşam memnuniyetini şekillendiren çok önemli bir faktördür. Bu bölümde, Hollanda'da yaşayan yaşlı Türk göçmenlerin göç geçmişleri ile şekillenen yaşam seyirlerinin yaşlılık dönemlerindeki yaşam memnuniyetlerini nasıl etkilediği sorusuna yanıt bulmak için katılımcıların yaşam öykülerinin analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilecektir.

Göçün Katılımcıların Sağlık Durumu Üzerindeki Etkisi

Katılımcıların sağlık durumlarının yaşam memnuniyetleri üzerindeki etkisine ilişkin görüşlerinin incelendiği ilgili bölümde, katılımcıların hepsinin kronik hastalıkları bulunduğu ve büyük çoğunluğunun sağlık durumlarının iyi olmadığı algısına sahip olduğu belirtilmiştir. Araştırmanın katılımcılarından Fikret'e göre özellikle yaşlı erkek göçmenlerin sağlık durumlarının kötü olmasının en önemli nedeni iş hayatlarında maruz kaldıkları ağır ve olumsuz çalışma koşullarıdır:

Hollandalılar çalışırken kendilerine dikkat eden, yaptıkları her şeyde sağlık kurallarına dikkat eden, her türlü imkânlarını akıllıca kullanan insanlar. Bütün olanaklarını, bütün imkânlarını akıllı kullanan insanlar sağlıklı yaşlanır. Biz niye burda sağlıklı yaşlanamadık? Çünkü geldiğimiz zamanlarda yaptığımız, Hollandalıların yapmadığı bütün pis, ağır işleri biz yaptık. Para kazanmak için. Paraya ihtiyacımız vardı. Hollandalılar hafta sonunda mesaiye kalmak mı? Bööyle bakıyorlardı. *Overwerk? Werk? Waarom werk je?* (Fazla mesai? Çalışmak? Niçin çalışıyorsun?) diyorlardı.

Fikret'i doğrulayacak şekilde erkek katılımcılar, çalıştıkları işlerin zorluğundan ve çalışma ortamlarının elverişsiz koşullarından bahsetmişlerdir:

Şimdi biz buraya geldiğimizde, deri fabrikasına geldiğimizde ağır işlerde çalıştık. Nereye varsak ağır işlerde çalıştırıldık. Mecburuduk çalışmaya. Çünkü çalışmasan borçlusun, harçlısın. Çoluk çocuk var. Adam ondan istifade ederek seni ağır işlere veriyor. Deri fabrikasında çalışırdım, makineye deri verirlerdi... Arkasına affedersin pisliği yığılırdı, dirgenle onu atardık, belimiz ağrırdı. Dizlerimden hastaneye yattım iki ay. Şişti dizlerim, ayaklarım. Doktor rapor verdi, sen orda çalışamazsın dedi iki sene sonra. Boya kısmına geçtik. Boya kısmında rahat ettik. Bak boya kısımları var, bize vermiyor, Hollandalılara veriyor. Derileri sündürüyoruz şöyle masanın üzerine, sürüyoruz fırına, kuruyor, çıkarıyoruz, boyuyoruz. Ama ordada biraz şey var... O boyanın tehlikesi var kokusu var ama maske kullanıyorduk. Zwanenberg'e gittim. Zwanenberg domuz fabrikasıydı affedersin. Orda akşam beşten saat bire kadar temizliğini yaptık. Hayvanlar kesim yapılıyor ya. Ondan kalan kılı, kırçılı şey... Makine temizliği yaptık. Elimizde hortum, tazyikli su, sıcak su... Bant alıp gidiyor pislikleri. Beş senede orda çalıştım, Ordan Philips'e geçtim. Philips'de dokuz ay çalıştım. Orda rahattım... İşte bu ev meselesinden Rotterdam'a geldim. Vanilla'ya girdim Vanilla'nın işi temiz. Paket. Puding yapıyorlar, Vanilla efendim bazı yiyecek maddeleri. Onların işi iyiydi ama gene de biz makine temizliği şunu bunu hep bize verirlerdi. Olmadık işleri bize gönderirlerdi. Bi kadın vardı başımız. Onla dövüşe çekeşe, işte... Epey bir zaman artık... Bizlerin işi iyiydi amma bazı yerlerde daha ağır işlerde çalışan arkadaşların işleri daha ağırdı, daha kötüydü. Metal gibi yerlerde. (Ahmet).

Mesela benim çalıştığım makine, kimse çalışmazdı Hollandalı. Çünkü ağır idi, metal cinsinden. Kocaaa dev gibi makina. (Şakir).

Katılımcılar, çalışma koşullarının zorluğuna ilaveten, çalışma sürelerinin de çok uzun olduğunu belirtmişlerdir:

İşi bulduk. Sabah yediden akşam yediye 12 saat, hiç durma yok. Bir pazar günü dinlenme var. Büyük zorluklar karşısında çalıştık. (Ahmet).

Ahmet çalıştığı fabrikada fazla mesai yapmasının nedenini şu şekilde açıklamıştır:

Ben o zaman altı bin lira borçlanıp gelmişim, o zamanın parası iyi paraydı. Ben altı yedi yedi çalışmam lazım ki o parayı ödeyeyim. Haftada aldığım 200 lira paraydı. Ayda 800 lira eder. 200 lirasını pansiyona veriyorum. 200 lirasını yiyorum. Kalıyo 300 lira. Bunun 150 lirasını eve gönderiyorum Türkiye'ye. Orda para lazım. Çoluk çocuk ekmek bekliyor. Geri kalanı da aybaşına kadar bişeyler yapıyoruz.

Katılımcılar arasında en uzun süre çalışma hayatında yer alan ikinci katılımcı olan Mehmet 63 yaşında emekli olmuştur. Mehmet, çalışma hayatı boyunca çok yoğun bir şekilde çalıştığını anlatmıştır:

Şimdi ben bu anda böyle rahatım. Hiçbir sorunum yok. Kafamda hiçbi iş yok. İyice boşalttım ben. Ama 2006'ya kadar burda ben üç işte çalıştım. Fabrikada çalıştım. Mesela, pazarcılık yaptım burda. Ondan sonra inşaat üzerine, mesela mutfak, banyo yaptım. Boş zamanım yoktu benim. Uykum bile yoktu benim. Zamanım yoktu ki uykuya.

Mehmet, birkaç işte birden çalışmasının nedenini şu şekilde açıklamıştır:

Kavuşturmak da zor. Üç tane çocuk okuttum, onlara ev aldım. Bir kişi çalıştım mesela. Anca o da evde yaptı, etti. Şimdi mesela gelinlerim çalışıyor ama onların arkasında biz varız. Onlara biz bakıyoruz. Benim arkamda kimse yoktu. Akrabam da yoktu burda. Herkes çalışıyordu, vardı ama onlarda çalışıyordu, onlarda benim gibi. Şimdi sen evde kal, benim çocuklara bak diyemezsin ki.

Avrupa'nın en büyük liman kenti olan Rotterdam'a yerleşen göçmen işçilerin çoğu tersanelerde çalışmıştır. Araştırmanın tersanelerde çalışan katılımcıları arasında yer alan iskele ustası Ömer çalışma koşullarının zorluğundan bahsetmiştir:

Bu arada ben 93'ün dokuzuncu ayında ikinci defa mide kanaması geçirdim. Şöyleki ağır işte çalışmaktan... Sabah çalışıyorduk, sağ kolla iskele çakıp sökerken sağ kolumda bir ağrı meydana geldi. Ev doktoru üç defa iğne vurdu. O zaman bilmiyordum da sonra öğrendim, kortizon iğnesiymiş. Dördüncüyü yapmadı. Ama ben inatla işe devam etmek istedim. Yaşım dedim daha erken, malulen emekli olsam maaş az verilir. Yarıyı sosyal da yarıyı hastalıkta benim açımdan iyi bişi olmaz dedim. Bu arada ev doktoru başka türlü yardımcı olmayınca bana ağrı kesici veriyor ama bu ağrı kesici midemi tahriş etmiş. Önce mide koruyucu alıp sonra ağrı kesiciyi almak o zaman yoktu demek ki onu verdi bana. İşte ikinci defa midem kanama yapınca baktım ki pabuç pahalı, daha inat etmeye gerek yok hasta kaldım... Geldikten altı sekiz ay sonra belimde bir ağrı başladı. O ağrı akşam olunca şakaklarıma vuruyordu. Sinir kasılmaları başıma vuruyormuş. Ev doktorum bunu fark etti ve burada bir çelik ortopedi desteği verdi

ayaklarıma onu kullandım. Yaş ilerledikçe işin ağırlığından o da kâfi gelmemeye başladı, ortopedik pabuç giymeye başladım ve işverene dedim, bak gördüğünüz gibi benim ayaklarım yüzde yüz değil. Bide bronşit var, açık havada soğukta rüzgârda, bazen bunaldığım, daraldığım oluyor, üstüne üstlük birde... Esra Hanım bizim işimiz 150 metreye dört defa çıktım, ben orda fazla iş yapamadım yalnız 213 metrede rafineride bacaya çıkıp çalışan arkadaşlarımız oldu. Ama ben 150 metreye dört defa çıktım, bunun yanı sıra 60-65 metrelerde iskele kur, sök...

Sağlık durumunu kötü olarak algılamayan birkaç katılımcıdan biri olan Mehmet'in kronik kalp hastalığı vardır. Ayrıca, diz bölgesindeki menüsküs dejenerasyonu nedeniyle hareket kısıtlaması yaşamakta ve özel bir dizlik kullanmaktadır. Mehmet yaşadığı sağlık sorununun nedeninin yoğun çalışma hayatı olduğu görüşündedir:

Ben koşamıyorum, dizlerimde aşınma var. Bak aparat bile var dizimde. Çok aşınmış. Ya platin koyacaksın, ameliyat... Ameliyat da sevmiyorum. Ameliyat olanları görüyorum. Şimdi 90 derece ile eğemiyorsun bunu. Şimdi eğiyorum, yürüyorum ben. Şimdi bak benim bu dizlerim nerden patlak verdi biliyor musun? Ben biliyorum. İşten gelirdim, on iki saat fayans döşerdim mesela. Şimdi meyvesi çıktı ortaya. Bilseydim onu yapmazdım. Ama gençlikte onu bilemiyorsun. Gençlikte Allah en büyük serveti bana vermişti... Sağlık. Hiç yorulmazdım ben. Kazanmayı da seviyordum. Çalışmayı, para kazanmayı seviyordum alın terinle. Onu da yaptım yani... Bütün yaşam boyunca... 51 sene çalıştım. Tam 51 sene çalıştım Türkiye'den beri. Pişmanda değilim ama şimdi bunları görünce keşke biraz daha noksan yapaydım diyorum (gülerek). Gece olunca ağrıyo yani. Birde aparat pantolonun içinde kaba düşüyor. Para kurtarmıyor adamı.

AGE (2008) tarafından hazırlanan “Avrupa Birliği Ülkelerinde Yaşayan Yaşlı Göçmenlerin Yaşam Durumlarının İyileştirilmesi” başlıklı raporda, “yaşlı göçmenlerin maruz kaldıkları zorlu yaşam ve çalışma koşulları ile temel hizmetlere erişim konusundaki güçlükleri nedeniyle özel sağlık sorunları yaşadıkları” ve bu durumun “yaşlı göçmenlerin yaşadıkları ülkenin yaşlı nüfusuna göre daha erken yaşta bakıma muhtaç hale gelmelerine neden olduğu” belirtilmektedir. Bolzman ve diğerleri (2004), İsviçre'deki yaşlı göçmenlerin detaylı sağlık kontrollerinden geçirildikten sonra sağlıklı bireyler olarak İsviçre'ye göç etmiş olmalarına rağmen, 20 ila 30 yıl süren yoğun çalışma hayatına eşlik eden zorlu yaşam koşulları nedeniyle birçoğunun ‘tükenmiş göçmen sendromuna’ yakalandığını ve sağlık sorunları bulunduğunu belirtmiştir. İsviçre'deki yaşlı göçmenlerin durumuna benzer şekilde, Hollanda'daki Türk göçmen işçiler de işçi alımı başvurusu kapsamında son derece detaylı bir sağlık kontrolü sürecinden geçirildiklerini anlatmışlardır. Ancak, Hollanda'ya sağlıklı bir birey olarak göç eden göçmen işçilerin, zorlu ve yoğun çalışma yaşamları nedeniyle sağlıklarının bozulduğu ve bunun sonucunda, yaşlılık dönemlerini iyi olmayan sağlık durumu ile geçirmek zorunda kaldıkları görülmektedir.

Göçün Katılımcıların Gelir Seviyesi Üzerindeki Etkisi

Katılımcıların göç geçmişlerinin etkilediği diğer bir yaşam alanı da gelir seviyesidir. Dwyer ve Papadimitriou (2006), göçmenin göç ettiği tarih ve menşe ülkesi, göç etme amacı, göç edilen yer, göç edilen yerdeki kalış süresi gibi göç temelli yaşam seyrinin, yaşlı göçmenlerin ekonomik durumunu biçimlendiren önemli faktörler arasında yer aldığını belirtmektedir.

Türk göçmen işçilerin Hollanda'ya göçü 1964-1973 yılları arasında gerçekleşmiştir. Dagevos (2001), Türk ve Faslı göçmen işçilerin 1970'lerin sonuna kadar düşük vasıflı işlerdeki istihdam oranının son derece yüksek olduğunu belirtmektedir. Bu dönemde, Türk ve Faslı göçmen işçilerin işsizlik oranı Hollandalı işçilerinkine göre çok daha düşük seviyelerde seyretmiştir. Bununla birlikte, bu durum 1980'lerde ve 90'larda tamamen değişmiştir. Türk ve Faslı göçmenlerin birçoğu 80'li yıllardaki işçi çıkarımı döneminde işlerini kaybetmiş ve bu dönemden itibaren iş bulamamıştır. Örneğin, SCP 1996 Hollanda Yaşlılık Raporunda, yaşlı göçmenlerin işsizlik oranlarının yüksek olduğu, işsiz Türklerin %79'unun ve Faslıların %85'inin beş yıldan uzun bir süredir çalışmadığı belirtilmektedir. Rapora göre bu durum, etnik azınlık gruplarında 55 yaşın işgücü piyasasına katılım ve ücretli işler için net bir bölme çizgisi oluşturduğunu göstermektedir. Raporda ayrıca, Türk ve Faslı erkekler arasında 50 yaş'ın, işgücü piyasasındaki faaliyetler açısından sınır yaş olduğu ve maluliyetin Türk ve Faslı erkek göçmenlerin işgücü piyasasını terk etmesinin en yaygın nedeni olduğu belirtilmiştir (Merens, 1996). SCP 2001 Hollanda Yaşlılık Raporunda 55 yaş üzeri Türk ve Faslı yaşlılarda sadece birkaç yaşının çalışmakta olduğu ve bu gruplar içerisinde çalışmama oranının yüksek olduğu ifade edilmiştir (Dagevos, 2001). Buna göre, 40-64 yaş aralığındaki Türk ve Faslı erkeklerin büyük çoğunluğu işsizlik, maluliyet veya sosyal yardım ödeneğinden faydalanmaktadır. Bu yaş aralığındaki Türklerin %64'ü ve Faslıların %62'si sosyal yardım almaktadır. Her iki grupta da, malullük en yaygın çalışmama nedenidir. Türk erkeklerin %40'ı ve Faslı erkeklerin %32'si maluliyet ödeneği almaktadır.

Söz konusu rapordaki göçmenlerin istihdam durumu ile ilgili sunulan bilgileri doğrulayacak şekilde, araştırmaya katılan erkek göçmenlerin büyük çoğunluğunun resmi emeklilik yaşı olan 65 yaşını doldurmadan malulen emekli olmak zorunda kaldığı görülmüştür. Araştırmaya katılan sekiz erkek katılımcıdan sadece biri resmi emeklilik

yaşını doldurarak emekli olmaya hak kazanmıştır. İki erkek katılımcı kendi istekleriyle 62 ve 63 yaşlarında emekli olmuş, diğer beş erkek katılımcı da malulen emekli olmuştur:

Ben emekli olmadım. Hastalıktan malulen oldum. 19-20 sene çalıştım. 52 – 53 yaşında bıraktım. (Şakir).

... 1984 yılında düşük tansiyon hastası oldum. 86 yılında malulen emekli oldum. (Mustafa).

... En son firmanın doktoru bana dedi, kusura bakma dedi, ya iskeleye gidecen ya eve gidecem. Dedim ki ben hem üzgünüm hem rahatım, sevinçliyim dedim. Üzgünlüğüm şu... Ben 22 sene gibi bir uzun zaman zarfında işte çalıştım, bi çevre edindim, orda arkadaşlarım vardı. Bi kaç kuruşta para fazla kazanıyorduk, zamanım iyi geçiyordu. Bundan ayrıldığım için üzgünüm ama size doğruları söylüyorum, herhangi bir arkadaş, bir kimseye zarar vermediğim için de sevinçliyim, mesudum. Zarar yok, siz kabul etmezseniz bende hasta kalırım dedim ve nihayet 15 ay gibi bir sürede, mahkeme neticesi 95 Mayıs'ında yüzde 80 malulen emekliye ayrıldım. (Ömer).

Katılımcıların, erken yaşlarda malulen emekli olmaları sonucunda maluliyet ödeneği ile geçinmek zorunda kalmış olmalarının gelir seviyelerini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir:

Bu ara çocukları everdik ama çalışsaydım daha iyi olacaktı. Eğer çalışır vaziyette olaydım daha güzel olacaktı. Sadece ordan malulen emekli maaşı ile idare ettik. Hem daha düşük... Hem de çalışmayan adamın masrafı oluyor. Sıkıntı çektik. (Mustafa).

Meryem de eşinin işsiz kaldığı dönemde yaşadıkları zorlukları şu şekilde anlatmıştır:

... Bi altı ay bizim adama çıkışını verdiler, üç senemi ne işsizlikten aldı, ondan sonra sosyale düştü. Sosyale düşünce, bunun parasını bir hesap edipte veremediler, 600 lira ayda, ayda 600 gulden ile ben ne yapacam? Zaten adamın kahvede 400 lira onun kendine gider. Yani boş adam, evde ne yapacak? Kahveye gidecek, orada vakit geçirecek. E sigarada içiyor mecbur içecek. Bana kalıyor 200 lira. Ben bunla ne yapabilirim? Ev kirası mı ödeyeyim? Gaz mı alayım, elektrik mi ödeyeyim? Yiyeceğim... Oğlan çalışıyordu, gelin de vardı yanımda. Gelin gözü açık, hemen inerdi postaya, postadan alır. Ne aldı ne getirdi? Oğlum param yok, biraz para versene dersin, anne param yok diyor. Alla alla, onların yiyeceği, içeceği, herşeyi, birde çocuğu var. Çocuğunun bezi var, maması var, biliyon mu? Birgün iyice canıma doydu, yok dedim, ben iş alacam, iş bulacam çalışacam. Yetiremiyorum ya ben ne yapayım. Oğlan da destek olmuyor. Adam da zaten yarsının fazlasını alıyor. Gittim, yiğenim var. Dedim beni işyerlerine yazdır. Geldik şurda bir [...] vardı. Oraya yazıldım ben. Altı ay çalıştım.

Araştırmaya katılan yaşlı göçmenlerin en önemli gelir kaynağını oluşturan emekli maaşlarının düşük olmasının nedenlerini anlayabilmek için Hollanda emeklilik sistemini

incelemek gerekmektedir. Hollanda emeklilik sistemi üç sütunlu bir yapıdan oluşmaktadır. Birinci sütun, zorunlu devlet emeklilik sistemi, ikincisi işverenlerin sorumluluğundaki gönüllü mesleki emeklilik sistemi ve üçüncüsü de gönüllü özel emeklilik sistemidir.²¹ Birinci sütunu oluşturan devlet emeklilik sisteminde, Hollanda Genel Yaşlılık Emeklilik Yasası (*Algemene Ouderdoms Wet, AOW*) kapsamında resmi emeklilik yaşı olan 65 yaşından itibaren her Hollanda vatandaşı AOW, yani devlet emekli aylığı bağlanmaktadır. Hollanda’da yaşayan veya çalışan herkes AOW kapsamında sigortalıdır.

Hollanda’da devlet emekli aylığından faydalanmak için ikamet esaslı bir sistem bulunmaktadır. Kesintili veya sürekli olarak 15 ile 65 yaş arasında Hollanda Krallığı’nda ikamet etmek, devlet emeklilik aylığından faydalanmak için yeterlidir. Ancak, kişi 15 ile 65 yaşları arasında gelir getiren bir faaliyete sahip ise prim ödemek zorundadır. Kişi 65 yaşına girdiğinde Hollanda’da ikamet edilen her bir yıl %2 ile çarpılarak toplam emeklilik aylığının yüzde kaç oranında ödeme yapılacağı hesaplanmakta ve bu oran üzerinden emekli aylığı bağlanmaktadır. Dolayısıyla, Hollanda’da ikamet edilmeyen veya çalışılmayan her bir yıl için, AOW yaşlılık aylığı %2 oranında düşürülmektedir. Bu durum, yaşlı göçmenler ile Hollandalı yaşlılar arasında gelir eşitsizliği oluşmasına yol açmaktadır. Yaşlı Türk göçmenler tam devlet emekli maaşını hak etmek için öngörülen 50 yıllık sürede Hollanda’da sigortalı olmadıklarından ötürü tam devlet emeklilik aylığı almaya hak kazanamamaktadır. Bu nedenle, devlet emekli maaşları Hollandalı yaşlılarınkine göre çok daha düşüktür. Katılımcılardan Şakir bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

Emekli olduktan sonra herkesin aynı oluyor [emekli maaşı]. Yüzde yüz çalışanlar hariç. Herkesin düşük. Birde şöyle... Bunlar çok yaman adamlar. Mesela bir kanun çıkarttılar. Buraya kaç yaşında geldiysen ona göre bir para ödüyorlar. Mesela bana eskiden mektup geldi ki sen 11 sene geç gelmişsin. Ee beni 15 yaşında buraya kim getirecek? Bana 11 sene eksik para veriyorlar. 11 sene daham olaydı bana normal para vereceklerdi. Bide burda doğup büyüyenler zaten burda. Kim geldi sonradan? Bizler. Birinci kuşak.

Katılımcılar 65 yaşını doldurduktan sonra emekli olmaya hak kazanarak devlet emekli maaşı (AOW) almaya başlamışlardır. Ancak, sadece 50 yıl boyunca Hollanda’da ikamet eden vatandaşlar AOW aylığının tamamını almaya hak kazandığından, AOW aylıkları düşüktür. Bu durumda, Hollandalı yaşlılar ile göçmen yaşlılar arasında eşitsizlik oluşacağı açıktır. Bununla birlikte, göçmenlerin hak kaybına uğradığı gerekçesiyle

²¹ www.english.szw.nl

yasanın değiştirilmesi yönünde başlatılan girişimlerin başarısızlıkla sonuçlandığı belirtilmektedir.²²

Hollanda emeklilik sisteminin ikinci sütununu zorunlu olmayan mesleki emeklilik planı oluşturmaktadır. Bu planda, işveren genellikle emekli priminin yüzde ellisinden fazlasını ödemektedir. Bir işveren emeklilik planı sunduğunda, çalışanların üye olması zorunludur. Her çalışandan, gelecekteki emeklilik hakları için maaşının sabit bir yüzdesi tahakkuk edilmektedir. Emeklilik planları, sigorta şirketleri ya da şirket emeklilik fonları tarafından yönetilmektedir. Mesleki emeklilik planı, devlet emeklilik planını tamamlayıcı nitelik taşımaktadır. Ancak, yaşlı Türk göçmenlerin büyük çoğunluğu mesleki emeklilik sisteminden faydalanamamaktadır:

Burda pansiyon fons (*pensioen fonds*) denen bir şey var. Yani Türkiye'nin emekli sandığı. Benim çoğu arkadaşımın pansiyon fonsu yok. Sigortanın verdiği parayla geçiniyor. (Mehmet).

Gemi tersanesinde çalıştığım için metal fonsum var. Onu bilmiyorduk o zamanlar. İşverenler yatırmadı. Emekli olunca bakıyon, sadece emekli maaşın var. (Mustafa).

... Beş senede orda çalıştım, fakat bana orda şey yapmışlar, pansiyon fonsumu kesmemişler, benim orda pansiyon fonsum araya gitti. Hiç bişey alamadım. Tabi bilmiyok biz o hususları. Bilsek orda müdahale ederiz. (Ahmet).

Mesleki emeklilik fonundan yararlanan az sayıdaki katılımcı arasında yer alan Şakir'in gelir düzeyi ile ilgili algısının diğer katılımcılara göre daha olumlu olduğu görülmektedir:

Pansiyon fonu tam alıyorum. Bize bir zaman bizim hükümetin, devletin çalışma ataşeliği geldi. O zaman üç sene çalışınca pansiyon fonları alıyordun. Bize dedi sakın alma. İlerde size çok faydası olur bunun dedi. Bizde almadık. Şimdi işte onlardan 150 bir yerden geliyor, 225 bir yerden geliyor. Böyle bir para geliyor. Diğerleri hastalıktan ne alıyorsa, emekli maaşın ne ise o. Ama bizim 300-400 daha geliyor. Emekli için iyi bir para.

Katılımcıların mesleki emeklilik aylığını alamaması veya çok düşük düzeyde almasının nedenleri arasında büyük çoğunluğunun düşük vasıflı işlerde çalışmaları, çok sık iş değiştirmeleri, Hollandaca bilmedikleri için hakları konusunda bilgi sahibi olmamalarının yer aldığı görülmektedir. Türk göçmenlerin işverenleri, mesleki fon primlerini ya hiç ödememiştir ya da eksik ödemiştir. İşverenlerinin primlerini ödemesi durumunda da bazı yaşlı Türk göçmenler Türkiye'ye geri dönmeyi planladıkları için

²² TOF Başkanı ile yapılan görüşmeden alıntı.

primlerini toplu ödeme şeklinde almayı tercih etmişler, emeklilik dönemlerinde mesleki emeklilik fonundan yararlanamamışlardır. Bu durum, emeklilik dönemlerindeki gelir seviyelerinin düşük olmasına neden olmuştur.

Göçün Katılımcıların Psikolojik İyi Olma Hali Üzerindeki Etkisi

Gardner (2002), anlatı araştırmalarında katılımcıların yaşam öykülerini anlatmalarının bir seçme işlemi olduğunu, öyküyü anlatanların her olayı hatırlamadığını, hatırlasa bile anlatmadığını, bazı olayları ise tekrar tekrar anlattığını belirtmektedir. Gardner'in ifadesine benzer şekilde, katılımcılardan Şakir yaşam öyküsünü anlatırken göçün ilk yıllarında yaşadığı olayları anlatmak istememiştir:

Buraya geldiğimde ben dört beş senelik evliydim. Üç çocuk vardı. O zaman benim bir çocuğum... Çocukları bıraktık işte... Artık oraları karıştırmıyık.

Şakir'in göçün ilk dönemlerinde yaşadığı deneyimleri anlatmak istememesi ve görüşmenin ilerleyen kısımlarında ise "Daha ne kadar da sana zor gelir [Hollanda'da yaşamak] biz o evreyi aştık" şeklinde kullandığı ifade, Şakir ve ailesinin son derece zorlu bir uyum süreci geçirdiklerinin göstergesidir. Katz (2009), göç etmenin ikamet edilen yerin değişmesine ilaveten yaşam tarzı, değerler, normlar ve dilde kalıcı bir değişim anlamına geldiğini ve bu nedenle göçmenlerin şiddetli bir yaşam seyri geçişine maruz kaldıklarını belirtmektedir. Bu önemli yaşam seyri geçişini ilk olarak erkek katılımcılar deneyimlemiştir. İşçi göçü sistemi kapsamında göç alan diğer Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Hollanda'ya ilk olarak erkek göçmen işçiler tek başlarına göç etmiştir. Hollanda'ya 1964-1971 tarihleri arasında göç eden araştırmanın erkek katılımcılarının hepsinin o dönemde evli olduğu ve üçü dışında diğerlerinin çocuklarının olduğu görülmektedir. Ailelerini ve anavatanlarını geride bırakarak tek başlarına göç eden erkek katılımcılar o dönemde yaşadıkları duyguları şu şekilde ifade etmiştir:

İstasyona gelirdik, giden trenlere... Bir numaralı perondan Türkiye'ye trenler geçiyor... Onlara bakardık. Böylelikle zamanımızı geçirdik. Hanımdan mektup gelirdi, mektubu açtığım vakit gözyaşlarım başlardı. Diğer mektup gelene kadar hep o mektubu okurdum. 10-15 gün sonra gelecek diğer mektup, hep o mektubu okurdum. (Mustafa).

Bastan biz çok zorluk çektik burda. İletişim yok, Türkçe yok. Mektup beş günde giderdi. Telefonlaşamıyorsun. Acil durumda telgraf iki saatte. (İbrahim).

Şimdi çocuklarımız... Allah vermesin tabi onlar daha rahat, daha huzur için, biz onlar için yaşadık, onlar şimdi bu şeyleri bilmezler, bu hayatı bilmezler. Onlar

burda rahatlıklarını, hepsi birer memur oldular çalışıyorlar her şey ellerinde, teknoloji... Bizde nerde bu teknoloji, altı ayda bir mektuplaşırdık, postaneye varıyorduk oturuyorduk, bekle bekle bekle... Altı saat hanımla görüşecen veya birsiyle görüşecen, alo alo ses gelmez, bir âlemdik yani o zamanlar 1968-69. (Ahmet).

Hele hele bizim ilk zamanlarımız, haftada bir pazar günleri bir yarım saat, bir Türkçe program vardı, haftada bir pazar günü. Arar bulurduk onu. Sonra bazen duyardık efemim Sofya radyosundan bizim köylü bir türkü istemişte onu istek olarak söylemişler, onun adını orda duymak bile, Sofya radyosu, Budapeşte radyosu, Tiran radyosu, Türkçe konuşuyor ya, gayesi maksadı ne olursa olsun bizim için Türkçe... Bir hasretliği gidermekti. Ama tabi zamanla gelişti. Pasaport programı oluştu bir. O zaman televizyonda program vermeye başladılar. (Ömer).

Aile ve anavatan özlemi ile yoğun çalışma koşulları dışında erkek katılımcıların Hollanda'ya uyum sürecinde karşılaştıkları başka zorluklarda bulunmaktadır:

Ben geldiğim zaman dönmek istedim. Her taraf kapkaranlık, yağmur, su. Ben nereye geldim, cehenneme mi geldim dedim. İlk geldiğimizde iki aylığına pişmansın, iki üç ay. Dedim ki altı ay içerisinde dönmek lazım. (Mehmet).

Burda en çok zorlayan dil bilmemektir. Birde Türkiye'nin yiyecekleri burda yoktu. İzine giden Türkiye'den getiriyordu. Türkiye'dekilerin hemen hemen hiçbiri yoktu. Öyle karpuz marpuz bunlar yemesini bilmezlerdi. Patlıcan falan bunların hiçbiri yoktu. Burda banyolar falan da yoktu. Duşlar vardı. Burda naylon tekneler vardı. Onlarda banyo yapıyorlardı. (İbrahim).

Araştırmanın kadın katılımcıları arasında eşleri ile birlikte Hollanda'ya göç eden iki katılımcı bulunmaktadır. Eşi ile birlikte 1968 yılında Hollanda'ya göç eden Emel, göçün ilk günlerinde yaşadığı olayları şu şekilde anlatmıştır:

Üçüncü ayın üçünde buraya geldim, hiç unutmuyorum o günü (gülerek). Ev yok idi, pansiyon da yatıyorduk bekârların içinde. O zaman da gençsin ne kadar olsa yani, ömrümden ömür gitti. Daha sonra Hollandalı bir kadının evinde kaldık. Daha sonra bir Alman kadın bize iki odalı bir ev buldu. Bir perde vardı. Arkada yatıyorduk, önde oturma odasıydı. Oraya yerleştik.

Emel, işçi göçünün başladığı ilk dönemlerde Hollanda'ya göç ettiği için aile birleşimi yoluyla göç eden kadın göçmenlere göre çok daha zorlu bir uyum süreci yaşadığını belirtmiştir:

Kimse yok. Alışamıyorum. O zaman Türklerde yoktu yani tek tük Türk aileler vardı. Göç şeyi 70'den sonra başladı. Ben erken geldim. O zaman pazara gittiğim zaman... Türkü gördüğüm zaman... Türkçe konuşuyorlar... Sanki dünya benim oluyordu yani. Öyle zamandı bizim zamanımızda Ama bizden sonraki gelenler rahat yaşadılar. 70'lerde gelen yaşlı kuşak çok rahat yaşadı. Onların eşleri buradaydı, evleri falan diziliydi, her şeyleri var, diyorum ya ben geldim evim yoktu benim. Bazen diyordum ya sen ev olmadan nasıl beni buraya getirdin. Sen niye getiriyorsun beni bu bekârların içine. Herkes evini tutmuş, dayatmış,

döşemiş, ailelerini getirmiş. Ben geldim göçebe çadırı gibi ordan oraya, ordan oraya... Bir sene öyle geçti.

Emel ve Leman dışındaki diğer kadın katılımcılar içinse eşlerinin Hollanda'ya göç etmesi ile birlikte farklı bir yaşam geçişi başlamış, yalnız ebeveyn olarak Türkiye'deki yaşamlarına devam etmişlerdir:

On sene çocuklarla kendi evimde kaldım. Burdan paramızı gönderdi, yedik içtik oturduk. O zamanlar daha gençtim, iki üç çocukla bir arada kalmak çok güzel, başarılı bir şey. Başaramayanda vardı, başaranda vardı. O zamanlar öyleydi. Herkesin kocası gurbete gitmişti. Bir yere çalışmaya falan da gitmedik. Gelene baktık. Çocukları büyüttük. (Zeliha).

Rotasyon sistemine dayalı olan işçi göçü sistemi kapsamında, yabancı işçilerin belirli bir süre çalıştıktan sonra menşe ülkesine geri dönmesi öngörülmüştür. Ancak, bu sistem fiili olarak yürürlüğe geçirilememiştir:

Buraya gelen yabancı işçiler statü olarak, biz buraya bir seneliğine geldik. Bir sene bize ev arama izni bile vermediler. O durum sonradan değişti. İşçilere ihtiyaçları olduğu müddetçe burda kaldık. Her sene gidip oturma müsadese, çalışma müsadese alınıyordu. (Fikret).

Hollanda yabancı işçi alımına 1974 yılında son vermiştir. Bu tarihten itibaren göçmen işçilerin eşlerinin ve çocuklarının aile birleşimi kapsamında Hollanda'ya göç etmesi süreci hız kazanmıştır. Dolayısıyla, göçmen işçilerin eş ve çocukları yeni bir yaşam seyri geçişine maruz kalmıştır:

10 sene burda kaldı amcan, bizi getirmede çocuklar okusun diye. 10 sene sonra geri döncem, geri döndüm derken, 10 sene geçti. Kısmet burdaymış. Önce benle ufak kızı getirdi. 5 yaşında. Diğer çocuklar okuyordu getirmede. Onları da dört ay sonra getirdi okul tatilinde. Böylece burda kaldık. (Hatice).

Millet aile getirmeye başladıydı zaten. 1971'de bir kısım, üç beş kişi getirdi bizim fabrikada. 1978'de baya getirmeye başladılar. Bende 81'de getirdim. Çünkü dil bilmediğimizden ekseriyetle. Ev nasıl kiralanır, nasıl tutulur. Şartlar ney? (Şakir). 71'in sonunda... Pansiyonda kalıyordum... Eşimin Türkiye'de olması galiba bana biraz fazla şey yapmaya başladı... Derken stres... Midem kanadı. Mide kanaması geçirdim. Biraz hastanede yattım. Pek bir şey bulamadılar. Biraz kollama, perhiz derken, tekrar işe başladık. 72'de erken izne gittim. Geldim aynı yerde devam ettik. Bu arada ben midem kanayınca ev bürolarına ev almak için müracaat ettim. Bi de belediye doktoruna dedim ki ben kendime bakamıyorum, perhiz etmem gerekiyor, zararlı şeyler yememem gerekiyor, fakat işten geldikten sonra bunları istediğim gibi hazırlayamıyorum. Bir kadın doktordu bana söz verdi yardımcı olacağına ama durumları benden acil olan insanları öne aldıkları için bana iki sene beklediğim halde ev vermediler. Çalışırken burda bir arkadaşın öncülüğünde, Rotterdam'da ağustos ayında 3500 gulden hava parasıyla bir ev aldım. Tek eşimle birlikte olmak gayesiyle. Nitekim 73'ün onuncu ayın sonunda hanım geldi. Tabi

ki bir düzelme oldu. Aile düzenine geçtik. 74'ün onuncu ayın yedisinde de ilk çocuğumuz oldu. (Ömer).

Aile birleşimi kapsamında göç eden kadın katılımcılar, eşlerinin ev ve yerleşim ile ilgili düzenlemeleri yapmaları nedeniyle eşi ile birlikte Hollanda'ya göç eden Emel'in yaşadığı konut bulma sorunu gibi bazı sorunları yaşamamıştır. Ancak, Hollanda'ya uyum sağlama süreci onlar için de başka zorlukları barındırmıştır:

Buraya geldiğimizde çok farklı farklı insanlar. Tabi geldin alışamıyorsun. Ne biliyim. Yol yolak bilmiyorsun, dil bilmiyorsun. Alışveriş edicen, bişey bilmiyorsun. Eskiden Türk bakkalları yoğudu burda geldiğimizde bizim, hep Hollandalıydı. Hollandalıya giderdik, işaretle, görürdük ondan ver, bundan ver. Parayı çıkarırdık, büyük para verirdik. Onlar üstünü bize verirdi. Ben parayı da bilmezdim. (Emine).

Biz ilk geldiğimizde hiç bozuk para verip bir şey almıyordum ben. Neden? Paranın ne olduğunu bilmiyorduk. Bütün paraları veriyorduk, bozuk paraları, üstünü geri veriyorlardı. Burada kesinlikle bir kuruşunu dahi yemezler... Kesinlikle... Bozuk para götürünce götürüyordum, kâğıt para alıyordum. Üç ay böyle şey yaptık yani, üç ayda ekmek almayı, su almayı, unu almayı öğrendik, yani çat pat. Benim dört yaşındaki getirdiğim oğlan ekmeği gider alırdı, ben gidip alamazdım mesela cesaret edipte. Ekmekçi de şu köşe kadardı ama gidemiyordum cesaret edipte. Şimdiki gibi her yerde ekmek yoktu, ekmekçiler özeldi, ekmeği elinle seçmek yok, elinle işaret edecen, onlar tabi adını biliyor ekmeklerin, şu şu diye alıyorlardı Hollandalılar, adını bilmediğin ekmeği nasıl alacan? (Hacer).

Erkek katılımcılar ailelerini yanlarına almadan önce fabrikalarının kamplarında kaldıklarını veya birkaç arkadaşları ile birlikte ortak ev kiralayarak konut sorunlarını çözdüklerini anlatmıştır. Ancak, ailelerini yanlarına aldıktan sonra birlikte yaşayabilecekleri bir konut bulma konusunda zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir:

Burda ev durumu çok zor oluyordu. Ev problemdi... Mesela bende beş çocuk var, yedi nüfusuz, iki göz bir oda. Ev vermişler bize iki oda. Küçük bir mutfak. Çoluk çocuk sıkışıyor. Elimden çekiç, keser düşmezdi. Yani çocuklara ayrı yer yapayım, kendime ayrı yer yapayım. Çok zorlandık. Sonra işte *West (Batı)* tarafında bir eve taşındık. Velhasıl evden çok zorluk çektik, yani şöyle rahat bir evimiz olmadı sayılır. (Mustafa).

O zaman diyelim şu evlerin eşyası... İyi veya kötü... İçinde her şeyinle beraber satın alıyodun evi. Öyle buluyodun. Ev bulmayı da bilmiyorduk. Öylelikle, bir ev satın aldım. Başka tür ev kiraya bulmak zordu. Ama evi kendim aldım. Eşyaları da ben aldım. Üç katlı ev. Birisini kiraya verdik. Birisinde biz oturduk. Eski evler vardı şimdi pek kalmadı da. Orda oturduk, çoluk çocuk, das daracık. Görsen, ki o zamanın şartlarında. Bi tane oturma odası vardı şöyle, ortasında yatak odası vardı bölme, bir de yemekhanede öteki taraftaydı. Bizim birde çatı vardı. Çatı yarısı aşağıdaki kiracının, yarısı yukardaki kiracının, taban bahçeye kimse karışmazdı, öyleydi. Ama benim kiracı vardı Hollandalı. Onunla oturduk bir sene. Sonra adam

baktı barınamayacak bizimle, çocuklar gelince o gitti. O zaman çok zahmet çektik. (Şakir).

Göçün göçmenlerin yaşam seyrinde neden olduğu en önemli sonuçlardan biri sosyal ağlarını kaybetmeleridir. Bu durum, göçmenlerin göçün ilk dönemlerinde yalnızlık duygusu ve sosyal izolasyona maruz kalmalarına neden olmuştur:

Eş dost Türkleri gördün müydü seviniyodun? Onlarla konuşmak istiyodun, muhabbet etmek istiyodun, derdini dökmek istiyodun. (Zeliha).

Hollanda'ya ilk geldiğimde hiç kimseyi tanımıyorum. Dil bilmiyorum. Bi eşimin arkadaşının hanımı vardı onu tanıyordum, onlarda Türkiye'ye izne gittiler. Giderken bana o kendi tanıdığı bir kişi ile tanıştırdı. Dedi ki ben gidiyorum, genç bir kızcağızdı o da, bunlar yeni geldi, hiçbir yeri bilmiyor, ne olur bunları yalnız bırakma dedi. O kızcağızla birkaç yere parka falan gittik böyle. Eşim gidiyor, gezdiriyoruz ama kimseyi tanıımıyorsun, konuşamıyorsun. (Selma).

O zaman hasretlik çok vardı. Dil sorunu vardı. Alışma sorunu vardı Çok hastalandım ben o ara ama. 65 kilo ile buraya geldim, 45 kiloya düştüm. İlk Türk kadını ben buraya geldim. Çok zorluk çektim. Dil yok. Yabancı çok. Hani bilmiyorum biraz da geldiğim çevre de Türkiye'de şehirden gelsek belki biraz daha alışkın olacaksın ama kırsal kesimden gelince alışması biraz zordur... Hamile kalmadan önce ben altı hafta hastanede yattım. Sonra doktor eşime dedi ki ya dedi çocuğu olacak ya da Türkiye'ye geri göndereceksiniz. Kadın biraz yanı zor yaşar (gülerek). İşte o arada hamile kaldım kızım oldu. Anneme mektup yazıyorum, geri gelmek istiyorum diyorum anneme, annem yok orda dur diyor, yerin kocanın yanı demişti. Bizim eski taaa... Geleneklere göre. Öyle öyle alıştım işte. (Emel).

Amcan gece çalışır, sabah gelir yatar, kızla ikimiz evde kalırdık bütün gün. Kapıya çıkıp bir yer bilmedik, evi bulamayız korkusuyla. Korkumdan çıkamazdım. Tembelliğimizden de. Birde köyden geldik. Köyden de köyün içinde... Şimdi aynı köyümüz gibi oldu burasıda. Köye gidince gariplik çekiyoruz da, bu sefer burda gariplik çekmiyoruz. (Hatice).

Aile birleşimi kapsamında göç eden kadın göçmenler Türkiye'den çok farklı iklime ve çevresel özelliklere sahip bir ülkeye göç etmeleri sonucunda çok zorlu bir uyum süreci yaşamaya başlamışlardır:

Burada biz hiç güneş görmezdik, şimdi yine güneş görüyorsun. Hee görmezdik güneş... İlk geldiğimiz zamanlar. Kapalı böyle, puslu bir hava olurdu. Yağmurlu. (Nihan).

Evler farklı. Böyle dik dik merdivenler. Türkiye'de var ama o kadar değil basamak, merdivenler. Mesela benim evim Türkiye'de merdivenli ama dıştan merdivenli içten değil. Dıştan çıkar, gider yukarıya. Öyle. Burda içten merdivenli. (Emine).

Banyo yoktu biz geldiğimizde buralarda. Böyle ev yoktu. Şura şöyle daracık, şu tarafı yok, şurası. Sade küçük bir koridor var. Orda bir tuvalet. Bide şu köşede bir mutfak. Ora hem oturma odası hem mutfak. Burası da yatak odası. Kaç kişiye o kadar işte. Eskiden evler böyleydi. Türk kadınları bunalımdaydı o zaman çok. Sonra o eski evleri yıktılar, tamir ettiler içini iki evi bir araya getirdiler bir daire yaptılar. O zaman genişlettiler evleri falan. İçini büyüttüler. Bizden sonra aslında Rotterdam değişti. (Zeliha).

Karnıyarık canım istedi burada. Dedim ben yapcam karnıyarık. [...] abi ben patlıcan arıyom dedim. Hiçbir yerde yokmuş patlıcan. Yoktu o zaman Esra pırasa, karnabahar... Allah'ıma bin şükür var şimdi. Türkiye'den daha güzel dimi Esra? Türkiye'den buraya geliyor her şey çok şükür. Bal alcak abim adını bilmiyor. Vız vız yapmış. *Honing* yazmış iyi bir Hollandalı. Abim öyle bulmuş balı. Şimdi çok şükür. (Leman).

Ben buraya geldiğimde pazarda elma, soğan, patates bide filelerin içinde sarı kavunlardan kavun, bide üzüm bulunurdu. Başka bişey bulunmazdı. Pazarda bulamazdın bişey. Sonradan Türklerden baktılar, Türkler buralarda yer bulduysa ektiler, derken doldular herşey. Bi taze soğana canın çekse, bir pırasaya canın çekse nerde bulacaksın. Ben bir beşinci katta oturdum. İki tarafta balkonu evimin. Çiçek saksılarının içine taze soğan ekim. Bana tanıdık, hoş geldine gelenler görünce bayıldılar. Delirdiler. Bişey istemeyiz biz, soğan ekmek yiyeceğiz dediler. Yoktu. Bişeycik yoktu ki. Şimdi Türkiye'de ne varsa hepsi burda. O zamanlar o sıkıntılar vardı. Bulgur getirirdik biz burda pilav pişireceğiz diye. Yoktu bulgur. Bulguru bile bulamazdık. (Zeliha).

Cumartesi günü saat beş oldu mu bir daha açık yer bulamazsın. Pazar günü her taraf kapalıydı eskiden. Cumartesi günü ekmeğini alırsın, yiyeceğini. Pazar hiçbir yerde açık yer yok. Mesela baktın ekmeğin yetmedi akşamüstü misafirin gelecek, hemen içine mayasını at hamurunu yoğur, fırına at, yağını sür çıkart yeniyordu. Bide ekmek yapmayı bilmeyene söylycen. Evinde fırın olmayanlar oluyordu. (Hacer).

Eş ve çocuklarının kendilerine katılması ile birlikte, erkek ve kadın göçmenlerin aile özlemi sona ermiştir. Ancak ebeveynlerine duydukları özlem ve anavatan hasreti devam etmiştir:

Ama her sene izne gitmeye çalışırdık. Yani her sene dediğim, 3-5 kuruş biriktirebildiysek. Mesela, hanımı getirdiğim vakit, peşine babam çocukları getirdiği zaman dört sene gitmedik. Dört senede anca toparlandık. (Mustafa).

Hasretlik vardı. İki sene izne gidiyorsun bazen. Her sene gidemiyorsun. Yetiştiremiyordun. Masraf çoktu. (Leman).

Üç seneden, üç seneye gidiyorduk izne. Her sene gitmek yoktu. Üç sene tam. Ortanca oğlan 2.5 yaşındaydı izne gittiğimde. Üç senede gittim. O doğdu. Gittim geldim, gelince hamile kaldım. Dokuz ay hamilelik geçir. 2.5 yaşında da onunla gittim izne. (Hacer).

Hollanda'ya göç etmek bazı kadın katılımcılar açısından yeni sosyal rollerin edinimi anlamına gelmiştir. Türkiye'de ev hanımı olan kadın katılımcılardan bazıları göç ettikten hemen veya bir süre sonra çalışma hayatına atılmıştır:

Buraya geldim, iki tane çocuk, iki de biz dört. Daimî çalıştım. Oğlan kucağımdaydı başladım. O zaman iş evime gelirdi. Kese kâğıdı, makine. O geliyordu böyle makinede çıkarıyordum. Üç dört tane makine geldi. İyi parada alıyordum. Ondan sonra çocukların okulu geldi, Türkiye'ye döndüm. (Nihal).

Ben ilk geldiğimde içki fabrikasında çalıştım. Sonra et fabrikasına girdim üç ay orda çalıştım. Ondan sonra her yerde işte, ondan sonra temizliğe girdim. Temizlikte çalıştım. Her yerde çalıştım. Tabi çalışanlar böyle hep ağır işlerde çalıştı da, ben öyle pek ağır işte çalışmadım. Bir halde çalıştım, o ağırdı biraz. Kasa indirip, kasa bindiriyorduk. Bantta çalıştık. Bantta çok çalışırdık. Böyle yuvarlak mesela önünde şişeler gelirdi ordaa, böyle dolanırdı eğer çabuk almazsan ordan dökülürdü. Böyle kazan gibi bir şey vardı önünde. Böyle, oluk gibi gelirdi şişeler, önünden alırdık biz iki kişi. (Emine).

Bizim hanım işe girdiğinde, 10-15 km uzağa otobüsle gidip geliyorlar. Sabahleyin beşte kalkıyor, çocuğunu hazırlıyor, geliyor, komşuya veriyor, saat altı oluyor. Yedi'de istasyona geliyor. Otobüse biniyor. Sekizde oraya varıyor. Akşam saat beş buçuk altı'da işi bırakıyor. Sekiz'de eve geliyor. Yemek, bilmem ney. Dokuz. On, onbir'de yatıyor. Sabahleyin beşte geri. Bu böyle 15 sene sürdü. Çocuklar var. Çocukları mecbur komşuya veriyor. Ben çalışıyorum. O çalışıyor. (Ahmet).

İş hayatına atılmayan kadın katılımcılarda bir yandan yeni bir ülkeye uyum sağlamaya çalışırken öte yandan ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları yerine getirmişlerdir:

Hiç çalışmadım. Daha bu yaşa kadar bunların işini görüyorum. Yedi kişinin. Kadınların işi... Temizliğe gelen kadın 2.5 saat çalışıyor. Onun yaptığı işi her gün yapıyorum ben ama benim maaşım yok. Evde çalışanın maaşının daha çok olması gerekir. Kadının hakkı yok o başka. Çocuk, torun baktım. Ömrümden ömür anlatmaya sığmaz o baktıklarım. O (eşi) dışarda, ben içerde çalıştım. (Hatice).

... Sabah altı'da gidiyor yedi'de iş alıyordu. İşten dört'de geliyordu. Ama vardiyalı çalışıyordu. Bazen de gece çalışıyordu. Bazen gündüz çalışıyordu gemide çalışırken. Onun ki dengeli değildi yani. Çocuklarla ben şey edemedim tahammül, o çocukların okuluna gidecen, koşacan, her birinin ayrı bir derdi var, her biri ayrı ayrı bir nefes yedirecen, hayat şartları biliyon mu? Her birinin ayrı bir şeyi var. Oğlanı evlendirdim, bebeği oldu, gelin işe gitti, onun çocuğuna baktım. Kızı evlendirdim, bebeği oldu, onunkine baktım. O çalıştı, yuvasını kursunlar varsın elin biri olsunlar... (Meryem).

Onlar (erkek göçmenler) için bunalım yoktu. Kadınlar için evde olanlar için daha çok bunalım vardı. Çocuk bir yandan, okula götür, getir, yemek yap, onu yap... Bunalıyor adamı tabi. (Emine).

Kadın katılımcılardan bazıları, zorlu bir uyum süreci, iş hayatına atılma, ev ve çocuk bakımı gibi sorumluluklarla başa çıkmak zorunda kalmak dışında aile içi şiddete de maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir:

Amcan tam Osmanlıydı. Vurduğu vurduk, kırdığı kırdık, astığı astık. 1958’de evlendik. Daha hiç ben haklıyım demedim. Haklıyım dediğimde kavga çıkıyordu. Yine de başardım. Haklısın diyordum, kavga bitiyordu. (Hatice).

Yuvalar çok yıkılıyor. Eskiden bizim zamanımız da mesela [.....] teyzenin zamanında bizim zamanımızda o benden büyük de... Bizde sabır vardı. Amcan mesela ufacak şurda bir şey var onu kaldırmamışım, unutmuşum. Kaldırıp çarpardı sana. He öyleydi. Şimdi gene aynı öylede. Şimdi hasta da seslenmiyorum. Ben çok dayak yedim. Hiç suçsuz yerlere yedim. Suçsuz yerlere hiç suçum olmadı. Düşünürdüm ben niye dayak yiyorum suçum yok, bir şeyim yok. Mesela dışarı gittim, beş dakika sonra geç geldim. Niye geç geldin, niye yemek yok, niye hazır değil sofraya, hemen döverdi. Kaldırır kafana çarpardı. Tabağıylan çok yemeği üstüme döktü. Ama ben direndim hep, direndim, ayrılmak istemedim. Ee çocuğum var, çocuğum var. Çocuğum orda yetim kalacak, rezil olacak. Sen çekeceğin ama çocukta çekecek. Çekmiyorlar mı yani? O babasız, bu babasız, o orda, bu burda, dolu. (Emine).

Bazı Türk göçmenlerin yeni bir ülkeye uyum sağlamaya ve yaşamlarını yeniden düzenlemeye çalışırken yaşadıkları zorluklar dışında Türkiye’ye geri döneceklerini planladıkları için çocuklarının eğitimlerine Türkiye’de devam etmesi kararı almaları, yeni bir ayrılık ile baş etmek zorunda kalmalarına neden olmuştur:

Anam vardı benim, evimizde koyduk geldik. Büyük olarak gene de başlarında durdu. Ne kadar da olursa olsun, kim olursa olsun, anan olmazsa sağ gözün olsun, senin kendin gibi çocuğuna çocuğuna sevgi olmuyor, bakılmıyor, verilmiyor. Kimse senin çocuğuna senin gibi sevgiyi veremez. Ama Allah razı olsun onun sayesinde koyduk, ettik, geldik, oğlan küçüğüdü onu aldım geldim ilk geldiğimde, maksatı beyimin çocukları buraya getirmeyeceğidi, çabucak dönecektik. Onu da dönemedik. Onları bi araya getiresiye tabi zor günler yaşadım. Çocuklarımdan ayrı kaldığım için çok zor gün yaşadım. Çocuklarımdan ayrı kaldığım içinde onların şeyiyle çok yaşlandım. Sıkıldım, yaşlandım, gözlerime gözlük taktım. Ananın babanın hasretliğine evladının uymayror. Evladının ki daha başka. Ne kardaşının ne ananın ne babanın ne kimseninkine ne kocaninkine. Evladıninki hiç kimseninkine uymaz. Evlat başka. Şimdi ne güzel arıyosun, onun içinde (telefonun) o seni görüyor, sen onu. Telefon yoktu ki bi telefon edesin de sesini duyusun. Bi mektup yazacaksın, iki üç ayda karşılığı gelecek, cevabı gelecek. O da orda yazacak da gelecek. Biz bu sıkıntıları duyduk burda. Başkada bir sıkıntımız... Aç kalmadık, susuz kalmadık da hasretliğimiz çok oldu işte. (Zeliha).

Çocuklar ilkokulu bitirdiklerinde, ilk çocuğumu Türkiye’ye bıraktım. Bir özel okul bulduk. İkinci peşine ilkokulu bitirince, iki numarayı da götürdük aynı oraya verdik. Özel okul. Aynı binada yemek ve okuma. Yatakhaneleri aynı binadaki ben dedim Türkiye’nin bizim [.....]’mızın kışı sert olur, yazda sıcak olur. Çocuklar dedim okuldan çıktıktan sonra yurda giderken, soğulta yağmurda rezil olmasınlar

diye aynı binayı tercih ettim ama yanlış yapmışım. Özel okulda olsa, illa ananın babanın evlatlarının başında olması şartmış. Çünkü okul tatillerinde, mesela Türkiye’de ara tatil oluyor mesela birinci ayda. Veya bayram tatillerinde, hani çocukların gideceği bir yer veya sığınacağı bir yer... 12-14 yaşında çocuklar illaki varıp eksiklerini tamamlayacak bir baba ne bileyim bir anaya ihtiyaçları varmış, Biz o zaman bunu iyi düşünmedik dönme sevdasına. Bu gurbetin biraz dil sorunu, ezikliği, bundan kurtulmak istedik. (Ömer).

Dörde geçti kızı getirdim. Bu geri kafalı adam götürdü Türkiye’ye burda ne var diye. Türkiye’ye gönderdi çocukları kayınımın yanına. Bi baktım ki çocuklar Afrikalı çocuk gibi. Biri dörde geçti okulunu bıraktırıp getirdim, biri beşe geçti. Oğlum çok zekiydi. Anne dedi orda da okul yarım kaldı burda da. Başarılydı da çok. Takdirname ile geçiyordu. Ben çocuklarımı bu adamın yüzünden orda yarım bıraktım. (Leman).

Büyük oğlanı ve kızımı özel okula verdim İstanbul’da. İki çocuğum vardı o zaman. Genceciktim. Bi baktım, bomba atıldı bir okulda. Ben burda şok geçirdim. Dedim eyvahhhh, acaba benim çocuk sağ mı? Balkonlar yıkılmış, duvar yıkılmış. Gittim Türkiye’ye... Dedim oğlum hadi babanla eve gidelim. Müdüre çocuğu alıyorum dedim. (Adnan).

Katılımcıların göç ile birlikte farklı bir yöne evrilen yaşam seyirleri iki ülke arasında geçen farklı bir yaşam seyrine dönüşmüştür. Bu esnada, Türkiye’deki sosyal ağ üyeleri ile ilişkileri onların kendilerinden beklediği destek algısının niteliğinin değişmesi ile birlikte ciddi bir değişime uğramıştır:

Biz bir izne gidiyorduk, 20-30 bin lira harcıyıp geliyorduk. Bunu al, onu al, şunu al... Götürürdüm beğenmiyorlardı. Valizleri doldur götür oraya... Bazı gümrükteki memurlar diyorlardı siz Hollanda’yı satın alıp getirdiniz. Ne oluyor? Öyleydi gerçekten. Kimseyi memnun edemiyordum. Sanki sokakta para topluyorduk, gökten para yağıyordu. Aslında öyle değildir. (Emel).

Çok maddi yardımda bulunduk zamanında. Şimdi egergi hangisi güzelse (elindeki tabağı göstererek) ben onu götürmüşüm Türkiye’ye, başkasının evine. Benim geri kalsın. Çok çektik. Bir tek kız kardeşimin takdirini aldım. Ama başkasına görümceme, görümcemin çocuklarına yaranamadım. Yani o yetmiyor, her sene vermek gerekiyor. Bu bizi yıprattı. Şimdi sen gidiyorsun çantan şeyle dolu, öyle ya. Çay orda var, kahve orda var, her şey orda var, her şeyin güzeli orda var. Ama burda diyor güzel diyor oranın ki güzel. Biz kahve makinesi yapıyoruz ya. O kahve makinesi Türkiye’ye daha girmemiş. O fark var. Onda fark var. Ama süt orda da aynı, burda da aynı. Ama diyor Hollanda’nın sütü çok güzel. (Nihal). Türkiye’ye biz çok para yolladık. Tır aldık. Kayınım Arabistan’a götürdü çalındı dedi bize. 150 bin paramız gitti. Ondan bundan çok para topladık biz. 18 senedir konuşmuyoruz onlarla. 36 senedir kayınım dairenin birinde oturuyor. Görümcem var. Kiraya versem ben bir ev alırdım. 36 senedir oturuyor. (Leman).

Katılımcılar göç ile birlikte farklı bir sosyal ağ ve ilişki örüntüsü deneyimlemeye başlamışlar ve Hollanda'daki diğer Türk göçmenlerden oluşan yeni bir sosyal ağ oluşturmuşlardır:

Eskiden bu kadar çok değildi herkes. Çocuklarda ufaktı. Birinin evine gidip orda kalıyorlardı. Televizyon da yoğudu. O zaman televizyon Hollandaca siyah beyazdı. Millet birbirine ihtiyacı vardı yani. Zaman değerlendirmek istiyorlardı. Bugün ben deyse, hafta sonu filan bana gelin, öyle gidiyorduk, geliyorduk. Tabi bu da geldiğinde 35-36 yaşlarındaydı ilk zamanlar, bunlar pişti oynuyorlardı, çayla (gülerek). Evlerde yani. Kahveye gitmezlerdi. Sonra sonra kahveler çoğaldı. Böyle bir aile olarak, kadınlar bir tarafa oturuyorduk, erkekler bir tarafa. Bunlar pişti oynardı, biz de kendi aramızda el işi, kazak, çorap, bilmem bişey örerdik. Önce öyleydi işte. Öyle tanıdık birbirimizi, gelir giderlerdi yani. Onlar bize, biz onlara. Sonra sonra zaman zaman herkesin çevresi büyüdü. (Meryem).

Hollanda'daki diğer Türk göçmenlerden oluşan bu yeni ağ üyeleri ile destek ve dayanışma içinde olmak göç edilen ülkeye uyum sağlama sürecine yardımcı olmuştur. Katılımcıların Hollanda'ya uyum sürecine katkıda bulunan diğer bir faktör ise Türkiye'ye özlemlerinin azalmasına neden olan video ve uydu yayınları gibi teknolojik donanımların hayatlarına dahil olmasıdır:

Sonradan teypler çıktı. Videolar. Filmler almaya başladık. Üç beş aile bir araya gelip filmlere bakardık. Filmler seyrederdik saatlerce. (İbrahim).

Evveliden çanak anten yoğudu, videolar alırdık, videobantlar alırdık beş altı tane, otururduk evlere, neyse çay kahveler, sabaha kadar seyrederdik. Üç beş aile birleşir, filmleri seyrederdik. Kemal Sunalın şunun, bunun... Koyardık... Pahalıydı da... 10-15 guldendi kiralığı günlük. (Ahmet).

85'den sonra, teknikleşmeye başlandı, televizyonlar çoğalmaya başladı. Bizim antenler geldi, çanak antenler. Bişeye ihtiyaç kalmadı ondan sonra. Kendi evimizin şey... Türkiye'mizin hayatını anlattı şeye...(Ahmet).

84'lerden sonra kablo geldi. Türkler rahatladılar burda. Çanak antenle hayat renklendi. Türkiye'ye özlem azaldı. (Adnan).

Daha sonra çanaklar çıktı. Millet çanak almaya başladı. Benim ortanca oğlan 1000 gulden verdi çanak tesisatı yaptırdı. Birkac Türk kanalı çıkıyor falan. (Ömer).

İletişim teknolojileri sayesinde anavatanları ile bağlantı kurabilmenin katılımcıların stres seviyelerinin de azalmasını sağladığı görülmektedir. Bu durumun, Chappell'in (2007) göçmenin kendi etnik kültürü içerisinde yer almasının göç edilen ülkeye uyum sağlama sürecini kolaylaştırdığı ve psikolojik iyi olma halini artırdığı şeklinde elde ettiği araştırma bulgularını desteklediği söylenebilir.

Uydu yayınları göçmenlerin anavatan özlemini gidererek psikolojik iyi olma hallerine katkıda bulunmuş ancak Türk toplumu arasındaki ilişkilerin azalmasına neden

olmuştur. Aynı dönemde yaşanan bir diğer önemli gelişme ise erkek göçmenlerin işsizlik oranlarının yükselmesidir:

Biliyorsun her şey bilgisayar üzerinden son zamanlarda... Her şey otomatikleşti. Yıllar evvel mesela bir makinede 11 kişi çalışıyorduk biz. Şimdi 22 kişilik makineye iki kişi bakıyor. Her şey otomatik oldu yani. Kahve ile tütün paketleme kısmında çalıştım. Ama şimdi öyle değil mesela. Şimdi değişti. Benim çalıştığım makineye bir kişi bakıyor. O zaman elle tartılıyordu mesela tütün. Mesela 50'şer gramı beş kişi arkadan tartıyordu. Şimdi otomatikman tartılıyor, makine kendi tartıyor. Birde dolduran vardı mesela. O da kalktı. Öbür tarafta paketleme vardı. Dört beş kişi çalışıyordu. Onlarda kalktı. Paket makinesi getirdi mesela. 10 kişi çıkarttı, bir kişi kaldı. 27 makine vardı düşünebiliyor musun? 270 kişi vardı. Formeni, atölyesi vs. hesaplarsan 300 kişiyi buluyordu. Şimdi 10-15 kişi var. İşte işsizlik burdan başladı. (Mehmet).

Türk göçmenlerin işten çıkarılma oranlarının yüksekliği dışında, malulen emekli olan göçmen sayısında da artış yaşanmıştır:

22 sene iyi bir işçiydim ama çalışamayınca kötü bir işçi oldum. Niye biliyor musunuz? İşveren bizi Shell rafinerisine kiralıyordu. Oranın işlerini yapıyorduk. Kazandığım 100 guldenin, 50'sini işveren 50'sini de ben alıyordum. O zaman iyiydim. İşverene kazandırıyordum. Kapitalizm böyle bir şey. Nitekim kazandırmayınca unutulduk. ... Evet sıkıldım. Hatta psikolojik destek aldım bu arada. Allah razı olsun eşimin desteği olmasaydı daha fazla şey yapardım da... Yine de gidip psikolojik destek aldım. Bu da hiç zoruma gitmedi. Kimi deli miyim bilmem ne... Yok yok yok... Öyle bir imkân varsa yararlanmalıydım ve faydasını da gördüm diyebilirim. (Ömer).

Yeni hayata mecburen alıştık. İş yok. Sabahleyin Beş buçukta, altıda' da kalkıp işe giden kişi, emekli olunca, hastalık da olunca napıyosun? Yatıyon yatıyon sekiz, dokuz, onlara kadar. Kalkıyon, geç kahvaltı ediyon, çıkıyon kahveye. Eve geliyorsun, diyelim ki yatsı namazından sonra oturuyon, televizyon falan. Hanım yattı. Sen otur televizyona bak. Saat yarım olur, bir olur, iki olur. Sabahleyin erken kalkma sorunun yok. Velhasıl öyle bir dönem... Alışana kadar... Çok zor bir dönem. (Mustafa).

Erkek göçmenlerin malulen emekli olması veya işsiz kalması ile birlikte deneyimledikleri yeni yaşam geçişleri hem kendileri hem de eşleri açısından zorlu bir uyum sürecini beraberinde getirmiştir. İşsizlik ve maluliyet ödeneği ile geçinmek zorunda kalan katılımcılardan Mustafa, bunun sonucunda yaşamlarının nasıl farklı bir yöne evrildiğini şu şekilde açıklamıştır:

İlk baştan kahvelere giderdik. Sonradan alıştım camiye. Anladın mı? Yani şimdi para azalınca gitmeye başladık mecburen. Para azalınca camiye başladık mecburen.

Katılımcıların bazılarının bu dönemde çocuklarının eğitimlerini tamamlaması ya da evlenip aile kurmaları ile birlikte ertelemiş oldukları Türkiye'ye geri dönüş planlarını yeniden gözden geçirmiş olduğu görülmektedir:

O arada bir kanun çıktı 55 yaştan. 55 yaşına gelince dedi, dönelim (gülerek). 55 yaşına geldik, hadi hanım... Vazgeçtim dedi. Dönmiycem. Ya etme gözünü seveyim, çocukların hepsi evlendi, barklandı, ee dönelim. Hiç olmazsa, şey çekmeyiz. Hısım akraba derdi çekmeyiz. Ben dedi, çektim anne baba, hısım akraba derdi, şimdi dedi, çocuklarımdan derdini çekmek istemiyorum. Burda kalacağız. 65 yaşında belki dedi. İyi. Gel zaman, git zaman 65'de doldu. Hanıma dedim, gidelim, müracaat edelim. Kusura bakma dedi, ben dedi, burdan ancak uçağın arkasında gidersem giderim, ben dedi çocuklarımdan ayrılmam. (Mustafa).

Torres (2006b), yaşlı göçmenlerin menşe ülkeleri ile göç ettikleri ülke arasındaki benzerliklerin bir göçmenin yaşlılık dönemini etkilediğini ileri sürmektedir. Chow (2012) da ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel değişimler nedeniyle yeni bir ülkeye göç etmenin son derece stresli bir yaşam deneyimi olabileceğini ve göçmenlerin sağlık durumlarını ve yaşam memnuniyetini etkileyebileceğini belirtmiştir. Katz (2009), genel olarak göçün göçmenin içinde olduğu sosyal, kültürel ve bazen ailevi ortamlardan ayrılması ve değişime uyum sağlama ve kişinin hayatını yeniden düzenleme gibi karmaşık bir görevle yüzleşmesi anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu nedenle göçmenler kendilerini çaresiz, yaşlı, stresli ve aşına oldukları başa çıkma becerilerinin kaybı nedeniyle kriz içinde hissedebilmektedir. Araştırmanın katılımcılarının, göç ile şekillenen yaşam seyirlerinin yaşlılık dönemlerindeki iyi olma hallerine etkisi ile ilgili olarak yaptıkları değerlendirmelerin bu bulguları desteklediği görülmektedir:

Çok çektik. İlk kuşağın psikolojisi bozuldu. Hastalandılar çokları, sakatlandılar. Kendimize bakıyoruz... Birinci kuşak gelenler... Yıpranmış insanlar... Yıprandık yani... Vallahi yıprandık... Çok yıprandık. Ağır işler... Ev işi... Bilhassa kadın... Kadın çok yıprandı. Gerçekten yani. (Emel).

İşte geldik şu memlekete. Çocuk hasreti. Çocukları orda bıraktık geldik. Çalışacağız bir evimiz olsun dedik. Ee fakirlikten geldik. Zengin olsak gelir miydik? Yooo. Niye geleceğim ki buralara. Bir evimiz olsun dedik. Çocukları oralarda koyduk. Geldik buraya. Buralarda güçlüklerle çalıştık, elin çatılarında kaldık, ev bulamadık. Pansiyonlarda kaldık. Ondan sonra ne biliyim... (Emine).

Velhasıl acımız, gençliğimizde çok çektik. Yalnız yaşadık. (Ahmet).

Bir doktora gidiyorsun ya oğlunu getirmiş veya kızını, gelinini. Tam emekli maaşını da alamıyor. Gelir sorunu oluyor. İkincisi yaşlılar yıprandılar. Yazık. Bizim yaşlılar ya tekerlekli sandalyededir ya bastonla geziyor. Çok yıprandı ilk kuşak gerçekten. Koşullar ağır. İş ağır. Dil bilmiyorlar. Kadınlar ev sorunu ile gitme sorunu, çoluk çocuğu büyütme sorunu. Kadınların işi daha da ağırdı. İki misli ağır oldu erkeklere nazaran. (Emel).

Burdaki şimdi ailelerin... Yani erkekli kadınlı ailelerin... Yaşlıların diyelim... 45 yaş üzerindeki hepsinin yüreği nasır tutmuştur. Annesini düşünür, babasını düşünür, amcasını düşünür, köyünü düşünür... Üzüntü, üzüntü... Düşünce, düşünce, stres... Doktorlar burda anket yapmışlar. Mide hastalığı çoğunlukla Türklerde. (Mustafa).

Biz yaşlanmadık, yıprandık. Yıprandı yaşlılar. Hem burası hem Türkiye. Hem ordaki aileler... Para kazandın, kazanmadın... Sonradan burdaki çoluğun, çocukların tahsil durumları... Lisan durumları... Kadınların durumları... İvırları zıvırları derken... Yaşlılıkta bu yıprantıyla... Bu sorunları çözemeyince, dıkk gitti. (Fikret).

Katılımcıların göç temelli yaşam seyirlerinin yaşlılık dönemlerindeki sağlık ve psikolojik iyi olma halleri üzerindeki etkileri ile ilgili görüşlerine ilaveten, Hollanda'ya göç ve uyum sürecinde yaşadıkları olumsuz tecrübeler ve anılarının yaşlılık dönemlerindeki psikolojik iyi olma hallerini halen olumsuz yönde etkilediği sonucuna varmak mümkündür. Bu durum, bazı katılımcıların yaşam öykülerini anlattığı sırada son derece belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır:

1971'de ben Türkiye'ye gittim, arabaylan. O gümrüğe varınca... İstanbul... (ağlama krizi). Şimdi eski hatıraların dolgunluğundan... Bizim eski dolgunlarımız var ya... Onun için böyle şeyler anlatınca biraz... (Ahmet).

Dolayısıyla katılımcıların birçoğunun, göç temelli yaşam seyirlerinin yaşlılık dönemlerindeki psikolojik iyi olma hallerini olumsuz yönde etkilediği şeklinde bir algıya sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgu, göçün göçmenlerin yaşlılık dönemindeki yaşam kalitesini etkilediği ve iyi olma halleri açısından olumsuz sonuçlar doğurabildiği şeklindeki araştırma sonuçlarını desteklemektedir (Carmel, 2001).

Göçün Katılımcıların Özgüven ve Özyeterlik Algısı Üzerindeki Etkisi

Katılımcıların yukarda yer verilen alıntılarında, Hollandaca bilmedikleri için Hollanda'daki yeni yaşamlarına uyum sağlamada oldukça zorlandıkları görülmektedir. Castells ve Kosack (1973) göçmen işçilerin göç ettikleri ülkeye vardıklarında fark ettikleri ilk gerçeğin ülkede konuşulan dili bilmemeleri olduğunu belirtmiştir. Bu ifadeyi doğrulayacak şekilde eşi ile birlikte 1968 yılında Hollanda'ya göç eden Emel de Hollanda'ya ayak bastığı ilk gün, yeni bir ülkeye uyum sağlama sürecinin zorluklarını yaşamaya başladığını anlatmıştır:

Esra, senin zamanınla bizim zamanımız aynı değil. Sen okumuşsun, İngilizce konuşuyorsun. Ben geldim buraya kimse yok havaalanında. Dil bilmiyorum. O yürüyen merdivenler var ya, oradan yukarı çıkıyorum, aşağı iniyorum, yukarı

çıkıyorum, aşağı iniyorum... Allah'ım ne yapacağım diyorum... Ondan sonra bir Türk'e rast geldim. Türk' müsünüz dedim adama, adam evet bacı dedi. Daha yeni mi gelmişsin dedi. Evet dedim. Eşim Almanya'dan gelecekti, ortalıkta yok. Adam gitmiş... Uçak inmiş... Ben uçaktan inmişim... Gitmiş yukarda kahve içiyor. Adam getirdi beni şeye, kadın anons yaptı. O zorluklar benim aklıma geldi mi ben halen daha ağlıyorum.

Zeliha'nın anlatımından da Hollanda'ya göç ettiği yıllarda zorlu bir uyum sağlama süreci geçirdiği anlaşılmaktadır:

... Tabi dil bilmeyen bir insan buraya gelince... Sen geldin çekmeyon mu zorluk? Çektin değil mi? Bide İngilizce biliyoken... Okumuşun tabi... Ben cahilin biriyim. Çekilir tabi sıkıntı. O zamanlar çektik.

Emel'in ve Zeliha'nın anlatımı bir göçmenin yüksek eğitim düzeyine sahip olmasının ve göç ettiği ülkenin dilini veya ülkede yaygın olarak konuşulan bir dili bilmesinin, göç edilen ülkeye uyum sağlama sürecindeki önemine işaret etmektedir. Katılımcılardan Şakir'in bana yönelttiği "Nasıl anlaşıyon okulda? İngilizce mi anlaşıyorsunuz?" şeklindeki sorusuna, İngilizce konuşarak anlaştığım ancak bazen İngilizcenin yeterli olmadığı durumlar olduğu şeklinde yanıt vermem karşısında Şakir'in, "işte ben diyom ya, o yanı fazla şey etmiyom, çünkü zordu şartlar" şeklindeki ifadesi, Şakir'in ilk görüşmede anlatmamayı seçtiği Hollanda'ya uyum sürecinin ne kadar zorlu geçtiğinin ve bunun nedenleri arasında Hollandaca bilmemesinin çok önemli bir yer tuttuğunun göstergesidir. Bununla birlikte ilk görüşmemizde Hollanda'ya göç ettiği ilk dönemleri anlatmak istemeyen Şakir, bir sonraki görüşmemizde uyum sürecinde yaşadığı deneyimler hakkında biraz daha açıklayıcı bilgiler vermiştir:

Çok küçük geldiğimiz için şartlar çok ağırdı. Her ne kadar şimdi şöyle konuşsak da o zaman biz sanki bir emmm... Esir gibi diyelim. Yani isteyerek geldik Allaha çok şükür... Yokluk için geldik buraya ama dil bilmiyon... Adam kolumdan tutuyor, götürüyor... Şu iş yapacan dedi. Makineye yardımcı verdiler... Git getir şunu diyor... O malzemenin adını da bilmiyom, nerde olduğunu da bilmiyom. Dolandım, dolandım, geldim... Yok. Bilmiyorum ki buluyum orda yani. Diyelim ki makası getir diyor ama makası anlamıyorum ki ben... Ondan sonra dedim ki... Bir atasözü vardır biliyon mu? İşin bitene dek gâvura dayı diyecen. O adama ben haksız demiyorum ama bu şartlar onu getiriyor. O an için işsizlik vardı, işe ihtiyaç vardı, yoksa bizim bu kahrımızı kimse çekmezdi. Çünkü düşünebiliyon mu? Bir ahrazı sen buraya getirsen ne yapacan? Yine onun bir kulağı duyuyorsa, kulağı da duymuyosa naapacan? Hep onunla beraber onu gezdirecen. Aynı öyle geldiydik.

Araştırma kapsamında görüştüğüm erkek katılımcıların "buraya geldiğimizde dil bilmediğinden çok arkadaşlar bal almak için arı oldu, tavuk oldu yumurta almak için" şeklinde ifade ettikleri Hollandaca bilmedikleri için yaşadığı zorluklar, Hollanda'da kaldığım süre zarfında görüştüğüm birçok birinci kuşak erkek göçmen tarafından da dile

getirilmiştir. Buna ilaveten, araştırmanın erkek katılımcıları Hollandaca bilmedikleri için yaşadıkları zorlukları şu şekilde ifade etmiştir:

Burda çeşitli zorluklarla karşılaştık tabi. İlk geldiğimiz senelerde birinci nesil çok çekti. Lisan meselesine. Mesela bir grip oluyorsun. Hasta olmuşsun bir doktora çıkacan. Ne diyecen ki, bir kelimen yok. Tercüman her yerde nerde bulacan ki. Eee hadi bakalım yapış deftere. Ben hastayım... Bu tarafta karşılık ben hastayım *Ich ben zig*, bu tarafta falan filan. Ben o defteri çıkarırdım elime, doktora giderdim... *Goede morgen* (günaydın), selamın aleyküm, neyse. Selamın aleyküm neyin var? Şu şu... Hem bakıyorum deftere... O da gülüyor... Tamam. (Adnan).

Azıcık Türk çocukları olsa bari şimdiki gibi, dışarı çıkıyon kimse Türk göremiyon ki derdini anlatsan. Bir tane bizim arkadaş vardı, başım ağrıyo demiş, gitmiş eczaneye... Anlatamıyor... Yatmış oraya... Ondan sonra işte bişeyler yapmış, öyle almış hapı. (Şakir).

Mesela ben bu memlekete geldiğim zaman... İlk geldim... Havaalanına indim... Affedersin ayağımı eşek arısı kaptı. Sabahtan doktora gidiyoruz kontrole. Fabrika bizi bir daha burda da muayene ettirdi. Ayağıma bir baktı, şişmiş patates gibi. Ne oldu? Arının ismini bilmiyosun mesela. Anlattım, anlattım... Baktım anlamayacak. O zaman tercüman da o anda dışarı çıkmıştı... Ben dedim vızzz. O kadar. Güzel bir anı bu. Hiç unutmam onu. Dil bilmediğim için... Adam soruyor... Senin ayağına ne oldu diyor... Nasıl geldin buraya diyor bu ayakla. Anlayınca, tamam dedi. (Mehmet).

Katılımcılardan Mehmet, Hollandaca öğrenmemiş olması durumunda, Hollanda'da uzun yıllar yaşamasının mümkün olamayacağını belirterek göç edilen ülkenin dilini öğrenmenin, göçmenin ev sahibi ülkede yaşamını sürdürebilmesinin en önemli koşulu olduğunu belirtmiştir:

Yani şimdi, burda dil bilmezsen var ya, bir yere gittiğin zaman... Sen yaşamışsındır mesela... Ama sen İngilizce biliyorsun o kadar yaşayamazsın. Mesela bir kasaba gidiyorsun, ne bileyim bir ekmek alacaksın, bir ayakkabı alacaksın, elbise alacaksın, bişey istiyorsun veya işyerinde mesela küreği getir diyor adam, sen ne getireceğini bilmiyorsun. İşyerinde adam sana diyor ki tahtayı getir, ne getireceğini bilmiyorsun.

Katılımcıların birçoğunun Hollanda'ya göç ettikleri ilk yıllarda Hollandaca bilmedikleri için yaşadıkları ve halen unutamadıkları olumsuz tecrübeleri bulunmaktadır. Örneğin, Meryem Hollanda'ya ilk geldiği dönemde alışveriş yaparken Hollandaca bilmediği için yaşadığı sorunu şu şekilde anlatmıştır:

Havlu almaya gittim. Büyük bir mağaza vardı. Her şey satılıyordu. Vardım ama bilmiyorum o havlu kaç para. Alacağım ama çoksa belki param yetmeyecek. Yeni gelmişim. Kızım fiyatları bilmiyorum bana göster diyorum. Hollandaca cevap veriyor. Ya ben sana niye soruyorum, Hollandaca bilsem gider Hollandalıya sorarım. Bilsem sana sormam. Bir zoruma gitti, nerdeyse orda ağlayacaktım biliyon mu? O hiç içimden çıkmadı. Ya ben sana Türkçe konuşuyorum sen bana

niye Hollandaca cevap veriyorsun. Ben onun fiyatını soruyorum sana. O kadar aklın kıt mı? Anlaki bu kadın Hollandaca bilmiyor, bunun fiyatını bana soruyor. Yenge bunun fiyatı şu demedi biliyon mu? Kızın annesine dedim ki... Senin kızın elin içinde niye rezil etti beni? Türkçe konuşmak yasakmış dedi. Peki dedim. Bir büyük mağaza vardı. Yozgatlı bir kız çalışmış kasada. Onun kasasına vardım. Orda o bana laf atınca dünya sanki benim oldu Hollanda. Kızım dedim, ben bunu alıyom ama dedim. Ben sana göstereyim dedi. Şunu al, şunu alma dedi. Hep oraya gidiyordum çünkü yardımcı oluyordu kadın. Bunları yaşadık kızım ya.

Meryem'in 'Senin kızın elin içinde niye rezil etti beni?' 'O hiç içimden çıkmadı' şeklinde kullandığı ifadeleri, alışveriş merkezinde yaşadığı olay neticesinde öz saygı ve öz güven duygusunun zarar gördüğü ve bu olayın psikolojik iyi olma hali üzerinde halen olumsuz etkilerinin olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür. Emel'in Hollandaca bilmeden deneyimlemek zorunda kaldığı tecrübenin ise diğer katılımcıların deneyimlediği olumsuz tecrübelerden çok daha dramatik olduğu söylenebilir:

Mesela geldim, çocuk doğurdum, hastaneye yattım... Sancılandım... Hollandalı komşu beni hastaneye götürdü. Ben sancılandım, adam evde yok, işe gitmiş, vardiyalı çalışıyordu. Yukarı çıktım, dil bilmiyorum ki... Karnım ağrıyor o kadar. Ondan sonra kadın bir taksi çağırdı, götürdü hastaneye, o gece doğum yaptım. Kimse yok. Adam işyerinden de gelmedi, çalıştı orda. İşte diyorum biz öyle zorluklarla karşılaştık. Şimdi çocuğu kucağıma verdiler, sevindim. Bir tarafta yalnızım, kimse yok, dil bilmiyorum, ağlıyorum... Yani öyleydi 68'de gelenler.

Katılımcıların anlatımlarından göç edilen ülkenin dilini bilmemenin, göçmenin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan alışveriş yapmak gibi en temel aktiviteden, doktor ve hastaneye başvurma, tedavi olma ve hatta doğum yapma gibi hayati önem taşıyan aktivitelerin çoğunun gerçekleştirilememesine veya büyük zorluklarla gerçekleştirilmesine neden olduğu açıkça görülmektedir. Dolayısıyla, Hollanda'ya göç eden Türk göçmenlerin uyum sağlama sürecinde en çok zorluk çektikleri konuların başında Hollandaca bilmemek olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların Hollandaca bilmedikleri için yaşadıkları olumsuz deneyimlerin bazıları öz saygı ve öz güven duygularını azaltarak psikolojik iyi olma halleri üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır ve halen de yaratmaya devam etmektedir.

Bu bağlamda, özellikle erkek katılımcılar tarafından dile getirilen diğer bir husus ise Hollandaca bilmemenin iş hayatlarında neden olduğu olumsuz sonuçlar ile ilgilidir:

Türkiye'de benim asıl mesleğim kaynaktı mesela. Burda kaynakçılık yapamadım. Onun okulu belli. İlla adam bana diyecek bunu kaynak yap ki yapayım. Adamın gene de izah etmesi gerekiyor nasıl olacak bu iş diye. Şeklini izah etmesi lazım. Ee tekini veriyor sana... Kitabını veriyor ama Hollandaca yazıyor. Yani noksanlık çok. Robotla senin farkın yoktu yani. ... Bizim insanlarımız, burda gerçekten yıprandılar yani. En çok da dilden yıprandılar. Tüm haklarını arayamıyorlardı. Dil

bilmiyorsun ki? Bir arkadaş dedi ki mesela ben hakkımı arayamadım. Arayamasın kardeşim sen. Sen dili bilmedin mi hakkını arayamazsın. Hakkını kanun yollarıyla arayacaksın. Derebeylikle yani kaba kuvvetle hak aranmaz. Bireysel hak aranmaz. Bireysel hak aradığın zaman dilin kuvvetli olacak. Bide mesleğin olacak, kafan çalışacak. O zaman hakkını alırsın. (Mehmet).

Şimdi şöyle oldu biraz da kanunu bilmediğimizden dolayı. Şimdi ben düşünüyom da. Doktor bana vardiyalı çalışamayacağımı söyledi. Hastasın tek vardiya çalışırsın dedi doktor. Orda dayattım. Dayatmayacağıydım. Tek vardiyalı çalışsaydım ve o sırada hastalansaydım yine malulen emekli olacaktım ama %45 yerine %50-60 oranında emekliye ayrılısaydım bütün haklara sahip olacığıdım. Yani demek istediğim kanunları da bilmiyoruz biz biliyon mu? (Şakir).

Chiswick ve Miller (2001), dil yeterliliğinin göçmenlerin iş hayatındaki başarısı açısından merkezi bir göç değişkeni olduğunu belirtmektedir. Dil, göçmenin yeni işgücü piyasasına entegrasyonun da merkezi bir rol oynamaktadır. Buna göre, ilgili beceri ve yeterlilikler, uygun yükseköğrenim düzeyi ve yerel dil yeterliliği ile birlikte, göçmenin beşerî sermayesini oluşturmaktadır. Katılımcıların anlatılara göre özellikle erkek göçmenler Hollandaca bilmemeleri nedeniyle mesleki yaşamlarında ilerleyememiş ve haklarını öğrenemedikleri için de ayrımcılığa maruz kalmıştır. Bu durum, yaşlılık dönemlerindeki sağlık durumlarını ve gelir seviyelerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Katılımcıların Hollandaca Öğrenmesini Engelleyen Faktörler. Katılımcıların anlatıları, Hollandaca dil yeterliliğinin, Türk göçmenlerin Hollanda'ya göç ettikleri andan itibaren yaşam seyirleri üzerinde son derece önemli etkilere sahip olan bir beşerî kaynak olduğunu göstermektedir. Ancak, Türk göçmenlerin büyük çoğunluğu Hollandacayı öğrenememiş veya yeterli düzeyde öğrenememiştir. Katılımcıların anlatımlarına göre birinci kuşak Türk göçmenlerin Hollandacayı öğrenmesini engelleyen faktörler aşağıda yer almaktadır.

Katılımcıların Eğitim Durumu. Castles ve Kosack (1973), Batı Avrupa'ya işçi göçü kapsamında göç eden göçmen işçilerin göç ettikleri ülkelerin dilini öğrenmesini engelleyen en önemli faktörün eğitim seviyelerinin çok düşük olması ve birçoğunun okuryazar olmaması olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde, Hollanda'ya göç eden göçmen işçilerin de eğitim seviyesinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. SCP tarafından yayınlanan 1996 Hollanda Yaşlılık Raporunda özellikle Türk ve Faslı yaşlı göçmenlerin eğitim seviyelerinin çok düşük olduğu ve birçoğunun hiç eğitim almamış ya

da ilkököl eğitimini yarıda bırakmış olduğu belirtilmiştir. Buna karşılık, yaşlı Surinamlı ve Antilli göçmenlerin eğitim seviyesinin daha yüksek olduğu ve yarısına yakınının orta öğretim ve küçük bir bölümünün de üniversite mezunu olduğu vurgulanmıştır. Raporda, Hollanda'daki yaşlı nüfusun cinsiyete göre eğitim seviyesi incelendiğinde, Hollandalı yaşlılar arasında ve bütün yaşlı göçmen gruplarındaki yaşlı erkeklerin yaşlı kadınlara göre eğitim seviyelerinin daha yüksek olduğu ifade edilmiştir (Merens, 1996). Schellingerhout (2004), birinci kuşak Türk kadın göçmenlerin %80'inden ve Faslı kadın göçmenlerin %90'ından fazlasının herhangi bir okulu bitirmediğini, Türk erkek göçmenler arasında ise eğitime devam ederek meslek yüksekokulundan mezun olan göçmenler olmasına rağmen Türk erkek göçmenlerin genel eğitim seviyesinin düşük olduğunu belirtmektedir. Bu araştırmanın katılımcılarının eğitim durumu incelendiğinde, sekiz erkek katılımcıdan ikisinin lise, dördünün ilkököl mezunu olduğu, ikisinin ise okuryazar olduğu, buna karşılık dokuz kadın katılımcıdan sadece ikisinin ilkököl mezunu olduğu, dördünün okuryazar, üçünün ise okumaz yazmaz olduğu görülmektedir. Türkiye'de lise eğitimini tamamlayan bir erkek katılımcı ise Hollanda'da HBO'yu (*Hoger beroepsonderwijs*-yüksek meslek okulu) bitirerek sosyal hizmet uzmanı olmuştur. Okuryazar olmayan üç kadın katılımcıdan ikisi okuma yazmayı Hollanda'da öğrendiklerini ifade etmişlerdir, bir kadın katılımcı ise halen okumaz yazmazdır. Araştırmanın erkek ve kadın katılımcılarının eğitim durumları karşılaştırıldığında, erkek katılımcıların eğitim seviyelerinin çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, katılımcıların eğitim durumlarının, Hollanda Yaşlılık Raporlarında birinci kuşak Türk göçmenlerin eğitim durumu ile ilgili yer verilen bilgilerle uyumlu olduğu görülmektedir.

Araştırmanın katılımcıları arasında yer alan yaşlı kadın göçmenlerden bazıları Hollanda'ya göç ettiğinde okuryazar olmadıklarını, okuma yazmayı Hollanda'da öğrendiklerini ifade etmişlerdir:

Okuma yazmam yoktu... Okula hiç gitmedim. Köy yerinde okul arkadaydı. Ee buraya geldim kör cahil... Bi imza atardım yani... İmzamı da böyle gösterdi bana büyük oğlan... Öyle bir imza atıyordum. Kaç sene sonra oğlumun öğretmeni haftada bir gün ders verdi... Okuma yazma. Oğlum götürdü. Haftada iki saat. Çok gitseydim hepsini öğrenecektim de... (Meryem).

Hiç okula girmedik, gitmedik, görmedik. Kendim öğrendim. Şimdi okuyorum. Okuyorum ama yazamıyorum. Sade okuyorum. (Nihal).

Bir kadın katılımcı da okula hiç gitmediğini, kendi çabalarıyla çocukluk yıllarında okuma yazmayı öğrendiğini anlatmıştır:

Babam çok huysuz bir adamdı. Okula vermedi beni. Ama çocukluk yıllarımda merakımdan dolayı abim okula gidiyordu, ondan öğreniyordum. İlk okumaya başladığım zaman Yahya Mustafa'nın şiir kitabıyla başladım. Çok küçük yaşta. Hala okurum. Bir şey görürüm, okurum. Okula gitmedim ama okuryazarım. (Selma).

Özellikle kadın göçmenler başta olmak üzere birinci kuşak Türk göçmenlerin eğitim seviyelerinin son derece düşük olmasının ve kadın göçmenlerin çoğunluğunun okumaz yazmaz olmasının, Türk göçmenlerin Hollandaca öğrenememesinin en önemli nedeni olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ilkokul mezunu veya okuryazar olan göçmenlerin de Hollandacayı öğrenemedikleri görülmektedir. Bu durum, katılımcıların Hollandaca öğrenmesi sürecinde yetişkinlerin eğitime katılımını engelleyen diğer faktörlerin etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Türk Göçmenlerin Yetişkin Eğitimine Karşı Tutumu. Hollanda'da 1998 yılında yürürlüğe giren Yeni Gelenlerin Entegrasyonu Yasası (*Wet Inburgering Nieuwkomers*) oturum iznine sahip olan bütün göçmenlerin Hollandaca dili, Hollanda toplumu ve kültürüne dair bilgilerle mesleki yönlendirmeye ilişkin bir dizi kurs ve sınava tabi tutulmalarını öngörmüştür. Bu tarihten önce Hollandaca dil kursuna devam etmek zorunlu değildir ve göçmenlerin kendi isteğine bağlıdır (Siedenburg, 2004; Akt. Öztan, 2009). Katılımcılardan Zeliha, Hollandaca öğrenememe nedeninin göçün ilk yıllarında Hollandaca kursuna katılımın zorunlu olmaması olduğunu belirtmiştir:

Bu da [yaşlı göçmenlerin Hollandaca bilmemesi] Hollanda'nın sorunu. Hollanda'nın ayıbı. Bunu [uyum yasası] sen daha önce niye yapmadın? O zaman yapsalardı. Bizlerin gençliğinde yapsaydın. Keşke o zamanlar zorunluluk olsaydı şimdiki gibide, bizler de o zamanlar nasıl öğrenirdik bak bi bakalım. Şimdi kınıyorlar bizi. Şimdi daha çok arttı [kınama]. Geleli kaç sene olmuş ayıplayor seni. Şimdi mesela oğlumla doktora gittiğimde doktor diyor ki sen sus Zeliha Hanım cevap versin. Oğlum diyor ki anlıyor ama sıkılıyor, söyleyemiyor. Kınıyor beni. Gülüyor. Yaaa ilginç diyor... Niye Hollandaca bilmiyor diyor... 40 sene falan olmuş diyor. Aslında orda ayıplanacak kendileri. Benim suçum değil ki o. Hollanda'nın yanlış. Siz zamanında zorlasaydınız. Şimdi konuş diyorsunuz 70 yaşındaki kadına. O zaman zorlayınca benim beyimde beni mecburen yollayacaktı zora koşunca. Bende gidip öğrenecektim bir dil. O zaman herkesin karısı zorunlu olarak kursa gittiği için onun karısı da gidecekti, ayıp değildi. Ama tek başına karısını gönderdiği için utanıyordu, sıkılıyordu adam, göndermiyordu karısını. Şimdiki gibi zorunlu tutsalardı ben öğrenirdim. Ehliyet aldirtmazlardı karılarına eskiden. Ayıptı. Olur mu hiç... Ayıp... Kadın kısmı araba mı sürer.

Diğer kadın katılımcıların ifadeleri de Zeliha'nın açıklamalarını destekler niteliktedir:

Birinci kuşak erkekler kursa, Hollandacaya yollamadı eşlerini. Benim eşimde izin vermedi mesela. Benim eşimde çok karşı çıktı... Mesela ben ehliyet aldım, eşimle böyle olduk (bozuştuk). Ben kursa gittim... Eşim hep karşı yani... Ben kendi gücümle gittim yani. Bende insanım diyordum. Ben niye almayayım? Bende insanım. Hep şey oldu... Aramızda çok bozuldu... Yani biz... Biraz ayrıldık. (Emel).

Burda okula gittim bir buçuk ay. Bu amcan göndermedi. Sessiz durduğuna bakma sen onun. Kendi de okumamış. Üçten terk. Çocukları okula bırakacan da bundan sonra okula mı gitcen dedi bana. *Vrouw* (kadın) telefon açtı. Sen ne güzel yazmayı öğreniyordun niye bıraktın dedi bana. Kocam göndermiyo dedim. Ne olur gel dedi. Okulda burda ilerde, pazarın yanındaydı. Kocam göndermedi, kaldı. (Leman).

Hollanda'ya göç ettiğinde okuma yazma bilmeyen Nihal, Hollanda'da okuma yazmayı öğrendikten sonra Hollandaca da öğrenmek istemiş ama eşinin izin vermemesi nedeniyle bu isteğini gerçekleştirememiştir:

Dedim harfleri biliyorum şeye [Hollandacaya] başlıyorum dedim. Adam dedi... Bir daha dedi... O çantayı senin elinde gördümse... Ya sen bu evden çıkarsın ya da ben çıkarım.

Araştırmanın kadın katılımcılarının deneyimlerine benzer şekilde, yaşlı kadın Türk göçmenlerin yaşlı bakım merkezinde bir araya geldiği haftalık toplantılar esnasında da kadın göçmenler, Hollandaca kursuna gitmek istediklerini ancak eşlerinin Hollandaca kurslarına katılmalarına izin vermediğini anlatmışlardır. Yaşlı kadın göçmenler, Hollanda hükümetinin 1998 yılında çıkardığı uyum yasasının çok daha önce, göçün ilk yıllarında çıkartılması gerektiğini belirterek, Hollandaca öğrenmenin zorunlu olması durumunda eşlerinin kendilerine izin vermek zorunda kalacağını ifade etmişlerdir.

Eşinin onay vermemesine rağmen Hollandaca kursuna katılan iki kadın katılımcıdan biri olan Emel, kursa katıldığı için eşi ile arasının açıldığını ve bir süre ayrı yaşadıklarını belirtmiştir. Eşinin itirazlarına rağmen en sonunda Hollandaca kursuna katılabilen Hatice ise, kursa katılım sürecini şu şekilde anlatmıştır:

Ben gittim, [Hollandaca kursuna] yazıldım dedim. Amcan ne edeceğin dedi, otur dedi oturduğun yerde, getme dedi. Salmadı bu. Öylece kaldı. Aradan birkaç sene geçti. Artık ne düşündüyse, gel dedi seni Hollandacaya yazdırmaya götüreyim dedi. Götürdü yazdırdı bu sefer de. Orda imtihana tuttular. Resimler gösterdiler, onları resimleri bilecek miyim diye. Okulun açılışına gelirsin dediler. Okul açıldığı zamanda mektup geldi. Nerden yazıldım diyorum. Artık gitmeyeyim diyorum, ben gidersem diyorum herkes bana... 50 yaşına geldim o yaşlarda. Bu yaşta Hollandaca mı öğreneceğim. Gitmeyeyim... Kendi kafamdan bunları düşünüyorum yani kimseye söylemiyorum. Bi gidiyim bakayım... Gittim orda... Gittim orda herkes benim gibi ama gidenler hep genç. Benden yaşlısı yok orda. Neyse genç yaşlı demedim, gençle genç, yaşlıyla yaşlı oldum. Gittim. Ama ben

devam ettim, diğerleri kafamız almıyor dediler, aman şu dediler, bu dediler, kimi altı ay gitti, kimi bir sene gitti, okulu hep bıraktılar. Ama ben sonuna kadar gettim. Altı sene gettim. Sonra okullar çok pahalı oldu hiç bilmeyen gelsin dediler. Diploma verdiler.

Wlodkowski (1999), yetişkinleri eğitime katılma yönünde güdüleyen en önemli faktörlerden birisinin yetişkinin eğitime yönelik tutumu olduğunu belirtmiştir. Yetişkinin eğitime katılmaya karar verme sürecinde, eğitime karşı takındığı olumlu tutum onu eğitime katılması yönünde güdülemektedir. Yukardaki alıntılarda görüldüğü üzere, kadın göçmenlerin eşlerinin yetişkin eğitime yönelik olumsuz tutumu kadın göçmenlerin Hollandaca öğrenmesine engel olmuştur. Ancak, bunun tam tersi örnekler de mevcuttur. Katılımcılardan Hacer'in eşi, diğer kadın katılımcıların eşlerinin aksine okuma yazma bilmeyen göçmenleri Hollanda'ya kabul etmediklerini söyleyerek, Hollanda'ya göç etmeden önce okuma yazma öğrenmesi için Hacer'i teşvik etmiştir. Hacer, okuma yazma ve Hollandaca öğrenme sürecini şu şekilde anlatmıştır:

Hâlbuki evlendiğimde gittim okula da az gittim... İki üç ayda ne öğrenilir ki? Zaten iki mektup yazdırdım yeğenime, üçüncüye belledim okuma yazmayı da. Öyle öyle öğrendim. Benim zaten Türkçe' den de okumuşluğum yok. Çok kısık. Yani sonradan okudum ben çat pat, her neyse... Burda, senden aldım bir kelime, ondan aldım bir kelime, şundan aldım derken... Sokaktan çalma çarpma benim konuşmam. Hollandaca biliyorum demiyorum. Ben sadece kendimi kurtarabiliyorum. Burda da gittim kursa da, sonradan gitmek çok da kafana girmiyor. Çocuk gibi olmuyor. Ne kadar okusan bile çocuklukta kafana yerleştiği gibi olmuyor.

Hacer'in eşininin diğer kadın göçmenlerin eşlerinin tam aksine eğitime ve yetişkin eğitime karşı takındığı olumlu tutum sayesinde Hacer, Türkiye'de okuma yazma öğrendikten sonra Hollanda'ya göç ettiğinde de dil eğitime katılmıştır. Hacer'in eşinin, yeni bir ülkeye uyum sağlamak için göçmenin eğitim düzeyinin ne kadar önemli olduğuna dair sahip olduğu farkındalığın Türk göçmenlerin büyük çoğunluğu için geçerli olmadığını belirtmek mümkündür.

Hayes ve Darkenwald'ın (1990) gerçekleştirdiği araştırma sonuçlarına göre yetişkin eğitime karşı olan genel tutum, kadınlar ve erkekler arasında ve farklı eğitim ve gelir seviyesine sahip yetişkinler arasında önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Kadın ve daha yüksek seviyede formal eğitime sahip olan yetişkinler, erkek ve daha az eğitilmiş yetişkinlere göre yetişkin eğitime yönelik daha olumlu bir tutum sergilemektedir. Bu bulguya benzer şekilde, araştırmanın kadın katılımcılarının ve eğitim seviyesi daha yüksek olan erkek katılımcıların yetişkin eğitime karşı daha olumlu bir tutuma sahip olduğu görülmektedir.

Hollandaca Öğrenmenin İhtiyaç Olarak Algılanmaması. Houle (1961), yetişkinleri eğitimlere katılmaları açısından güdüsel yönelimlerine göre gruplandığı çalışmada, amaç yönelimli öğrenenler için eğitime katılma sürecinin bir ihtiyacın fark edilmesi veya bir ilgi veya merakın saptanması ile başladığını belirtmektedir. Araştırmaya katılan erkek göçmenlerden bazıları birkaç yıl içerisinde Türkiye'ye geri dönmeyi planladıklarından Hollandaca öğrenmeyi ihtiyaç olarak algılamadıklarını belirtmişlerdir:

Gidilse iyiymiş ama ihmallik yaptık. Bizim ihmallığımız. Oturduk kaldık. Amann canım dedik. Öyle kaldı. Yoksa gayret etseydik... Camilerde Hollandaca ders verdiler. Gitmedik. Böyle kaldık. (Ahmet).

Henry ve Basile (1994), işle ilgili bir kursla ilgilenen amaç yönelimli öğrenen grubundaki bireylerin, katılmayı düşündükleri kursun işleriyle ilgili somut ve belirli bir ihtiyacı karşılaması nedeniyle katılmaya güdülendiklerini belirtmiştir. Yaşlı erkek göçmenlerin anlatımlarından Hollandaca öğrenmeyi işleriyle ilgili somut ve belirli bir ihtiyacı karşılamadığı için ihtiyaç olarak algılamadıkları görülmektedir.

Diğer kadın katılımcıların aksine eşiyle birlikte Hollanda'ya göç eden Emel, birkaç yıl içerisinde eşi ile birlikte Türkiye'ye geri dönmeyi planladıklarını belirtmiştir. Buna rağmen Emel, Hollandalı ev sahibi ile yaşadığı bir olay sonucunda Hollandaca öğrenmek için güçlü bir şekilde güdülenmiş ve eşinin tüm itirazlarına rağmen Hollandaca kursuna katılmaya karar vermiştir:

Hollanda'ya ilk geldiğim zaman bir gün kapının önünde oturuyorum. Ağladım böyle... Türkiye'ye gitmek istiyorum. Annem mektup yazıyor... Gelme kızım... Ağladım... Bir kadın geldi, bir şeyler söyledi... Anlamıyorum ki... Akşam eşim gelince ona dedi... Ben senin hanımı gördüm bugün kapıda, çok ağlıyordu. Benim iki odalı evim, isterseniz size kiraya veririz dedi. Bizim de canımıza minnet, ev yok. Ertesi gün, ev sahibi Hollandalı geldi. Bana Hollandaca ekmeğin ismini söylersen sana ev veririm dedi. Ama o benim zoruma çok gitti. Halen de o benim aklımın bir köşesinde. Biliyordum ekmeğin ismini, söyledim. O evi bize verdi. İşte ondan ben bu dili öğreneceğim dedim. Ben öğreneceğim, kesin öğreneceğim yani. Tam profesyonel olmasa da kendimi kurtaracak kadar öğrendim ben. O olay beni motive etti. Benim bunlardan neyim eksik?

Emel deneyimlediği bu olay sayesinde, Hollanda'da yaşayacağı süre boyunca dil bilmediği takdirde Hollandalılar tarafından ayrımcılığa maruz kalacağını ve bunun öz saygı ve öz güven duygusuna zarar vereceği düşüncesiyle Hollandaca öğrenmek için güçlü bir şekilde güdülenmiştir. Bu durumu, öz saygısını tehdit eden bir olayı

deneyimleyen yetişkinlerin, öğrenmeyi ihtiyaç olarak algılayarak öğrenmek için güçlü bir şekilde güdüleneceği şeklinde yorumlamak mümkündür.

Hollanda Devletinin Göçmenlere Yönelik Entegrasyon Politikası. Hollanda'ya 1971 yılında göç eden Fikret göçün ilk yıllarında Hollanda hükümetinin dil eğitimi için göçmenlere yeterli olanak sağlamadığını ifade etmiştir:

Yabancı işçilerin Hollandaca lisanı bilmeleri Hollanda hükümeti tarafından enteresan değildi, istenilen bir şey de değildi çünkü insanlar buraya çalışmak için gelmişti. Gösterilen işi yapıyor musun? Bitti. Lisan o bakımdan hiç önemli değildi. Hiçbir zaman önemli değildi. Ben sosyal akademiye girdiğim zaman 86 senesinde, 16 sene sonra dahi, bana lisanın var mı diye bile sormadılar. Hatta hatta ben Türkiye'de lise mezunuyum. İngilizce biliyorum. Benim çalıştığım yerde bana bir defa dahi sormadılar. Sen ne biliyorsun? Napıyorsun? Ne ediyorsun? Yeter ki adam geliyor elinde kâğıtları resimle, gemilere boru yapıyorsun, misal... Al bunu, malzeme orda, git, yap... Bu şekilde, tarzınca lisanlarla iş yaptırıyorlar. İnsanlar kullanıldı. İşte buranın, bu materyalist ülkenin insan kullanma politikası o zamandan beri... Yani o zaman öğrendik onu... Gördük.

Leman'a göre de birinci kuşak Türk göçmenlerin Hollandaca öğrenememesinin temel nedeni Hollanda devletinin birinci kuşak göçmenlere yönelik entegrasyon politikasının olmamasıdır:

Hollanda ilk önce sunmadı bize bu imkânları. İlk önce iş dedi. Çalış. Sonra iş krizi çıktı. Millet sosyalden almaya başladı. Sonra dedi oku. İlk önce dil bilmeyen insanı işe almam demedi Hollanda. Gelin dedi, köle gibi çalıştırdı. Ne iş varsa çalıştırdı. Bizler bu Hollanda'yı kalkındırdık. O zaman zorunlu tutmadı bize. Yok, sen Hollandaca bilmiyonda o işe gitme demediler ki bize. Dil bilmiyosan gelme demedi. Okumuşluğun yoksa gelme demedi. Sen önce tahsilini görde, seni Hollandalının yerine vereyim de sende Hollandaca öğren demediler bize. Bizi çalıştırdılar, çalıştırdılar... Hollanda kalkındı. Ondan sonra okumuşluğun yoksa diploman yoksa gelme dedi buraya. Ondan sonra böyle olduk biz. Ondan sonra bocaladı millet. Zamanında sen bana sunmadın ki, ben sana ne vereyim?

Emel ve Meryem de işçi göçünün ilk yıllarında göçmenlere yönelik Hollandaca kurslarının mevcut olmadığını belirtmiştir:

Mesela benim Hollanda'ya geldiğim zaman bu semtte bir okul vardı. Ben eşimden gizli gittim... Dedim yazılayım. O zaman adam bana baktı. Bizde öyle bir şey yok dedi. Yani yabancılara yönelik kurslar yok. 70'lerden sonra kurslar başladı. Ondan önce yoktu. 70'lerde de bizim insanlar artık belli bir yaşa gelmişler... Artık kafada tutmaz yani... Zor olurdu yani. (Emel).

Şimdi... Benim hiçbir okula gitmeye zamanım olmadı. İlk geldiğim zaman bu kadar okul yoktu. Sonradan sonraya açıldı. (Meryem).

Türkiye’den lise mezunu olarak 1971 yılında Hollanda’ya göç eden Fikret Türkiye’de aldığı eğitim sayesinde iyi düzeyde İngilizce bildiğini belirtmiştir. Göç ettiği dönemde, Hollanda’da göçmenlere yönelik dil eğitimi verilmediğini anlatan Fikret, İngilizce bilgisi sayesinde öz yönelimli öğrenme süreci sonucunda Hollandacayı öğrenebilmiştir:

Mesela yabancılar için dil kursları... Bunlar bilinmiyordu o zaman. Kimin ne şekilde yabancılar lisan dersi vereceği de okullarda bile bilinmiyordu. Devletin ilkokul eğitimi var. O eğitim içerisinde çocuklar evde ve okulda lisan öğreniyor ama yabancı insanlara uygun lisan kursları, orda kullanılmak için lüzumlu materyaller geliştirilmemişti. Böyle bir şey yoktu. Hollanda okullarında ayrıca bir ders yoktu. Kitap yoktu. Hollandaca gramerini öğrenmek için kitap aradım, bulamadım. İngilizce gramerini Hollandacaya çevirerek... Kendim fiilleri, zamanları öğrendim. Çatı katında böyle kâğıtlar astım oraya. Oraya fiilleri yazıp... Fiilleri, zamanları kendi gayretimle öğrendim. Uzun seneler sonra sorunlar artınca yavaş yavaş başladılar uyanmaya. Bunu yapacak şeyler yoktu... Sonra Hollandalılar da yoktu. Bunların, Hollandalı memurların veya üniversitedekilerin hiç tecrübeleri yoktu öğretecek.

Katılımcıların alıntılarından, Hollanda’nın göçmen işçilere yönelik uyum politikasının mevcut olmaması nedeniyle göçmenlere yönelik dil eğitimleri sağlamamasının birinci kuşak Türk göçmenlerin Hollandaca öğrenmelerine engel olduğu görülmektedir.

Kurumsal ve Durumsal Engeller. Henry ve Basile (1994), kursun türü, süresi, içeriği, eğiticileri, yerleşkesi ve saati gibi kurs özellikleri ile ilgili faktörlerin, eğitime katılma yönünde ilk güdülenme mevcut olduğunda katılım kararı alınmasında etkili olduğunu belirtmektedir. Yetişkinin bu özelliklerden birine bile yönelik olarak olumsuz bir tutum sergilemesi, eğitime katılmamasına neden olabilmektedir. Benzer şekilde, göçün ilk yıllarında erkek göçmenler açısından da dil kursunun saatinin büyük önem taşıdığı görülmektedir:

Biz buraya geldiğimiz vakit bize iş, iş, iş. Okullar vardı mesela. Lisan kurslarına gönderirlerdi. Bizi göndermediler. Diyelim ki sekiz saat çalışıyorsun, iki saatini kursa veriyor. Ücretli. Yani işveren ödeyecek. Lisansı öğreniyorsun. İşvereninde işine geliyor. İşveren bir yere gönderdiği vakit işçi lisan biliyor. Bişey konuşmak gerektiği vakit lisan biliyor. Ama bizde lisan yoktu. Alıp tutardı kolumuzdan getirirdi... Burda çalışacan derdi (gülerek). (Mustafa).

... Şartlarda yoğudu. Birde, yorgun... Üç vardiya çalışırdık. Üç vardiyadan gelin... İşten gelin... Zaten kafan yorgun. Birde Türkiye havası var o yandan. İnsan ister istemez kaygılanıyor yani. O yanı düşün... Türkiye düşün. Okula gidecek bir durumumuz olmadı. (Şakir).

Kursa gönderselerdi bile ben o zaman 6 bin lira borçlanıp gelmişim... O zamanın parası iyi paraydı. Ben 6-7-7 çalışmam lazım ki o parayı ödeyeyim. Haftada aldığım 200 lira paraydı. Ayda 800 lira eder. 200 lirasını pansiyona veriyorum. 200 lirasını yiyorum. Kalıyo 300 lira. Bunun 150 lirasını eve gönderiyorum Türkiye'ye. Geri kalanıyla da aybaşına kadar idare. Bu arada ben nereye kursa gideceğim. 10 sene böyle geçti. 10 seneden sonra da geldik 35 yaşına. (Ahmet).

Rubenson (1978), kısmen veya tamamen iş saatleri içerisinde eğitime devam etme olasılığının, yetişkinin eğitime katılımını sağlama açısından güçlü bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Örneğin, vardiyalı çalışan işçilerin büyük çoğunluğu, kendilerine sunulan iş saatleri esnasında eğitime katılma fırsatının, katılım kararlarını doğrudan etkilediğini vurgulamışlardır. Araştırmanın katılımcıları da, ağır çalışma koşullarının ve uzun çalışma saatlerinin Hollandaca kursuna katılamamalarına neden olduğunu belirtmişlerdir:

Dil kursu vardı ama hem işe gidiyon, hem çocuğun var, hem evde işin var, gidemedik yani. Çok zor. Amcanda zaten çalıştı gidemedi. Ondan sonrada hastalandı zaten. (Emine).

O zaman imkân çoktu burda ama biz değerlendiremedik. Çünkü çocuklarım okuyordu. Çalışmam gerekiyordu. Onun için. (Nihal).

Çalıştık. Üç tane çocuk var. İşe gidiyon geliyon... Evin işi... Yemeğim... Üç tane çocukla... Çilek tarlasına gidiyon... Yağmur yağıyor, ıslanıyon. Geliyon evin... Üç tane çocuk okula gidiyor. Yemeğin, kocanın yemeği, evin, çamaşırın, ütün... (Leman).

Getirdiler yaşlıları burda işe... İşten barakalara koyuyorlardı... Orda kalıyorlardı. O erkekler ancak yani... Birinci kuşak çok ezildi Esra. Ancak bu kadar yapabildiler. (Emel).

Şimdi burda yaptığımızı işlere bakıyoruz. İnsanları görüyorsun. Hiç kimsenin ben kötülüğüne demiyorum ama cehalet başını almış gidiyor. Bakma biz aslında daha güzel yerlere gelirdik. Az kalmadık biz burda... 50 sene kaldık. Hiçbir şey yapmamışız... Bana göre her şey sıfır. Bişey yapmadık, (o sırada yaşlılar merkezinde okey oynunu oynayan yaşlı Türk erkek göçmenleri göstererek) hep taş dizdik, anladın mı kızım? Ama şimdi bunlarında... Yani şu var. İşin o tarafına baktığım zaman. Ben kendimden yorumluyorum, yorulmuş yani. Çok zor şartlar altında çalıştık biz. Ezildik biz yani. Gerçekten yorulduk. Bedensel olarak da yorulmak başka, beyinsel de yoruluyorsun. Burada hepsinin yarı aklı var yani. Çoğu unutkan. (Mehmet).

Ancak, çalışanları için mesai saati dışında Hollandaca kursu düzenleyen veya mesai saatleri içerisinde kursa katılmalarını sağlayan işverenlerinde mevcut olduğunu görülmektedir:

Dil okuluna gittim. Hollandacam fena değil, iyi. Fabrika gönderdi beni. Belgeleri hep aldım ben. Almasam zaten o kadar kalamazdım yani. (Mehmet).

İlk kontratlı geldiğimiz fabrikanın personel şefinin karısı bize... Orda bir cemiyet vardı... Orda Hollandaca ders veriyordu. Kendi çapımda biraz öğrendim. (Ömer).

Katılımcıların alıntıları, Scanlan ve Darkenwald'ın (1984) maliyet, zaman darlığı, iş ve ev ile ilgili sorumluluklar gibi faktörlerin yetişkin eğitime katılım önündeki engel oluşturduğu bulgusunu doğrular niteliktedir.

Hollanda Toplumu ile İlişkilerin Olmaması. Katılımcıların Hollandaca öğrenmelerinin önündeki engeller arasında belirttiği diğer bir faktör, göçün ilk yıllarında Hollandalılar ile iletişim kurma olanaklarının olmamasıdır:

Tamam, biz eskiden hep toplanıyorduk, hep aileler... Nasıl Hollandalar bizi içine almazlar, bizde almıyorduk. Hep aile oturuyorduk, işyerine gidiyordun Türk, eve geliyorsun Türk, kapıda Türk... O yüzden sorun dil sorunudur bizim yaşlıların en önemli sorunu. Bayanlar iki kelime Hollandacayı bir araya getiremiyor. Biraz da kendimizde suç bulalım. Onları aramıza kabul etmedik, onlarda etmedi. Öyle kaldık işte (gülerek). (Emel).

Geldik çalıştık. Geldik işe verdiler bizi. Çalıştığın yerde hep Türk vardı. Hollandalılar nerde zor iş var Türklere verdiler. Bahçe işlerini Türklere verdiler. Türkler kimden öğrenecek Hollandacayı. Hollandalıyı görmedik ki biz. Nerde Türk çok, Türklerin olduğu yerlere gönderdiler. Hollandacayı öğrenemedik biz. (Leman).

Chiswick ve Miller (2001), ikinci dil yeterliliğinin iki farklı ancak birbiriyle ilişkili faktöre bağlı olduğunu belirtmektedir. Bunlar, bireylerin dil öğrenmek için yapmaya hazır oldukları 'yatırımlar' ile bu dili konuşmak için sahip oldukları 'fırsatlardır'. Bununla birlikte, göçmenlerin ev sahibi ülkenin diline maruz kalma yoğunluğu, onların bu dili öğrenme olasılıklarını ve konuşma düzeylerini belirlemektedir. Katılımcıların anlatılarından, göçmenlerin işyerlerinde ve yaşadıkları çevrede kendi etnik grubundan göçmenlerle bir arada bulunmasının ve Hollandalar ile iletişim kurma fırsatlarının olmamasının, Hollandaca öğrenmelerini önünde bir engel oluşturduğu görülmektedir.

BÖLÜM 5

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Sonuçlar

Yaşam memnuniyetlerini belirleyen faktörler bağlamında Hollanda’da yaşayan yaşlı Türk göçmenlerin eğitim ihtiyaçlarının araştırıldığı bu araştırmaya ilişkin sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Katılımcıların Hollanda’ya Göç Süreçleri ve Demografik Özelliklerine İlişkin Sonuçlar

1. Katılımcıların, Hollanda’ya göç etme nedeni genel olarak ekonomik durumlarını iyileştirmektir. Sadece bir erkek katılımcı yaşadığı ülkeyi değiştirmek için Hollanda’ya göç etmiştir.
2. Hollanda’ya göç öncesinde iki erkek katılımcı çiftçilikle uğraşırken, diğerleri şoför, muhasebeci, polis, demirci ve kaynakçı olarak çalışmışlardır. Kadın katılımcılardan birisi terzi, ikisi çiftçi, diğerleri ise ev hanımıdır.
3. Erkek katılımcıların Hollanda’ya göç ettikleri yaş 22-31, kadın katılımcıların ise 20 ila 39 arasında değişmektedir.
4. Erkek ve kadın katılımcılardan dördü Hollandaca kursuna katılmış, bir kadın katılımcı kursu yarıda bırakmıştır. Bir katılımcının Hollandaca dil seviyesi ileri düzeydedir. Diğer katılımcılardan dördü iyi düzeyde, ikisi orta düzeyde, ikisi ise başlangıç düzeyinde Hollandaca bilmektedir. Sekiz katılımcı ise Hollandaca bilmemektedir.

Katılımcıların Sağlık Durumları ve Yaşam Memnuniyetine İlişkin Sonuçlar

1. Katılımcıların büyük çoğunluğu sağlık durumlarının iyi olmadığı algısına sahiptir. Sağlık durumunu mükemmel olarak algılayan yaşlı Türk göçmen bulunmazken çok az sayıda katılımcı sağlık durumunu iyi olarak algılamaktadır.
2. Fonksiyonel yeterlilik düzeyi düşük olan kadın katılımcılar ev içi aktiviteleri gerçekleştirmek için destek almak zorunda kaldığı, erkek katılımcılar da ev dışı aktivite düzeylerini azalttıkları için katılımcıların bağımsızlık ve öz-yeterlik algı düzeyleri azalmıştır.
3. Katılımcıların kas ve iskelet sistemi hastalıkları nedeniyle fonksiyonel yeterlilik seviyelerinin düşük olması, sosyal katılım ve aktivite düzeylerinin azalmasına neden olmuştur. Bu durum, sosyal açıdan izole olmalarına ve yalnızlık duygusu yaşamalarına yol açmaktadır.
4. Katılımcıların diyabet gibi kronik hastalıklar nedeniyle yaşam biçimlerinde değişiklik yapmak zorunda kalması, psikolojik iyilik hali düzeylerinin azalmasına neden olarak yaşam memnuniyetlerini azaltmaktadır.
5. Sağlık sorunları nedeniyle dini ibadetlerini yerine getiremeyen katılımcıların yaşam memnuniyetleri azalırken, sağlık durumları ibadetlerini yerine getirmelerine olanak tanıyan yaşlı Türk göçmenlerin yaşam memnuniyeti artmaktadır.
6. Yaşam amaçları arasında Türkiye'ye geri dönmenin de yer aldığı katılımcıların, sağlık durumlarının kötü olması nedeniyle bu amaçlarını yerine getirememesi yaşam memnuniyetlerini azaltmaktadır. Benzer şekilde, sağlık durumu, Türkiye'ye mekik göçü yapmaları için elverişli olmayan katılımcıların yaşam memnuniyeti azalmaktadır.

Katılımcıların Gelir Durumları ve Yaşam Memnuniyetine İlişkin Sonuçlar

1. Katılımcıların büyük çoğunluğu gelir seviyelerinin düşük olduğu algısına sahiptir. Bunun en önemli nedeni, devlet emeklilik aylıklarının düşük olması ve büyük çoğunluğunun mesleki emeklilik aylığından faydalanamamasıdır.
2. Katılımcıların gelir düzeylerini düşük olarak algılamalarına rağmen, Türkiye'de kalma süresinin kısıtlanması ve Türkiye'de mal varlığının bulunmaması şartı gibi göçmenlere yönelik birçok kısıtlamanın uygulandığı sosyal yardım sisteminden

- faydalanmak zorunda kalmadıkları için bağımsızlık ve özerklik algı düzeyleri yüksektir. Bu durum, onların yaşam memnuniyetini artırmaktadır.
3. Gelir durumunu yetersiz olarak algılayan katılımcıların, temel ihtiyaç maddeleri dışında yer alan lüks tüketim maddelerini satın alamadıkları için yaşam memnuniyetleri azalmaktadır.
 4. Katılımcıların gelir düzeylerinin düşük olması, sosyal ağlara katılım düzeylerini azaltmaktadır. Bu durum, Türk göçmenler arasındaki birlik ve dayanışma ilişkisinin zayıflamasına neden olmuştur.
 5. Gelir düzeyleri çocuk ve torunlarına maddi destek sağlamaya yeterli olmayan katılımcıların yaşam memnuniyetleri azalmaktadır.

Katılımcıların Hollandaca Seviyeleri ve Yaşam Memnuniyetine İlişkin Sonuçlar

1. Katılımcıların genel olarak Hollandaca dil düzeyleri çok düşüktür. Hollandaca düzeyi ileri seviyede olup çocukları ve torunları ile Hollandaca konuşabilen katılımcı sayısı çok azdır. Kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre Hollandaca seviyesi daha düşüktür.
2. Katılımcıların büyük çoğunluğu Hollandacayı hiç bilmedikleri veya yeterli düzeyde bilmedikleri için destek almaksızın yaşamlarını sürdürememektedir. Bu nedenle katılımcılar, sağlık hizmetlerinin kullanımı ve resmi işlemlerin yapılması için Hollandacayı iyi düzeyde bilen sosyal ağ üyelerinden tercüme desteği almak zorunda kalmaktadır. Katılımcıların Hollandaca bilmemeleri, sosyal ağ üyelerinden araçsal destek almalarına neden olduğundan, bağımsızlık ve öz yeterlik algılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, orta veya ileri düzeyde Hollandaca bilen katılımcıların öz güven, öz yeterlik ve bağımsızlık algısı düzeyi daha yüksektir.
3. Hollandaca bilmeyen katılımcılar, yaşlılara yönelik sosyal hizmetler hakkında bilgi edinemediğinden bu hizmetlerden faydalanamamaktadır.
4. Katılımcılar Hollandaca bilmedikleri için Hollandalı komşuları ve Hollanda toplumu ile ilişki kuramamaktadır. Bu durum, onların sosyal ağlarının daralmasına ve özellikle tek başına yaşayan dul kadın katılımcıların sosyal izolasyona maruz kalmalarına neden olmaktadır.

Katılımcıların Kuşaklararası İlişkiler ve Dayanışma Örüntüleri ve Yaşam Memnuniyetine İlişkin Sonuçlar

1. Yaşlı Türk göçmenlerin büyük çoğunluğu ile çocukları arasında çatışma temelli bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum özellikle, ebeveyn ve çocuğun bağımsızlığı ile karakterize olan bireysel bir kültüre sahip Hollanda'da doğmuş ikinci kuşak ile ilişkilerde çok daha yaygın bir şekilde görülmektedir.
2. Çocuklarının ve torunlarının Hollanda kültürü yerine Türk kültürünü benimsediği algısına sahip olan katılımcıların yaşam memnuniyeti daha yüksektir.
3. Çocuklarının Türk kültürüne özgü evlatlık görevini yerine getirdiği veya ilerde özellikle bakım konusunda yerine getirmeye devam edeceği algısına sahip olan yaşlı Türk göçmenlerin yaşam memnuniyeti daha yüksektir.
4. Çocuklarından aldığı destek algısı yüksek olan katılımcıların yaşam memnuniyeti yüksektir. Çocuklarından sağlanan duygusal destek algısı düşük olan katılımcılar yalnızlık duygusu yaşamakta ve yaşam memnuniyetleri azalmaktadır.

Katılımcıların Sosyal Katılım ve Aktivite Düzeyleri ve Yaşam Memnuniyetine İlişkin Sonuçlar

1. Katılımcıların büyük çoğunluğunun sosyal katılım ve aktivite düzeyi düşüktür. Bilgisayar ve internet kullanan, kitap okuyan, spor faaliyetine ve gönüllü faaliyetlere katılan katılımcı sayısı son derece azdır.
2. Erkek katılımcılar emekli olduktan sonra boş zamanlarını nasıl geçirecekleri konusunda bilgi ve beceriye sahip olmadıkları için emekliliğe uyum sorunu yaşamaktadır. Birçoğu emeklilik sonrası boş zamanlarını camiye giderek, ibadet yaparak ve Türk kahvehanelerine giderek geçirmektedir.
3. Yaşlı faaliyet ve bakım merkezlerine giden katılımcıların sosyal katılım düzeyleri artmaktadır. Etnik topluluk üyeleri ile kurulan sosyal ilişkiler yalnızlık duygusunun azalmasını sağlayarak katılımcıların yaşam memnuniyetini artırmaktadır.
4. Sosyal katılım ve aktivite düzeyinin düşüklüğü, katılımcıların sosyal izolasyona maruz kalmalarına ve yalnızlık duygusu yaşamalarına neden olarak yaşam memnuniyetlerini azaltmaktadır.

Hollanda'nın Toplumsal Özellikleri ve Katılımcıların Yaşam Memnuniyetine İlişkin Sonuçlar

1. Katılımcılar, sağlık hizmetlerinin erişilebilir olması, uygun maliyetli olması ve sunulan hizmetlerin niteliği nedeniyle Hollanda'daki sağlık hizmetlerinden çok memnundur. Özellikle, sağlık personelinin hastaya yaklaşımı ve tedavi esnasında ve sonrasında sağlanan bakım hizmeti katılımcıların memnuniyetini artıran özelliklerdir.
2. Katılımcıların büyük çoğunluğu yaşlılara yönelik evde bakım hizmetlerinden faydalanmaktadır. Sağlık durumlarının ev işlerini yapmalarını engelleyecek düzeyde kötü olması ve kendilerine yardımcı olacak çocuklarının bulunmaması nedeniyle bu hizmetlerden faydalanan katılımcılar, bağımsız bir şekilde yaşamlarını sürdürebildikleri için yaşamlarından memnundur.
3. Katılımcılar arasında Hollanda'daki uzun dönemli kurumsal bakım hizmetlerini kullanmayı tercih etmeyi planlayanlar olduğu gibi bu hizmetleri kullanmak istemeyenler de bulunmaktadır. Ancak her iki grup da gerektiğinde ve zorunlu kalınması durumunda kolay erişilebilir ve yüksek nitelikli olarak tanımladıkları Hollanda'nın kurumsal bakım hizmetlerinden yararlanabilecekleri için son derece memnundur.
4. Yaşlı konutlarında yaşayan katılımcılar, konutların yaşlılara uygun donanımı ve sağlık hizmeti gibi yaşlılara yönelik sunduğu hizmetler nedeniyle yaşlı konutlarında yaşamaktan dolayı memnundur.
5. Katılımcılar, bağımsızlık, özgürlük, güvenlik, kamu düzeni, hayvanlara ve insanlara değer verme, yardımlaşma, dürüstlük ve güvenilirlik gibi Hollanda toplumunda mevcut olduğunu düşündükleri yaşanabilirlik özelliklerinin bireylerin yaşam memnuniyetini artırdığı görüşünü taşımaktadır. Özellikle yalnız yaşayan dul kadın göçmenler açısından Hollanda'nın en önemli toplumsal özelliği olarak algılanan güvenlik ve özgürlük, onların Hollanda'da yaşamayı tercih etmelerinin ana nedenidir.
6. Hollanda'nın toplumsal özellikleri yaşlı Türk göçmenlerin yaşam memnuniyetini artırmaktadır ve Türkiye'ye geri dönmeme kararı almalarına neden olan en önemli iki faktörden biridir. Bu durum, yaşlılık dönemindeki yaşam memnuniyeti açısından, bir ülkenin yaşlı nüfusuna sunduğu olanaklar ve hizmetlerin son derece önemli ve belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların Yaşam Memnuniyeti Düzeyi ve Yaşamlarından Memnun Olma/ Olmama Nedenleri

1. Katılımcıların büyük çoğunluğu yaşamlarından memnundur. Katılımcılar yaşam memnuniyetlerini değerlendirirken yaşamları hakkında genel bir değerlendirme yapmaktadır.
2. Araştırma bulguları yaşam memnuniyetinin öznel ve kültürel bir kavram olduğunu göstermektedir.
3. Katılımcıların sağlık durumunda bozulma, emekli aylıklarının yetersiz olduğu algısı, çocuk ve eşlerini kaybetmeleri gibi yaşadıkları olumsuz deneyimlerine rağmen yaşamlarından memnun olma nedenleri arasında, yaşamlarının önceki evrelerinde Hollanda'ya uyum güçlüğü, uzun süreli işsizlik ve maluliyet dönemleri, eşleri ile çatışma temelli ilişki yaşamaları gibi yaşam memnuniyetlerini azaltan faktörlerin ortadan kalkması önemli bir yer tutmaktadır.
4. Sağlık durumunu iyi olarak algılayan katılımcılar yaşamlarından memnun iken, kötü olarak algılayanlar yaşamlarından memnun değildir. Sağlık durumu, katılımcıların yaşlılık algılarını etkilemektedir. Sağlık durumunu kötü olarak algılayan katılımcıların yaşlılık dönemine ilişkin algıları olumsuz iken, sağlık durumunu iyi olarak algılayanların yaşlılık dönemine ilişkin algıları daha olumludur.
5. Gelir düzeylerinin düşük olduğu algısına sahip olan katılımcıların yaşam memnuniyetleri azalırken, bu algıyı taşımalarına rağmen düzenli ve garantili bir gelire sahip olmanın önemli olduğunu düşünen katılımcılar bundan dolayı yaşamlarından memnundur.
6. Çocuklarının sağlık, eğitim ve medeni durumu ile iş ve aile hayatını kapsayan iyi olma halleri katılımcıların yaşam memnuniyetini belirlemektedir.
7. Hollanda'ya göç etmeleri sonucunda yaşam kalitelerinin arttığını ve dolayısıyla göç etme kararının doğru bir karar olduğunu düşünen katılımcıların yaşam memnuniyeti daha yüksektir.
8. Eşleri veya çocukları ile algılanan ilişki kalitesi yüksek olan katılımcılar yaşamlarından memnun iken, yüksek olmayan katılımcılar yaşamlarından memnun değildir

9. Hollandaca dil yeterliliği ve çocuklarından sağladığı destek algısı yüksek olan katılımcıların öz güven ve öz yeterlik algısı ve yaşam memnuniyeti daha yüksektir.
10. Türkiye'ye özlem duyan katılımcıların yaşam memnuniyetleri azalmaktadır.

Katılımcıların Göç Geçmişleri ve Yaşam Memnuniyetlerine İlişkin Sonuçlar

1. Araştırma bulguları, göçmenlik deneyiminin katılımcıların yaşlılık dönemindeki yaşam memnuniyetini belirleyen sağlık ve gelir durumu, kuşaklararası ilişkiler örüntüsü, öz yeterlik algısı ve psikolojik iyi olma hali üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.
2. Erkek katılımcıların zorlu iş koşullarında uzun süreli mesai yapması, aile ve anavatana duydukları özlem ve yeni bir ülke ve kültüre adaptasyon zorluğunun yarattığı stres, çalışan kadın katılımcıların ise bahçe işleri ve temizlik gibi emek yoğun sektörlerde çalışmaları, Türkiye'deki ebeveynlerine ve eğitim alması için Türkiye'de bıraktıkları çocuklarına duydukları özlem ile birlikte Hollanda'ya uyum sağlama sürecinde çektikleri zorluklar nedeniyle yaşadıkları yüksek stres seviyesi sağlık durumları üzerinde etkili olan faktörlerdir. Katılımcıların sağlık okuryazarlıklarının olmaması, işyerlerinde ve günlük yaşamlarında koruyucu sağlık önlemlerini alamamalarına neden olmuştur. Bu nedenle orta yaş dönemi ile birlikte sağlık durumları bozulmaya başlamıştır.
3. Erkek katılımcıların uzun süreli işsizlik ve maluliyet dönemleri ve çoğunun 50 yaş civarında malulen erken yaşta emekliye ayrılması nedeniyle 65 yaşına kadar sadece maluliyet ödeneğinden faydalanması, gelir durumlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Buna ilaveten, katılımcıların işveren tarafından mesleki emeklilik fonu primlerinin yatırılmaması emeklilik dönemlerindeki gelir seviyelerinin düşük olmasına yol açmıştır.
4. Hollanda hükümetinin devlet emeklilik aylığından tam olarak faydalanmak için Hollanda'da 50 yıl ikamet etme şartı getirmesi göçmenlerin aylık oranlarının düşük olmasına yol açmaktadır.
5. Orta yaş döneminde emekliye ayrılmak zorunda kalan erkek katılımcılar, bu önemli yaşam geçişi için hazırlıklı olmadıklarından emeklilik yaşamına uyum sağlamakta çok zorluk çekmiş ve psikolojik iyi olma halleri olumsuz yönde etkilenmiştir.

6. Katılımcıların yeni bir ülkeye ve kültüre uyum süreci kapsamında çektikleri zorluklar psikolojik iyi olma hallerini olumsuz yönde etkilemiştir.
7. Hollandaca  ğrenme deneyimi ve kullanımı, katılımcıların yaşam seyri boyunca öz yeterliklerini ve öz güvenlerini ve yaşam memnuniyetlerini artırmıştır.
8. Katılımcıların Hollandaca öğrenmesini engelleyen kurumsal faktörlerin başında Hollanda hükümetinin göçmenlere yönelik uyum politikasının olmaması ve göçün ilk yıllarında Hollandaca eğitimleri düzenlenmemesi ile işverenlerin dil eğıtimi için olanak sağlamaması yer almaktadır. Durumsal engeller arasında, özellikle kadın katılımcıların okuryazar olmaması ve katılımcıların eğıtim seviyesinin düşük olması, kursların iş saatleri ile  akışması, Hollandaca  ğrenmenin gerekli olmadığı algısı, erkek katılımcıların ve kadın katılımcıların eşlerinin yetişkin eğıtime karşı takındığı olumsuz tutum yer almaktadır.
9. Katılımcıların Hollandaca eğıtimlerine katılmasını güdüleyen faktörlerin başında işverenlerinin kendilerini çalışma saatleri içerisinde dil kursuna göndermesi, Hollanda'da kalınacak süre boyunca Hollandaca bilmenin gerekli olduğu algısına sahip olmaları, erkek katılımcıların ve kadın katılımcıların eşlerinin eğıtime karşı olumlu tutumu, katılımcıların Hollandaca bilmemenin öz saygılarına zarar vereceğine ilişkin algısı ve katılımcıların daha önce yabancı dil eğıtimi almış olması yer almaktadır.

Katılımcıların Yaşam Memnuniyetlerini Belirleyen Faktörler Bağlamında Eğıtim İhtiyaçları

1.  z yeterlik ve öz güven algısı gibi psikolojik faktörler katılımcıların yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler arasında yer almaktadır. Katılımcılardan  z yeterlik ve öz güven algısı düzeyi daha yüksek olanların, yaşam memnuniyeti düzeyi daha yüksektir. Bu katılımcılar, eğıtim ve Hollandaca düzeyi yüksek olan katılımcılardır. Dolayısıyla okuma yazma ve Hollandaca eğıtimi, katılımcıların öz yeterlik ve öz güven algısı düzeyini artırarak yaşam memnuniyetlerinin artmasını sağlayacak en önemli eğıtim ihtiyacıdır.
2. Hollanda'da yaşlılara yönelik sunulan sosyal hizmetler yaşlı Türk göçmenlerin araçsal destek ihtiyacını karşılayarak bağımsızlık algılarının ve dolayısıyla yaşam memnuniyetlerinin artmasını sağlamaktadır. Ancak, yeterli düzeyde Hollandaca bilmeyen yaşlı Türk göçmenler, kendilerine yönelik sunulan hizmetler hakkında

bilgi sahibi olamadığından bu hizmetlerden yeterince faydalanamamaktadır. Dolayısıyla, yaşlı Türk göçmenlerin yaşlılara yönelik sunulan sosyal hizmetler ile ilgili bilgi edinme ihtiyacı bulunmaktadır.

3. Katılımcıların başta kalp ve damar hastalıkları olmak üzere diyabet ve hipertansiyon gibi kronik hastalıkları ile kas ve iskelet sistemi hastalıkları bulunmaktadır. Sağlık durumunu iyi olarak algılamayan katılımcıların yaşam memnuniyeti düzeyi de düşüktür. Katılımcıların bu hastalıklara yakalanma nedenleri arasında yeterli sağlık bilgisine sahip olmamaları da yer almaktadır. Katılımcıların kronik hastalıklarına rağmen sağlık durumlarını korumaları için sağlık okuryazarlığı sahip olmaları gerekmektedir.
4. Sosyal ağa katılım ve aktivite düzeyi ile çocuklarından sağladıkları duygusal destek algısı düşük olan katılımcıların yalnızlık duygusu düzeyi çok yüksektir. Bu durum onların psikolojik iyi olma hallerini olumsuz yönde etkilemekte ve yaşam memnuniyetlerini azaltmaktadır. Katılımcıların sosyal ağlara katılım olanaklarının ve aktivite düzeylerinin artırılması ihtiyacı bulunmaktadır.
5. Erkek katılımcılar başta olmak üzere katılımcıların tümünün emeklilik ve yaşlılık dönemi ile birlikte terkedilen çalışan ve ebeveyn rollerinin yerini dolduracak ve böylece yalnızlık ve izolasyon duygularının azaltılmasını ve öz güven algılarının artırılmasını sağlayacak boş zaman faaliyetlerine katılımlarının sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, ilk olarak katılımcılarda boş zaman ve boş zaman faaliyeti kavramları ile ilgili farkındalık yaratılması çok önemli bir ihtiyaçtır.
6. Hollanda'da yaşayan birinci ve ikinci kuşak Türkler arasındaki çatışma temelli ilişkiler, yaşlı Türk göçmenlerin yaşam memnuniyetini azaltmaktadır. Birinci ve ikinci kuşak arasındaki göç temelinde şekillenen ilişkilerin iyileştirilmesi ve her iki kuşağın birbirini daha iyi tanımasının ve anlamasının sağlanması çok önemli bir ihtiyaçtır.

Öneriler

Yaşam memnuniyetlerini belirleyen faktörler bağlamında Hollanda'da yaşayan yaşlı Türk göçmenlerin eğitim ihtiyaçlarının araştırılmasının amaçlandığı bu araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda oluşturulan öneriler aşağıda sıralanmıştır:

Uygulamalara İlişkin Öneriler

1. Yaşlı Türk göçmenlerin yaşam memnuniyetinin artırılması amacıyla yaşam boyu eğitim faaliyetleri yoluyla öz-yeterliklerinin artırılması, güçlendirilmelerinin sağlanması, kuşaklararası ilişkilerin geliştirilmesi ve sosyal izolasyona maruz kalmalarının önlenmesi son derece önemlidir.
2. Okuma yazma bilmeyen yaşlı Türk göçmenlere yönelik okuma-yazma kursları açılmalı ve temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik Hollandaca eğitimi verilmelidir.
3. Yaşlı Türk göçmenlerin sağlık okuryazarlıklarını artırmaya yönelik eğitimlerin planlanması ve uygulanması gerekmektedir.
4. Yaşlı Türk göçmenlere yönelik sağlık kurumları ve kuralları, sosyal yasalar ve Hollanda ve Türkiye'deki özlük hakları vb konularda bilgilendirici eğitim programları düzenlenmelidir.
5. Yaşlı Türk göçmenlere yönelik boş zaman eğitimi ve hobi kursları düzenlenmelidir.
6. Yaşlı Türk göçmenlere yönelik Hollanda tarihini ve kültürünü tanıtan eğitimlerin yapılması ve tarihi ve turistik yerlere ve müzelere eğitici gezilerin düzenlenmesi faydalı olacaktır.
7. Birinci kuşak Türk göçmenler ile birlikte ikinci ve üçüncü kuşağı içeren kuşaklararası öğrenme faaliyetlerinin düzenlenmesi kuşaklararası ilişkilerin iyileştirilmesi açısından faydalı olacaktır.
8. Yaşlı Türk göçmenler ile birlikte Hollandalı yaşlıların bir araya getirildiği projelerin düzenlenmesi, her iki grubun birbirini ve kültürlerini tanımasına olanak sağlayarak kültürlerarası farkındalığın yaratılmasına ve mevcut önyargıların ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır.
9. Yaşlı Türk göçmenlere bilgisayar ve internet kullanımı eğitimleri verilmesi Türkiye'de ve Avrupa ülkelerinde yaşayan aileleri ile iletişim kurlmaları ve sosyal izolasyon ve yalnızlığa maruz kalmalarının önlenmesi açısından faydalı olacaktır.
10. Yaşlı Türk göçmenlere yönelik yaşlı faaliyet merkezlerinin sayısının artırılması ve bu merkezlerde eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi, yaşlı Türklerin sosyal izolasyon ve yalnızlığa maruz kalmalarının önlenmesi ve aynı zamanda yetişkin eğitimi yoluyla güçlendirilmeleri açısından son derece önemlidir.

11. Yaşlı Türk göçmenlerin sosyal izolasyona ve yalnızlığa maruz kalmalarının önlenmesi amacıyla bir arada yaşayacakları yaşlı konutlarının yapılması faydalı olacaktır. Çok kültürlü yaşlı bakımevi veya huzurevi kurumlarının kurulması da yaşlı göçmenlerin uzun dönemli bakım hizmetlerinden faydalanmasını kolaylaştıracaktır.
12. İkinci kuşak göçmenlerin ihtiyaçlarına yönelik yaşlılık dönemine hazırlayıcı eğitimler düzenlenmesi, bu kuşağın yaşlılık dönemlerindeki iyi olma hali ve yaşam memnuniyeti düzeylerinin artması açısından faydalı olacaktır.
13. Yaşlı göçmenlerin yaşam kalitesini ve memnuniyetini artırmak için menşe ülke ile ev sahibi ülkenin kurumları arasında koordinasyon sağlanması ve çifte vatandaşlığa sahip yaşlı göçmenlerin menşe ülkesi ile yaşadığı ülkedeki sosyal politika ve uygulamaların göçmenlerin gereksinimlerine göre düzenlenmesi gerekmektedir.

Araştırmalara İlişkin Öneriler

1. Aynı menşe ülkeden olup farklı ülkelerde yaşayan yaşlı göçmenler ile ilgili karşılaştırmalı araştırmalar yapılması, bu ülkelerdeki yaşlı göçmenlere yönelik sosyal politikaların yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.
2. Aynı ülkede yaşayan farklı yaşlı göçmen grupları ile karşılaştırmalı çalışmalar yapılması, kültürün yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisinin anlaşılması açısından faydalı olacaktır.
3. Çift pasaporta sahip olan ve hem menşe ülkesi hem de göç ettiği ülkede olmak üzere iki ülkede birden yaşayan yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyeti ile ilgili araştırmalar yapılması, toplumsal faktörlerin yaşlıların yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.
4. Yaşlıların ve yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetini belirleyen faktörlerin ve bu faktörlerin yaşam memnuniyetleri düzeyi üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması amacıyla boyuna kesit araştırmaları yapılması gerekmektedir.
5. Sayısal olarak azınlıkta bulunan ancak sayıları giderek artmakta olan ileri yaşlı grubundaki yaşlı göçmenler ile bakım kurumlarında kalan ve engelli yaşlı göçmenler gibi çok daha kırılgan yaşlı göçmen gruplarının yaşam memnuniyeti ile ilgili araştırmalar yapılması, bu grupların yaşam memnuniyetlerini belirleyen

faktörlerin ortaya çıkması ve bu grupların yaşam memnuniyetini artıracak hizmetlerin planlanması açısından yararlı olacaktır.

6. Göç yaşamlarının yaşlı göçmenlerin yaşam memnuniyetleri üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak amacıyla yaşam öyküsü yönteminin kullanıldığı anlatı araştırmalarının yapılması faydalı olacaktır. Ayrıca bu araştırmalar, yaşlı göçmenlerin göç hikâyelerinin ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlere aktarılmasına ve ev sahibi ülkenin yaşlı nüfusu ile yaşlı göçmenlerin birbirini tanımalarına olanak sağlayacaktır.
7. Yaşlı göçmenlerin ikamet ettiği konut ve mahallesi gibi içinde bulunduğu fiziksel çevresinin ve iklim gibi çevresel faktörlerin yaşam memnuniyetleri üzerindeki etkisiyle ilgili araştırmaların yapılması faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- AAMEE (2010). *Report of the project Active Ageing of Migrant Elders (AAMEE) across Europe from 01.12.2007 to 30.11.2009*. Retrieved from http://www.healthyageing.eu/sites/www.healthyageing.eu/files/resources/Active_Ageing_of_Migrant_Elders_Across_Europe_Project_Report.pdf
- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- AGE (2008). *Improving the situation of older migrants in the European Union*. Retrieved from <http://www.age-platform.eu>
- AGE-ENAR (2011). *Joint AGE-ENAR position paper on older ethnic minorities and migrants as a contribution for EY2012*. Retrieved from <http://www.age-platform.eu>
- Ajrouch, K. J. (2007). Resources and well-being among Arab-American elders. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 22(2), 167-182. doi: 10.1007/s10823-006-9033-z
- Amit, K., & Litwin, H. (2010). The subjective well-beings of immigrants aged 50 and older in Israel. *Social Indicators Research*, 98(1), 89-104. doi: 10.1007/s11205-009-9519-5
- Andrews, F. M., & Withey, S. B. (1976). *Social indicators of well-being: American's perceptions of life quality*. New York: Plenum Press.
- Angel, J., & Angel, R. J. (1992). Age at migration, social connections, and well-being among elderly Hispanics. *Journal of Aging and Health*, 4(4), 480-499. doi: 10.1177/089826439200400402
- Antonucci, T. C., & Ajrouch, K. J. (2007). Social resources. In H. Mollenkopf & A. Walker (Eds.), *Quality of life in old age* (pp. 49-64). Dordrecht: Springer.
- Antonucci, T. C., Ajrouch, K. J., & Birditt, K. S. (2013). The convoy model: Explaining social relations from a multidisciplinary perspective. *The Gerontologist*, 54(1), 82-92. doi: 10.1093/geront/gnt118
- Atchley, R. C. (1972). *The social forces in later life*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Atchley, R. C. (1989). A continuity theory of normal aging. *The Gerontologist*, 29(2), 183-190. doi: 10.1093/geront/29.2.183
- Atkinson, R. (1998). *The life story interview*. Thousand Oaks: Sage Publications.

- Atkinson, R. (2012). The life story interview as a mutually equitable relationship. In J. F. Gubrium, J. A. Holstein, A. B. Marvasti & K. D. McKinney (Eds.), *The SAGE handbook of interview research: The complexity of the craft* (2nd ed., pp. 115-129). Thousand Oaks, CA: Sage Publications. doi: 10.4135/9781452218403
- Baldassar, L. (2008). Missing kin and longing to be together: Emotions and the construction of co-presence in transnational relationships. *Journal of Intercultural Studies*, 29(3), 247-266. doi: 10.1080/07256860802169196
- Baltes, M. M., & Carstensen, L. L. (1996). The process of successful ageing. *Ageing and Society*, 16(4), 397-422. doi: 10.1017/S0144686X00003603
- Baltes, P. B., & Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In P. B. Baltes & M. M. Baltes (Eds.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences* (pp. 1-34). Cambridge: Cambridge University Press.
- Baltes, P. B., & Smith, J. (2003). New frontiers in the future of aging: From successful aging of the young old to the dilemmas of the fourth age. *Gerontology*, 49(2), 123-135. doi: 10.1159/000067946
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W.H. Freeman and Company.
- Bengtson, V. L., Elder, G. H., & Putney, N. M. (2005). The life course perspective on ageing: Linked lives, timing, and history. In M. L. Johnson (Ed.), *The Cambridge Handbook of Age and Ageing* (pp. 493-501). Cambridge: Cambridge University Press.
- Beyene, Y., Becker, G., & Mayer, N. (2002). Perception of aging and sense of well-being among Latino elderly. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 17(2), 155-172. doi: 10.1023/A:1015886816483
- Blazer, D. (2002). Self-efficacy and depression in late life: A primary prevention proposal. *Ageing and Mental Health*, 6(4), 315-324. doi: 10.1080/1360786021000006938
- Bold, C. (2015). *Using narrative in research*. London: Sage Publications.
- Bolzman, C., Poncioni-Derigo, R., Vial, M., & Fibbi, R. (2004). Older labour migrants' well-being in Europe: The case of Switzerland. *Ageing and Society*, 24(3), 411-429. doi: 10.1017/S0144686X03001557
- Bond, J., & Corner, L. (2004). *Quality of life and older people*. Maidenhead, England: Open University Press.
- Bond, J., & Corner, L. (2006). The future of well-being: Quality of life of older people in the twenty-first century. In J. A. Vincent, C. Phillipson & M. Downs (Eds.), *The futures of old age* (pp. 154-160). London: Sage Publications.

- Boneham, M. (2002). Researching ageing in different cultures. In A. Jamieson & C. Victor (Eds.), *Researching ageing and later life: The practice of social gerontology* (197-210). Buckingham, UK: Open University Press
- Bornat, J. (2002). Doing life history research. In A. Jamieson & C. Victor (Eds.), *Researching ageing and later life: The practice of social gerontology* (pp. 117-132). Buckingham, UK: Open University Press.
- Bowling, A. (2007). Quality of life in older age: What older people say. In H. Mollenkopf & A. Walker (Eds.), *Quality of life in old age* (pp. 15-30). Dordrecht: Springer.
- Bowling, A., & Farquhar, M. (1993). The health and well-being of Jewish people aged 65 to 85 years living at home in the East End of London. *Ageing and Society*, 13(2), 213-244. doi: 10.1017/S0144686X00000866
- Branscombe, N. R., Schmitt, M. T., & Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(1), 135-149. doi: 10.1037/0022-3514.77.1.135
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. doi: 10.1191/1478088706qp063oa
- Brockmann, H. (2012). Das glück der migranten: Eine lebenslaufanalyse zum subjektiven wohlfinden von migranten der ersten generation in Deutschland. SOEP papers on Multidisciplinary Panel Data Research. (No. 504). Retrieved from <http://hdl.handle.net/10419/68174>
- Brockmann, M. (2002). Towards a model of quality of life for older ethnic minority migrants in Germany, Austria and the UK. *European Societies*, 4(3), 285-306. doi: 10.1080/1461669022000013577285
- Brown, J., Bowling, A., & Flynn, T. (2004). *Models of quality of life: A taxonomy, overview and systematic review of the literature*. FORUM Project, University of Sheffield. Retrieved from <http://eprints.kingston.ac.uk/id/eprint/17177>
- Bruquetas-Callejo, M., Garcés-Mascreñas, B., Penninx, R., & Scholten, P. (2007). Policy making related to immigration and integration. The Dutch Case. IMISCOE Working Paper No. 15. Retrieved from <https://www.imiscoe.org/docman-books/263-zincone-penninx-borkert-2011/file>
- Buffel, T. (2015). Ageing migrants and the creation of home: Mobility and the maintenance of transnational ties. *Population Space and Place*, 23(5), 2075-2087. doi: 10.1002/psp.1994
- Buys, L. & Miller, E. (2012). Active ageing: Developing a quantitative multidimensional measure. In G. Boulton-Lewis & M. Tam (Eds.), *Active Ageing, Active Learning: Issues and Challenges* (pp. 1-33.). Germany: Springer.

- Cantril, H. (1965). *The pattern of human concerns*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Carmel, S. (2001). Subjective evaluation of health in old age: The role of immigration status and social environment. *International Journal of Aging and Human Development*, 53(2), 91-105. doi: 10.2190/9VU7-7TWE-2U7B-J8MC
- Castles, S. (2006). Guestworkers in Europe: A resurrection? *International Migration Review*, 40(4), 741-766. doi: 10.1111/j.1747-7379.2006.00042.x
- Castles, S., Booth, H., & Wallace, T. (1984). *Here for good: Western Europe's new ethnic minorities*. London and Sidney: Pluto Press.
- Castles, S., & Kosack, G. (1973). *Immigrant workers and class structure in Western Europe*. London: Oxford University Press.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (B. U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2017). *Population; sex, age and nationality, 1 January*. Retrieved from <http://statline.cbs.nl/statweb>
- Centraal Bureau voor de Statistiek/Sociaal en Cultureel Planbureau. (2013). *Armoedesignalement 2013*. Retrieved from <http://www.scp.nl>
- Chappell, N. L. (2005). Perceived change in quality of life among Chinese Canadian seniors: The role of involvement in Chinese culture. *Journal of Happiness Studies*, 6(1), 69-91. doi: 10.1007/s10902-004-1754-5
- Chappell, N. L. (2007). Ethnicity and quality of life. In H. Mollenkopf & A. Walker (Eds.), *Quality of life in old age* (pp. 179-194). Dordrecht: Springer.
- Chiswick, B. R., & Miller, P. W. (2001). A model of destination-language acquisition: Application to male immigrants in Canada. *Demography*, 38(3), 391-409. doi: 10.2307/3088354
- Chow, H. P. H. (2012). Health care service needs and correlates of quality of life: A case study of elderly Chinese immigrants in Canada. *Social Indicators Research*, 106(2), 347-358. doi: 10.1007/s11205-011-9810-0
- Cook, J., Maltby, T., & Warren, L. (2004). A participatory approach to older women's quality of life. In A. Walker & C. H. Hennessy (Eds.), *Growing older: Quality of life in old age* (pp. 149-166). London: Open University Press.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma desenleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Crosnoe, R., & Elder, G. H. (2015). Life course: Sociological aspects. In J. D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2nd ed., Vol. 14, pp. 80-85). Amsterdam: Elsevier. doi: 10.1016/B978-0-08-097086-8.34037-5
- Cross, P. K. (1981). *Adults as learners: Increasing participation and facilitating learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Cumming, E., & Henry, W. E. (1961). *Growing old: The process of disengagement*. New York: Ayer.
- Czarniawska, B. (2004). *Narratives in social science research*. London: Sage Publications.
- Daatland, S. O. (2005). Quality of life and ageing. In M. L. Johnson (Ed.), *The Cambridge handbook of age and ageing* (pp. 371-377). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dagevos, J. (2001). Elderly members of ethnic minorities. In M. M. Y. De Klerk (Ed.), *Report on the elderly 2001* (pp. 233-267). The Hague: Social and Cultural Planning Office. Retrieved from <http://www.scp.nl>
- Dannefer, D. (1984). Adult development and social theory: A paradigmatic reappraisal. *American Sociological Review*, 49(1), 100-116. doi: 10.2307/2095560
- Dannefer, D., & Settersen, R. A. (2010). The study of the life course: Implications for social gerontology. In D. Dannefer & C. Phillipson (Eds.), *The SAGE handbook of social gerontology* (pp. 3-19). London: Sage Publications.
- Davey, J. (2002). Active ageing and education in mid and later life. *Ageing and Society*, 22(1), 95-113. doi: 10.1017/S0144686X02008528
- Deeg, J. H. (2007). Health and quality of life. In H. Mollenkopf & A. Walker (Eds.), *Quality of life in old age* (pp. 195-213). Dordrecht: Springer.
- Delhey, J. (2004). *Life satisfaction in an enlarged Europe*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Retrieved from <http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef03108.htm>
- Delhey, J., Böhnke, P., Habich, R., & Zapf, W. (2002). Quality of life in a European perspective: The *Euromodule* as a new instrument for comparative welfare research. *Social Indicators Research*, 58(1), 163-176. doi: 10.1023/A:1015783800462
- Dench, S., & Regan, J. (2000). Learning in later life: Motivation and impact. DfEE Research Report RR183, London: Department for Education and Employment. Retrieved from <https://www.employment-studies.co.uk/resource/learning-later-life-motivation-and-impact>.
- DeSantis, L., & Ugarriza, D. (2000). The concept of theme as used in qualitative nursing research. *Western Journal of Nursing Research*. 22(3), 351-72. doi: 10.1177/019394590002200308

- Diener, E. (1994). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social Indicators Research*, 31(2), 103-157. doi: 10.1007/BF01207052
- Diener, E. (2006). Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill being. *Journal of Happiness Studies*, 7(4), 397-404. doi: 10.1007/s10902-006-9000-y
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personal Assessment*, 49(1), 71-75. doi: 10.1207/s15327752jpa4901_13.
- Diener, E., Gohm, C. L., Suh, E., & Oishi, S. (2000). Similarity of the relations between marital status and subjective well-being across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(4), 419-436. doi: 10.1177/0022022100031004001
- Diener, E., & Suh, E. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40(1-2), 189-216. doi: 10.1023/A:1006859511756
- Dowd, J. J. (1975). Aging as exchange: A preface to theory. *Journal of Gerontology*, 33(3), 427-436. doi: 10.1093/geronj/30.5.584
- Dowd, J. J., & Bengtson, V. L. (1978). Aging in minority populations: An examination of the double jeopardy hypothesis. *Journal of Gerontology*, 30(5), 584-594. doi: 10.1093/geronj/33.3.427.
- Dwyer, P., & Papadimitriou, D. (2006). The social security rights of older international migrants in the European Union. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(8), 1301-1319. doi: 10.1080/13691830600927773
- Earthy, S., & Cronin, A. (2008). Narrative analysis. In N. Gilbert (Ed.), *Researching social life* (3rd ed., pp. 420-439). London: Sage Publications.
- Ehrhardt, J. J., Saris, W. E., & Veenhoven, R. (2000). Stability of life-satisfaction over time: Analysis of change in ranks in a national population. *Journal of Happiness Studies*, 1(2), 177-205. doi: 10.1023/A:1010084410679
- Elder, G. H. (1999). The life course and aging: Some reflections. Distinguished scholar lecture. Section on aging. Washington, DC: American Sociological Association, August 10. Retrieved from www.unc.edu/~elder/pdf/asa-99talk.pdf
- Elder, G. H., Johnson, M. K., & Crosnoe, R. (2003). The emergence and development of life course theory. In J. T. Mortimer & M. J. Shanahan (Eds.), *Handbook of the Life Course. Handbooks of Sociology and Social Research* (pp. 3-19). Boston, MA: Springer. doi: 10.1007/978-0-306-48247-2_1
- Elliott, J. (2005). *Using narrative in social research: Qualitative and quantitative approaches*. London: Sage Publications.

- Entzinger, H. (2006a). Changing the rules while the game is on: From multiculturalism to assimilation in the Netherlands. In Y. Bodemann & G. Yurdakul (Eds.), *Migration, citizenship and ethnos* (pp. 121-144). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Eurostat. (2011). *Active ageing and solidarity between generations: A statistical portrait of the European Union*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5740649/KS-EP-11-001-EN.PDF/>
- Feinstein, L., & Hammond, C. (2004). The contribution of adult learning to health and social capital. *Oxford Review of Education*, 30(2), 199-221. doi: 10.1080/0305498042000215520
- Feinstein, L., Hammond, C., Woods, L., Preston, J., Bynner, J. (2003). The Contribution of Adult Learning to Health and Social Capital. Wider Benefits of Learning Research Report. No. 8. Centre for Research on the Wider Benefits of Learning, Institute of Education, University of London: London. Retrieved from <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10014854/>
- Fernández-Ballesteros, R. (1998b). Quality of life: The differential conditions. *Psychology in Spain*, 2(1), 57-65. Retrieved from <http://www.psychologyinspain.com/content/reprints/1998/7.pdf>
- Fernández-Ballesteros, R., Zamarrón, M. D., & Ruíz, M. A. (2001). The contribution of socio-demographic and psychosocial factors to life satisfaction. *Ageing and Society*, 21(1), 25-43. doi: 10.1017/s0144686x01008078
- Field J. (2009). Well-being and happiness. National Institute for Adult Continuing Education (England and Wales) Inquiry into the Future for Lifelong Learning Thematic Papers, 4. National Institute of Adult Continuing Education. Retrieved from <http://www.niace.org.uk/lifelonglearninginquiry/docs/IFLL-wellbeing.pdf>
- Field, J. (2012). Is lifelong learning making a difference? Research-based evidence on the impact of adult learning. In D. Aspin, J. Chapman, K. Evans & R. Bagnall (Eds.), *Second international handbook of lifelong learning* (pp. 887-897). Dordrecht: Springer.
- Fiori, K. L., Antonucci, T. C., & Cortina, K. S. (2006). Social network typologies and mental health among older adults. *The Journals of Gerontology: Series B*, 61(1), 25-32. doi: 10.1093/geronb/61.1.p25
- Foster, L., & Walker, A. (2015). Active and successful aging: A European policy perspective. *The Gerontologist*, 55(1), 83-90. doi: 10.1093/geront/gnu028
- Gabriel, Z., & Bowling, A. (2004). Quality of life from the perspectives of older people. *Ageing & Society*, 24(5), 675-691. doi: 10.1017/S0144686X03001582
- Gardner, K. (2002). *Age, narrative, and migration: The life course and life histories of Bengali elders in London*. Oxford: Berg.

- Gee, E. M. (2000). Living arrangements and quality of life among Chinese Canadian elders. *Social Indicators Research*, 51(3), 309-329. doi: 10.1023/A:1007036122117
- George, L. K. (2006). *Perceived quality of life*. In R. H. Binstock, L. K. George, S. J. Cutler, J. Hendricks & J. H. Schulz (Eds.), *Handbook of aging and the social sciences* (6th ed., pp. 320-335). Amsterdam: Elsevier.
- Gibbs, G. R. (2007). *Analyzing qualitative data*. London: Sage Publications.
- Glatzer, W. (2015). Monitoring and analyzing quality of life- an introduction. In W. Glatzer, L. Camfield, V. Møller & M. Rojas (Eds.), *Global handbook of quality of life: Exploration of well-being of nations and continents* (pp. 1-10). New York: Springer. doi: 10.1007/978-94-017-9178-6-9
- Grenier, A. (2012). *Transitions and the lifecourse: Challenging the constructions of 'growing old'*. Bristol: Policy Press.
- Grewal, I., Nazroo, J., Bajekal, M., Blane, D., & Lewis, J. (2004). Influences on quality of life: A qualitative investigation of ethnic differences among older people in England. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30(4), 737-761. doi: 10.1080/13691830410001699595
- Groenou, M. B., & Deeg, D. (2006). Changes in social participation. In A. H. Boer (Ed.), *Report on the Elderly 2006* (pp. 216-239). The Hague: Social and Cultural Planning Office. Retrieved from <http://www.scp.nl>
- Hammond, C., & Feinstein, L. (2006). The effects of adult learning on self-efficacy. *London Review of Education*, 3(3), 265-287. doi: 10.1080/14748460500372754
- Havighurst, R. J. (1961). Successful aging. *The Gerontologist*, 1(1), 8-13. doi: 10.1093/geront/1.1.8
- Havighurst, R. J., Neugarten, B. L., & Tobin, S. S. (1968). Disengagement and patterns of aging. In B. L. Neugarten (Ed.), *Middle age and aging: A reader in social psychology* (pp. 161-172). Chicago: University of Chicago Press.
- Hayes, E. R., & Darkenwald, G. G. (1990). Attitudes toward adult education: An empirically-based conceptualization. *Adult Education Quarterly*, 40(3), 158-168. doi: 10.1177/0001848190040003004
- Henry, G. T., & Basile, K. C. (1994). Understanding the decision to participate in formal adult education. *Adult Education Quarterly*, 44(2), 64-82. doi: 10.1177/074171369404400202
- Hinchman, L. P., & Hinchman, S. K. (1997). Introduction. In L. P. Hinchman & S. K. Hinchman (Eds.), *Memory, identity, community: The idea of narrative in the human sciences* (pp. xiii-xxxii). New York: State University of New York.

- Hooker, R. (2012). Benefits of learning a foreign language in later life: A study of the perceptions of older British adults. *International Journal of Education and Ageing*, 2(2), 107-124. Retrieved from <https://www.semanticscholar.org/paper>
- Hooyman, N. R., & Kiyak, H. A. (2005). *Social gerontology: A multidisciplinary perspective* (7th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Horley, J., & Lavery, J. J. (1995). Subjective well-being and age. *Social Indicators Research*, 34(2), 275-282. doi: 10.1007/BF01079200
- Houle, C. O. (1961). *The inquiring mind*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Huberman, A. M., & Matthew, B. M. (2002). Narrative analysis. In A. M. Huberman & M. B. Miles (Eds.). *The qualitative researcher's companion*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Ingleby, D. (2009). *State of the art report: The Netherlands*. European Research Centre on Migration and Ethnic Relations. Retrieved from http://mighealth.net/index.php?title=State_of_the_Art_Reports
- Iwamasa, G. Y., & Iwasaki, M. (2011). A new multidimensional model of successful aging: Perceptions of Japanese American older adults. *Journal of cross-cultural gerontology*, 26(3), 261-278. doi: 10.1007/s10823-011-9147-9
- Jackson, J. S., Brown, I. F., & Govia, I. O. (2007). Age cohort, ancestry, and immigrant generation influences in family relations and psychological well-being among black Caribbean family members. *Journal of Social Issues*, 63(4), 729-743. doi: 10.1111/j.1540-4560.2007.00533.x
- Jamieson, A. (2007). Education and the quality of life in later years. *Quality in Ageing and Older Adults*, 8(3), 15-23. doi: 10.1108/14717794200700017
- Jamieson, A. (2012). Learning in later adulthood: Transitions and engagement in formal study. *Educational Gerontology*, 38(3), 201-211. doi: 10.1080/03601277.2010.532071
- Jenkins, A. (2011). Participation in learning and wellbeing among older adults. *International Journal of Lifelong Education*, 30(3), 403-420. doi: 10.1080/02601370.2011.570876
- Kassenboehmer, S. J., & J. P. Haisken-DeNew. (2012). Heresy or enlightenment? The wellbeing age U-shape effect is flat. *Economic Letters*, 117(1), 235-238. doi: 10.1016/j.econlet.2012.05.013
- Katz, R. (2009). Intergenerational family relations and life satisfaction among three elderly population groups in transition in the Israeli multi-cultural society. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 24(1), 77-91. doi: 10.1007/s10823-009-9092-z
- Kent, D. P. (1971). The elderly in minority groups: Variant patterns of aging. *The Gerontologist*, 11(1), 26-29. doi: 10.1093/geront/11.1_part_2.26

- Khvorostianov, N., Elias, N., & Nimrod, G. (2011). "Without it I am nothing": The Internet in the lives of older immigrants. *New Media & Society*, 14(4), 583-599. doi: 10.1177/1461444811421599
- Kim, B. J., Linton, K. F., & Lum, W. (2015). Social capital and life satisfaction among Chinese and Korean elderly immigrants. *Journal of Social Work*, 15(1), 87-100. doi: 10.1177/1468017313504699
- Kim, Y. S. (2013). Ethnic senior schools, religion, and psychological well-being among older Korean immigrants in the United States: A qualitative study. *Educational Gerontology*, 39(5), 342-354. doi: 10.1080/03601277.2012.700826
- Koczan, Z. (2013). Does integration increase life satisfaction? *Cambridge Working Papers in Economics* No.1314. Faculty of Economics, University of Cambridge. doi: 10.17863/CAM.5392
- Kohli, M., & Mayer, J. W. (1986). Social structure and social construction of life stages. *Human Development*, 29(3), 145-161. doi: jstor.org/stable/26764847
- Kok, H. (1976). Labour migration and migration policy in the Netherlands. In N. Abadan-Unat (Ed.), *Turkish workers in Europe 1960-1975: A socio-economic reappraisal* (pp. 290-330). Leiden: Brill.
- Kolb, P. J. (2013). *Understanding aging and diversity: Theories and concepts*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Krause, N. (1993). Neighborhood deterioration and social isolation in later life. *International Journal of Aging and Human Development*, 36(1), 9-38. doi: 10.2190/UBR2-JW3W-LJEL-J1Y5
- Krause, N. (2003). Religious meaning and subjective well-being in late life. *The Journals of Gerontology: Series B*, 58(3), 160-170. doi: 10.1093/geronb/58.3.S160
- Lai, D. W., & McDonald, J. R. (1995). Life satisfaction of Chinese elderly immigrants in Calgary. *Canadian Journal of Aging*, 14(3), 536-552. doi: 10.1017/S0714980800009107
- Lamb, R., & Brady, E. M. (2005). Participation in lifelong learning institutes: What turns members on?, *Educational Gerontology*, 31(3), 207-224. doi: 10.1080/03601270590900936
- Lanzieri, G. (2011). *Fewer, older and multicultural? Projections of the EU populations by foreign/national background*. Luxembourg: Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/5850217/KS-RA-11-019-EN.PDF>
- Lewinter, M., Kesmez, S. S., & Gezgin, K. (1996). The social situation of elderly Turkish immigrants in Copenhagen, Denmark. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 11(2), 115-129. doi: 10.1007/BF00114856

- Litwin, H. (2005). Correlates of successful aging: Are they universal? *International journal of Aging & Human Development*, 61(4), 313-333.
doi: 10.2190/DUGV-AQPU-PT28-B8D7
- Litwin, H., & Shiovitz-Ezra, S. (2006). The association between activity and wellbeing in later life: What really matters? *Ageing and Society*, 26(2), 225-242.
doi: 10.1017/S0144686X05004538
- Marshall, A. (1973). *The import of labour: The case of the Netherlands*. Rotterdam: Rotterdam University Press.
- Marshall, V. W. (1994). Sociology, psychology, and the theoretical legacy of the Kansas City studies. *The Gerontologist*, 34(6), 768-774. doi: 10.1093/geront/34.6.768
- Martin, C. (2003). Learning in retirement institutes: The impact on the lives of older adults, *The Journal of Continuing Higher Education*, 51(1), 2-11.
doi:10.1080/07377366.2003.10401209
- Martin, P. L. (1991). *The unfinished story: Turkish labour migration to Western Europe, with special reference to the Federal Republic of Germany*. Geneva: ILO.
- Mayer, K. (2009). New directions in life course research. *Annual Review of Sociology*, 35(1), 413-433. doi: 10.1146/annurev.soc.34.040507.134619
- McDonald, L. (2011). Theorising about ageing, family and immigration. *Ageing & Society*, 31(7), 1180-1201. doi: 10.1017/S0144686X11000511
- Merens, A. (1996). Elderly people from ethnic minority communities. In M. M. Y. De Klerk & J. M. Timmermans (Eds.), *Report on the Elderly 1996* (pp. 181-203). The Hague: Social and Cultural Planning Office. Retrieved from <http://www.scp.nl>
- Merens, A., Tesser, P., & Van Dugteren, F. (1998). Elderly members of ethnic minorities. In M. M. Y. De Klerk & J. M. Timmermans (Eds.), *Report on the Elderly 1998* (pp. 217-246). The Hague: Social and Cultural Planning Office. Retrieved from <http://www.scp.nl>
- Michalos, A. C., Hubley, A. M., Zumbo, B. D., & Hemingway, D. (2001). Health and other aspects of the quality of life of older people. *Social Indicators Research*, 54(3), 239-274. doi: 10.1007/s11205-006-9080-4
- Miles, R. (1986). Labour migration, racism and capital accumulation in Western Europe since 1945: An overview. *Capital & Class*, 10(1), 49-86.
doi: 10.1177/030981688602800105
- Miller, R. L. (2000). Collecting life histories. In Robert L. Miller (Ed.), *Researching life stories and family histories: Introducing qualitative methods* (pp. 74-112). London: SAGE Publications.

- Moon, J. S., & Mikami, H. (2007). Differences in subjective well-being between ethnic Korean and Japanese elderly residents in an urban community in Japan. *Geriatrics and Gerontology International*, 7(4), 371-379. doi: 10.1111/j.1447-0594.2007.00427.x
- Moriarty J., & Butt, J. (2004). Inequalities in quality of life among older people from different ethnic groups. *Ageing and Society*, 24(5), 729-753. doi: 10.1017/S0144686X04002521
- Mui, A. (1998). Living alone and depression among older Chinese immigrants. *Journal of Gerontological Social Work*, 30(3/4), 147-166. doi: 10.1300/J083v30n03_12
- Naegle, G. (2008). *Age and migration in Germany: An overview with a special consideration of the Turkish population*. Paper presented at the 61st Annual Scientific Meeting of the Gerontological Society of America, National Harbor, MD, USA, 21-25 November 2008.
- Narushima, M. (2008). More than nickels and dimes: The health benefits of a community-based lifelong learning program for older adults. *International Journal of Lifelong Education*, 27(6), 673-692. doi: 10.1080/02601370802408332
- Narushima, M., Liu, J., & Diestelkamp, N. (2018). Lifelong learning in active ageing discourse: Its conserving effect on wellbeing, health and vulnerability. *Ageing and Society*, 38(4), 651-675. doi: 10.1017/S0144686X16001136
- Nazroo, J., Bajekal, M., Blane, D., & Grewal, I. (2004). Ethnic Inequalities. In A. Walker & C. Hagan Hennessy (Eds.), *Growing older: Quality of life in old age* (pp. 35-59). Maidenhead, UK: Open University Press.
- Nicolaas, H., & Sprangers, A. (2000). De nieuwe gastarbeider. *CBS Index* 8, 26-28. Retrieved from <https://www.cbs.nl/documents/2000/index1094>
- Noll, H. H. (2002). Towards a European system of social indicators: Theoretical framework and system architecture. *Social Indicators Research*, 58(1), 47-87. doi: 10.1023/A:1015775631413
- Novak, M. (1997). *Issues in aging: An introduction to gerontology*. New York, NY: Addison-Wesley Publishers.
- Obućina, O. (2012). The patterns of satisfaction among immigrants in Germany. *Social Indicators Research*, 113(3), 1105-1127. doi: 10.1007/s11205-012-0130-9
- O'Rand, A. M. (1996). The precious and the precocious: Understanding cumulative disadvantage and cumulative advantage over the life course. *The Gerontologist*, 36(2), 230-238. doi: 10.1093/geront/36.2.230
- Öztan, E. (2009). *Göç Bağlamında Yurttaşlık ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye Kökenli Amsterdamlı Kadınların Yurttaşlık Deneyimleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

- Pavot, W., & Diener, E. (1993a). The affective and cognitive context of self-reported measures of subjective well-being. *Social Indicators Research*, 28(1), 1-20. doi: 10.1007/BF01086714
- Pavot, W., & Diener, E. (2004). The subjective evaluation of well-being in adulthood: Findings and implications. *Ageing International*, 29(2), 113-135. doi: 10.1007/s12126-004-1013-4.
- Peeters, A., Bouwman, B., & Knipscheer, K. (2005). The Netherlands: Quality of life in old age. In A. Walker (Ed.), *Growing older in Europe* (pp. 83-104). Maidenhead: Open University Press.
- Phillips, J., Ajrouch, K., & Hillcoat-Nalletamby, S. (2010). *Key concepts in social gerontology*. London: Sage Publications.
- Phillipson, C., & Baars, J. (2007). Social theory and social ageing. In J. Bond, S. Peace & F. Dittmann-Kohli (Eds.), *Ageing in society: European perspectives on gerontology* (pp. 68-84). London: Sage Publications.
- Pinquart, M., & Sorensen, S. (2000). Influences of socioeconomic status, social network, and competence on subjective well-being in later life: A meta-analysis. *Psychology and Aging*, 15(2), 187-224. doi: 10.1037/0882-7974.15.2.187
- Pinquart, M., & Soerensen, S. (2001). Gender differences in self-concept and psychological well-being in old age: A meta-analysis. *The Journals of Gerontology: Series B*, 56(4), 195-213. doi: 10.1093/geronb/56.4.p195.
- Plummer, K. (2001). Thinking about life history data. In K. Plummer (Ed.), *Documents of Life 2* (pp. 149-167). London: SAGE Publications.
- Preston, J., & Hammond, C. (2003). Practitioner views on the wider benefits of further education. *Journal of Further and Higher Education*, 27(2), 211-222. doi: 10.1080/0309877032000065226
- Quadagno, J. (1999). *Aging and the life course: An introduction to social gerontology*. Boston: McGraw-Hill College.
- Reichert, M., & Weidekamp-Maicher, M. (2005). Germany: Quality of life in old age II. In A. Walker (Ed.), *Growing older in Europe* (pp. 159-178). Maidenhead: Open University Press.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative analysis*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Reissman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. London: Sage Publications.
- Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1987). Human aging: Usual and successful. *Science*, 237(4811), 143-149. doi: 10.1126/science.3299702
- Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 37(4), 433-440. doi: 10.1093/geront/37.4.433

- Rubenson, K. (1978). Participation in recurrent education: Problems related with undereducated and underprivileged. In C. Stalford (Ed.), *Conference Report: Adult learning Needs and the Demand for Lifelong Learning* (pp. 21-31). Washington, DC: National Institute for Education. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED169384>
- Ruspini, P. (2010). Elderly migrants in Europe: An overview of trends, policies and practices. Retrieved from <http://www.cermes.info>
- Sabates, R., & Feinstein, L. (2006). The role of education in the uptake of preventative health care: The case of cervical screening in Britain. *Social Science & Medicine*, 62(12), 2998-3010. doi: 10.1016/j.socscimed.2005.11.032
- Sabates, R., & Hammond, C. (2008). *The impact of lifelong learning on happiness and wellbeing*. London: Centre for Research on the Wider Benefits of Learning. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/253807608>
- Scanlan, C. S., & Darkenwald, G. G. (1984). Identifying deterrents to participation in continuing education. *Adult Education Quarterly*, 34(3), 155-166. doi: 10.1177/0001848184034003004
- Schellingerhout, R. (2004). *Gezondheid en welzijn van allochtone ouderen (Social position, health and well-being of elderly immigrants)*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Plan Bureau. Retrieved from <http://www.scp.nl>
- Scholten, P. (2011). Constructing Dutch immigrant policy: research-policy relations and immigrant integration policy-making in the Netherlands. *The British Journal of Politics and International Relations*, 13(1), 75-92. doi: 10.1111/j.1467-856X.2010.00440.x
- Schuller, T., Brassett-Grundy, A., Green, A., Hammond, C., & Preston, J. (2002) Learning, Continuity and Change in Adult Life. Wider Benefits of Learning Research Report No. 3. Centre for Research on the Wider Benefits of Learning. London: Institute of Education. Retrieved from <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1545921>
- Schwirian, K. P., & Schwirian, P. M. (1993). Neighboring, residential satisfaction, and psychological well-being in urban elders. *Journal of Community Psychology*, 21(4), 285-299. doi:10.1002/1520-6629(199310)21:4<285::AID-JCOP2290210405>3.0.CO;2-Y
- Sidorenko, A., & Walker, A. (2004). The Madrid International Plan of Action on Ageing: From conception to implementation. *Ageing and Society*, 24(2), 147-165. doi: 10.1017/S0144686X03001661
- Sirgy, M. J. (2012). *The psychology of quality of life: Hedonic well-being, life satisfaction, and eudaimonia (2nd ed.)*. Dordrecht: Springer. doi: 10.1007/978-94-007-4405-9

- Stoller, E., & Gibson, R. (2000a). Advantages of using the life course framework in studying aging. In E. Stoller & R. Gibson (Eds.), *Worlds of difference: Inequality in the aging experience* (pp. 19-32). Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Stoller, E., & Gibson, R. (2000b). Introduction: Different worlds in aging: Gender, race, and class. In E. Stoller & R. Gibson (Eds.), *Worlds of difference: Inequality in the aging experience* (pp. 1-15). Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Tam, M. (2013). A model of active ageing through elder learning: The elder academy network in Hong Kong. *Educational Gerontology*, 39(4), 250-258. doi: 10.1080/03601277.2013.750931
- Teng, B., Peeters, A., & Lucassen, S. N. (2003). The Netherlands. In N. Patel (Ed.), *Minority elderly care in Europe: Country profiles* (pp. 79-93). Retrieved from <http://www.priae.org>
- Tesch-Römer, C., Von Kondratowitz, H. J., & Motel-Klingebiel, A. (2001). Quality of life in the context of intergenerational solidarity. In S. O. Daatland & K. Herlofson (Eds.), *Ageing, intergenerational relations, care systems and quality of life* (pp. 63-75). Oslo: NOVA.
- Tesser, P. T. M., Van Dugteren, F. A., & Merens, J. G. F. (1998). *Rapportage minderheden 1998 (Ethnic minorities report 1998)*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Plan Bureau. Retrieved from <http://www.scp.nl>
- Tett, L., & Maclachlan, K. (2007). Adult literacy and numeracy, social capital, learner identities and self-confidence. *Studies in the Education of Adults*, 39(2), 150-167. Retrieved from <http://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/14042/>
- Tornstam, L. (1989). Gero-transcendence: A reformulation of the disengagement theory. *Aging Clinical and Experimental Research*, 1(1), 55-63. doi: 10.1007/BF03323876
- Torres, S. (2006b). Making sense of the construct of successful ageing: The migrant experience. In S. O. Daatland & S. Biggs (Eds.), *Ageing and diversity: Multiple pathways and cultural migrations* (pp. 125-140). Bristol, UK: Policy Press.
- Tsang, E. Y. L., Liamputtong, P., & Pierson, J. (2004). The views of older Chinese people in Melbourne about their quality of life. *Ageing & Society*, 24(1), 51-74. doi: 10.1017/S0144686X03001375.
- Tse, S. (2014). *Harmonization of the self: Narratives of older Chinese about ageing, health and wellbeing* (Doctoral dissertation, Massey University, Albany, New Zealand). Retrieved from <http://hdl.handle.net/10179/5553>
- United Nations. (1983). *Vienna International Plan of Action on Aging*. Retrieved from <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/Resources/VIPEE-English.pdf>

- United Nations. (2002). *Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing*. New York: United Nations. Retrieved from <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf>
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2017a). *World population ageing 2017*. (ST/ESA/SER.A/408). Retrieved from https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA_2017_Report.pdf
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2017b). *World population prospects: The 2017 revision, key findings and advance tables*. Working Paper No. ESA/P/WP/248. Retrieved from https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf
- United Nations Population Fund (UNFPA). (2008). *The Madrid international plan of action on ageing: Where are we five years later?* Retrieved from <https://wdaforum.org/fileadmin/ablage/wdaforum/publications/dp2008-02.pdf>
- Valk, H. A. G., & Schans, D. (2008). 'They ought to do this for their parents': Perceptions of filial obligations among immigrant and Dutch older people. *Ageing and Society*, 28(1), 49-66. doi: 10.1017/S0144686X07006307
- Valtonen, K. (2002). The ethnic neighbourhood: A locus of empowerment for elderly immigrants. *International Social Work*, 45(3), 315-323. doi: 10.1177/0020872802045003358
- Van Amersfoort, J. M. M., & Doornik, J. (2002). Emergent diaspora or immigrant communities? Turkish immigrants in the Netherlands. In P. Kennedy & V. Roudometof (Eds.), *Communities across borders: New immigrants and transnational cultures* (pp. 55-67). London: Routledge.
- Van Eijl, C. (2009). Migranten in Nederland, 1948-2000. Een kwantitatieve analyse van sekseverschillen. *Tijdschrift voor Sociale en Economische geschiedenis*, 6(2), 3-33. doi: 10.18352/tseg.433
- Van Wissen, L., & De Beer, J. (2000). Internationale migratie in Nederland: Trends, achtergronden, motieven en vooruitzichten. In N. van Nimwegen & G. Beets (Eds.), *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2000. Werkverband Periodieke Rapportage Bevolkingsvraagstukken* (pp. 147-172). The Hague: NIDI.
- Veenhoven, R. (1984). *Conditions of happiness*. Dordrecht: Kluwer Academic.
- Veenhoven, R. (1996). Developments in satisfaction research. *Social Indicators Research*, 37(1), 1-46. doi: 10.1007/BF00300268
- Veenhoven, R. (1997). Advances in understanding happiness. *Revue Québécoise de Psychologie*, 18(2), 29-74. Retrieved from <https://personal.eur.nl/veenhoven/Pub1990s/97c-full.pdf>

- Veenhoven, R. (2000). The four qualities of life: Ordering concepts and measures of the good life. *Journal of Happiness Studies*, 1(1), 1-39. doi: 10.1023/A:1010072010360
- Veenhoven, R. (2002). Why social policy needs subjective indicators. *Social Indicators Research*, 58(1), 33-45. doi: 10.1007/0-306-47513-8_3
- Veenhoven, R. (2012). Does happiness differ across cultures? In H. Selin & G. Davey (Eds.), *Happiness across cultures: Views of happiness and quality of life in non-western cultures* (pp. 451-472). Dordrecht: Springer. doi:10.1007/978-94-007-2700-7
- Veenhoven, R. (2015). The overall satisfaction with life: Subjective approaches (1). In W. Glatzer, L. Camfield, V. Møller & M. Rojas (Eds.), *Global handbook of quality of life: Exploration of well-being of nations and continents* (pp. 207-238). New York: Springer. doi: 10.1007/ 978-94-017-9178-6-9
- Verbeek-Oudijk, D., Woittiez, I., Eggink, E., & Putman, L. (2014). *Who cares in Europe? A comparison of long-term care for the over-50s in sixteen European countries*. Den Haag: SCP Publications. Retrieved from <http://www.scp.nl>
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism*. London: Routledge.
- Victor, C., Westerhof, G. J., & Bond, J. (2007). Researching ageing. In J. Bond, S. Peace, F. Dittmann-Kohli & G. Westerhof (Eds.), *Ageing in society: European perspectives on gerontology* (pp. 85-112). London: Sage Publications.
- Vink, M. P. (2007). Dutch 'multiculturalism' beyond the pillarisation myth. *Political Studies Review*, 5(3), 337-350. doi: 10.1111/j.1478-9299.2007.00134.x
- Wahl, H-W., Mollenkopf, H., Oswald, F., & Claus, C. (2007). Environmental aspects of quality of life in old age: Conceptual and empirical issues. In H. Mollenkopf & A. Walker (Eds.), *Quality of life in old age* (pp. 101-122). Dordrecht: Springer.
- Walker, A. (2002). A strategy for active ageing. *International Social Security Review*, 55(1), 121-139. doi: 10.1111/1468-246X.00118
- Walker, A. (2005). A European perspective on quality of life in old age. *European Journal of Ageing*, 2(1), 2-12. doi: 10.1007/s10433-005-0500-0
- Walker, A. (2009). Commentary: The emergence and application of active ageing in Europe. *Journal of Ageing and Social Policy*, 21(1), 75-93. doi: 10.1080/08959420802529986
- Walker, A. (2010). Ageing and quality of life in Europe. In D. Dannefer & C. Phillipson (Eds.), *The SAGE handbook of social gerontology* (pp. 573-586). London: Sage Publications.
- Walker, A., & Foster, L. (2013). Active Ageing: Rhetoric, theory and practice. In R. Ervik & T. Skogedal Linden (Eds.), *The making of ageing policy: Theory and practice in Europe* (pp. 27-53). Cheltenham: Edward Elgar.

- Walker, A., & Maltby, T. (2012). Active ageing: A strategic policy solution to demographic ageing in the European Union. *International Journal of Social Welfare*, 21(1), 117-130. doi: 10.1111/j.1468-2397.2012.00871.x
- Walker, A., & Mollenkopf, H. (2007). International and multi-disciplinary perspectives on quality of life in old age: Conceptual issues. In H. Mollenkopf & A. Walker (Eds.), *Quality of life in old age* (pp. 3-13). Dordrecht: Springer.
- Warnes, A. M., Friedrich, K., Kellaher, L., & Torres, S. (2004). The diversity and welfare of older migrants in Europe. *Ageing and Society*, 24(3), 307-326. doi: 10.1017/S0144686X04002296
- Warr, P., Butcher, V., & Robertson, I. (2004). Activity and psychological wellbeing in older people. *Aging & Mental Health*, 8(2), 172-183. doi: 10.1080/13607860410001649662
- Weidekamp-Maicher, M., & Naegele, G. (2007). Economic resources and subjective well-being in old age. In H. Mollenkopf & A. Walker (Eds.), *Quality of life in old age* (pp. 65- 84). Dordrecht: Springer.
- Weinstein, L. B. (2004). Lifelong learning benefits older adults. *Activities, Adaptation and Aging*, 28(4), 1-12. doi: 10.1300/J016v28n04_01
- White, P. (2006). Migrant populations approaching old age: Prospects in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(8), 1283-1300. doi: 10.1080/13691830600927708
- Wingens M., de Valk H., Windzio, M., & Aybek, C. (2011). The sociological life course approach and research on migration and integration. In M. Wingens, M. Windzio, H. de Valk & C. Aybek (Eds.), *A life-course perspective on migration and integration* (pp. 1-26). Dordrecht: Springer. doi: 10.1007/s10680-011-9250-1
- Wlodkowski, R. J. (1999). *Enhancing adult motivation to learn* (Revised ed.). San-Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Wong, S. T., Yoo, G. J., & Stewart, A. L. (2007). An empirical evaluation of social support and psychological well-being in older Chinese and Korean immigrants. *Ethnicity & Health*, 12(1), 43-67. doi: 10.1080/13557850600824104
- World Health Organization (WHO). (1999). *A life course perspective of maintaining independence in older age*. Geneva: World Health Organization. Retrieved from <https://apps.who.int/iris/handle/10665/65576>
- World Health Organization (WHO). (2002). *Active ageing: A policy framework*. Geneva: World Health Organization. Retrieved from <http://www.who.int/hpr/ageing/ActiveAgeingPolicyFrame.pdf>
- Zautra A., & Hempel, A. (1984). Subjective well-being and physical health: A narrative literature review with suggestions for future research. *International Journal of Aging and Human Development*, 19(2), 95-110. doi: 10.2190/a9rb-7d02-g77k-m3n6

EK 1. Görüşme Kılavuzu

Görüşme 1: Katılımcının yaşam öyküsü

Genel: Yaşam öykünüzü anlatır mısınız?

Görüşme sırasında ortaya çıkabilecek olası bilgi istemleri

1. Doğum tarihi ve yeri
2. Aile bilgileri
3. Eğitim yaşantısı
4. İş yaşantısı
5. Evlenme süreci
6. Hollanda'ya göç süreci
7. Aile birleşimi süreci
5. Hollandaca öğrenimi ile ilgili deneyimleri
6. Emeklilik süreci

Görüşme 2: Katılımcının yaşlılık dönemi ile ilgili deneyimleri

1. Genel olarak sağlık durumunuz nasıl?
2. Sizce emekli maaşınız geçinmek için yeterli mi?
3. Hollandaca düzeyiniz nasıl?
4. Doktor veya hastaneye kendiniz mi gidiyorsunuz?
5. Resmi işlemleri kendiniz mi yapıyorsunuz? Kimlerden yardım alıyorsunuz?
6. Çocuk ve torunlarınızla ne sıklıkla görüşüyorsunuz?
7. Hollanda'da kardeşleriniz veya diğer akrabalarınız var mı?
8. Görüştüğünüz Hollandalı komşunuz veya arkadaşınız var mı?
9. Görüştüğünüz yakın bir arkadaşınız var mı?
10. Bir gününüz nasıl geçiyor?
11. Hollanda'daki sağlık hizmetlerinden memnun musunuz?
12. Ev işlerini kendiniz mi yapıyorsunuz? Evde bakım hizmetlerinden faydalıyor musunuz?
13. Hollanda'daki bakımevi/huzurevi hizmetleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
14. Türkiye'ye gidiyor musunuz? Ne kadar süre kalıyorsunuz?
15. Türkiye'ye geri dönmeyi düşündünüz mü? Düşünüyor musunuz?

16. Türkiye'ye geri dönmeyi isteme/istememe nedenleriniz nelerdir?
17. Sizce Hollanda'da yaşayan yaşlı Türklerin en önemli sorunları nelerdir?
18. Sizce Hollandalı yaşlıların en önemli sorunları nelerdir?
19. Sizce Türkiye'deki yaşlıların en önemli sorunları nelerdir?
20. Yaşamınıza bir bütün olarak baktığınızda, yaşamınızdan ne kadar memnunsunuz?
21. Yaşamınızdan memnun olmama nedenleriniz nelerdir?
22. Neler, yaşamınızdan memnun olmanızı sağlamaktadır?

EK 2. Etik Kurul Onayı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 09/12/2019

Toplantı Sayısı : 14

Karar Sayısı : 425

425- Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı doktora öğrencisi **Sibel Esra Karataş**'ın "Yaşlı Türk Göçmenlerin Yaşam Memnuniyetini Belirleyen Faktörler ve Eğitim İhtiyaçları: Hollanda Örneği" başlıklı tezi ile ilgili 06/11/2019 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Araştırmanın aydınlatılmış onam formunun uygun biçimde hazırlandığı, görüşme sorularının yansız olduğu ve ayrımcı ifadeler içermediği, yöntemsel tutarlığın bulunduğu, dolayısıyla araştırma tasarımının etik açıdan uygun olduğu görülmekle birlikte; Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı doktora öğrencisi **Sibel Esra Karataş**'ın "Yaşlı Türk Göçmenlerin Yaşam Memnuniyetini Belirleyen Faktörler ve Eğitim İhtiyaçları: Hollanda Örneği" başlıklı tezi tamamlanmış bir tez çalışması olduğundan Etik Kurul onay belgesi verilememektedir.

BENZERLİK BİLDİRİMİ

“Yaşlı Türk Göçmenlerin Yaşam Memnuniyetini Belirleyen Faktörler ve Eğitim İhtiyaçları: Hollanda Örneği” başlıklı tezimin ana bölümü (ön bölüm, kaynaklar ve ekler hariç) Turnitin İntihali Engelleme Programı aracılığıyla incelenmiş ve ilgili rapor danışmanım tarafından da kontrol edilmiştir. Kontrol sırasında (1) “Beş sözcükten daha az olan benzeşmeler” (2) “Kaynaklar” (3) “Doğrudan Alıntılar” dışarıda tutulmuştur. Benzerlik kontrolüne ilişkin rapordan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Rapor Tarihi	: 16.06.2022
Gönderim Numarası	: 1857836437
Sayfa Sayısı	: 237
Sözcük Sayısı	: 74069
Karakter Sayısı	: 498458
Benzerlik Oranı	: %3
Savunma Tarihi	: 29.06.2022

Yukarıda belirtilen sonuçları gösteren Turnitin İntihali Engelleme Programı’na ilişkin orijinal raporu, sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmaksızın bu beyanım ekinde Enstitüye teslim ettiğimi, tezimin %10’dan fazla benzerlik oranı içerdiğinin belirlenmesi durumunda, bundan doğabilecek tüm yasal sorumluluğu kabul ettiğimi bildirir, saygılarımı sunarım.

Öğrencinin Adı Soyadı: Sibel Esra KARATAŞ

Tarih: 16.06.2022

İmza:

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Sibel Esra Karataş

E-Posta Adresi :

İş Deneyimi :

Unvan	Görev Yeri	Yıl
Mütercim	Karayolları Genel Müdürlüğü	1998-halen

Akademik Bilgiler

Öğrenim Durumu:

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Sosyoloji	ODTÜ	1998
Yüksek Lisans	Sosyoloji	ODTÜ	2006
Yüksek Lisans	Halk Eğitimi	Ankara Üniversitesi	2009

Yayınlar:

Boz, H., & Karatas, S. E. (2015). A review on internet use and quality of life of the elderly. *Cypriot Journal of Educational Science*. 10(3), 182-191.
doi: <http://dx.doi.org/10.18844/cjes.v1i1.64>